

8/7905

M A G Y A R
TÖRTÉNELMI TÁR.

A TÖRTÉNETI KÚTFÖK ISMERETÉNEK

ELŐMOZDÍTÁSÁRA

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTMÁNYA.

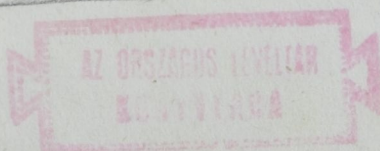
HARMADIK KÖTET.

EGY CÍMERRAJZZAL.

PESTEN.

EGGENBERGER FERDINÁND AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

MDCCCLVII.

2094/8

MAGYAR
TÖRTÉNELMI TÁR.

A TÖRTÉNELMI KUTATÁS ISMERETTERE

ELŐSZÓ

ADAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁG

ELŐSZÓ

ADAT

M. N. MUZEUM

Levéltári Osztálya

Cs. Sándor Imre

gyűjteménye

1934. év 40. szám.

A M. TUDOM. AKADEMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTMÁNYA

1856-ban.

B. EÖTVÖS JÓZSEF bizottm. elnök

ÉRDY JÁNOS

PODHRADCZKY JÓZSEF

SZALAY LÁSZLÓ

TOLDY FERENC bizottm. előadó és szerk.

WENZEL GUSZTÁV.

TARTALOM.

	Lap
I. Gritti Alajost illető eredeti emlékiratok. Nagy Ivántól. . .	3
II. Mihály vajda jelleme s tetteire vonatkozó okmányok. Gróf Kemény Józseftől	119
III. Az 1397-ki országgyűlés végzeménye. Knauz Nándortól.	191
IV. Kisebb Közlések :	
I. Kivonatok Révay László naplójából. Dualszky Jánostól	245
II. Magyar történeti adatok Svédhonban. Nagy Ivántól	255
III. Adalék a magyar köriratú pecsétek ismeretéhez. Ráth Károlytól	260
IV. Egy névtelennek évjegyzetei 1427—1554. Toldy Ferenctől	263

I.

GRITTI ALAJOST

ILLETŐ EREDETI EMLÉKIRATOK.

NAGY IVÁNTÓL.

BEVEZETÉS.

GRITTI ALAJOS *) Szapolyai János magyar király alatt marmarosi főispán, és Magyarország kormányzója hazánkra nézve korának egyik legnagyobb befolyású tekintélye és Szapolyai balsorsának — úgy szólván — intézője volt; mindemellett első fölléptének rugói, személyes viszonyai, tervei saját történelmi kútfőinkből, sem az egykorú Zermegh Commentariusaiból s a Bel által töredékben kiadott Laszkiféle követési naplóból, sem a nem sokkal később élt Istvánffi Historiájából eléggé ki nem meríthetők. Ez okból Velencében tartózkodásom ideje alatt egyik föladatomúl tűztem ki ezen — történeteinkben nagy szerepű férfiúnak életéről, viszonyairól, befolyásáról itt származata helyén található minden emlékeket összegyűjteni, hogy azokkal is nemzetünknek azon kori történetíráta új adatokat nyerjen és részletességekre nézve is szélesedjék. Kutatásaim leginkább a sz. Márkról nevezett könyvtárra szorítkoztak. Ebbeli fáradságom eredményeül az itt következő négy rendbeli kéziratokat veszi az olvasó.

E kéziratok előtt jónak láttam két kivonatot közleni, melyek elseje egy könyvtári nyomott lajstromból van kivéve, és mintegy megismerteti az I. kéziratot, és egy idézett történetíró szavaival fölvilágosítja Gritti Alajos némely körülményeit. A másod

*) *Alouise* (szerintünk : Alajos) és *Luigi* (Lajos) felváltva fordulnak elő; olasz tudósok állítása szerint ez egy név.

rendbeli kivonat egy aranykönyvféle (libro d'oro) címeres olasz krónikából van a Gritti-családnak hiteles címere végett ide iktatva. Gritti Alajosnak életnagyságu arcképe Velencében a Sti. Ermagora e Fortuna, overo San Marcuolo városrészben a Gritti-családnak régi palotájában a többi ösképek közt most is ott díszlik, teljesen török jelmezben turbánnal, a mint őt az I. rendbeli emlékiratban is a 4. lapon leírva találjuk.

Ezek után az emlékiratok egymás után eképen következnek.

Az I. rendbeli kézirat címe ez : *Una breve narrazione della grandezza, virtu, valore, et della infelice morte dell Illmo Sig^r Conte Alouise Gritti, del Serenissimo Sig^{or} Andrea Gritti Principe di Ven^a C. Conte del gram Contado di Marmarus in Ongaria, et gen^{le} Gour^e di esso Regno, et general Cap^{no} dell' esercito Regio appresso Sulimano Imperator de Turchi, et alla Maesta del Re Giovanni Re d'Ongaria.* — Találtatik ezen kézirat a Marciana-könyvtárban a VI. olasz osztályban CXXII.sz.alatt. Áll 49 negyedréti levélből. E jó állapotban levő példány disznóbörbe van kötve; és kevés rövidítéssel, egyszerű s eléggé olvasható betűkkel iratott.

Korára nézve én a XVII. századnál régiebbnek nem tartom, és így eredetinek sem, hanem jó másolatnak. Már az első ajánló levélből, mely Pisani Alajoshoz van intézve, kitetszik hogy szerző e krónikáját háromszor írta le, tudniillik 1) Dandolo Máté procurator számára; 2) gróf Collato Rambaldo, és 3) Gritti János trevizói podesta számára. Végre leírta szerző krónikáját 4-szer is Pisani Alajos részére, mint az említett ajánló levél tanúsítja, minthogy pedig az általam használt példányt kiállítása miatt nem lehet e negyedik átírtnak, és így a szerző kéziratának hinni, ennél fogva az általam a Marciána-könyvtárban használt példány csak e negyedik átírásnak lehet másolata. E példány — mint egy nyomott könyvtári lajstrom tanúsítja — a Nani velencei nemzetség könyveivel került oda. Van-e ezen kívül több példány még valahol? arról tudomásom nincs.

Mi az itt közlött másolatot illeti, igyekezttem a Marcianabeli példányt szóról szóra, sőt betűről betűre adni, nem változtatva meg még a vezetékek-nevek hibás leírását sem. Hogy pedig köz használatban a velencei példányra annál hitelesebben történhessék a hivatkozás, e kiadásban amannak eredeti lapszámozását is venni fogják az olvasók.

Szerzője e kéziratnak — mint magát az első lapon álló ajánló levél előtt megnevezi — Francesco della Valle de Padoa, ki Grittinek 1531-ben állott szolgálatába, és pohárnoka s titkos komornoka volt. Ezen év óta folytonosan Gritti mellett volt, és csakis az ezen idő óta történt dolgokat írja le körülményesebben, de egyszersmind nem minden részrehajlás nélkül. Urának előbbi viszonyait pedig csak röviden és fölületesen beszéli el, holott fölötte fontos és érdekes lenne tudnunk előbbi szálait is azon viszonyoknak, melynél fogva Laszky követségében fölkérte Grittit közbenjáróul.

Mindezek mellett ez emlékirat nem csak Grittinek jellemére, de ennek 1531—1534. Magyarországbani viszonyaira, sőt ezen rövid időszak történeteire is sok világot terjeszt, és történelmünknek több ismeretlen adatot fedez föl.

A II. rendbeli kézirat címe : „Fr. Augustini Musei Tarvisini de expugnatione Megghes.“ — Találtatik szinte a velencei sz. Márk nevű könyvtárban, Cod. latin. class. X. Cod. CCCV. Inter Contarianos nro XV kötetlenül az eredeti példányban, azaz Museo saját kezeirása. Ugy szintén Contarini Ferenc velencei bécsi követ levelező könyvében (Registrum Litterarum stb.) class. Ital. VII. Cod. DCCCII. nrus Contarianus 108.

Szerzője ez emlékiratnak — mint magát nevezi — Tarvisini Museo Ágoston theologus, és szent Ágoston rendi remete (vagy is szerzetes) volt. Élete viszonyait a III. rendbeli kéziratban elég terjedelmesen előadja ömaga. Annyit e napló hitelessége megalapítására elég legyen megjegyezni, miszerint ő Gritti Alajos idősb fiának Antalnak, a kinevezett egri püspöknek

tanítója volt, és Magyarországon harmadfél évet töltött; és mint ilyen csupán azon eseményeket írta le, melyekben ő is részt vett, vagy legalább szemtanú volt.

E napló keletkeztének indoka a következő. Szerző társával Cremai Jánossal (Zan Piero da Crema) a medgyesi szerencsétlen ostrom után hazafelé sietvén, Bécsben letartóztatott, hol is az akkori velenicei követ Contarini Ferenc által megbízott, miszerint Gritti Alajosnak magyarországi utóbbi viszonyairól, és ott történt haláláról körülményes tudósítást írjon. Szerző jelen naplója átadásával teljesíté a követ kívánatát. Contarini e tudósítást megküldé az után Velenicébe a dogénak egy 1535. feb. 22-kén kelt levelében.

Contarini Ferenc követnek egyik utóda Contarini Jeromos 1846-ban minden kéziratát a Márkkönyvtárnak hagyományozván, ekkép Museo Ágoston ezen jelentése is a többi kézirat közt oda jutott. Mivel pedig a követnek rendes levelező-jegyzőkönyve volt, melyben ezen tudósítás is egész terjedelmében lemásoltatott, innen e napló is két példányban maradt föl a Márk-könyvtárban, úgymint 1) az eredeti példány, kötetlenül három íven, ajánló levéllel ellátva; és 2) a másolat a levelező-könyvben (Registrum literarum Fr. Contarini stb), mely meg van toldva két ponttal Gritti Alajos halálát érdeklőleg, amint ez a IV. rendbeli kéziratban a XV. levél után látható.

E latin nyelven írt napló, mely 1534. évi mart. 1. napjával kezdődik, nagy világot vet nem csak jellemére Grittinek, de főleg ennek bukását, a medgyesi ostromot érdekes terjedelemmel, s kútfőinkben nem lelhető alapossággal rajzolja, és sok hibás adataink kiigazítására szolgál.

A III. rendbeli kézirat címe a következő: „*Fr. Augustini Musei Tarvisini Constitutio sive Interrogatio a Mareschalco Caes. Mai. sibi et socio Petro Cremensi facta post de Buda in Viennam reditum. Anno 1535.*” — Található az eredeti példány — mely két teljesen be nem írt ívet foglal el, — class. lat. X. cod. CCCV. nrus XIV.

Ez emlékiratnak is szerzője Museo Ágoston, ki, midőn társával Cremai János Péterrel a medgyesi ostrom után Budáról Bécsen keresztül Olaszországba haza sietett, Bécsben letartóztatott, és akkor a csász. marsall által föladott kérdésekre társával együtt kihallgattatott. E kérdések oda céloztak, hogy azok által netalán titkos megbízatásuk kitudassék, részint pedig hogy a magyarországi ügyekről tőlök némi értesítést vehessenek.

Miután ekkép kikérdeztettek : az akkori bécsi velencei követ Contarini Ferenc szinte meghagyta Museo Ágostonnak, miszerint ezen kérdéseket az azokra adott feleletekkel együtt neki írásban adja által, hogy ekkép ő is ezeket a velencei dogénak megküldhesse. Museo a megbízást teljesíté, és így született a jelen okirat, melynek másolatát a követ nagy titokban, mint 1534. febr. 16-án költ levele tanusítja, elküldvén, az eredeti nála maradt, és egyik utódja által 1846-ban jutott a Marciana-könyvtárba. Ezen emlékirat is tehát — épen úgy, és azon okból, mint a II. rendbeli — két példányban, vagyis kétszer található a könyvtárban, tudniillik le van másolva a követségi levelező-könyvben is, mint itt a IV. rendbeli kéziratban a XIII. levél utáni jegyzet mutatja.

Ez emlékirat is az eredeti példány után adatik itt, de az olvasást nehezítő tömérdek rövidítést jónak láttuk kitölteni, ragaszkodván különben mindenkben leghivebben a Marciana példányához.

A' IV. rendbeli kézirat Contarini Ferencnek a bécsi udvarnál volt velencei oratornak (követnek) levelező könyvéből összesen 18 darab levelet tartalmaz. Találtaik ezen levelező könyv a következő cím alatt: „*Registrum Literarum magnifici Domini Francisci Contarini oratoris ad Serenissimum Regem Romanorum.*“ — szinte ott class. Ital. VII. cod. DCCCII. nrus Contar. 108.

E codex magába foglalja a nevezett követnek 1534 dec. 28-tól, Sacilból, Bécsből, Innsbruckból költ levelezéseit egész 1536-ki april 2-káig. Továbbá ugyan ezen kötetben vannak Brüsszelből, Regensburgból 1540-ki apr. 28-kától 1541-ki aug. 13-kig költ levelezései.

Itt a sokból csak 18 darab levél közöltetik, mert a többi közöl Gritti és Magyarország viszonyaira főleg csak ezek vonatkoznak.

Megjegyzendő még, hogy az olaszoknál azon korban az évszámlálást mart. 1. napjától volt szokás kezdeni. Így a levél-cyclusban is a januar-februariusiak 1534-re jegyezték, és csak martiustól kezdve vannak 1535-ből datálva; holott mind az 1535. évben kelt.

Költ Velencében, május 8. 1852.

NAGY IVÁN.

KIVONATOK.

Az „*I Codici manoscritti volgari della libreria Naniana*“ stb című nyomott könyvtári lajstrom *) 101. és 102. lapján ezek olvashatók :

CXVII.

Narrazione di Francesco dalla Valle Padovano della grandezza, virtu, valore, ed infelice morte dell Illustrissimo Signor Conte Aloise Gritti, del Serenissimo Signor Andrea Gritti, Principe di Venezia, Conte del gran Contado di Marmarus in Ongaria, e Generale Governatore di esso Regno, e General Capitano del esercito Regio appresso Solimano Imperatore de Turchi, e alla Maesta de Re Giovanni d'Ongaria. *Com.* Avendomi commesso V. S. Clarissima ec. Giudico ec.

Luigi Gritti figliuolo naturale d'Andrea, Doge celebratissimo della nostra Republica portatosi a Constantinopoli per cagione traffico, ivi non solo molte ricchezze acquistossi, ma co' suoi talenti entro in tanta stima presso Solimano Gran Signore, che fu da lui amato grandemente; e in affari di pace, e di guerra adoperato sovente. L'anno 1529 lo spedì all' assedio di Vienna, e alla difesa di Buda; nelle quali imprese avendo mostrato gran valore, da quel gran Signor ebbe in regalo le imposizioni, que nella Grecia alla Porta si tributavano, e da Giovanni di Zapols Re d'Ungheria la ricca Contea di Marmarus gli fu anche donata. Tre anni dopo da Constantinopoli torno in Ungheria, e messo alla testa delle truppe Turchesche ed Unghere die de la sconfitta a Ferdinando Re de' Romani, Poi stabilita la tregua, fece ritorno a Constantinopoli, e di la nel 1534 da Solimano inviato a conchiuder la pace con Ferdinando, passo nella Transylvania,

*) Tudniillik a velencei sz. Márk könyvtárban.

ove Nicolo Potoki volendo far vendetta della morte d'Emérico Cibak Vescovo di Varadino, la quale egli al Gritti imputava, sollevo contro d'esso que' popoli, da quali l'anno stesso presso a Mejes fu miserabilmente fatto morire. Queste, ed altre cose già note del Gritti racconta l'autore, che fu uno de' suoi famigliari, e a molti degli avvenimenti, che descrive, trovossi presente : ma spesso a chi ben vede comparisce uomo troppo credulo, e all' onore del suo padrone soverchiamente affezionato. Scrissi egli quest' operetta ad inchiesta di Matteo Dandolo Cavaliere e Procuratore di San Marco, e mandogliela mentre al concilio di Triento s'attrovava Ambasciadore della Repubblica, ne essendo essa mai stata stampata, in questo Codice, per uso d'Alvise Pisani Gussoni, l'ha fatta trascrivere.

Parla con gran senno, e con locuzione purgatissima di Luigi Gritti l'anonimo Autore della vita de Doge, padre di lui, che manoscritta una volta lessi fra i Codici, ch' erano del Senatore Jacopo Soranzo; operetta molto nobile, che per mio avviso proviene da Nicolo Barbarigo Gentiluomo accreditatissimo del secolo sedicesimo. Niun saggio d'essa ne danno i libri stampati; e pertanto piacerà il vederne qui un pezzo sul nostro Luigi.

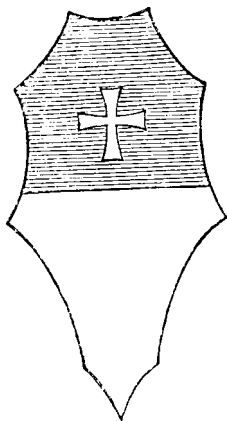
„Aloysius e quator unus, qui e non legitimis nuptiis erant suscepti, magni animi vir magnaue virtutis, in Turcarum regis intimam amicitiam ac familiaritatem ita se insinuavit, ut ad colloquia cum eo de gravissimis rebus (quod nostrorum hominum contigerat antea nemini) adhiberetur, et maximarum ei rerum negotia multa committerentur. Regiae pene fortunae, quum suam proximam esse intelligeret, privatam conditionem, ut humani mos est ingenii, despexit, atque ad eam vitae rationem se dedit, quae ea, quae jam animo conceperat, ampla atque eximia facile videretur consequuturus. Quae cogitaverit, quaeque sit aggressus, est a nostrorum temporum hominibus litterarum monumentis consignatum. Ea qui legat, reliquorum hominum, quosunque aut virtus, aut fortuna praeter caeteros illustravit, non magnopere opes, et amplitudinem admiretur. Extulit illum ad eum dignitatis locum, et gratiae culmen vitae splendor, ac liberalitas, mi-

raque in barbarorum hominum animis conciliandis calliditas, et ingenium; praecipue vero Habraimi, unius e principibus viris, qui apud Regem omnia poterat, Summa erga eum benevolentia. Non minimum etiam ad eam auctoritatem, et gratiam comparandam, atque augendam adjumento haec duo fuere; quod Principis esset filius, quod Thracii sermonis verbo *Beogli*, quo ea illum natio cognomine appellabat, significatur; et quod eo genitus esset patre, cuius ad illud usque tempus nomen in ea regione maxime esset illustre. Literas ad Aloysium, postquam ad res Turcicas animum operamque adjunxit, scripsit Andreas binas tantum modo: per alteras, quum magna Italiae fames immineret, cum eo egit, ut a Rege contenderet fruges ex illis regionibus ad urbem ut adduci liceret, quod facillime impetravit; alteris monuit ne Turcarum consilia nimis exquireret, neve ad barbarorum regna, et imperia, quae nec sine periculo quaeri, nec sine magnis opibus, magnoque negotio retineri possent, ullo modo etiam affectaret, neque se publicis negotiis omnino admisceret, nisi quatenus patriae rationibus exemplo suo posset consulere: cui si consilio paruisset, opes amplas atque florentes, quas ei fortunae benignitas obtulerat, vitamque simul diutius retinisset. Ad mortem quum duceretur, unum e familiaribus, qui inter Transylvanos ignotus latebat, inspiciens, edidit haec Italico sermone: Si quando contigerit ut cum patre colloquaris, ad haec me redactum renuntiabis, quod non eius praecepta observaverim.

KIVONAT

egy velencei olasz nyelven írt címeres krónikából a Gritti-nemzetségről. — E krónika föllelhető a velencei Marciana-könyvtár' kéziratai közt Class. Ital. VII. Cod. DCCXIV. nro Contarin. 96.

A címer, és krónika szavai betűről betűre ezek:

„Gritti questi di questa caxada prima furon chiamadi gratola ni e vennero di soriente, furon tri buni antichi, et sauij e molto discreti ala marchadantia e con tutti tegniuano amicitia et erano molto chatholici et grādi elemoxinari.“

ELSŐ EMLÉK.

FRANCESCO DELLA VALLE DA PADOA

EMLÉKIRATA

GRITTI ALAJOS M. ORSZ. KORMÁNYZÓRÓL.

U n a

breve narracione della grandezza, virtu, valore, et della infelice morte dell' Illmo Sigr Conte

ALOUISE GRITTI,

del Sereniss^o Sor Andrea Gritti Principe di Ven^a C. Conte del grā Contado di Marmarus in Ongaria, et Gen^{le} Gou^{re} di esso Regno, et General Cap^{no} dell' esercito Regio, appresso Sulimano Imperator de Turchi, et alla Maesta del Re Giovanni Re d' Ongaria.

Codex saec. XVI. Venetiis in Bibliotheca palatina ad Div. Marcum reperitur cat. cod. Ital. Class. VI. codex CXXII. (Vide Catalog. Nani cod. CXVII. Ital. pag. 101.)

Al molto Clar^{mo} et Illmo mio Sig^{re} sempre osseru^{mo} il clarmo et Illmo Sigr Alouise Pisani, Gozzoni. Servi^{re}

Francisco della valle da Padoa.

|¹ Hauendomi commesso V. S. Clarma et Illma, ch' io le facessi vedere quella mia breve narracione della grandezza, virtu, valore, et dell' infelice morte dell' Illmo Signor Conte Alouise Gritti, figliuolo del Ser^{mo} et Invitti^{mo} Principe di Venetia il Sigr Andrea; al tempo ch' era appresso Sulimano Imperator de Turchi, et a Giovanni Re d' Ongaria, la qual altrevolte ad instancia della felice memoria del clarmo et Illmo Cau^{re} et Procurator, il Sigr Mattheo Dandolo haveva reduta in scrittura. Subito mi posi a ricerear quei squarcia fogli, ch' io haveva reposti, doppo che quella haveva fatta transcrivere

tre volte, che fu la prima, quando la mandai a quel Clarmsmo et Illmo Procurator di bona memoria fin a Trento, al tempo ch' era Orator di questa Sesma Rep^{ca} nel santo concilio, la seconda quando la fecci legger al mio Sigor Illmo Conte Rambaldo Collato, et la terza quando la presentai al Clarmo et Illmo Sigr Giovanni Gritti all' hora benemerito Podesta, et Capitano di Treviso cosi richiestami da sua Sig^a Illma pertennir memoria particular di cosi honorato et valoroso Cau^{re} di casa sua, et perche all' hora ternuriai di non servir mene altra copia (non havendo a chi douesse presentarla ne per aggrandir la fama di quell Illmo Sigre hora mai famosissimo per la memoria di tanti famosissimi Historici fatta di lui, ne per riportarne a me gloria alcuna, non essendo mai stato il mio pensiero, col seruiuer questa mia narracione, indirizzato ad altro, tra servir, et obedir li miei Sigri et Patroni) e auuenuto che non piu tosto ho hauto comodita di mandargiela; perche ho volsuto (per seruirla, com' e mio debito et per l'antiqua servitu, ch' ho sempre tenuta con l' Illma casa sua, et per la nouella contrata con essa lei, et con l' Illmi frtti, che cosi humanamente, et cortesemente m' accetorno per suo servitore) far tutto il mio potere per emendarla de molti errori, aggiungendoli ancora alcune cosete che li mancavano, et poi farla scriuer da bona mano, accioche fusse degna se non in tutto, almeno in parte di comparirli avanti et che lei con la sua naturál bontá non si sdegnasse di leggerla: Mi escussera dunque uostra Sigra clarma di questa mia tardanza per le ragioni soppradette, et con lietto volto accetera questo mio picciuolo presente in segno della mia molta obedientia et gram deuotione dell' animo mio di sempre seruirla, et honorarla insieme con l' Illmi suoi fratelli miei Sigri et tutta quell' Illma casa alli quali humilmente raccomandandomi, li baccio le honoratisme mani, et suplico Dio per la grandezza, et esaltatione di tutti loro. Deo soli gloria, laus et honor.

Al Clarmo et Illmo Cau^{re}, et Procurator di San Marco il Signor Matteo Dandolo, S. Francesco dalle Valle de Padoa.

Giudico Clarmo et Illmo Signor mio, che hora potrete conoscere in parte l'affetione mia uerso voi, et quanto deside-

ro seruirui, et obedirvi, purché me ne facciate degno. Perche non si tosto mi commeteste, che io facessi memoria della grandezza, dell' esser, et della morte dell Illmo Sigor Luigi Gritti altempo che io fui al seruitio di Sua Illma Signoria, che io mi sono posto a seruirla, et mi sono sforzato raccontarla, con tutte quelle circostantie, che si ricercano. Ne ho lasciato luogo alcuno degno di memoria che io non ne faccia mentione, e questo si perche cosi mi hauete commesso, come che la materia il richie de. Duol mi solo d' una cosa, che V. S. in legger questa mia narracione non gusterà quel diletto, et piacere, che suole gustare nell' altre; e questo perche quelle sono scritte da huomini dotti, et periti nell' arte del dire, et questa è scritta da un priuo dell' artificioso, et bel parlare idiotta appresso loro. Quelli le scriuono per aquistar gloria, et fama immortale, et io l' ho scritta senza alcuno di questi pensieri tirato solo dal desiderio ardentissimo d'ubidirui, et farui conoscer quanto bramo seruirvi, et compiacervi. Pero se nel legger questo mio libretto non sentirete quel diletto, se non conoscerete quella proprieta del bel dire ornato di quella moltitudine d'elocutioni, et figure, che ne gli altri scrittori da piu dotta mano sentir solete, iscusatimi con la vostra bontà, et appagatiui del l' animo mio, il quale vi appresenta et dona quanto ha et dar vi puo essendo sempre promptissimo in farsi conoscere maggior quando da V. Clarma et Illma Sgli sarà porta l'occasione del che pregando la con tutto il cuore, con sua bona gracia darò principio.

|'Hauete dunque a sapere Clarmo et Illmo Signor mio, che essendo assesso l' Illmo Cte Signor Luigi Gritti figliuolo; che fu del Sermo Signor Andrea Gritti Doge di Venetiapresso a Solimano Imperator de Turchi, et a Gioanni Re de Ongaria, nella grandezza, ch' è nota ad ogn' uno, et come V. S. Clarma, et Illma per il progresso di questa mia naracione leggendo intenderà, Jo andai l'anno 1531. al suo seruitio, si perche la fama della sua grandezza accendeva ogn' uno; come anco esortato cosi da miei maggiori. Perche hauendo egli scritto al serenmo suo Padre, che esortasse qualche d'uno de suoi amici, et seruitori o loro figliuoli, che volesse andare in Constantinopoli a trovarlo, dove desiderava con gli effetti di-

mostragli l'amor suo, et essendo stati tutti di casa nostra nel numero loro; sua serenita esorto mio zio Mr. Giouanni Oddo (all' hora suo medico) che mi mandasse in Constantinopoli al seruitio di quello Illmo Signor. Poche parole bisognaro al suddetto mio zio per persuadermi in andarui, perche la fama dell Illmo Sigre Luigi mi era si fissa nell animo, che io giubilai d'allegrezza, quando intesi essermi porta occasione di seruire un tal Sigre et cosi mi partij da Ven^a per andar in Constantinopoli l'anno come hodedetto 1531. il di 21. di Luglio in compagnia del Clarma Sigre Pietro Zeno, il quale all' hora andava oratore dell Illma Sigra a Solimano, dove giongessimo felicemente il p^o ottobre. Et ancorche io sapia, che V. S. Clarma et Illma puo haver inteso da molti, et anco con proprij occhi veduto (come quella, che e stata in molte parti del mondo) il sito, e qualita di Constantinopoli: non dimeno per non mancare alla grandezza di quella città, che de degna di gran laude, e di eterna memoria, essendo stata restaurata da cosi grande Impertore, che prima si adimandaua Bizantio, ne toccaro una parola, et cosi faro d'ogn altra Città et luogo che nel tempo, ch' io sono stato al seruitio di quel Illmo Sigre ho veduto. E adonque essa Città situata in forma triangolare, da una delle quali passa il mare, che esse fuora della bocca del mar maggiore, et viene nell elisponto si stringe in piu breue spacio, sono due castelli adimandati anticamj. Sesto, et Abido, alpresente i Dardinelli, uno delli quali e in Asia, che Abido posto in piano non molto longi dalle Reliquie di Troia, all incontro delle quali e posta l'Isola Tenedos. Onde Virgilio nel 2. del Eneida volendo dimostrare il luogo dove i Greci ¹erano nascosti disse:

Est in conspectu Tenedos notissima fama
 Insula dives opum, Priami dum regna manebant,
 Nunc tantum sinus est, et statio malefida carinis.

L'altro e in Europa sopra una collina. Questi sono quei due Castelli, delli quali fa mentione Ovidio nell epistola scritta da Ero a Leandro, da quali partendosi Leandro giouave innamorato; che era da Abido spesse volte nuotava il mare per andare a trovar Ero sua Amata, la quale lo aspettava sopra la finestra col lume aceso; il quale miseramento una notte fa-

cendo questo suo viaggio per una gram fortuna intrato in mare s' affogo et gettato la mattina dall onde sopra il lido di Sesto, et sotto la finestra di Ero l'infelice et inconstante giouane conosciuto il corpo dell' amata, spinta dal dolore sopra il ditto corpo morto si precipito, delli quali fideli amanti il Petrarca nel 3-o trionfo d'amore dice: Leandro intrate et Ero alla finestra.

Questi sopra detti castelli hora sono custoditi con una gran guardia da Solimano. Indi il detto mar passando vien poi nel maremediteraneo. Dall' altra vi e il porto grandisso et sopra questo angulo vi e il seraglio di esso Solimano, con una loggia superbissima rilevata sopra colonne trasparenti di mirabile artificio, nella quale egli viene spesse volte a diporto, et equesta loggia di grandezza et pompa eqvale al suo stato. In Asia adirimpetto di essa loggia sono le reliquie de Scutari, perche ivi confina la Nattolia, che e l' antica Turchia, parimj confina l' Asia perche come e noto a ciascheduno Constantinopoli e in Grecia. Dall' altra parte si estende la terra ferma. Ciascuno di questi anguli edi lunghezza di sei milia, e tal che essa citta' circonda tutta diciotto miglia. E serrata tutta di muro non di gram fortezza, ma mediocre, et antica; nella quale sono molti luogi notabili, ma per non attediar V. S. Clarma et Illma non li raccontero ad uno ad uno. Voglio solo, che lei intenda, che a dirimpetto del Seraglio e alzata la sua Moschea, che gia era la chiesa di Santa Soffia, Chiesa antiqua de Greci, lavorata di bellissimo lavori d' oro alla Mosaicha con superbissime colonne trasparenti, alle porte di quella. Si dice, che esse colonne, et quelle della sopradetta loggia furono portate da Troia in Constantinopoli, et postevi come si e detto la quale fu in gram parte ruinata da Selin Padre di Solimano, che al presente regna, ne li e rimaso altro, che non sia rouinato, eccetto la capella grande, la quale e d' una cuba sola di grandezza equale alla nostra chiesa di S. Antonio di Padova, o puocho meno tutta cõpta di piombo, et fãbricata all' antica con lavore superbissimi, che percio rende stupore ^{3a} a quelli che la mirano. Non e permesso (intrata in essa ad alcuno Christiano, saluo che a qualche gram personaggio con licentia pero di che ne ha cura. Sopra il podromo piazza gran-

dissima in essa città vi è una guglia di pietra tutta lavorata di rilieuo, et rilevata sopra quattro dadi sotto la quale è la sepoltura di Teodosio Imp^{re}. Appreso vi sono tre Herculi di bronzo posti sopra una pietra di marmo circondati tutti tre d'una grossa catena di ferro, li quali Herculi erano in Ongaria nell'castella della città di Buda; et quando essa città fu presa da Solimano, furono essi Herculi mandati a Constantinopoli, et per memoria di quell'aquisto furono posti iui com'ho detto. In Capo di essa Piazza è un superbissimo palazzo tutto coperto di piombo posto sopra le reliquie de palazzi degl'Imperatori antichi, nel quale habitaua Abraim Bassa, e fu da lui con grandissimo speso edificato per esser di lavoro egregio. Dalla banda del porto al incontro della città vi è un luogo che si domanda Perra doue habitano tutti li Christiani poste in Costiera d'un colle tutto serrato d'un muro di circuito di tre miglia in circa, doue si esercitano traffichi di mercantie d'ogni sorte, ese per quelle, e per altro nasce differentia alcuno tra Turchi e mercanti Christiani, vano a raggione dal Cadi presidente mandato da Sulimano per rendere raggione aquei tali, et ad ogn'altro Turcho. Ma se nasce differentia tra loro mercanti Christiani, vano a ragione dal Clarmo Bailo orator dell' Illma Sig^a. Quivi dunque riposatici alquanti giorni dal viaggio; Il Clarmo orator mi appresento al Illmo Sigre Cte Luigi havendogli cosi impostos sarta. Il qual mi raccolse benignamente et mi accarezo molto facendomi consignar l'alloggiamento col Sigr Antonio suo figliulo maggiore, et acioche V. M. Clarma et Illma habbia contezza di tutto l'esser, e qualita nel quella Illmo Sigre egli era di età d'anni cinquanta dua in circa, di person assai grande, bruno di faccia, con naso Aquilino, et giouidle nell'aspetto; dottato di bonissime lettere humane greche, et Lattine, era prontissimo et affabile nel parlare, padrone assoluto della Lingua Turcha, et della Grecha, et finalmj dottato di tutte quelle rare curta, et creanze, che ad un tal Illre Sigre si conueniva. Il suo vestire era all'usanza Turchescha di setta, e d'oro; portava in testa una berretta di Gibellini, et vestiva pomposamente, mutandosi ogni giorno di vesti. Ne usava di portar piu di sei, o

uer otto volte un vestimento, ma quelli che si spogliava si donava a suoi servitori. La sua stanza era fuori di Perra in un bellissimo palazzo grande, e pom⁴poso, e quale al nome suo e da lui fabricato con grande et somma spesa con giardini molto ameni, et dilettevoli, nelli quali spessissime volte Solimano et Abrain Bassa in habito priccato venivano diporto. Era servito da suoi Schiaui, et da molti altri altri seruitori, la maggior parte Turchi honoratamj, secondo l'usanza Turchescha. Vivea con una mirabil grandezza, perche non segli potea parlare, se prima non si passava per due mandì gvardie, non già per suspetto alcuno di havesse ma per Regal pompa. Teneva una stalla fornita di bellissimi caualli di più sorte al numero di cento e più per li suoi carriagi teneva cento cinquanta camelli, et sessanta Muli. Era il suo vivere all' usanza del luogo, non di molto cibo, ma più tosto sobrio, che lauto, faceva honorata tavola abundantissima di tutte quelle vivande, che secondo la stagione del tempo ritrouarsi postevano, beveva pochino vino con gran quantita d'aqua. Continuamente con esse lui mangiavano molti gentil huomini si Christiani come Turchi, et viveva con quella Illre maniera di vivere, ch' era proprio degna del suo grand' animo, per il che dopo, ch' l sermo suo padre Andrea Gritti ascese meritamente al Ducato di Venezia, era adimandato da on' uno Regoli che nella nostra Italiana lingua suona figliolo di Principe. Era religios^o et di buona vitta in ogn' accione, non lasciando la messa ne alcun altro divino officio Christiano a suoi tempi. Quando andava alla Porta (che propriamente s' adimanda la corte di Solimano) et in ogn' altro luogo della città, cavalcava solo ma a piedi lo segvivano molti della sua famiglia, et molti gentil huomini si Christiani come Turchi, et ordinatamj quando voleva andar alla porta, lo venivano a levar doi' chiaus, che sono due sorgenti, o gentil huomini di Solimano, gli quali gli cavalcavano un pocco in atti, che coci e il lor costume, volendo honorar un gran personaggio. Si acquisto S. S. Illma l'amor di quel populo con la sua grandezza, et liberalita che beato era colui, che segli poteva avvicinare, chi per donargli un fiore, chi un frutto, o simil altre cose, come si usa in

quello parti, perche essendo egli liberaliss° gli ridonava di molti aspri et aueturoso era quello, che nel smontar da cavallo gli poteva tenir la Staffa, o anitarlo in alcun altra giusa, non gia perche havesse bisogno di simili aiuti essendo prosperosiss°, et gagliardo, ma⁵ per grandezza et pompa. Era caro a tutti, piaccuole ad ogni uno, con li proprii danari spesse volte ricuperava gli schiavi, rimandandosi poi alle case loro, et se ad alcuno di quelli gli piaceva star al suo servitio gli dava honesto salario. Tale in fine fu la sua servitá, et poi grandezza appresso Solimano et il favore di Abrain Bassa, ch s'acquisto il suo amore. La prima volta che Abrain Bassa l'appresento a Solimano, essendo esso Solimano desideroso di vederlo, et conoscerlo per le gran cose, che gli diceva esso Bassa, si della sua prudenza, et accortezza, come della grandiss^a cognitione delle gioie, delle quali Solimano si deletava molto, (perche auanti, che esso Illmo mio Sigre assendesse a tanta grandezza, massime auanti, chel Sermo suo Padre fosse eletto Doge di Venezia, exercitava la mercantia d'ogni sorte et massime di gioie, delle quali era venuto perfettissimo cognitore) come fu entrato alla presentia di Solimano volendogli far riverenza secondo l'usanza Turchescha, si lascio cadere in terra, doue stando cosi per alquanto pocco spatio, vedendo Solimano questo atto; dubito che non gli fusse occorso qualche accidente et disse, che cosa e questa lieva su. Alzatosi il mio Sigre si fermo, et gli disse: Sigre non ti maravigliare, che mi sia occorso quest' accidente; perch' cosi come il sole ha possanza in se, che volendo l'huo mirarlo fisso se gli abbarbagliano gl'occhi, et non e possibile a poterlo gvardare, maggiormente e la visto della sua altezza, che volendo l'huomo mirarla non tanto se gli abbarbaglia la vista ma casca in terra, come fuora dise, et quasi morto. A questo Solimano fece bocca di ridere, et disse tu hai parlato bene. In vero li Turchi hano piacere di queste simulationi. Parlato ch' ebbero insieme gli bacio la mano, et ritorno a casa. Uno Turcho molto familiare della corte del mio Sigre mi riferi tutte queste cosi, et disse haverle haute di bocca del Bassa. Eragli si caro et tanto stimava il suo sapere, che

in tutti li gram maneggi del suo stato voleva sempre il suo consiglio. Ne cioe da maravigliarsi perch' dell' anno 1529. essendo andato Solimano al l'impresa di Vienna con grandissimo esercito diede canco all' Illmo mio Sigre di far condare infinita vittovaglia dietro l'esercito, et nel ritorno, che fece da Vienna Lasciolo in Ongaria a Buda Sedia regale et metropoli di quell Regno con assaissime genti per diffender quella città havendo inteso, ch' l'esercito di Ferdinando all' hora |⁶Re de Romani, et hora invittiss^o Imperatore veniva per prenderla. In tanto il valor suo con l'auito del Verno accompagnato da soltane che non solo la difese dall' assedio ma fece ritirar l'esercito in Vienna, per il che ne riporto appresso Re Giovani all' hora Re d'Ongaria, et appresso a Solimano tant honore, et pregio, che volendolo di cio remunerare esso Re con il consiglio de suoi banni l'ellesse gouernatore di tutt il Regno d'Ongaria facendolo Conte di gram Contado di Marmarus, et gli dono esso Contado, che importava ottanta milia scudi d'entrata; et gli dono perche aggiongesso alla sua antica insegna una testa di Leone, quale e una portione dell' insegna del Regno d'Ongaria, nella qual sono tre teste di Leone in maestà, et al Sigr Antonio suo figliuolo che era d'età d'anni sedeti in circa l'ellesse Vescovo d'Agria di valsuta l'honore non volse egli accettare se da Solimano non fosse confermato, la qual confirmatione gli fu da esso largamj concessa con honorati, et infiniti doni appresso, che fu l'intrata de tutti i datij della Grecia in vita sua delli quali cauaua grandissima somma de danari. Questa fu dunque delle principal cause, che fece il mio Sigre cosi caro, et grande appresso Solimano, la qual grandezza accrebbe di giorno in giorno di tal maniera, che havendo dopo l'anno 1532. deliberato di tornar in Austria con esercito grandissimo a danni di Ferdinando, impose al mio Sigre che primo si partisse di Constantinopoli et andasse verso il Regno d'Ongaria, et cosi alli 26. di febraro del detto anno si parti con tutta la sua corte, et ariuò in Andrinapoli città anticà non molto grande situata in piano, la qual città anticamj fu dimandata Adrianopoli dal nome d' Adriano Imp^{ro} per esser stata da lui edificata, e la dettá città e lontana

da Constantinopoli ducento miglia in circa. Si fermo quivi sua Sig^a Illma per alquanti giorni, et questo per assoldar alacci cavalli et fanti per sicurezza alla sua persona Parti poi d'Andrianopoli, et segvendo il suo viaggio con praesidio di cinque |7cento cavalli parte Greci, et parte Turchi, et ducento fanti: passo per la farsaglia Regno di Tesaglia dove anticamj fu il gram fatto d'armo tra Cesare et Pompeo, et veno a Nicopoli incontrato honoratissima mente da quel Sangiaco, et alloggiato nel castello, il quale e fabricato sopra un monte, acato del quale passa il Danubio Fiuma grossiss^a. La qual in quel luogo e larga un grosso miglio di nostri, et dicesi che quel castello anticamj fu edificato da Nicea figliuolo di Nicerato, il qual Nicia fu tra li Greci Capitano d'inaudito valore, et di singolariss^e virtudi). In sua Siga Illma presentato da quel Sangiaco d'alquanti bellissimi cavalli et vettovaglie assai uso della sua corte. Non fu men cortese quello inridonargli nobili, et ricchi vestimenti d'oro, e di seta di diversi colori. Non si fermo in questo luogo piu di dui giorni, et il sequente passo con tutto il suo esercito il Danubio, et arrivo nel paëse di Valacchi, s'allogio in compagna sotto li padiglioni per quella notte, et la mattina segvente cavalco verso Tragovista città, et abitatione del Sigre di quel paëse, il quale con bellissima compagna venne ad incontrarlo, et gli offerse alloggiamento nella Città. Il mio Sigre di tanta sua cortesia lo ingratio molto; ne volendo accettar l'offerta alloggio nella compagna con tutto il suo esercito doue gli erano tesi gli padiglioni, gli furon donati da quel Sigre molti roncini, et vettovaglia d'ogni sorte et egli all incontro gli ridono quatro bellissimi cavalli Turchi et richissⁱ vestimenti d'oro, e di seta. Tragovista e città non molto grande posta in piano serraglia di muro. Il castello di quella dove habita il suo Sigre e serrato di grossissⁱ palli di rovere. Vivono quelle genti secondo la legge Greca et vestono di panni lunghi portando in capo capeletti alla crouata. La lingva loro e pocco diversa dalla nostra Italiana, si dimandono in lingva loro Romei perche dicono esser venuti anticamj da Roma ad habitar in quel paese, et se alcuno dimanda se sano parlar in la lor lingva valacca dicono a questo modosti Romi-

nest', che vol dire, sai tu Romano, per esser corotta la lingua. Sono pero genti barbare e direi costumi. In quella città e drizzata una chiesa⁸ di san Francesco con al quanti fratti osseuati li quali vi celebrano divini officii secondo la chiesa Romana. Quel paese e molto fertile d'ogni cosa eccetto di vino; doue in vece di esso usano la cervosa. Sopra una collina alla vista della città, e posto un monasterio, o uero Abbatia assai grande, nel qual habitano alquanti sacerdoti greci, i quali ne fecero molte cortesie, et ne racontorno tutta l'historia della venuta di quelli populi ad habitar in quel paese, che fu questa; che havendo Trajano Impre debellato et acquistato quel paese, lo divide a suoi soldati, et la fece come Colonia de Romani; doue essendo questi discesi da quelli antichi conservano il nome de Romani; ma per il corso de tempi hanno corrotto sì il nome, et li costumi, et la lingua, che a pena s'intendono, pero al presente si dimandano Romei, e questo e quanto da essi monaci potessimo esser instrutti. Si fermo quivi il mio Sigre per alquanti giorni, et poi determino di passare nel paese di Pietro Vayvoda Sigre di Moldavia o vero Valachia superiore, come vogliam dire, il qual paese confina con Tartari, con Polloni, et con la Vallachia inferiore detta di sopra. Egli faceva questo viaggio per esser a parlamento con esso Pietro, et cavalcato per due giornate, fu avisato dalle sue gvardie, che sempre cavalcavano inanzi, assicurando la strada, che non dovesse passar piu altra, perche esso Pietro haveva preparato una imboscata di quindici milia cavalli con animo di tagliarne tutti a pezzi, la qual cosa intendendo il mio Sigre et havendola per nova certa, deliberato di dar volta, dove, che tutta quella notte, et il giorno sequente cavalcassimo ritornando verso Tragovista. Il Sigre di quella città inteso questo da messaggieri del mio Sigre gli venne in contra con grandissima cavalaria, ma non essendo segvitato dal nemico, non gli fu bisogno del suo aiuto. Poiche non nasci il suo disegno a Pietro Moldavo secondo il suo mal animo, finse di maravigliarsi, che mio Sigre fusse così in fretta ritornato, indietro, et mando suoi Oratori a ritrovarlo sino in Tra⁹gouista con molti presenti per grattificarsi offerendogli appresso se medesimo, et il suo potere. Il mio Sigre non meno

accorto, che prudente raccolse gl' oratori lietamj et accetto i donni volentieri facendone segno d'allegrezza, et contracambiolo di quatro bellissimi caualli Turchi, di molto cere bianche lavorate, di zuccheri fini, et di molte belle vesti d'oro, et di seta presentando ancora a gl' oratori particolarmente di bellissimi presenti, alli quali poi con cortesissim^e parole diede licenza. Posatosi sopra questa campagna non pochi giorni il mio Sigre si parti poi, et venne in Transilvania, la quale e divisa dalla Vallachia da alcune montagne grandi, et arprissim^e et gionse prima alla città di Brassovia, dove si fermo sopra la campagna di dettá città nelli suoi padiglioni. Fu dalli governatori di quella ben visto, et presentato di molta vettovaglia, et infiniti doni. La città di Brassovia non e molto grande posta in piano, serrata di muro, circondata di alcuni colli ameni, et fruttiferi assai bella, et ben popolata principio della provincia di Transilvania, la qual provincia e assai grande, abundantissima di tutte quelle cose, che sono necessarie ad vitto humano, ha molte minere di diversi metalli, massime d'oro, e d'argento, a guisa di piante escono della Terra, et molte saline, che fano abundante non solo quella provincia, ma l'Ongaria, et altri luoghi circonvicini, vi si trovano anco minere d'una sorte di cera dicolor terreo, della quale quei popoli si servono ordinatamente in luogo di cera. Il parlar di quelle genti e poco diverso dal Tedesco et il vestir loro all' usanza degli antichi Tedeschi. Le città, che sono in essa provincia si governano a Loi posta, ma rendono obedientia, e tributo al Re d'Ongaria. Vi sono molti Castelli, et infinite giurisdizioni di Sig^{ri} particolari, nel fine di essa provincia, che si dimandano seculi, quali vivono da gli altri detti di Sopra, differenti, perche hano il parlare, et ogni suo costume all'ongaresca, sono pero tutte genti barbaro. Poiche il mio Sigre fu gionto in terra de Christiani non li parve di servirse piu delli |¹⁰suoi Schiavi Turchi, come faceva di prima, ma d'esse molti gentil'huomini Christiani al suo servitio, tra quali diede carico ad un gentilhuomo crovato assai costumato, che si dimandava Giorgio.....di Siniscalco, et a me di coppiero, et segreto suo camariero; si parti poi da Brassovia, et continuando il suo viaggio, venne a Collusuar e città fabricata in piano circondata di

muro con belissimⁱ edifici, ben popolata, et frequentata di assaissime mercantie. Jui ritrovando pregione nelle carcere Andrea Pizzacomino gentil'huomo Paduano, qual vi era stato condonato dal Re Giovanni per alcune false imputationi; intesa la sua innocentia, lo libero, et lo tenne in corte appresso sua Sgra Illma fin che fu in Buda, poi lo mando a Marmarus et gli die carico del sale di quel luogho, ma il governatore di Marmarus, che vi era stato messo per il mio Sigre a dimandato Tomaso Nadasde si rebello al mio Sigre et uscì con genti assai fuori del castello et cirondo l'alloggiamento del Pizzacomino, l'armazzo con un arcobugio, et li suoi huomini vennero a Buda trovar il mio Sigre tutti sua ligiati. Pervene poi a Cebin città all' hora posseduta dal Re Ferdinando, per la qual causa allogio lontano da quella dove era un Vescovo di cui non mi ricordo il nome, il quale desiderando di parlar col mio Sigre gli mando oratori a domandar ostaggi accio piu securamj potesse ritornar nella città, et egli molto volentieri gli mando il Sigre Antonio suo figlio accompagnato da molti gentil huomini della sua corte, et il vescovo gli mando un suo Nipote. Venne poi il mio Signore con parte della sua gente ad incontrarlo, che già uscito della città con piu di docento cavalli. Incontrati, che si furono si fecero quelle debite accoglienze, che si usano tra principi, et ragionato, che hebbero gran pezzo insieme intornorno alle loro stantie. Fra tanto il Sigre Antonio fu da quelli della città ben visto, et accarezzatto molto, et |¹tratenuto insieme con quelli gentil huomini con confectioni delicate, et altri diversi rinfrescamesi et altrettanto il Nipote dell Vescovo dalli nostri gentil huomini della corte. La città di Cebin e posta in piano non molto grande circondata di muro assai forte per rispetto una fumara, che la circonda appoggiata ad un colle sopra del quelle e posto il palazzo dove habita il vescovo assai grandi e di bellissimo edificio di vista di tutta la città, et la campagna d'intorno. Partito de qui il mio Sigre uscì della Transilvania, et entro nell' Ongaria dove prima gionse a Varadino, incontrato da Americo Cibac Vescovo di quel luogho, il quale secondo l'usanza presentò al mio Sigre et egli lui di molti doni honorati. Varadino e città piccola

in pianura senza alcun altra Serraglia di muro, ne d'altra sorte, et e vescovato di grandissima importanza, havendo lo spirituale, et il temporale com' hano tutti gl' altri di quel Regno. Ha in essa città in suo castello il quale e assai forte, e di bellissimo edificio dove e la stanza, e chiesa cathedrale di esso Vescovo. Si dice per cosa degna di memoria, che nella compagna di questa città fu già molti anni tra Ongari et Tartari un gran fatto d'arme, nel qual aspirando i Tartari alla vittoria, presero per espediente di gettare grandissima quantità di danári, per quella accioche gli Ongari auicidissimi lasciassero il combattere, et raccogliessero le monete, dove poi essi con impetto li rompessero, et consegvissero la vittoria; la qual cosa facilmente sarebbe a loro riscuita, se dicio accortosi Ladislao al hora Re de gl' Ongari huomino di santissima vita non gli procedecca. Il qual ricorso a Dio come fattor del tutto, smoto da cavallo, et ingenicchioni fece oratione con tal efficacia, di cose pro beneficio del suo popolo, che miracolosamj quelli tali denari sparsi da Tartari, si convertirono indurissime pietrizuole di quella istessa forma, come i denari erano, delle quale fin al giorno d'hoggi quella compagna e piena, il che fu causa ch' gl' Ongari actessero alla bataglia, et combattendo valorosamjte consegvirono la vittoria.

[¹²Regnato che hebbe per alquanto dero tempo questo Religiosissimo Re fini il corso di sua vita. Et gl' ongari in memoria di questo fatto sePELLIRONO il suo corpo nella chiesa cathedrale di quel luogo, servienda sopra la pietra della sepoltura, che questa fu la causa, che non fosse sePELLITO in Alba Regale, dove sincoranano, et s'epeliscono tutti li Re d'Ongaria, et appresso sopra il cimiteriom di essa chiesa vi e drizzata una gram statua sopra una collona. Questa cosa com ho detto di sopra mi fu raccontata da quelli Sigri ongari per cosa degna di memoria, la qual ancor io l'ho voluta raccontar a V. M. Clarma et Illma. Si parti de quivi il mio Sigre et passata la Tissa fiumara grossiss^a a dimandata dell' antichi Tibischo giunse alli S. di Luglio del detto anno a Peste, dove allogio in campagna, com era sua costume. Questa città e in pianura sopra il Danubio all' incontro di Buda

circondata di muro senza veruna fortezza. La mattina seguente *Francesco Frangipani* Arcivescovo di Collocia, et *Stephano Broderith* gram cancellieri del Re Giovanni, et Giovanni Docci, gram thesoriero del Regno accompagnati da molti gentilhuomini, et d'altre infinite genti uscirono di Buda, et passato il Danubio vennero ad incontrare il mio Sigre per accompagnarlo inanzi al loro Re. Il quale giunti a Lui gli baciorno la mano et fatte le debite cerimonie rimontarono a cavallo, et lo tolsero in mezo, et passata la fiumara trionfalmente entrarono in Buda, tenendo questo ordine. Primo cavalcavano li soldati Turchi armati al loro costume, come che andassero per combattere, poi segvina la gvardia de Re a cavallo gvidata da Anibale Cartaginese da este di Polonia, la quale gl' era uscita incontra per honorarlo, dietro a questi venivano gli Gouvernatori, et Magistrati di quelle due città. Poi segviva il Sigre Antonio suo figliolo in mezzo del vescovo di cinque chiese, et di Giovanni Docci gram Thesorieso, et poi molti baroni con li gentilhuomini della corte del mio Sigre veniva poi sua S. Illma sopra un cavallo leardo tutto fornito d'oro con tá¹³te giore, et perle intorno, che valeva un Thesoro la sua persona era vestita all' usanza Turchescha d'un dulimano di panno d'argento sopra il quale haveva una veste longa di rizzo sopra rizzo d'oro fodrata d'un tessuto cremisino, contesto con alcune lune d'oro, et in mezo a quelle una stella d'oro, che era una bellissima cosa da vedere. Haveva poi in capo una beretta di finissimi Gibellini. Intorno alquale vi veniva tutta la sua compagnia di Gianniczeri in ordinanza; et dietro due compagnie de soldati ongari a cavallo armati a loro usanza. Il Re inteso, che l'mio Sigre era intrato nella città, si leuo con tutto il resto de suoi baroni, et venne ad incontrarlo sin fuori del castello, dove egli veduto S. Mta Smoto da cavallo, et gli fece riverenza volendogli baciarla la mano il che non consenti sua Mta et edtolo appresso di se áparo, a paro s'entromo nel castello contanto strepito d'artegliarie, che parca la terra s'apprisse; et andorono nella chiesa ad udir messa, la qual fu celebrata con grandissime cerimonie dall' Arcivescovo di Collocia, et non ostante che fusse (come gia s'e detto) general gouernatorə

dell Ongaria, l'elesse quel giorno istesso general Capitano di tutto l'esercito dandogli di sua mano il bastone, et stendardo insegna generale, et ben da lui degnamente meritata. Finita la messa con quelle cerimonie, che in tal eletione si costuma, presa licentia da sua Mta ritorno il mio Sigre con stendardo generale avanti portato per il Conte Palatino, et con quelli ordini di prima ritorno alli padiglioni che nella compagna di Buda dalli nostri erano stati distessi, et smontato da cavallo, con quelli Sigri, che con esso lui erano, si pose a tavola, dove era preparato un bellissimo, et honorato bacchetto, abbondantissimo di tutte quelle vivande, che secondo la Stagion del tempo ritrovar si possono. La città di Buda e bellissima situata sopra una collina, serrata tutta di muraglia non molto forte; li borghi et grani parte di quella furono arsi et destrutti da Solimano al tempo della rotta, et morte del Re Ludovico, che fra l'anno 1524, et dopoi la coronatione del Re Giovanni e stata in grandissima parte¹⁴ restaurata, il castelli di essa città e molto forte, et di bellissimo edificio nel quale habita la Mta del Re, che e la sua sedia Regale. Il Regno d'Ongaria e molto fruttifero, et abbondante di tutte quelle cose, che s'appertogoni al tutto humano, et copiosissimo d'ogni sorte d'animali, la maggior parte del quale e pianura, et quelli pochi monti, che vi sono, sono fertili de viti. La città sue, et ville sono assai lontané, l'una dall' altra, perche il paese e molto grande per ogni banda. Le genti di quello sono barbare, et nemichi a forestieri, et massime a Italiani; per il che non vi concorono mercanti di sorte alcuna, et se pur vi uanno, uanno un grandissimo sospetto d'esser sua liggiati, che spesso cosi interviene. Pocho doppo, che egli si parti di Constantinopoli, si parti anco Solimano con grandissimo esercito per venir in Austria a danni del Re Ferdinando, ma non tenne la via di Buda, anzi cavalcando piu basso andi verso Posonia venendo drito sua campagna di Neustot, dove vedendo le forze dell' Imperator Carlo, il qual era venuto in soccorso Ferdinando suo Fratello, esser piu grande di quello, che egli si pensava, non gli basto l'animo di venire giusta giornata con sua Mta Nemen e gli s'anschio di segvitor il Turcho rispetto alla velocità della cavallaria Turchescha, ma trattenendossi

con alquante scaramucii, si ritiro a Belgrado. Ne altra fattione si fece in quella guera, degna di memoria, per quanto inteso, eccetto che un Capitano Crovato, huomo di grandissimo valore, havend' inteso, ch' un sangiacco, over Bassa con alquanto bon num'ero de cavalli voleva passar la montagna, che vien verso Sanfait, a danni di quel paese; dimando licentia a sua Mta cesarea di voler passar sopra il Palude, che e accanto l'istessa montagna avanti che le Turchi arrivassero. Hauta la licentia si parti questo valoroso Capitano, passand il Paludo, cavalco con bon numero de soldati, havendo prima fatto una bona imboscata di Spagnuoli archibuggieri a piedi della montagna comincia ascedere esso monte, et scoperto li Turchi, li diede a dosso con grandissimo strepito, et sono d'assaisime trombe. Li Turchi vedendosi assaliti all' improvisto, che ogn' altra cosa aspettavano tolsero la larga a tutta briglia tornarò indietro et deterro nel' imboscata, dove tutti da quelli Spagnuoli con l' agiun¹⁵ta delli cavalli furno tagliati a pezzi, et toltogli li cavalli dove li fanti, ch' erano a piedi si fecero cavallieri, et se ne ritornarono vittoriosi a S. Mta Cesarea, la quali li remunerò secondo la grandezza sua. Quelli giorni istessi deliberò il Sigre Gouvernatore di andare all' impresa di Strigonia, doue il Re Giouanni gl' haveva preparato l'armi, et datto cura, che battesse con l'artegliaria la rocca di essa Città, essendo già quella abbandonata da suoi cittadini, li quali si erano fatti forti nella rocca, egli doncque havendova posto l'assedio la vigilia della Mad^a d'Agosto dell' isteso millesimo 1532. et con le sue genti da terra, et per aqua assediatola molto, finalmj piantoui l'artegliaria e comincio a batterla, ne ciò bastandogli tento anco di darliò il fuoco per ruinarla fino ai fondamenti. Tedeschi, ch' erano in quella, poiche sehebbero diffeso alquanto valorosamente, più non potendo resistere alle forzze di quello, et mancorndo loro la vittovaglia, et massime l'aqua giorno, e notte ed foco, et diversi altri segni soliti alla guerra di mandavano soccorso a quelli di Posonia, li quali prepararono molte Nasadie, che sono alcuna sorte di barche longhe, armate a gvisa di fuste beniss^o fornite, et molti navili maggiori aspettauorno da Vienna carichi d'artegliaria grossa accioche fossero

in difesa delle Nasaide per mandarle in soccorso a Strigonien-
si. Il mio Sigre fu avisato dalle spie di questo preparamento
de nemici, perche della parte del Re Ferdinando erano molti
Ongari, li quali non si riputavano gram vergogna a passar da
un campo all' altro, come dava lor la fortuna essendo che
quella natione crudelle, et inhumana considera solo l'utile
presente, et stando a vedere doue nescano. Le cose si ralle-
grano grandemente di muttar volontà, per il che nel Campo
de Re Giouanni non era quasi cavaliere alcuno par un pocco
conosciuto, et nobile, che non fosse stato alcuna volta al soldo
dal Re Ferdinando. Ne di molta fede sono anco li prelati di
quella natione, li quali piu d' una volta hano accomodato gl'
animi, et le facultá loro secondo che la fortuna si cambiava.
Il mio Sigre hauto questo aviso si risolse di voler prevenir il
nemico, et attacar la battaglia prima che i navigli grossi di
Vienna s'accompagnassero con le Nasaide di quelle di Posonia
per le quali distribui molti arcieri, et archibuggieri Turche-
schì per fortificarle, et volendo incitar l'animo delli soldati alla
battaglia promise premio a ciascheduno d'essi, che fa¹⁶ces-
se qualche notabil procca confortandoli tutti a menar boni, e
prestamente le mani, li quali obedientissimi subito si partiro-
no, et navigorno super il fiume a ritrovar il nemicho la notte
istessa con grandissimo silentio, dove pocco inanzi l'alba atta-
carono la battaglia, nella quale fu gli fu favorevole la fortuna,
et il sole perche gli inimici colti all' improuisto, facilmente si
missero in rotta, et quelli che combattevano, erano abbaglia-
ti dal sole, che all' hora levando gli feriva ne gl' occhi, attal-
che rotta la lora armata, morto uno delli suoi primi Capittani
con molte delle lor genti; quelli che restarono in vita si mis-
sero a fugire, abandonando le loro Nasaide, delle quali parte
furono affondate et parte prese cosi notte furono condote al
campo nostro. Il Sigre Gouvernatore liberaliss° remunerò tutti
quei soldati, che erano ritornati vittoriosi di bellissimi donni,
facendosi per tutto il campo segno d'allegrezza. Determinò
poi S. Sigria doppo quella battaglia (non havendo potuto far
cosa alcuna con le mine preparate rispetto alla contramina
delli nemici, et essendogli rotti doi pezze d'artegliaria per
tuppo adaperargli) Lasciar l'impresa di batter la rocca, avi-

sandosi, che li nemici rinchiusi in quella non fossero per tenersi longamente a gl'incomodi dell'assedio dove egli s'intratene sino al fine di Settembre. La città di Strigonia e fabricata sul piano a piedi d'una collina sopra la quale vi è il suo castello forte, et di Beliss° edificio, nel quale e il palazzo e la chiesa chatedrale dell'Arcivescouo di quel luogho, che ha una grandissima entrata. Il Danubio vi passa dietro la rotta a piedi della collina, la qual città e lontana cinque delle sue miglia, che sono quindici delle nostre da Buda. In quelli giorni gionse un coriero di Solimano, et appresso un mandato al mio Sigre per il quale gl'era commesso, che andasse ad incontrarlo a Belgrado, egli questo inteso s'imbarco su le fuste con la sue corte solamente, pigliando prima licentia dal Re Giouanni, il qual era venuto nel campo, et partiti che fossero leno l'assedio, et si ritiro in Buda tanto disordinamente, che se di cio si fussero accorti li spagnuoli et Tedeschi, che erano nel presidio di Strigonia, facilmente li haverebbero rotti et tolto Buda, et forsi piu oltra. Gionse il mio Sigre con la sua corte a Belgrado, ove fu incontrato da un Sangiacco accompagnato da un grossissima squadra de cavalli beniss° armati, il qual haveva fatto condur molti caualli a mano per il servitio del |¹⁷ mio Sigre, et della sua corte. In alloggiato nel campo sotto alcuni padiglioni ivi attendati, a sua requisitione, sopra quel istessa compagna, dove anco era accapato Solimano con gram parte del suo esercito, il qual era di 300,000 cavalli, et vinti millia Gianezzeri, et una altra sorte di gente a piedi di grandissimo numero; le quali loro dimandano Asapi. Il giorno segvente ando il mio Sigre a bacciar le mani ad Abraim Bassa, et poi insieme con esse lui ando a far riverenza et a bacciar la mano a Solimano il qual uscì fuori del padiglione, et monto a cavallo, et così fece parimento loro montar a cavallo, et poi tutti tre così insieme passigiorno per quella compagna ragionando fra loro pero d'entro d'alcune cortine, che facevano una piazza grande avanti il padiglione di Solimano, liquali (per dargli il suo luogho) l'o ponevano sempre a banda sinistra, che secondo l'usanza, e costume Turchescho era il maggior luogho, che così intendono esser per haver la spada libera,

Abraim in mezo, il mio Sigre all destra. Raggionato ch' hebero gram pezzo, Solimano ritorno al suo padiglione, et cosi Abraim compagnato dal mio Sigre il quale quella mattina disno con esso lui, et fornito il disnare, il qual fu santuosissimo se ne ritorno nelle sue tendi a ripotarsⁱ. Questo luogo di Belgrado e un Castello fortisso situato in piano sopra il Danubio, il qual fiume ivi e di grandissima larghezza, dove gli pone capo da Sava fiumara grossissima. Il qual castello al tempo, che era nelle mani del Re d'Ongaria, non tanto era la chiave d' esso Regno, ma etian dio di tutta la Christianità fugia preso da Solimano accanti la rotta et morte del Re Lodovico, dove ne segvi la perdita di tutto il Regno d'Ongaria. Si parti poi Solimano da costi, et cavalio verso Soffia, et gionto in essa città, intese, che Peri Bassa (il quale era rimasto al governo di Constantinopoli) haveva messo Mustapha figliolo di esso Solimano in Signoria. Et questo perche diceva haver inteso per cosa certa, che Solimano era morto. Dove subito hauta questa nuova morto in posta accompagnato da circatrecento cavalli, et se n'ando a Constantinopoli lasciando commissione ad Abraim Bassa comme Vezirbei, che vol dir generale, che licentiasse l'esercito et al mio Sigre che ritornasse in Ongaria, al qual diede in potere Pietro Perim, uno delli gran baroni di esso Regno, che in quei giorni haveva fatto rittemer per sospetto di rebellion commettendogli la cognitione di quella causa. Giunto Solimano in Constantinopoli, trovo cosi la cosa come gl' era ¹⁸stato referito; per il che subito fece tagliar di testa a Peri bassi, et mando il figliolo in Nattolia con la provisione solita, che sono 40,000 ducati al anno. Partito che fu Solimano la Sofia Abraim Bassa licentio li Sangiacchi della Morea, et con il resto cavalleria, et Giannizzeri a passo a passo se n'ando in Constantinopoli prese in quell' istesso tempo il mio Sigre licentia da esso Bassa, et se ne torno in Ongaria accompagnata dal Sangiaco di Belgrado con grossa cavalleria, et giunto in Buda il giorno di S. Tomaso con tanta neve, che a pena si poteva possare. La città di Sofia detta di Sopra e nella provincia della Servia posta in piano serrata a torno di muro senza alcuna fortezza. Di moro il Sigre Governatore die Buda per tutta quel invernata,

dove libero Perin Pietro havendo pero nelle mani postaggio un suo figliuolo in fino che ne seferia a Solimano et poi il giorno della Mad^a di Marzo si parti per Constantinopoli lasciando il Sigre Antonio suo figliuolo appresso il Re Giovanni. Guinto, che fu in Constantinopoli, et riposatossi per alquanti giorni ando a far riverenza a Solimano con la guida d'Abraim Bassa. Et perche egli voleva in tutte l'attioni sue imittar gli costumi de gl'antiqui (li quali parimente sono osservati da Turchi in questa porte, che quando un Sigre va a far riverenza da un suo maggiore gli dimostra l'affetione et l'osservanza, che gli porta con presentagli diversi doni presento anco lui di molta argentaria a Solimano di diversi sorte benissimo lavorata a oro la qual era portata da cento e venti duo delli suoi homini, che ogn' uno di essi non haveva un pezzo per mano, et molti panni d'oro, d'argento di seta, et di Lana, li quali erano portati la trecento huomini, che ciascheduno di loro ne portava tanto di quello, che faceva una veste. Solimano l'accarezzo molto, et ragiono gram pezzo con esso lui di diverse cose. Finito il ragionamento baciogli la mano, et prese licentia, et ritorno al suo palazzo. Dopo alquanti giorni contra cambio Solimano al mio Sigre di dodeci bellissimi cavalli tutti forniti di bellissimi adornamenti con una coperta grande di scarlato sopra la sella, che copriva tutto il cavallo dal collo in fuori sotto la quale ad ogn' uno di essi cavalli gli erano due sacheta di cuvio rosso a gvisa di bolze, in ogn' uno de quali vi erano dodeci millia ducati d'oro Sultanini. Erano li sudetti cavalli condutti a mano con la gvida di duo Schiaui del Seraglio, che per commission di Soli¹⁹mano presentarono il tutto a mio Sigre, il qual allegramente accetto il presente, et fece donar alli duoi Schiaui, che havevano gvidato il presente due casacche di panno d'oro, et due sopra veste di veluto cremesino, et a quelli, che havevano menato li cavalli a mano una casaccha di raso cremesino, et una sopra veste di panno di scarlato. Et parti che furono quelli, commisse, che fossero aetati quelli sachetti sopra una tavola, et si numerassero li danari. Il che fu subito esegvido, et ritomoli poi in essi sachetti, delli quali prese con la mano, et ne dono a quelli, che li havevano numerati. In questo tempo essendo venuto littere da Venetia del

Serenissimo Gritti suo Padre al mio Sigre per le quali sua Ser^{ta} lo pregava, che essendo penuria di grano in Venetia operasse appresso il Bassa, che volesse concedergli tratta di alquanta buona som̃a di grano; dico il Bassa, perche non specificando altro nome ch'il Bassa, s'intendeva per eccellentia Abraim Bassa. Hauto il mio Sigre esse littere, subito ando a esso Bassa, et gvinto alla sua presentia gli ritrouo gl'altri due Bassa, che furono Agias Bassa, et Casson Bassa, et Scanderbech, che vol dire il gram Cancellieri, tutti si levarono in piedi, et in lingva loro gli dissero: Siate il ben venuto, Siedi il Sigre Il mio Sigre posto, che se fu a sedere, il Bassa si volto a Lui, et gli disse pur in lingva Turchescha. Io mi sono sognato questa notte haverti visto tutto vestito di bianco, con un turbante grandissimo in testa. Il mio Sigre gli rispose pur in lingva Turchescha: Sigre non vi maravigliate d'havermi visto vestito come dite, perche questo vestimento bianco, che dite havermi visto in dosso, et la pura fede, e il vero amore, ch' io porto al Sigre et a tua Sigria. Quel turbante cosi grande, che in hai visto in capo, e il tuo sotto l'ombro del quale vivo et viservo. All' hora il Bassa e tutti quelli Sigri risero, et dissero hai perlato benissimo et con questa occasione supplico il Bassa della tratta de formento. Il Bassa si volto a quelli Sigri et gli disse, che vi pare, che si debba fare. L'Ambasciatore di Venetia mi ha dimandato, ancora lui questa tratta, et io mi sono escusato, che quest' anno il paese e assai stretto di formento, et non so quello si potra fare. Il Bassa, che voleva grattificare sua Ser^{ta} et parimente il mio Sigre, che con²⁰ tanta instantia il supplicava, non pote, ne volse negargli tal grazia, et all' hora il gram Cancellieri, che era di presente, com' ho detto di sopra, gli fece il mandato, ch' a Saloni potesse far caricar cinque navi di formento per Venetia. Hauto il mandato il mio Sigre si levo, et bacio le mani alli Bassa ringrationdoli per nome di sua Ser^{ta}, et se ne ritorno a casa. Dove gionto mando a chiamare un cognato di M. Vincenzo Learieri, et gli dette il mandato et commissione ch' andasse Salonich, et face fecaricare cinque navi di formento, et le mandasse a Venetia, baciato le mano al mio Sigre di favore cargo le navi,

et ando verso Venetia, et ne cavo secondo il suo desiderio. L'anno segvente poi fu portato per esso Learieri, et compagni un certo elmo d'oro, fornito di molte gioie per venderlo a Solimano. Il mio Sigre hebbe l'elmo nelle mani, et lo mostro al Bassa, et dipoi a Solimano, et con essi loro contratto il mercatto in ducento millia ducati, et all' hora Solimano ne fece sborsare nonanta millia, et si restante promise nella tornata di Persia, perche all' hora partiva per Persia. La qual cosa non riuscì secondo la promessa perche il mio Sigre morì in Transylvania come diremo al suo luogho, et il Bassa parimente morì subito, che fu ritornato di Persia, tal che la morte di questi dui Sigri furono parimente causa del fallimento di essi poveri mercanti. Di moro il mio Sigre in Constantinopoli per tutta quell' estate, et il verno segvente, nel qual tempo vennero gl' oratori di Ferdinando a Solimano per tractar la tregua o vero pace. Vi venne ancora il Sigre Gieronimo Laschi Pollono, il qual haveva in commissione da Sigismondo Re di Pollonia di proferir per moglie al mio Sigre Isabella sua figliuola, della quale gli haveva portato il ritratto. Ma dovendossi partir il mio Sigre per Vienna a terminarla pace, diferirono questo raggionamento al tempo, che si trovassero in Vienna, et perche poi non hebbe sorte di giungerui (come intendenete per il progresso del mio parlare) fu poi quella maritata nel Re Giovanni. Trattando gli oratori di Ferdinando con Solimano la tregua, o pace come havevano in commissione, viene un corriero da Vienna con littere di esso Ferdinando dirette a Solimano, per le quali sua Mta si doleva, che essendo li suoi orattori in Constantinopoli, et trattando una desiata pace fosse andato Emerico Cibach vescovo di varadino, et vice vayvoda in Transylvania con l'esercito ad espugnar²¹ un suo castello in detta provincia, che si dimanda Vgnet-uar; il qual castello e fortissimo incavato nel sasso sopra un monte nel qual non si puol andare se non una fune tirata da un mangano. Intesa questa cosa Solimano, comisse al mio Sigre, che subito scrivesse al vescovo, et gli comettesse, che si levasse dal impressa, et così fu esequito. Il vescovo non tanto volse obedire al suo comandamento, ma di piu continuando l'impresa per forza

l'assedio prese il castello, il qual per altro modo non s' haveva potuto havere, essendo inespugnabile. Hauta Ferdinando nova della perdita del castello, subito scrisse alli suoi oratori, che si dolessero con Solimano di cio, dicendogli, che non era stato guisto, et honesto, che li suoi agenti in tempo di tregua, all' hora che si trattava la pace espugnassero, e per forza d'assedio prendessero le sue fortezze. Solimano molto di sdegno di tal cosa, et per quello che segvi dapoi (come al suo passo diremo) si puo credere, che commettesse al mio Sigre qualche danno contra la persona di esso Vescovo. In questo tempo si parti Solimano con grossissimo esercito per andar in Persia contra il Sofi, Ma licentio prima gli oratori di Ferdinando, et diede ordine al mio Sigre, che tornasse in Ongaria, et fosse insieme col Re Giovanni trattando la pace con Ferdinando, La qual era molto desiderata da esso Re, et perche si confidava molto nella fede, et valor suo, commisse a lui solo tutto questo negotio. Partito che fu Solimano come e detto per andar in Persia si parti anco Ayradin Bassa detto Barbarossa con grossissima armata, et ando verso Barbaria, et medesimañete si parti il mio Sigre per Ongaria con presidio di mille cavalli, et mille fanti parte Turchi, e parte Greci; tra li quali vi eraño 200 Giannizeri della guardia di Solimano il qual egli gli haveva consignati per gvardia della sua persona, et meno seco il Sigre Pietro suo figliuolo secondo per metterlo nel possesso del gram contado di Marmarus, il quale era di eta d'anni dedeci in circa, et avanti che si partive com' ho detto barbarossa con l'armata verso Barbaria venne a parole col mio Sigre ingiriandolo di parole, per le quali poteva tra loro succedere gram scandalo se da gl' amici non fossero stati divisi per le qual injuria subito il mio Sigre morito in posta, et ando a ritrovar Solimano dolendosi con esso lui di tal cosa, il qual²² aggiunse in Anguri et opero si con quello, che mando un suo Bassa sopra l'armata di Barbaria, come superiore a Barbarossa e gli minui l'autorità, che prima gli haveva datta, a tal che non poteva far cosa alcuna senza il voler di quel Bassa, et questo per sminuirgli l'arrogantia. Si parti il mio Sigre com' ho detto alli 15 di maggio l'anno 1534. Il qual fece quell' istessa strada,

che di prima haveva fatta, et fu incontrato, et presentato parimente da quelli Sangiacchi dei Luoghi, donde passava come di sopra havemo detto. Fece queste strada perche haveva hauto commissione di Solimano, che giunto in Tragovista dovesse riscuottere il tributo, che paga ogn' anno quel Sigre di Vallachia, qual ed importantia di ducati dodeci millia di escuso quel Sigre di non sentissi il modo di pagar quella somma di danari all' hora. Dove il mio Sigre spazzo un Turcho in posta a Solimano (il qual com ho detto di sopra era passato in Asia per guereggiar con Persi) accisandolo che : haveva potuto riscuoter da quel Sigre la pension debita, e che pero gli bisognava far nova provisione di danari. Partito che fu il Messaggiero : vennero gli oratori di Pietro Moldavo a trovar il mio Sigre et gli portarono molti presenti, offerendogli per nome suo la persona, danari, genti, et quanto gli faceva bisogno. Ringratio infinatamente sua Sibra essi oratori ; et per loro mando a donare il Moldavo quatro bellissimi cavalli Turchi, richissimi vestimenti d'oro, et di seta, et molti zachari fini, presentando anco particolarmente essi oratori di bellissime vesti di seta. Si parti poi della campagna di Tragouista con tutto il suo esercito, et cavalco verso Transylvania, et alli 6. di Luglio gionse in Brazzovia, et ivi fu incontrato dal Sigre Antonio suo figliuolo, il qual era venuto ad incontrarlo da Buda sin qui insieme con Giovanni Docci gran Thesoriero del Regno d'Ongaria, et Urban Bachiani gentil 'huomo Crovato allovato nello studio di Padoa, dottato di ottime littere Greche et Latine, e volgari, valoroso nell' armi, de bellissimo intelletto, et giudicio, di ottimi costumi, et finalmente ornato di tutte quelle rare virtu, che in un animo nobile si ponno desiderare, per le quali merito chel Sigre Gouvernatore cono²³sciutolo tale lo facesse fargente maggior di tutto l' esercito, che era conduittero all' hora di dugento cavalli. Vennero questi Sigre ad incontrar il mio Sigre accompagnati da quattro millia cavalli ongari armati alla loro usanza, et ottimamente a cavallo. Si accamparono con tutto l' esercito sopra la campagna di Brassovia, et li governatori di quella città vennero con infiniti presenti a bacciar la mano al Sigre Governatore, et insieme con quelli molti Sigri Ongari

a riconoscerlo per loro capo, et Governatore di tutto il Regno Tra quali vivenne Gottardo Con, et Steffano Majlato huomini di gram segvito, et potese in quelle parti, li quali sua Sigria accarezzo molto, presentandogli e cavalli, et vestimenti bellissimi : Accomodando poi con gram prudentia, et giusticia tutte le liti civili, et criminali, que erano tra essi, come General Gouvernatore. In questo istesso tempo Emerico Cibach Vescovo di Varadino, et vice vayvoda in Transylvania haveva sollevato tutti i popoli di quella provincia, con pensiero quando noi fossemo in alcune montagne, di romperne et tagliarne a pezzi. Non seppe mai alcuno de nostri pensarsi la causa, che movesse esso Vescovo a far si trista operatione sens che spinto dalla trista natura de gl' Ongari (li quali mal volontieri veggono forestieri di sorte alcuna, ne grandi ne piccoli nel loro paese) vedesse anch' egli mal volontieri la grandezza del Sigre Governatore; o vero che temesse per il fallo commesso da lui quando non volse obbedire al commadamento di Solimano di levarsi dall' impresa del castello di Ferdinando, com e detto di sopra, che quello havebbe in commissione di castigarlo. Hauta questa nuova il Sigre Governatore communicola secretamente con il Dozzi, et determino d'haver Emerico nelle mani. Pero subito fece chiamar Urban Bachiani, et gli commando, che quella notte istessa piu cautamente che potesse, prigliasse una bona banda de cavalli parte Ongari, et parte Turchi ben armati fin' alla somma di cinque cento, et se n'andasse a ritrovar Emerico, il qual haveva hauta per spia, che era alloggiato oltra il fiume, che si domanda Marus diece miglia delle nostre lontano, che trovatolo facesse priggione, et lo conducesse a lui. Si parti con quest' ordine i Bachiani, et ando alla volta della fumara, la q̄le fu da lui con la sua compagnia passata a gvazzo, et ivi furono prese le sentinelle del Vescovo, dalle quale hauta informatione dove si ritrovava il lor Signore furongli tagliato il capo, accio piu cautamente potessero esequire quanto gl' era stato im²⁴posto. Giunse il Bachiani su la mera notte dove era alloggiato il Vescovo, il qual all' hora si trovava con parte della sua compagnia in una villetta. sotto il suo padiglione teso appresso la chiesa di essa villa, et quietamente con pochissimo strepito tagliate le corde

del Padiglione, un Turco smonto da cavallo, et prese il Vescovo il quale a penna s'avide, et con la scimitaza gli taglio il capo, il qual postolo in una sachetta venne correndo a Brassovia, et presentole al Sigre Governatore. Il qual all' hora si ritrovava a sedere sopra la porta de suo padiglione in compagnia di molti Sigri ongari : tra quali si trovava Gottardo Con, et Steffano Mailato, li quali veduta, et conosciuta essa testa rimasero tutti confusi, ne sapevano dove si fossero per tal novita. Sua Sigr Illma di cio accortosi disse verso loro. Non gl' haveva gia commesso questo. Io lo voleva vivo, et non morto, mostrando di cio dolor assai, a gvisa, che fece Giulio Cesare, quando il traditor d'egitto gli presento l'onorata testa del gram Pompeo. Quelli Sigri quietamente presero licentia, et se ne tornarono a loro padiglioni, et la notesse ne fugirono alle loro case, ne si sentiva altro per quello esercito sens grandissimo bisbiglio, perche ogn' uno circa a questo fatto diceva la sua, et con unemente per tal cagione tutti erano molti tristi come presaghi di qualche futuro danno. Il mio Sigre mando il capo nella città di Brassovia alli fratti di S. Francesco, che lo sepellissero, et quell' istessa sera fece dar segno al campo, che si levasse. Dove che per tempo il giorno 21 di Luglio si parti sua Sigr^a con tutto l'esercito della campagna di Brassovia et cavaleo verso Megies dove si gionse alli 27. del detto, et s'accampo con l'esercito appresso la citta, la qual e in Transylvania situata in una vallada circondata d'alcuni colli, che la soperchiano tutta dentro di quella vi e la chiesa maggiore fabbricata di fortezza com' un castello assai grande. In questo istesso tempo un Nipote del Vescovo morto, adimandato Nicolo Patochi haveva conservato in fede li popoli gia sollevati dal Vescovo suo zio, et con far palese ad ogn' uno, che voleva vendicar la morte di quello ; invitava tutti quelli Sigri d'Ongaria di Transylvania, li Seculi, et molti altri circonvicini, che venissero in suo avito contra il mio Sigre facendogli sapere, che con lui haveva un grandissimo thesoro, peilche faciano grandissimi gvadagni. Facil cosa gli fu a disporner gl' animi di quelli |²⁵che venissero a tal impresa per esser di natura avidissimi alla rapina. Tra di quali vi vennero Gottardo Con, et Steffano Mailato, alli quali per essere huomini

di guerra, et di gram segvito fu dato il carico dell' impresa, et un poco tempo ridussero insieme piu di quaranta millia cavalli scritti, et un numero infinito di pedoni. Intesa questa nuova il mio Sigre che un si grosso esercito gli veniva a dosso con la gvida di tanti Sigri rapaci, determino di ritirarsi nella città con tutto il suo esercito, pensandossi d'ingrossar Lesne forze mediante il soccorso, che gli potesse venir da diverse bandi. Fece adunque chiamar a se li gouernatori di quella città, et fece loro intendere, qualmente aveva presentato, che Nicolo Patochi gli veniva a dosso con grandissimo esercito, pero che per qualche giorno aveva determinato di ritirarsi nella città con tutte le sue genti per sicurezza della sua persona. Quelli si resero molto difficile, ne a modo ni uno gli volevano dar la città nelle mani, et vedendogli in cio pertinaci il mio Sigre prese partito di farli rittenere, la qual cosa successa vedendosi a tal partito gli diedero la città nelle mani con condizione che egli sera facesse custodire da sua posta, et dalli suoi, et che essi con tutte le sue famiglie, et faculta si rittirassero nella chiesa maggiore, la qual come habbiamo detto, era a gvisa di fortezza, come in tutto quel paese si costuma, ch' ogni città, e le ville ancora hano la lor chiesa maggiore in fortezza, se piu d'una chiesa vie et se una sola vi si ritrova quella e ridotta in fortezza, et questo per salvarsi a tempo delle loro corriere, le quali usano di far spesso, massime quando haño per spia mercanti, che passano da luogo a luogo. Si contento il mio Sigre della città sola, et di lasciar la fortezza in mano di quei cittadini conservar loro medessimi, et le loro facultá; la qual cosa a gviditio di molti fu mal consigliata perche questa fortezza in mano di quelle genti fu causa della morte del mio Sigre come al suo luogo diremo. Entro sua Sigr̃a Illma adonque con tutto l'esercito nella citta da vigilia della Mad^a d'Agosto, dove alloggio comodamente il giorno di S. Rocco sequente giunse il campo nimio sotto la città, et s'accampo due miglia in circa delle nostre lontano²⁶ da quella. Il mio Sigre all' hora diede essa città in custodia al Bachiani, al qual diede carico di general Capitano di quell'impresa, si come a quello nel quale aveva maggior fede, et gli commisse, che diligentemente ponesse le gvardie sopra le

murraglie, et le mutasse spesso, ne gli mancasse di cosa alcuna ma continuamente le visitasse. Fu tanto questo per il Bachiani esegvito diligentemente, et poste le gvardie ove facesse bisogno di sopra le murraglie, come il qualunque altro luogho, tenendo del continuo le genti in arme. In qual istesso tempo mando Gieronimo Laschi Pollono (il qual era venuto di Constantinopoli insieme col mio Sigre sperando per la sua fedel servitú, et gram valore ottener il vayvodato di Transylvania) a Buda per far, che le genti Turchesche, quali erano su l'armata nel Danubio per la custodia di Buda dismantassero in terza, et venissero in suo soccorso. Il Re Giovanni, che all' hora era in Buda fece rittener il Laschi, et lo fece pore in castello con grandissima gvardia, et dipoi mando a chiamare il Sangiache, che era Capitanio del armata sul Danubio, et gli disse in tal modo Solimano vi ha mandato con l'armata a Buda per custodir la città pero per cosa ni una non dovete partirvi. Et accioche esso Sangiaco non havesse causa di partirsi, perche per troppo le vendeva volentoso di venir a socorre se il mio Sigre gli potesso per nome di Solimano, che se si partiva, et che per cio fosse intervenuto discorzo alcuno alla città, saria tutto per sua colpa, et accioche havesse maggior causa di non partirsi gli promise d'esser lui quello, che in persona con grossissimo numero di cavalleria andasse a soccorrere il mio Sigre per le quali esortationi si contento il Sangiaco di restar alla sua armata. Il giorno segvente il Re Giovanni si parti da Buda con mille cavalli ongari bene armati, et venne a Varadino, dovesi si fermo con tutta la sua corte, et mando li mille cavalli insieme con molti altri, che tolse in Varadino in soccorso de gl' Ongari, et a danni nostri, la sua causa, che movesse il Re a dimostrarsi nemico, non si puote mai intendere, ne si puo |²⁷considerar altro, se nō che gli fusse nasciuto qualche sospitione, et gelosia di Stato vedendo che l mio Sigre veniva in Ongaria cosi potente, et con cosi ample, et gagliarde commissioni di Solimano. In quelli giorni istessi, che haveva mandato il Laschi a Buda, aviso il Sangiaco di Nicopoli, che con ogni prestezza gli venisse in soccorso con maggior numero de genti, che potesse gl' Ongari nemico previsti del soccorso, che poteva venire, se missero alli passi con grossissimo numero de

genti, si a piedi, come a cavallo; di tal sorte, ch'l'Sangiaccio di Nicopoli non potte mai passare rispetto piu tosto alla fortezza del sito per esser passi montuosi, et molto stretti, che al valor de gl' Ongari, che custodivano quelli. Fu avisato il mio Sigre che Pietro Vaivoda di Moldavia gli mandava dodici millia cavalli in suo soccorso, li quali pochi giorni dapoi l'avisò, giunsero, ma s'accomparono di fuori con gl' inimici a danni nostri. La qual cosa vedendo il mio Sigre determinò di far giornata, et una mattina, che fu alli 10. di Settembre fece uscir gram parte delle sue genti fuori della città, et acconciati in Battaglia, partì la cavalleria in tre, s' quatre squadroni, et la fantaria in un battaglione, magli nemici non volsero uscir delle forti, che talmente erano con trinciare incattenati ad uno, che non se gli poteva abanda alcuna nuocere, ne manco l'artegliaria poteva lordar molestia. Onde vedendo non poter far cosa alcuna determinò piuttosto ritirarsi nella città, che andar a Nicopoli come molte de i nostri lo consigliavano, che facesse, et che per la via di Belgrado seguisse il viaggio in Ongaria; alche egli non volse consentire ma ritirate nella città ogni giorno si scaramuciaua con assai ucisione d'una parte, e dell' altra. Una sera il mio Sigre fece chiamar il Signor Antonio suo figliuolo. Giovanni Dozzi, Urban Bachiani, et Cassin Bassa capo delli suoi Giannizzeri, consultando con essi loro, quello che s'haveva a fare in quell'assedio. Suo figliuolo disse, che saria d'opinione se così pareva a sua Sigra che se uscisse fuori, et che se o combattessè o che si andasse di lungo al suo viaggio, o se ritornasse indietro avanti, che gli nemici si fecero piu forti, e gagliardi. Il Bachiani dice Sigre a me pare se così e il vostro volere, che si vedesse di trattar |²⁸se di trattar un buono accordo con li nostri inimici perche l'assedio nostro e molto pericoloso, agguingendo molte raggione, per le quali si dovesse metter in esecuzione quanto haveva ricordato. Il Dozzi l'audio il parer del Bachiani con molte belle parole, et ragioni vere e potenti. Cassin Bassa era di parere, che s'uscisse fuori in Battaglia, et seli nemici si trovassero, come l'altro giorni si marchiasse stretti in ordinanza alla volta di Nicopoli. Laudo il mio Sigre l'opinione del Bachiani, et determinò, chel Dozzi andasse a parlamento con gl' inimici. Partiti quelli Sigri dalla presentia

sua, uno delli suoi Sigri a me pareria, che vostra Sig^a in questa occasione imitasse il ricordo, che altre volte diede il Sigre Gioan Giacomo Triulti al Re Carlo Ottavo di Francia all' hora che venne in Italia invitato da Ludovico Sforza il Moro, duca di Millano l'anno 1494. qual fu, che essendo sua Mata per far fatto d'arme con l'esercito Legha sopra il Fiume Taro, et conoscendo, che nel detto escrito erano tutti soldatti giovani usi a portar l'armi in mostre, et tornei piazzevoli, et il Capitan loro per esser giovane, era poco esperto della guerra, et che quanto di bono vi era, erano li soldati stradiotti; Pero gli disse, che ritrovandossi l'esercito nemico in tal gvisa sua Mta mandasse li carriaggi a lungo la ripa del fiume, perche essendo li stradiotti di natura Ladri, attenderiano a saccheggiar li carriaggi, et sua Mta con li suoi poi pui facilmente romperia gl' altri men forti, et segviria il suo viaggio. Il qual consiglio mandato in executione da sua Mta fu la vittoria di quella giornata, ch' hoggi di si dimanda il facto d'arme Taro; cosi faccia anco V.S. a imittatione di quel prudente Re, perche essendo gl' Ongari avidissimi al dinaro corzeranno tutti a saccheggiar li carriaggi, et V. Sigra Illma col suo esercito, o segvira il suo viaggio o tornera indietro senza nocumento alcuno, saggionando, che non era men laudabile ad un capitano far una bella ritirata per salvarsi con l'esercito, che il rompere il nemico, et consequir la vittoria, come fece l'Ilmo et eccellentissimo Sigre Duca d'Urbino generale Capitano dell'²⁹ Illma Sig^a nostra danda la burla al Sigre Antonio de leua Capitano dell' esercito della cesarea Mata in Italia l'anno 1528. a Cassan. Non volse questo esempio, ne queste ragioni a muttar d'opinione sua Sigra Illma per il che la mattina segvente mando un trombetta a far intendere a Steffano Mailato, et a Gottardo Con, che volessero venir a parlamento al Dozzi, et cosi una parte, e l'altra si riducessero a parlar insieme fuora di Megies in una compagna con assai presidio di genti da una parte, et dall' altra ancorche si havessero datto gli ostaggi. Questo parlamento duro, tre o quatro giorni, ne mai si pote concluder cosa alcuna, la causa si seppe doppo segvito il fatto, che fu, che gl' ongari nemici haveriano fatto ogn'accordo al mio Sigre, ma volevano il Dozzi nelle mani; perche dicevano, che la

morte del vescovo era causata per colpa sua, et non del mio Sigre, ma il Dozzi non gli referiva questo, perche e da vedere se cio gl' havesse detto haveria preso altro partito, et haveria mandato a trattar quest' accordo per il Sigre Antonio suo figliuolo, o vero altri, che li fosse paruto migliore. Non si havendo potuto accordar, il giorno 28. di Settembre l'esercito nemico uscì delli forti, et a campo aperto venne sotto la murraglia della città senza trince, ne altra sorte di ripari, et questo perche sapevano, che dentro della città non era piu polvere da poter asar l'artigleria, come era in vero. Inteso ch' hebbe il mio Sigre, che i nemici gl' havevano stretto l'assedio, dubitandossi di peggio, fece subito all' armi comandando, ch' ogn' uno s'accostasse murraglia per proveder dove fosse bisogno. La notte gli nemici piantarono otto pezzi d'artegliaria grossa, et con essa cominciarono a batter la murraglia supra un cantone della città, dalla qual banda erano accampati l'Moldavi, li quali erano separati da gl' Ongari per una piccila acquetta, che passava per mezzo l'uno, et l'altro esercito. Duro la batteria fin a quattr' hore di giorno, et poi resto, perche a quell' hora era carcato piu di quaranta passa di murraglia in terra, ma pero la città non era scoperta, perche³⁰ dentro gl' era stato fatto un riparo di legname, et terra piu forte assai di quello, ch' era la murraglia istessa. Del che accortissi gli nemici, non fecero segn' alcuno di dargli assalto; ma stavano fermi in ordinanza con loro cavalleria. Fece all' hora molto il mio Sigre al suo Siniscalco, che facesse portare rinfressamenti, et vivande alli suoi, et ritiratisi alli alloggiamenti per far tal provisione sentirono uno gram strepito d'archibuggi; Il Maestro del Sigre Pietro figliuolo del mio Sigre si fece alla finestra per veder, quello, che era, et vide, che, quei cittadini ritirati nella fortezza della chiesa facevano segno alli nemici con una insegna bianca con alte voci, et suono di campane a martello; dicendogli, entrate entrate nella città, che adesso e l'tempo, et con buone archibugiate amarravano li nostri, attalche missero la città tutta sotto sopra; per la quale sudivano le trombette de i nostri, che davano all' arme; la qual cosa vedendo noi, lasciamo le vivande da parte, et montati a cavallo aspettamo dentro all' alloggiamento del mio Sigre (il

qual era in faccia della fortezza), che l'archebuggieria de nemici cessasse, et poi sbandati a tutta corsa andamo la dove havevamo lasciato il mio Sigre il qual gia accortossi, e veduto anco da lui il tradimento di quelli dellá città, et volendo cosi prestamente provvedere a tanto disordine pericoloso, aveva mandato un Turcho vestito da Moldavo di fuori a parlar al Capitano de Moldavi per vederse per suo mero si poteva salvare. Torno il Turcho dentro, et parlo secretamente con sua Sigra presentandogli una Littera, la qual letta monto a cavallo, et fece dimandar il Sigre Pietro figliuolo, al qual impose, che dovesse andar fuori, con quel Turcho, dove lo gvidava, et cosi si parti con esso lui, et ando dal Capittanio de Moldavi. Ritorno il Turcho nella città, et gvinto dal mio Sigre di nuovo parlo secretamente con sua Signoria, et egli dapoi chiamo il Sigre Antonio suo figliuolo, et gli comando ch' andasse con quel Turcho dove la conduria. Il qual animosissimo gli disse : Sigre Padre poiche habbiamo a morire, moriamo con l'armi in mano, et³¹ no, et gli a lui, fa come ti dico, ne mi aggiunger dolore sopra dolore; si fece dove il Sigr Antonio un feltre bianco, et se lo pose intorno, et insieme con quel Turcho se non uscì dellá città; il qual lo condusse dov' era il Sigr Pietro suo fratello. In questo istesso tempo giunse un Turcho, correndo a cavallo, et disse al mio Sigre Sigre gl'ongari mettono a saccho l'alloggiamento vostro; domanda sua Sigra se li nemici erano entrati nellá città; egli gli rispose : gl' Ongari vostri soldati sono quelli, che fanno il saccheggio. Si mareviglio molto di cio, et rimprovero grandemente la fede de gl' Ongari; che li suoi proprii fossero quelli, che lo tradissero, et volto a me mi comando, che andasse a veder s'era vero quanto gl' era stato detto, et io veduto, ch'ebbe con proprii occhi il saccheggio, gli ritornai a dire, che era pur troppo vero, altro non mi rispose se non del tutto ringratio Dio. Il Turcho, ch' havera compagnato fuori i figlivoli, era ritornato dentro, al qual vidi una remetta verde nel capelletto, et gli dimandai, se quello era il segnale del campo nemico, et egli mi rispose, che si gli soggiunse le sapeva il nome et lui mi disse ch'era Dio, e S. Giorgio. Dove che vedendo la fortuna in tutto haver voltate le spalle al mio Sigre, et le core sue ridotte in cattino

stato, et come perdute desideroso di salvar me (com' e proprio d'ogn' uno) presi partito di levar l'istessa insegna, et cosi entrai in un giardino ivi vicino, et presa una rametta di persico, me ma legai sopra la celata. Il mio Sigre vedendossi la fortuna esser contraria, et le cose sue contra ogni disegno gettate a terra, doppo ch' hebbe pensato alquanto, si volto a noi, che gl' eravamo a comto, et con parole amovoli, et dolci in cotal gvisa ne parlo. Mi duol grandemente, che non mia sia riuscito il pensiero, con qual vi condussi meco in queste parti, perche gionto in Ongaria (come desiderava) voleva mostrare a tutti noi miei fideli servitori con gl' effetti istessi l'amor, che vi porto, et quanto gratta mi era la vostra servitá dando ad ogn' uno di voi condegno premio di quella. Ma da poiche la fortuna invi³²diosa de gl' altrui beni a mezo il corso de nostri pensieri ha distructo, e gettato a terra ogni nostra speranza; bisogna che mi conformi col voler di Dio, et con bon animo sopporti volentieri il tutto, e che noi penetrando col guidicio nostro nel secreto del mio core vi appagiate del mio buon animo. Altro non vi posso dare perch' l'tutto ho perduto. Questa sola nuocca vi apporto, che voi tutti sarete salvi, perche i nemici non vogliono altri, che me. State dunque di bon' animo, et non visgomendate ponto. Quelli, ch' all' hora gl' erano a canto, et a chi disse queste parole erano il Mag^{co} Sigr Giovanni Gritti, suo parente; quel Turcho ch' haveva accompagnati li figlivoli fuora, et io con quattro soli rogazzi a piedi, perche tutto il resto de nostri erano in fuga per terror delli nemici, che invitati da quelli della fortezza, erano entrati dentro, et con crudel furia tagliavano a pezzi quelli, che lor venivano dinanzi. Uno di quelli suoi servitori, che gl' erano appresso gli dimando dove voleva andare, dicendogli, che non dovesse andar nelle mani di Moldavi, perche sapeva bene quanto gl' erano nemici, ricordandogli l'imboscata, che l'anno passato (com' e detto di sopra), havevano fatta per tagliarlo a pezzi con tutti a suoi. Egli gli rispose, che all' hora era altro tempo, et per testimonio del tutto gli diede nelle mani la littera del Capitanio de Moldavi, che gia gli porto quel Turcho, accio la legesse la qual era scritta in latino, et era di questo tenore : Signor Gritti

venite fuori sicuramente con li vostri figlivoli, con la vostra robba, et con li vostri servitori, et con cui vi piace; perche vi promettiamo per Dio, per la vergine Maria, per li quattro elementi, per il panne, per il vino, per la nostra scimittara, che voi venirete sicuro, et sicuramente sarete accompagnato dove volete voi. In fede della qual promessa vi mandiamo questa nostra littera, sigillata del Sigillo di Pietro Moldavo nostro Sigre letta che hebbe la littera³³ il servittore la rittorno a sua Sibra Illma il qual se la pose nella scarsella del dulimano, et quello gli replico. Sono hormai quattr' anni Sigre ch' io vi servo nellá felicitá, mi pareria in carico grandissimo in questa accersita hora abandonan pero quello, che sara di vostra Sibra Illma sara anco di me, et cosi s'usci fuori dellá cittá, ne altri vi resto che non uscisse con tutta Sibra chel Mag^{co} M. Giovanni Gritti. Fuora della porta dellá cittá a banda sinistra lungo la strada era una pallude, et a banda destra essa murraglia lunga un bon tiro d'archobuggio. Come fossemo giunti in fine della murraglia, vedesimo tutto il campo de nemici, et massime quello di Moldavo, che era (come si e detto) alloggiato da quella banda, parte delli quali li Moldavi, come Ongari disordinatamente scalavano la mura della cittá, et parte entravano dou era caduta la murraglia. Veduti che fumo dalli nemici, ne venne in contra un soldato a cavallo correndo. Il mio Sigre voltosi a Turcho, che era con noi, et gli dimando se lo conosceva, et egli disse di no; et soggiunse fermiamoci, et vediamo quello, che vol dire. Giunto, che fu appresso Sua Sibra gli meno d'un pugno sopra la spalla, et voltato il cavallo con impeto, gli tiro di testa la beretta di gibellini. Alche sua Sibra non fece, ne potca far difesa alcuna, perche era debile dall' infirmita, et quell' era il giorno della sua febre quartana, che fu ancho l'ultimo di sua vita. Visto quest' atto cosi villano diedi animo alli ragazzi, con parole, che mi ajutassero a dar a quel cane, et cosi a un tempo l'artai col cavallo, et con lo stocco passandolo di banda, in banda lo gittai in terra, et le ragazzi ados socon le scimittare lo tagliorno in pezzi. Il mio Sigre volto a noi gridava in lingua Turchescha, ingitima, ingimita, che vol dire non fate, non fatte; et noi; ritorniamo Sigre nella cittá traditi, egli constantissimo rispose: costore sono qui per

mee non per voi : ritornavi tu, che ti salverai, et se Dio ti da gracia che tu torni a Venetia, riferisci al povero vecchio tutto quello, ch' haverai veduto, cosi dicendo, li Moldavi venivano a gram corso verso noi, et io vedendo,³⁴che le mie forzze non erano bastanti a difender sua Sigra dalle mani di tanti soldati che parevano luppi arabiati, presi partito di fugir nellá cittá, et cosi feci con grandissimo pericolo della vitá. Fu egli preso da quelli e condotto alle sue tende. Vennero poi gl' Ongari per torlo dalle mani di Moldavi, perche cosi tra loro erano convenuti, et il resto della preda, che facessero li Moldavi, fosse sua. Parve molto strana cosa al mio Sigre, che li moldavi gli mancassero di fede, et di quanto gli havevano assicurato, et se ne dolse assai, promettendo loro, dapoi, se lo conducevano a salvamento come gli havevano promesso, darabbe loro cento millia ducati. Quelli gli risposero, che non potevano far altro, che darlo in mano a gl' Ongari, perche cosi erano convenuti, et egli si sopra giunse, gvardate bene quello, che voi fatte, perche havete a sapere, ch' io rappresento la persona di Solimano, et queste sono le commissione, ch' io ho da lui, e tutto a un tempo le colse fuori della scarsella de Dulimano, et le nostro loro. Quelli gli le tolsero, et non gli le tesero piu, ma subito lo consignorono in mano degl' Ongari, li quali lo condussero ad padiglione di Steffano Majlató, et di Gottardo Con. Dove giunto, quelli Sigri gli dimandarono la causa per la quale egli haveva fatto amazzare il vescovo, et egl' gli rispose, che non haveva mai commesso tal homicidio ma che era ben vero, che le voleva preso e non morto, per saper la causa, che l'haveva mosso a sollevar li popoli di Transylvania contra di se, li soldati Ongri a gvisa di cani arrabbiati gridavano ad alta voce, fate fate morir questo Turcho; et Majlato all' hora gli dette la nuova della sua morte; al qual rispose gvardate bene il fatto vostro, perche ogn' uno di vo sa ch' io rappresento la persona di Solimano, et son pia stato eletto dalla Ma^{ta} del Re Giovani, et da voi altri Sigri et Baroni del Regno General Governatore, et Capittano del esercito, et poi da Solimano confermato, per il che dovete esser certi, che Solimano se la tovrá ³⁵tora a grande incarco, et riputtera, che quest' ingiuria sia stata fatta alla sua persona, et vorrà con le

sue armi vendicarla, la qual cosa sara con grandissimo danno del Regno d'Ongaria, et voi ne sarete stati caggione, pero siate contenti di lasciarme tornar in Constantinopoli, perch' io in prometto dar oltra la preda, che havete fatta ducento millia scudi. Mailato crudele gli rispose : Questi signori vogliuno, che moriate, et egli humanamente gli disse : Sangvis meus super vos et super filios vestros, pero si ti est amore Dei cito expediatis. Ma prima siate contenti ch' io pigli gl' ordini di santa chiesa, accio mora, christianamente, gli quali ghe li concesser poi, et questo consigno in mano d'alcuni suoi, che lo facessero morire. Ne all' hora vi era alcuno, che volesse vederlo. Si fece poi inanzi un certo carrattiero, et gli disse Sigre se mi volete donare le calze, ch' egli ha in gamba, io gli tagliaro la testa, al qual subito fu concessa la gracia, et egli in humano cor una scommittara gli la taglio. Così fu il fine della vita del mio Sigre Luigi Gritti ; Il cui capo fu mandato a Pietro Moldavo, et il corpo il giorno seguente fu mandato per quelli Sigri in Megies a seppellir nella chiesa di S. Francesco. Quel carnifice trattogli le calce le quali erano di panno pavonazzo, trovo nelle scarselle di esse due bastete piene di gioie di grandissimo prezzo, et le vendete a Nicolo Patochi (Nipote, che fu d'Emérico come habbiamo detto di sopra) per trenta otto ongari d'oro, et un cavallo. Questo fatto mi fu referto da lui delli ragazzi, che per sua bona sorte si salvorno, li quali trovai alla corte del Re Giovanni dapoi ch' io fui liberato, et mi dissero esser stati presenti a tutt' il fatto e di piu ne sentij a ragionar a molti di quelli Sigri Ongari, et massime al Patochi, quando era suo prigioniero, il quale raccontava il tutto al suo Castellano, et ad altri ch' erano rimasti a casa, ne si schiavava di me quantunque li fosse, presente havendo per ferma opinione, ch'io non³⁶ intendesse il suo parlare, come fingeva : entrato ch' io fui nellá città, ma prima gettato lo stovo nell palludo insieme col fodro, che era attaccato all arzone della sella (percioche al fianco portava la scimittara secondo li usanza del paese) accio non fusse per quello conosciuto) Determinai d'uscire insieme con gl' ongari per la porta, che andava nel suo campo, perch' tra il campo delli Ongari, et quello delli Moldavi li passava una picciola acqua, la quale veniva

nellá cittá, et faceva macinare alcuni mollini. Questo io feci perche intendeva assai bene la sua lingua, et era vestito come loro, et portava la medesima insegna, et sapeva il nome del campo, pero non temeva niente, che loro mi havessero a conoscere, et come fui a mero il loro campo, sentii un ragazzo, il qual veniva correndo sopra un rondino, con una lancietta in mano, et diceva in lingua ongharesca: daro ancor io a questo Turcho; voltai mi la dove designava correndo il ragazzo di done et vidi un corpo d'huomo morto nudo in terra senza capo, et guidicai per quelle parole del ragazzo, che quello fosse il corpo del mio Sigre com' era in vero, peilche urtai il ragazzo col cavallo, et le disturbai in modo, ch' io li feci abbandonar la trista, et mal pensata impresa, et io passai oltra per il suo campo, che non fui da alcuno conosciuto, et andai dove la fortuna mi guidava. Non molto poi lontano dal campo trovai una villa, et a p^a guinta in essa vidi una Donna, la quale mi dimando di chi io ero servitore, et dove andava. Io gli dissi, che era servitore del vescovo di Transylvania, et che andava a trovar sua Sigra per darli la nuova della morte del Gritti, et del fatto sacesco. Ella mi disse figliuolo non andare, perche li villani sono alla strada, et t'a mazzerano, perche e fama, che voi altri habbiате fatto grandissimi bottine, pero ancora loro ne vogliono la sua parte, et per tal causa si sono messi alla strada, et farano del male assai. Intesa questa nuova steti alquanto sopra di me et poi mi risolsi d'alloggiar per quella notte con quella donna, perche cosi ³⁷ lei con buone parole me ne faceva invito, et instantia grande. La notte poi sentii gram strepito d'huomini, et di cavalli ch' alloggiavano in esse villa, et udi raggionar tra loro, che andavano alla corte del Re Giovanni, et di quanto tra successo, il che inteso, guidicai, che fossero genti del campo, com' erano e determinai di cavalcar dietro a loro; disegnando (giunto, ch' io fussi alla corte) trovar qualche recapito per quell' invernata. Hebbi in cortesia una schiavina da quella donna, et copessi il cavallo, accioche non fosse cosi visto, et che per quello non fossi ancor io conosciuto. Hebbi parimente un gabanello col quale mi copersi il Dulimano, et le arme, ch' io haveva in dosso. Questo feci per dar manco causa alle genti, che mi gvardassero,

et non fossi da qualche d'uno di loro conosciuto; perche era da credere, ch' havendo io praticate molto fra loro, molti mi dovessero conoscere, cosi com' io conosceva molti di loro. Quella donna non volse premio alcuno di essa robba ne della cena, ne della biava per il cavallo, il che mi fa credere, che lei fosse da Dio ispirata a darmi aiuto in quel ponto; ancora ch' io mi ritrovasse il modo di sodi farla, havendo nelle scarselle del Dulimano da circa 160 soldini ongareshche, ma molto piu non haveva lasciati nel allogiamento con altre care cose, che non gl' era stato tempo d'andarle a torre per maggior pericolo. Essendo poi dalla mia trista fortuna, otto giorni a dietro questo successo (segvitando il campo, ch' andava alla volta del Re Giovanni) gvidato fu da quelli conosciuto per servitore del Gritti, et dalli soldati di Nicolo Patochi, fatto prigionie, et consignatogli nelle mani. Il qual com' al suo luogho diremo, poi mi mostro esse gioie, et mi disse come l'haveva comprate, da chi e per quanto come di sopra, fra le quali era un curadente d'oro, ch' haveva nel mezo due gioie di grandissima valsuta, com' un robino in cogholo grande, quant' e un grano di fava, et ³⁶ una Turchina dell' istessa grandezza; la meta del quale era un diamante tirato in punta bellissimo, et di grandissima valsuta. Le altre gioie erano tutte grandi e belle, et delle pretiose, ch' ritrovar si possono, le qualli valevano un thesoro. Il Dozzi fu finalmente preso da gl' Ongari, et fatto morire, perche havevano (come se detto) ferma opinione, ch' egli fosse stato caggione principal della morte del Vescovo. Il che intessi da quelli soldati, che la notte passarono per quel villaggio detto di sopra et parimente da poi dal Patochi. Delle genti del mio Sigre, che rimasero nellá cittá, il Mag^{co} Ms. Giovanni Gritti, et il M^o del Sigr Pietro furono salvati da Gottardo Con insieme con gran parte de gl' Ongari. Li Turchi veramente molti morti, et molti fatti prigionii dalli nemici, eccetto una buona squadra fin al numero 200 li quali serrati insieme con l'armi basse, si missero alla ventura come perdutti, et passarono per l'esercito nemico, che da niuno gli fu pur dimandato dove andavano. Questo parimente non vidi ma lo sentii a dir al Patochi. Quelli Turchif atti prigionii dalli Moldaui, erano crudelissimamente fatti morire in cotal gvisa.

Quelli inhumani, come fiere, li conducevano fuori della città sopra una collina, et li spogliavano nudi, facendoli passar per mero alquanti di loro, che gli facevano a la, come fanno a quelli, che passano per le piche, placiandoli nella vita, chi un arma chi un altra, con le quali erano crudelmente feriti, et poi gviti in campo della fila gli tagliavano il capo; il che era una spaventoso spettacolo da vedere. Questa crudelta la vidi io, che passando oltra non era molto lontano. Li figliuoli del mio Sigre furono condotti dalli Moldaui in mano di Pietro loro Sigre il quale (com' io intessi dopo, ch' io fui liberato) dalle mani del Patochi per virtu di Francesco Frangepani Arcivescovo di Collocia, dalli oratori di esso Pietro Moldauo, quali erano venuti alla corte del Re Giovanni, dove mi trovava, gli haveva |³⁹fatti morire, l'uno annegare, che fu il Sigr Pietro, et ad Antonio tagliar il capo, L'anno sequente essendo ritornato Solimano di Persia, et inteso il caso del mio Sigre com era passato subito cavalcò, col Sangiacho di Nicopoli con assai buon numero di gente si a piedi, com' a cavallo, et giunte nel paese di Pietro Moldauo tutto lo messe a fuoco essendo di già fugitto sopra un velocissimo cavallo esso Pietro; per virtu del quale passo alcune primare velocisse, et si salvo in un castello in Transylvania del Re Giovanni dove dal Re Giovanni com suo ambasciator fidato sopra la fede sua lo mando a Solimano in Constantinopoli, et in quel tempo essendo sollevati i populi nel paese di detto Moldauo, li quali senza saputa, e decreto di Solimano havevano creato un Sigre a loro modo, esso Pietro guinto alla porta et cio intendendo con forza di donni sforzo di Bassa et il Sigre et la figlia, la qualle all' hora era fatta sposa dandoli in donno doi per le d'orrechia grande come doi peri moschatelli, il qual presente fu tanto aggrato la figliuola, che opero tanto con suo padre Solimano appresso l'intercessione di Bassa, che fu con dell assolutione di esso Pietro Moldavo, et si dice, che quelli due peri Pietro Moldavo si hebbe dal saccho fatto al mio Sigre, et cosi restituito in gratia sua fu ritornato in stato, et dipoi rinfrescato l'esercito, et accresciutolo di gente passo in Transylvania, et ivi assedio Majlato et Gottardo Con, in due loro castella, li quali furono per forza d'arme vinti, et atterati, et i loro Sigri presi, con la fida di

Pietro Moldavo per quant' ho inteso, et condotti a Solimano, il quale li fece poi crudelmente straciar a cani, e questo per vendetta della morte del mio Sigre. Questo fatto non vidi, ma essendo ritornato a Venetia lo intesi da alcuni mercadanti, che erano ritornati da Constantinopoli, li quali conobbi in Constantinopoli, ma alcuni Turchi, che erano in prigione in Venetia li quali furono presi a Schardona, mi dissero, che e ben vero, che Solimano haveva fatto abbrusciare, et ruinare a fatto di dui Castelli, de quelli Sigri Ongari, ^[40] ma che loro se n'erano fuggiti sentendo tant' esercito, che li veniva a dosso, la qual cosa, mi pare piu credibile, che la prima detta di sopra. Tornato, ch' io fui a Venetia, riferi a Sua Serenità, tutt' il caso successo, et egli com' intrepido, et magnamimo mi disse solamente questo. Francesco di la cosa, come passo. Alla presenza del quale era il Clarissimo Sigr Giovanni Pisani, et il Clar^{mo} Sigr Paulo Contarini suoi Nipoti, li quali mi fecero alcune interrogazioni sopra di cio, et appresso gli era l'Eccl^{te} Ms. Giovanni Oddo all' hora medico di Sua Serenità, et mio Zio, il quale fu quello che m'introdusse avanti Sua Serenità.

[⁴¹Poiche V.S. Clar^{ma} et Illma mi commette, ch' io li narri quanto mi occorre doppo la morte del mio Sigre, et come ritornai in Italia. Le dico, che quel giorno ch' io fui ritenuto dalli soldati del Sigr Nicolo Patochi, com' io dissi di sopra, gli fui condotto avanti, qual subito conobbi per haverlo nello spatio di quelli otto giorni, che segvirono dalla rotta alla mia retentione, veduto molte volte, et pero temendo che egli per esser stato Nipote del Vescovo morto, cioe figlio d'una sorella, non volesse vendicar la morte del zio sopra quanti Italiani gli venivano allemani, presi partito cosi dalla Ma^{ta} di Dio ispirato di fingere non intendere scintilla della lingua ongaresca accioche senza sospett' alcuno cosi lui com' gl' altri Ongari potessero tra loro raggionar, non credendo ch' io gl' intendesse, il che mi torno a tempo molto a proposito, perche essend' io alla sua presenza condotto egli con volto minacioso,

et parole altiere comincio a parlare dicendo : Tu sei parente del Gritti, io ti voglio far tagliar la testa; alche non risposi parola alcuna, fingendo non intenderlo, et egli con volto piu turbato replico le medesme parole; alle quale risposi latinamente : „Non intelligo,“ all hora credendo egli veramente, ch' io non intendesse la sua lingva, chiamo un suo servitore, il qual honestamente sapeva parlar latino, et m'interpreto quello, che diceva il patrone, al quale risposi, ch' io non era parente del Gritti, ma bene, che gl' era gram servitore, soggiunse il Patochi, se tu vorrai salvai la testa, mi farai venir d'Italia ducento millia ducati perche sō certo, che tu sei suo parente, et hai grandissimi thesori a casa. Gli risposi Sigre io ero suo servitore, et lo serviva fidelmente, et non ho cosa alcun al mondo, ecetto quel tanto, che V. Siga mi vede in torno, pero se V.S. col ch' io la |⁴²serva la servizio cosi fidelmente, et realmente come faceva al mio Sigre. All' hora egli minaciandomi di far tagliar la testa, mi fece condurre da suoi in una camera di legname, i quali nel condurmi non mancorono di confortarmi perche stessi di bon animo, et non temessi cosa alcuna; perche egli era di molte parole, e pochi fatti. Restai inchiuso ivi dentro temendo anco di peggio; Ma rimirando per le fessure delle tavole dell' istessa camera, ove era inchiuso vidi esso Patochi assetano, et l'udi dimandar alli servitori, che mi havevano condotto, se il haveva hauto paura, et quello, che io diceva, rispose uno di loro. Non volete Sigre, ch' un povero giovane forestiero, habbia paura, et tema le minacie di V. S. Soggiunse egli, che colpa ha questo giovene della morte di mio Zio. Io ho detto cosi per farli paura, il che havendo io beniss° inteso mi rassetto, come si puol pensare gli spiriti, et il sangue al suo luogho. Fra tanto essendo venuta l' hora di cenna, mentre esso Patochi con alcuni suoi gentil huomini ceno, vennero i servitori nella camera a torre fiaschi di vino, et altra vittuoglia per bisogno della tavola, et mi confortavano dicendo, che non temessi di mal alcuno, et finita la cenna del Sigre i servitori, mi chiamorono a cenna con loro, et non ci volend' io andare, mi pregavano, e quasi forzavano. Cennai coē al Sigre Dio piacque non in tutto sincero dell' animo, ma doppo cenna venne un di quelli gentil 'huomini, et mi chiamo

in lingua italiana perche andasse al Sigre. Andai nella camera, dov' era il Patochi, qual mi fece dire a quel servitore, che sapeva latino; s'io conosceva l'anello, che portava in ditto il Sigre Gritti. Gli rispose, ch' io era suo povero servitore, et che non sapeva piu che tanto, ma che intendeva, che Sua Siga Illma portava nel ditto grosso un' anello di radice di perle, di quelli, che si usano a tirror l'arco, et nel ditto minuto un' anello d'oro con la sua arma, intorno alla quale erano alcune lettere Turchesche. Soggiunse lui : io ti dimando le gioie, gli risposi che volete, che sapia un povero servitore.⁴³ All' hora egli mi mostro quelle gioie, che dissi di sopra, et io dissi non l'haver mai viste; Dimandomi se quelle si venderiano a Venetia diece millia ducati, et io risposi, che si et forse anco di piu assai. Disse si io ti mandassi a Venetia insieme con un mio servitore tibasteria l'animo di venderle, e portarme li danari. Gli dissi che si : ma che seria piu sicuro metter li dinari in banco, et con una littera di cambio levar di dinari in Vienna, che portar seco tanti dinari. Mi piace diss' egli, et volse ch' io gli dicessi come si fanno queste lettere di cambio, perche non n'haveva pratica alcuna. Stete un pocho di sopra di se, et poi mi fece dire, che dinari n'haveva assai, et pero haveva gratte le gioie Soggiunse poi parliamo del fatto tuo Tu dici, che non eri parente del Gritti, ma suo servitore Dimmi dunque chi sei tu, gli dissi Sigre io era figlio d'un povero barbiero, sono hormai tre anni que mio padre e morto. Rise il Patochi, et disse non hai altri al mondo, gli dissi : Sigre quando hebbi nuova della morte di mio padre, hebbi insieme che la madre, et un piccolo mio fitto stavano bene; Come vive tua madre, et tuo fitto, diss' egli, se tuo padre e morto. Gli disse : mi madre fila lana, et si sostenta insieme con quel fanciulo, sin' a tanto, ch' egli cresca, sta bene, disse il Patochi; ma io faro portar qui un rasoio, et se soprai radere ti credero ogni cosa, et ti lasciero andar dove vorai. Risposi Sigr se ben mio Padre era barbieri, io pero non imparai radere, perche non facia con lui, ma con un mercante di panni di lana, et se V. S. cio non crede, facia portar qui qualch' lana, che V. S. vedra come la sapro conciare; Ridendo disse il Patochi : „*Ravas, visla, olás,*“ che vol dire in lingua nostra : Astuto, bracco, Italiano; perche volend'

egli far questa prova di me era bisogno mandar in Italia a pipliar della lanna; perche la lanna ongaresca non e bona per far panni, et li panni, che s'usano in Ongaria gli sono portati da mercanti forestieri, et pero egli uso quelle parole, la mattina seguente monto sopra un cochio, et ando a disnar ad una |⁴⁴villa cinque leghe, et lascio ordine, che noi altri sopra un carrettone lo segvissimo, et giunti lo trovassimo, che disnava, et egli mi chiamo con mano, et mi diede un pane, et un mezo capone arrostito, perche mangiassi avenandomi, che mi dovessi accostar al fuoco conoscendomi quasi agghiacciato, dove mangiando mi scaldai dentro, e di fuori, tanto piu ch' egli ridendo mi fece un brindes porgendomi una coppa piena di bon vino. Allogiasimo ivi la notte, et la mattina seguente verso un castel suo chiamato Giula caminassimo, ove guingendo trovassimo il Signor, che disnava il qual come veduto, ni hebbe, chiamo il Castellano, et gli commisse, che non mi lasciasse uscir del Castello, il che fingendo io di non intendere mi sforzai di non temere. Giula e un castello nel confino di Transylvania, et Ongaria posto in mezo una palude, ove non si puol andare senza per una sola strada. Stando io cosi priggione mi posi al servitio della tavola, ove sua moglie mi pose affection grandiss^a, et mi dono camise, et altre cose bisognevole ad un forastiero, et priggione. Venne fra tanto un servitore de Re Giovanni a chiamar il patrone alla corte, il qual sospettava, ch'l Re gli togliesse il castello, per quanto sottrarsi da raggionamenti suoi, da quali non mi caciavano pensando che non gl' intendessi. Io ch' haveva pratica della corte del Re Giovanni, et conosceva molti Sigri deliberai di scriver una lettera a Monsignor Arcivescovo di Collocia, et Vescovo d'Agria, perche doppo la morte del mio Sigre il Re Giovanni haveva conferito a sua Siga R^{ma} quel vescovato d'Agria. Questo Sigre era fratte del ordine minor di S. Francesco, et haveva nome Francesco Frangipane, per la quale pregava sua Siga R^{ma}, che fosse contenta di addimandarmi al Patochi, vedendomi certo ch' egli non mi regherebbe, anzi donerebbe e sua Siga Roma maggior cosa, che la persona mia, massimamente venendo alla corte con grandissima tema, et ha |⁴⁵vendo gram bisogno del favor suo, con molte altre parole, che mi paruero convenevoli al mio

bisogno. Scrissi parimente al Sigr Annibale Cartagine da Este di Padovana, Capittanio della gvardia del Re, et insieme a Ms. Mathias Musico del Re, allievo del Car^{be} vecchio da Este molto miei amici, pregandoli, che facessero bon' officio con Monsignor Rmo et altri come alla loro prudentia pareria in farmi liberare. Sigillate le littere le ridizzai al musico designando di mandarle per quel Servitore del Re, che era al castello venuto, ma trovai ch' egli se n'era partito, onde rimanendo confuso, mi ricordai ch' casa era un servitore, qual si era molte volte offerto cortesemente di farmi servitio, et era l'interprete nostro; al quale mentre il Patochi si pose in ordine per partire, consignai, et raccomandai le mie littere, il qual partendo con il patrone, gionse a Varadino, ove era il Re con tutta la corte, et diede fido ricapito alle littere; perche avisati il Sigr Annibale, et il musico dello stato mio trovarono Monsignor Arcivescovo, et dandogli la mia littera pregorono sua Siga Rma per me, la qual gli promise di far ogni bon officio, et partiti da Monsignor quei gentil 'huomini andarono in castello, et trovato, che par all 'hora era levata la tavola Regia, entrato il Musico, p^a con un lento in mano, et suo nato alquanto s'ingenocchio col Sigre Anibale, et suplico la Mta del Re d'una gratia, che essendo un povero giovene Italiano gia cameriero del Sigr Gritti prigioniero del Patochi, volesse sua Mta chiederlo indono a esso Patochi; il che gli fu da sua Mta cortesemente promesso, dicendogli come egli venga in corte, lasciatevi vedere perch' io me lo ricordi. Quel giorno istesso andò il Patochi a bacciar la mano al Re, et poi si voltò a Monsignor Rmo di Collocia, qual di gia era a corte, et sedeva in camera con sua Mta all hora sua Siga Rma abbracciando esso Patochi, et tenendolo stretto, disse: Sigr Nicolo voi sete mio prigioniero, ne vi lasciero se non mi fatte un dono, rispose egli son sempre prigioniero di V. S. Rma qual mi ha⁴⁶ a comandare. Soggiunse Monsignor: „V. S. ha prigioniero un giovene Italiano gia servitore del Sigr Gritti, vi prego donatelo.“ Rispose il Patochi, di gratia com'io sia gionto a casa subito ve lo mando. Il Re udite queste parole, disse a Monsignor, voi mi havete preoccupato, anch' io gli lo voleva dimandare, ma essendo lei stato la prima a dimandarlo con

contento, ch' egli sia suo; pero Sigr Nicolo mandate lo a Sua Siga, che ancho a me farete cosa gratissima, Riconfermo egli la promessa, et doppo rese le donte gratie per il Sigr Musico, et Sigr Anibale alla Mta del Re, et a Monsignor Illmo. Questo fatto mi fu raccontato dal Sgr. Anibale, come dal Musicho quando fu alla corte del Re Giovanni. Torni il Signor Nicolo a Giula la notte avanti la vigilia di S. Lucia l'anno 1534. accompagnato da un polta proggia; onde ritiratossi pmuttarsi di vescimenti nelle stanze delle donne, venero in tanto i servitori ch' erano con lui nella camera, ove erano gl' altri rimasi a casa et ivi ragionando fra loro, dissero ch' un certo servitore del Sigre, che era andato seco alla corte non era ritornato a casa, ma che era ito in Transylvania a star con un altro Sigre. Io ch' era presente feci subito disegno, quando le mi littere fossero state fidamente rese a chi erano indrizate per non esser in grato a chi in haveva fidelmente servitor escusar con la p̄sona di colui, che non era tornato, quel gentil servitore, al qual racomandai le mie littere, perche fatto il pensiero segvi l'effetto a punto. Venuto il Patochi in camera, et assisso al fuoco mi dimando perchi haveva mandato littere a Monsignor Arcivescovo di Collocia; gli risposi, per un servitore di V. S. Il Servitore, che veramente le haveva portate al primo suono delle parole mie siscolori, et si muto talmente, ch' ogn uno vedendolo l'harebbe potuto riconoscere, onde egli uscendo di camera, volto le spalle, et si fermo fuori per udir il restante, soggiunse il patrone, chi e quel servitore gli risposi, non gli⁴⁷ sol il nome, ma gl'e un certo grande vestito di nero, alcenando colui, che s'era partito all' hora egli lo nomino, et disse: bestia egli e andato via: l'altro servitore, che temeva, ch' io non lo scoprivi (cosa ch' in vero, ne p. oro ne p. tormento non haverei fatta) si rifece tutto vivo, et rientro allegro in camera: stato alquanto sopra dise il Patochi disse mi, che mi mandarai, tu da Padova se ti lascio andar a far riverentia a Sto Antonio. Io gli dissi: Sigr. io non ho cosa alcuna al mondo, ma gionto a casa con gl' amici, et parenti mi sforzaro di far quanto V. S. mi comanderà, et non tanto mandargli, ma in propria persona portagli. Risse egli, et disse: io non voglio cosa alcuna, ma p. l'anima di mio zio, che fecce il Gritti amazzare, et per amor della Mta

del Re, et di Monsignor Arcivescovo ti facio libero, et ti mandaro a sua Siga Rma et voltosi al Castellano, gli commisse, che mi lasciasse andar entro a fuori del Castello a mio piacere. Io mi gettai a piedi di sua Siga et lo ringratiai di tanta cortesia. Indi si |⁴⁷ volsero tutti gl' altri ad abbracciarmi, et farmi festa, et sopra tutti quel gentil servitore, che le mie lettere haveva portate. Fui poi si dal Patochi come dalla consorte pregato a vestarvi al suo servitio, ma gli risposi, ch' io era deliberato di ritornar in Italia, perche egli ordino al suo M^{ro} di casa, che mi facesse vestir tutto di pavonazzo, ma io lo pregai, che mi rivestisse a bruno, et cio per la morte del mio Sigre Ne fui compiaciuto, et restai in Giula libero fin alli 14. Genaro 1535. essendoli stato preggione cinquanta cinque giorni, ove ogni giorno andissimo a caccia. Mi mando in quel giorno il Patochi con il suo Mro di casa alla corte il quale mi appresento a Monsignor Arcivescovo al qual baciai la mano, et ringratiai infinitamente la sua cortesia, Stando con sua Siga Rma in corte, com' in Agria al suo servitio, ma desideroso di riveder l'amata patria, presi partito di scriver al Sgr Andrea Pizzacomini gentil 'huomo paduano, il qual era in Buda avisan|⁴⁸dolo del esser mio, et pregandolo fosse contento indriarmi una littera finta in nome di mio padre, per la quale mi commandasse, ch' io facesse ogn' opra per ritornar a casa, massimamente essendo morto il Sigre et seguita cosi horenda stragge di suoi servitori. Seppe egli molto meglio esequire di quello, ch' io sepi immaginarlo, perche subito recevei una sua, et un'altra per nome di mio padre, per la quale egli avisato del successo del Sigre, et temondo di me, mi esortava, et con ogni efficacia comandava, che subito ritornassi in Italia pigliando ad interesse i danari, quali egli subito esborsarebbe, la qual littera mostrai a sua Siga Rma accio la legesse, et letta che hebbe, sua Siga Rma mi disse: Francesco tu sei in libertá, fa come ti pare, et io li risposi: Sigr io ho tanto obligo a V. S. Rma, che mai non mi parebbe di satisfarli la minima parte, se bene la servisse tutt' il tempo di mia vita, pero non mi partiro mai dal suo ordine, all' hora sua Siga Rma mi disse dio sa, che tuo padre ti vederi a casa volentier, et io li risposi, dio sa ch' anchora io li andaria volentieri, conosciuto che

in hebbe bramoso di ritornar a casa mi fece aspettar fin doppo pasqua, perche all' hora egl' era perandar Ambasciatore a Ferdinando Re de Romani a Vienna. Et questo fece per quanto mi disse sua Siga Rma perche le strade da Buda a Vienna non erano sicure. Mi infratteni con sua Siga tutto quel tempo, et un giorno mi disse il Cannevaro de sua Siga Rma, che se trovantono in Canneva quatro botte di Vino sopra le quali era scritto il mio nome, perche quando fu morto il Sigr Gritti, il Re conferi i beneficii, ch' egl' haveva dati, a suoi servitori suoi furono in ordine poste in castello, perche richiedogli io a Monsignor Rmo egli fu informato dal Cannevaro, me le restitui, e certo molto a tempo, perche videndo le io ducati 16 ne spesi undeci in un cavallo, et partendo insieme con sua Siga Rma arrivassimo a Buda dove stessimo alquanti giorni. Il di di S. Croce a 13 di Maggio 1535. Indi partendo giongessimo a Vienna ove trovassimo Monsignor Hieronimo Rosario da porde non, il qual era venuto nuntio di Papa Paulo III. all' hora creato soṃo Pontefice a portar la nuova della sua elettione a sua Mata et era di ritorno, per il che Monsignor Arcivescovo mi accompagnò, et racomandò ⁴⁹ a sua Siga Rma et così alli 2^{di} Giugno 1535 si partissimo di Vienna per Italia, ma prima, ch' io partissi andai a far riferenza a Monsignor Rmo Arcivescovo, il quale mi donò 10 ducati d'oro p̄ spendere fra via inusandossi se erano pochi, ma furono abbastanza e d'avantaggio. Cavalcando di giornata in giornata per l'Austria, over Germania bassa, gionsi in Italia, e fui in Venetia alli 14 del ditto mese di Giugno, et andai osera istessa a baciare la mano al Sereniss^o Principe Gritti, introdotto da mio zio Sigr Giovanni Oddo, ove norai quant' io vidi, con mio grandissimo dolore et disturbo d'animo (fui presente) et e l'istesso ch' io ho di sopra narrato: nella qual cosa se forse sarò stato tedioso a V. S. Clarma La ne inputerà parte il suo comandarmi, et nel resto il non saper mio più, che tanto, et a questo modo esegvire; Fra tanto mi inchino, et dono a V. S. Clarma per servitore, infimo, et li prego ogni sorte di felicità.

FINIS.

MÁSODIK EMLÉK.
TARVISINI MUSEO ÁGOSTON NAPLÓJA
A
MEDGYESI OSTROMRÓL.

Fr. Augustini Musei Tarvisini de expugnatione
 Megghes.

Codex saec. XVI. Venetiis in Bibliotheca palatina ad Div. Marcum reperitur in App. ad cat. Codd. Latin. Class. X. Cod. CCCV. nrus XV inter Contarianos. Reperitur etiam in codice : „Registrum Litterarum magnifici Dni Francisci Contareni oratoris ad Ser. Regem Romanorum.“ Class. Ital. VII. Cod. DCCCII. nrus Contarinianus 108.

Clar^{mo} D. Mag^{co}
 FRANCISCO CONTARENO
 Venetorum oratori apud Rom. Regem quam gratissimo
 Aug. Museus Theologus
 S. P. D.

Pheacum convivia interpretatur Proculus (in Re Pu. Platonis) Deorum convocationem qua citra diminutionem, letus quisque elargitur, propter quod et Hesiodus in opere dierum, Deos ait inexhaustos, ut flumina. Tu igitur Generose Domine, fluvii indeficientem vim Imitatus egisti p^m apud Regem pro me multa, polliceris subinde alia. Postremo isthic me desideras, ut ad istas domi tuae delicias imo ad inegnes animi tui perfruendas opes exoptas. Noluit nempe Mag^{tia} tua illos imitari, qui populo quondam Dei erranti et a mersa Aegypto

fugienti, cum pani et aqua occurrere noluerunt. Quin effecisti, ut affuerit letitiae Bacchus dator, qui non unius modo hominis, ut David cecinit, sed multorum quoque hominum corda lete abunde reddere potuisset, Quare quum iusserit Deus, populum non bene occurrentium reminisci, ego tunc tui oblivisci potero, quam obrem quod nuper a me petiit Clarma D. Tua, pro meor. viriliter efficere studui, inquo siquid egero, quod ei gratum fiat, non mihi, sed tuae gratiae debent. Qua adhoc, quidquid est, opere allectus sum, sin autem, non rem ipsam, sed ardentem facim cordis erga se mei spectet sinceritas tua, et gratitudinem in se meam boni consulere dignetur, valeat felix D. tua Clarma.

Datum Viennae Austriae XI. Kalend. Martii
MD.XXXIII.

Anno Dni MD.XXXIII.

Die 1ma Martii cum Dno Ant. Gritti filio Illmi Dni Gubernatoris discessimus Buda de mandato ipsius Dni Gubernatoris veluti per suas lras Constantinopolis datas ad pfatum D. Ant^m iusserat et de consensu Regis inde discessimus, hoc fine ducti, ut Brassovia veniremus, que civitas sita est in fine Transylvaniae prope montes et alpes scindentes Transylvaniam a Valachia provincia, que Transalpina nuncupatur.

Erant autem pedites dum Buda discessimus, numero centum, qui Janizeroes dicti erant, equites vero turci, qui debuissent esse centum, tamen non nisi octoginta fuerunt, equites item ungari totidem, in summa equites numero 160, ut cogito.

Quum vero venissemus non longe a Waradino, adiuncti sunt nobis equites servitores D. Gubernatoris, qui interea obtemperabant Joanni Dozzi, vice Gubernatori, et Thesaurario, in absentia ipsius D. Gubernatoris, quorum Capitaneus generalis erat ipse Joannes Dozzi, qui serviebat cum equitibus numero ducentis, ut cogito salva veritate, Bachiany item Vrbanus, qui cum trecentis equitibus serviebat, ut Caspar Perusichy croacus, qui cum ducentis. In summa erant octingenti equites sine dubio, vel cogito.

Waradini eramus in festo annunciationis beate Virginis honorifice suscepti a Dno Cybac, idest 25 die Martij, ubi quinque diebus commorati sumus, ni fallor.

Sequente die venimus Thelegdy, de hinc cepimus intrare Transylvaniam, paulatim, duo nempe milliaria aut ad summum tria singulo die ambulavimus ungaricalia, totam vero sanctam hebdomadam in civitate Colosvariensi egimus, ubi sacris interfuimus, confessi sumus, communicavimus simul omnes, Diemque sacratissimum Pasche religiose celebravimus, ut clericos decuit, Turcis interea, qui nobiscum erant, in suburbiis ipsius civitatis excommorantibus.

Secunda die Pasche interfuimus mane sacris, pransi sumsus una principales nempe com Dno Joan. Dozzi, et Dno Ant peracto prandio exercitum levavimus, inde dimovimus, tria milliaria egimus, Tordamque ubi sunt salis fodine pervenimus. Hic X aut XII diebus, aut forte XV commorati sumus, ex quo D. Dozzi, et D. Ant. Dietam cum Transylvanis habuerunt pro adventu Dni Gubernatoris, cui interfuerunt principales ac praecipui procures Transylvani. Qui tandem interse crearunt unum Capitaneum pro Transylvanie republica, qui fuit D. Gottardus Chun, quibusdam conditionibus et stipendio adjectis.

Ex Torda digressi tandem quator dierum itinere aut quinque venimus Megghes, Hic ego expeditis his meis pro beneficiis, que mihi contulerat D. Ant. Gritti in Agria, discessi et in Vngariam redii, primum Budam veni, ubi apto negotio Regi, literas suas impetravi, quibus possessio in sine et roversia daretur. Tum Agriam veni in vigilia ascensionis Dni, in die vero ascensionis solenniter obtinui possessionem nemine contradicente, sequenti die discessi et Budam veni, ubi moram traxi per omnes dies festos penthechostes.

Buda discessi et Waradinum veni mane in solennitate corporis Christi, ubi obuios habui omnes rusticos, quot quot civitatem eggredebantur, erat n. hora prandij, armatos hastis novis, pixidibus etc. siquidem proclamatum fuerat in tota regione illa, ut quicumque facultatem haberent emendi sibi armorum varia genera, emerent superius q. Quot quot vero paupertate oppressi, non possent, in Castrum Waradiense venirent, ibi n. cuique congrua arma donarentur. Itaque tota regio D. Cibac subiecta armabatur, causam nescio.

Waradino digressus Transylvaniam ingredior, ubi copiam maximam in curribus offendi hastarum item lancearum, quibus utantur equites ungari et valachi ꝑcunctatus autem per interpretem, quem mecum habebam, rusticos rectores curruum, quo illas ducturi essent, dixerunt mihi in Jalu. Est autem Jalu castrum D. Statilii Epi nunc Transylvanie: et inde inquit easdem in Moldaviam mittet Statilius, hoc autem fuit prope terram, que Hugnad nuncupatur apud villam quandam terre illius. Inqua villa cum pernoctaremus quodam vetula

materfamilias quum interrogasset, qui essemus, et quo iremus, audissetque a nobis quod Gritti servitores essemus, quod in Brassoviam venienti illi obviam ituri essemus, suspirio emisso ait: o pauperi, quo itis? non vos revertimini ultra ad nos, perituri n. estis omnes, subintulit paterfamilias, vere et nos pauperrimi timemus valde, ne non pessimus messes hoc anno habere. Cur inquam? quia inquit ille, iam proclamatum est, ut ad nutum, et signum regni Transylvanie insurgamus omnes non n. passuri sunt Domini Transylvani, ut Gritti transeat per regnum istud cum Turcis, sive pacem portet sive bellum, silui ego, et ut docuit, Domino meo hec omnia que videram, et audieram, nuntiavi. Interea ex Megghes D. Ant. et Dozzi cum exercitu Brassoviam venerant. Ego igitur ambulavi recto itinere in Megghes, et inde veni in Segesvar civitatem, deinde in Brassoviam circa festum S. Joannis baptistae, ubi omnes inveni, quos prius relinqueram in Megghes. Distat autem miliaria centum ungarica a Buda.

Hic prae calore infirmatus, et sanatus dei gratia sum. Interea mittuntur quotidie nuntii Constantinopolim a Joanne Dozzi, et Antonio Gritti ad D. Gubernatorem, et vicissim a Dno Gubernatore Brassoviam. Isti nuntiant, ne veniat per Transylvaniam, causas aperiunt factiones in promptu esse. Regem etiam nunc itidem significare, ut potius per deserta comitatus Temesvariensis nádor alba idest Belgradum veniat. Timebant enim et a Moldavo.

Tandem in festo S. Jacobi apostoli in mense Julio affuit D. Gubernator in Transalpina, ubi negotium habuit cum Wayvoda Transalpinate. Inde tandem in primo augusti alpes transit et ingreditur Transylvaniam, ubi primum castra metatus est in campis Brassoviensibus, et nos una in eodem loco, ex Civitate Brassoviae circ. per spatium unius miliarij Italici. Interea Bachiany Urbanus fuerat ad D. Gubernatorem tum Constantinopolim, tum in Transalpinam primo solus, postea cum equitibus ducentis, quibus cum esset apud Dominum Gubernatorem in exitu Transalpinae. Omnes vero reliqui obviam ivimus D. Gubernatori, cui obvii facti sumus ultra Brassoviam, via qua venit ad Transalpinam qui superiori brevi veste, quam mantene appellant Turci, aurea indutus,

inferiori vero de comoca chesmesino, saluaria quoque de veluto nigro aureo brochato, equitās pulcherimum equium quingentorum florenorum habuit, bosdoganum ditissimum ad sellam, staphas et calcaria omniaque ornamenta aequae et ensis aurea, et argentea, scuffias habuit aureas predutes, quadraginta, seruosque multos circiter centum, Camelos onustos nonaginta et octo, Mulos triginta, currus quator, in quo uno erat filius minor natu Petrus, cum tribus suis servis, in ceteris tribus alii pueri musici, et qui serviebant addicti singuli singulis officiis.

Pedites habuit secum noningentos, equites Turcas fere mille, ut cogito, et praeter illos alios tum mercatores tum scribas etc.

Qui omnes nostro exercitui conjuncti potuerunt esse circiter virorum duo millia et octingenti praeter quos erant valachi Transalpini (quos D. Gubernatori dederat Vayuoda Transalpinus) equites numero trecenti, qui omnes in summa fuimus circiter tria millia hominum, pedites, pixidarii et equites s 3000 castrametati in partis Brasso-
viensibus ubi fuerunt tentoria circiter ducenta, et quinquaginta
s 250.

Dum hic sumus, venit ad D. Gubernatorem (mansimus nempe hic diebus 13 aut 15.) D. Statilius Eppus Transylvaniae, qui etiam ad ipsum fuerat in Transalpinam, et diebus multis eum exspectarat apud Brassoviam, in villa ubi D. Gubernatori obviam venire habuimus, et venit Statilius cum Mijolath, nunc vayvoda Transylvaniae, ubi multa colloquia non semel cum D. Gubernatore habuerunt. Tandem multa eidem D. Gubernatori quum polliciti essent, abierunt, Eppus in Albam Juliam et Jalu, Majjolath in Fogaras.

Interea increbuit fama, quod Agriae castrum obsidetur a Franc. Bebech, et Seredy, aiunt praesidio citissime indigere, creatur Vrbanus Bachiany capitaneus super toto exercitu D. Gubernatoris. In vigilia S. Laurentii mittitur cum equitibus ducentis, et quinquaginta partim ex Turcis partim vero ex hungaris selectis (ut omnes famant et credunt) ad praesidium Agriae. At res secreto agitur alia, in nocte nempe S. Clarae 12. Augusti, per istos obtruncatur D. Cibac, irruentes nocturno

in silentio in primo somno in eum, in tentorio cubantem, prope ecclesiam in villa non longe a Brassovia, idest per itineris unius diei distantiam.

Ubi alii de armigeris D. Cibac capiuntur, alii vulnerantur, alii penitus profligantur.

Sequenti die per Turcam quemdam caput ipsius D. Cibac allatum est in conspectum D. Gubernatoris, in mediis castris adhuc sub Brassovia, quod odoratus cum fuisset canis quidam, quem alias dono dederat D. Cibac Antonio Gritti, statim cepit ululatum edere horribilem, et lacrimari, et quamvis expulsus et flagellatus non destitit, atque per totum ululabat exercitum. Mesto vero vultu D. Gubernator vidit spectaculum illius capitis, ubi querit D. Lazki, qui precedenti vespere Brassovia de Ungaria applicuerat, et ipsa mestus valde, solus Jo. Dozzi exultare visus est, nonnullisque verbis, quum loquuti essent, iussit D. Gubernator caput illius honorifice sepeliri in majori ecclesia Brassoviensi in mundo lintheo, quem adferri adse de tentorio suo fecerat.

Postridie vero, consilio Dozzi venit D. Gubernator versus locum, ubi interfectus fuerat D. Cibac, et quum flumen quoddam pertransissemus (apud quem Vrbanum Bachiany cum suis commilitonibus inveneramus obvios a facinore redeuntes) castra metati sumus prope fluvium; ubi vero non longe est in parvo colle ecclesia campestris, in qua ipsa die mane corpus D. Cybac, quod in curru duxerant, ut Brassoviam usque portarent, quum feteret, sepultum fuit, licet postea inde per Majjolath translatum fuerit in Fogaras, ubi honorifice traditum est sepulture (ut aiunt). — —

Sequenti die cum pluvia inde venimus prope id est ultra villam, ubi obtruncatus fuerat D. Cibac, quam adhuc ardentem, et fumantem invenimus, et locum conspeximus, quod transivimus apud sylvam, et ibi castra metati sumus per duos dies, hinc tandem pervenimus Megghes, ubi in campi secus fluvium castra metati sumus. Non nempe voluerunt nos in civitatem excipere, sed omnes portas muro clauserant praeter unam, intra et extra quam posuerant armatorum virilem custodiam. In campis ergo fuimus, usque ad vigiliam Sti Bartholomaei, 23. Augusti.

Interea saepius egrediuntur Judex, et Jurati ad castra, munera argentea, s'deaurata pocula attulerunt D. Gubernatori, D. Ant^o et Petro, quia tamen per certos nuntios certior factus et D. Gubernator, quod nonnulli D. Transylvani suscitabant et cogeabant exercitum contra eum, consilio Dozzi decrevit civitatem intrare Megghes, ut ibi sese ab hostibus tueretur, quod hoc astu Dozzi fecit, nam quum vocatus esset Judex civitatis et primores ad Docczí, eos detineri jussit D. Gubernator conpatantes in tentorio ipsius Dozzi; nec ipsos dimisit, donec civitatem aperuerunt, nec defuit quin minas per Perusichij Gasparem nocte ipsa interminari fecerit, ut scilicet si non statim civitatem adaperirent iussu Judicis, q. statim civitatem universus exercitus expugnaret. Qui promiserunt mane sequenti se statim obsequuturos interim, ut noctu domos propriis bonis evacuarent, et in castris omnia custodirent. Mane vero ingressi sumus civitatem Megghes, omnes vero dimissis vacuis domibus, praeter annonam in multis, quam scilicet tam brevi tempore non potuerunt asportare, in castra se claudunt praeter paucos cum Judice, in domibus scilicet suis pauca re contenti remanentibus, divisa sunt hospitia, omnes hospitati sumus. De castro omnes iidem sentiebamur, ne scilicet in manibus eorum remaneret, hinc non facile omnis nostra ruina impendere videbamus omnes, sc. svadente Dozzi relictum est, sic nempe aiebat, Quoties voluerimus erit in manu nostra.

Tum veniunt ad quator aut sex dies ex omni genere miscellanea armatorum adversus nos, et [castra metati sunt longe per unum milliare Italicum, et dimidium, in loco paludibus munito, apud viam, quae ducit Brassoviam, numero circiter duo millia. Quos ut invaderet D. Gubernator, cum exercitu egressus est civitatem, relictis peditibus aliquot et equitibus, cum Dozzi et Ant^o filio ad custodiam Civitatis post terga, sc. nunquam illi ausi sunt congredi, neque paludes exire, quod animadvertens D. Gubernator, quum per tres hebdomadas iam illos ad conflictum invitasset, tandem (non audentibus illis) in civitatem reversus est salvo exercitu.

Quum vero sequenti nocte inde dimovissent hostes, ut aliis praesertim Scytulis se se adjungerent, misit noctu post

eos D. Gubernator, equites fere omnes et pixidarios in equis et cochij, quot quot habere potuerunt, qui concito gressu insequuti sunt eos noctu per decem milliaria ungarica, sc. hi qui praeibant duces itineris erraverunt a via, per quam illi progressi fuerant, atque mane facto invenerunt sese in loco per medium milliare ungaricum distante a loco, in quo illi pernoctati fuerant, dividente inter eos colle quodam, sc. valde mane inde abierant, et ita infecto negotio redierunt Megghes fessi valde, sc. de hoc alias.

Tandem hostes grandi massa facta redierunt ad obsidendam civitatem, ubi vero primum nostri castra metati fuerant, castra sua nunc figunt ipsi, quotidie vero crescit ĩrus eorum usque 35 millia hominum, quorum tamen maxima pars rustica progenies, armis nuda, ad bellum minusque erudita, cuius totius multitudinis equites circa quinque millia, reliquum vulgus rurale; protrahitur haec obsidio interea usque ad vigiliam S. Michaelis 28. Septembris.

Interea saepius praeludia facta sunt, et congressus vicissim saepe fiunt, at semel dum de monte descenderent, qui civitati imminet, hostes, nostri vero in planitie parati essent ad bellum in eos, Ecce D. Gubernator Turrim super portam, quae respicit ad plagam illam, ascendit, videtque vulgarem gregem cogi tamquam pecudem ad bellum, minusque audentem conspicit, iubet in illos tendi pixides, et pixidarii illico propius accedunt, et eos in fugam ceperunt convertere, timent illi, cadunt pixidibus vulnerati hinc atque illinc, circum agunt tamquam caprarum grex, aut porcorum, quum in fugam convertitur, statim bombardam mediocrem extra portam trahi iubet D. Gubernator, et dirigitur in hostes, quae maximo strepitu resonans impulit in pedites, et quater adeo pfugat, et ex ordine distrahit, ut pixidarii nostri, usque ad illos muros pervenerint, atque dorso illorum applicato pixidis ore igneque adhibito tres et quator in terram prosternerent. Equites nostri si in equites pariter ivissent, pfecto de hostibus actum erat, finita die illa res est, abscedentibus hostibus, indeque curru. 30 cadaverum asportantes sepulturae traderunt.

Die denique vigilia S. Michaelis Archangeli, hostes de

loco suo dimoti prope civitatem veniunt, et circumcirca ambiunt omnia, erant nempe numero circ. 30 milia bombardas noctu situant e regione civitatis ad eam partem, ubi murus debilior erat, ubi nondum internae munitiones paratae erant, quo cognito D. Gubernator iubet noctu e diverso muniri intra moenia, quod et factum est. Porro et Judex et qui remanserant cum eo in civitate usque in hodiernum diem, ea nocte in castrum se recipiunt, iuraverant autem omnes castrenses D. Gubernatori nunquam se arma contra ipsum aut suos capturos, qui similiter iuraverant ei omnes sui servitores ungari. Bachianj, q. Distributae autem fuerant a primis diebus omni nocte, et die excubiae in moeniis, et turribus; Ita factum est semper, et fiebat nocte ipsa, et sequenti die, ceterum victualia defuerunt, non nempe omnes triticum habebant, non carnes, non pro equis pabulum, imo eques occidebant ad esum, saleque condiebant, panes paucissimi comedebant, tum penuria molendinorum, sc. nempe quisque tantum manu propria molla tritici sibi mollebat, quantum satis erat ad diem, et vix, placentulis vero azymis utebantur.

Tamen gemmas habuit D. Gubernator pretii aureorum trecentorum et quinquaginta millium, auri vero, argenti, ornamentorum gemmarum vasorum, vestium supellectilis pretios. equorum camellorum, onerariorum mulorum, servorumque et vestium, et ornamentorum suorum, tum deinde pannorum laneorum, sericeorum, aureorum i. broccatorum, tum italicorum tum de bursia, solus habuit in summa unius millioni, et ultra communi estimat. Antonius Gritti habuit ultra decem millia florenorum in argento, auro pecuniis, eques, supellectile. Ceteri nostrum quisque habuit, neque fuit agazo, qui saltem decem aut XX florenis res non amiserit, reliqui omnes quisque pro conditione sua. Ego, quod ad me attinet, ultra trecentorum florenorum satis amisi in rebus, paucis gemmis, argenteis vasculis annulis aureis, vestimentis, equis, ornamentis equorum, et lecti sternii, ac tapeta, librosque perdidi. Dnus dedit, dnus abstulit. Sit Dei nomen in secula benedictum. Quomodo autem periimus.

Hoc modo. Sequenti mane ī aurora ceperunt hostes bombardis murum Civitatis impetere, at D. Gubernator illico

affuit, et custodes ad reparandam murorum ruinam posuit, quia vero debilis erat, domum se recepit, erat nempe dies illa, qua paroxismus quartane invasurus erat ipsum (nam et quartana laboravit, incipiens a Transalpina) ordinatis vero custodibus ad muros et portas, quievit, erat nempe prae aegritudine exinanitus valde venit tandem hora prandii, hostes suum sequebantur institutum, custodes custodiebant, ceteri omnes ad prandium quisque in hospitio suo discumbebant, nec primum consederant.

Quum ecce de summitate turris castris civitatis expositum vexillum, et campana continuo ictu mallei ad arma sonat, clamant castrenses de turri viriliter, ingrediantur hostes, tum simul pixidibus sagittant ad ostium D. Gubernatoris, ubi custodes erant in porta, sagittant, et barbatis fenestras loci ubi in lecto iacebat, sagittant simul custodes totius muri circum circa, sagittant per totam plateam civitatis, et undique ut nemo audeat comparere.

Hoc audito surgit D. Gubernator, equum ascendit, egreditur domum ad murum, ubi hostes bombardas direxerant. querit servitores suos ad monasterium, ubi Antonius Gritti hospitium habebat, venit, ubi inquit sunt ungari isti mei. At illi omnes congregati, praeter paucos, erant apud castrenses in equis sedentes parati ad exeundum ex civitate, non ad bellum seu defensionem, iam nempe concordēs erant cum hostibus, et saxonibus, qui in castro erant, ut ne gladium educerent, quidem contra eos. Interim aliquot e servitoribus militibus ungaris., qui in monasterio clausi erant, evocat D. Gubernator, qui egressi sequuntur eum usque ad angulum quemdam, de hinc ipsum relinquunt illico, et ad monasterium regrediuntur, praeter unum D. Franciscum Dobbó, camerarium Transylvaniae, is nempe sequutus est eum usque ad mortem, et omnia perdidit propter hoc, veniunt solus ipse et D. Gubernator iterum ad locum oppugnationis muri civitatis, ibi prope portam est grandis, quam precedenti die jusserat demissa crate claudi, et doliis obstrui saxis plenis, hanc igitur portam ungarici qui prope castrum in equis stabant, ut dixi, aperuerant interea hostibus, hi intus securibus excidentēs doliorum circulos magno impetu, atque omnia in ruinam rudis mollis redigentes, illis

vero exterius cratem que lignea erat similiter destruentibus, ungaris denique valvas aperientibus.

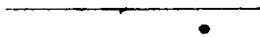
Huc g^o Adventante D. Gubernatore cum Dobbó, iam scytuli et rustici pedites ingrediebantur, hi quidem per portam istam sibi ab internis proditoribus apertam, illi vero parvas porticulas in muris civitatis aperiebant, quas nuperrime in nostro adventu recenti occluserant muro saxones incolae civitatis aperiebant, ingrediebanturque per varias vias, sic nempe ab inthernis instructi fuerant, (qui prodito Dno suo) cum illis concordaverant. His visis, Turce, qui custodiebant muros, alii de muro ex civitate deiiciunt se, et statim a Moldauis capiuntur, et nudati ad castra eorum, quae metata erant ad radicem montis, trahunt, illicove longa serie ad lineam obtruncantur, iacent ibi ordine longo frigida cadavera, continueque numerus occisorum turcharum augetur, sine misericordia nulli parcitur. Alii de muro descendunt, et dum per civitatem ad suos, quibus uniantur, discurrunt, hinc inde obvios habent pedites, a quibus occiduntur, et quos simul occidunt, ubique duellum conspicitur, ubique cruor effunditur, passim jacent corpora mortuorum, auditur strepitus exterius bombardarum, interior de castro incessanter obstupunt pixides et barbati, vocesque saxonum aëra replent, campanis admixtus insolens, et portunus tinitus per universam civitatem clamores et variorum idioma-tum, lingvarumque confusio ressonat, et coelum obtundit, strepitus his omnibus horrisonus admiscetur ictuum securium, quibus ianuas domuum excidunt hostes, archasque scindunt, et inter predandum dissident, et clamant, coelum iterum frequentissimam et hostilem pluviam demittit ab alto, ubique lutum, ubique strepitus, ubique clamor, ubique confusio, et plurima mortis imago. Dum haec interea gereretur, D. Gubernator apud apertam civitatis portam sedet, fessus animoque laborans, et ait: sitio, aquam defert servus, bibit, iam nempe febris quartanae paroxismus ipsum algore cruciarat, et calor advenerat. Ecce Bachianj venit in equo turcali, quid inquit — acturi sumus Illme Dne. Respondit: Quid inquit? quid mihi omnes polliciti estis? Quid jurastis, quare tot pecunias meas vobis effudi? Quare tot vestes, totque munera a me recepistis, ut quod, et quos mactastis equos in hac obsidione ad integrum

auro persolvi vobis. Et adhuc quid agendum petitis. Id sane agendum, viriliter dimicandum, hostibus resistendum gloriose (si res exigit moriamur). At ille terga dedit, et tacitus abiit, et statim milites sui ceperunt domesticam pugnam in civitate cum turcis, et eos trucidare adorti sunt; haec fiunt, Antonium vocat ad se D. Gubernator, iubet portari ad se filium minorem Petrum, et gemmas suas petit, venit Casnadier bassi, et attulit omnes gemmas; quarum aliae ligatae erant, aliae non ligatae, tum quae ligatae fuerant, in calciamentis suis abscondit, alias Antonio dedit, qui similiter egit, quem cum armatus esset, iussit primum ut depositis statim armis ceppenich circa se indueret, quem alligatum sellae in equo ungarico more in promptu, habuit statimque cum vidisset intrantes Moldavos in civitatem, iussit Antonium et Petrum pariter exire inter Moldavos, Petro autem Moldaviensis vayvodae ad se datas literas in manu, quas aperte portaret, dedit. Exierunt illi, at Antonius, potius inquit primum viriliter armata manu moriamur, vade inquit, quid ego facio, tu nescis modo, statimque capti sunt a Moldavis, et abducti. Exivit post eos D. Gubernator, qui a longe visis filiis post illos benedictionem ter super illos emisit, et ipse statim captus a quodam barbato Moldavo, qui eum usque ad fornacem quamdam extra civitatem circiter medium milliare italicum distantem duxit, equo deposuit, et privavit, bireto etiam de subellinis pretioso, vestibis etiam nudaverunt eum usque ad camisiā, caligis relictis, datus est autem ad manus Francisci Chendi vice vayvodae tunc Transylvaniae, qui ungarus est lingua, natione Transylvanus, ut aiunt, hic ipsum quum audisset plura eum alloquentem, nullum unquam verbum responderat, at nutu signo dato Agazoni cuidam Maijolathi, ille frameam eduxit, ut obtruncaret D. Gubernatorem iam inclinatum super manus et genua sua in luto, in via curruum, iuxta fornacem, et clamentem amore Dei, — ait — cito expediatis, — et obtruncatus est. Agazo autem, cui promiserat caligas eius, si ipsum obtruncaret, neque nempe obtruncatorem alium potuerunt invenire, qui vellet, is eductis caligis eius invenit bustas gemmarum, et tradidit Dno suo, servitori Maijolati, qui Stephanus nuncupatur, cognomen ignoro, postea diviserunt eas, et omnia vestimenta eius in 18. aut 28. partes, ut a fidedignis habui,

In cadaver autem eius omnes crudelitatem sevientes excrucuerunt, quae omnia pro nunc sub silentio involvo, nimirum ex operibus quam ferinum intus gerant animum, ostendentes. Hac laude non defraudabo D. Gottardum Chun, Capitaneum Transylvaniae, qui neque captivos, quoscunque fecit Turcas, neque christianos, inter quos fuit D. Joannes Gritti, et alii, aut — — promisit, aut nulla molestia affici, sed omnes liberos servavit, et dimisit, et reluctantibus aliis de exercitu Dominis cadaver D. Gritti involvi fecit in syndone munda, ipsumque importari in civitatem ad monasterium iussit, et operam dedit piam, ut in ecclesia sepeliretur, quamvis reclamante Gvardiano cum suis, et prohibente acriter, multis ignominiosis, quae nunc omitto, sic facta sunt haec, sic Tragedia nostra acta est, et adhuc ultima scena in nos agitur. Fiat voluntas Dei. Amen.

M. V. D.

Addictissimus Aug. Museus Tarvisinus,
Theologus et predicator verbi aūganus,
die 19. februarij 1535.

HARMADIK EMLÉK.

T. MUSEO ÁGOSTON, ÉS CREMAI JÁNOS PÉTER

VALLOMÁSAI

A CSÁSZÁRI MARSALL KÉRDÉSEIRE.

Fr. Augustini Musei Tarvisini Constitutio sive Interrogatio a Mareschalco Caes. Mai sibi et socio Petro Cremensi post facta suum de Buda in Viennam reditum Ao 1835. — Cod. saec. XVI. Reperitur Cod. latin. class. X. Cod. CCCV. nrus XIV. — Item im Registro litterarum Fran. Contarini Class. Ital. VII. Cod. DCCCII. nrus Contar. 108.

1535. adi 14. Febraro *).

Giuntj in la citta di Vienna, adi 3. di Febraro la sera tardj Zan Piero da Crema et mi insieme per ritrouar fidel compagnia di mercantij, per andarsene in Italia a repatriar, con animo per ho (mi ez?) di venir, la sequente mattina immediate a far le debite uisitationj appresso di V. Magnificentia per impetrar per mezo di quella di poter basar la mano alla Maestà del Ser^{mo} Re, et supplicar a quella pur una fauorevole patente,

*) A következő tudósítás merő rövidítésekkel lévén írva, jónak láttuk az olvasás könnyítése végett sajtó alá e rövidítések megfejtésével bocsátani; hol mindazáltal a különben is nehezen olvasható kézirat miatt a rövidítés megfejtését adni nem mertem, az olvasó a szót vagy rövidített alakjában vagy jeggyel jelölve, vagy zárjel közt értelmezve veendi. A mi ezenfelül is hiba tálaltatik, az az eredetivel közös. N. I.

che per camino non fussemo ne mij nelli caualli nostrj impeditj etc. In . . . nō hauemo ardu di presumptuosamente venire al primo a desmontar a casa di V. Mag^{tia} ma venimo dretto al hospitio, dove anchora siamo, con animo, di presentarsi la sequente mattina a V. M. ut s. Ma fumo impeditj, imperche la mattina inantj del giorno fumo prevenutj dal s. Marschalco, El quale mando per my.

Dove ben mattino venutj, fu interrogato primo Giovan Piero, donde venia? Rispose : da Buda.

Interrogato, con chi lui staua. Rispose : col s (ignor) Antonio Grittj etc.

Interrogato, che servitio havea. Rispose : Despensier di Casa.

Interrogato, quanto tempo havea servito. Rispose tre anni in Buda.

Poi interrogato me donde venia. Risposi di Buda.

Interrogato, che servitio havea. Risposi : preceptor dil T. Ant^o Grittij et fratello.

Interrogato, quanto tempo ero stato. Risposi doj anni et mezo.

Poi interrogato ambi doj. Dove andate vuj. Respondemo: In Italia.

Interrogato ad far che. Respondemo a repatriar, per cio che habbiamo preso el patrone a cui seruuiamo, et siamo in Ungaria tutti li Italianj mal uisi, et siamo spogliati d'ogni bene etc.

Disse, vedete che non siate venutj, qui per altra causa, S(ignor) dicemmo altra causa non essere.

Disse, come venite mij per questa via. Respondemo. S. questa e pur la bona, e dirita via per Italia.

Disse, quante nassade sono a Buda. Nulla, S^{or} ma vi sono cerca XVIII fuste.

Disse. Quantj Turchi. Respondemo, el solito.

Disse, prometteti a me la fede vostra di non uscir del hospitio vostro, et di non parlar con nessuno, et non lassar venir nullo ad vuj, etc. Cussi promettemmo, et cosi hauemmo seruato.

Die vero sexta presentis mensis, et fuit dies sabbatj, cum

sero esset factum, et tenebre. Advocatus ego cum solus ad D. Mareschalcum. Qui multis preludijs hortatus est me, ut veritatem aperte dicerem sue Dominationj ex parte regie Maiestatis, et eo magis, quod novissime per D. prepositum D. ipsi Mareschalco nuntiaueram, rogans, ut rei nostre curam haberet, et veritatem investigaret, quia ego dicerem totam rej seriem cum veritate, et nihil in nobis inveniret dignum statum quoad Regiam Maiestatem propter quod detentionem istam demeritj essemus, etc.

Qui me primum interrogavit, qualis essem, et que mea professio. Respondi, et longa serie declaravj : me esse natione Italum, patria Tarvisinum, nomine Augustinum, cognomine Museum, Religione : Augustanum, professione : Theologum et seminatore, concionarj ac predicare Dei verbum solitum, ad hoc vocatum a Deo ex utero matris mee. Qui et precipuis in locis Italie id muneris obierim, precipue vero Genuae, ac Venetijs, ubi Anno Dominj 1529. in Parrochia Sti. Hyeremie tota quadragesima declamavj, in sto. autem die passionis Christi vocatus a sacsta (sacrista?) divi Marcj nomine serenissimi domini concionem habui coram toto senatu. Anno vero sequenti 1530. in ecclesia sti. Stephanj, vocatus a prioribus, confirmante Reverendissimo p. Generalj Gabriele, cui (így) (post Egidium) ego sum creatus, tota quadragesima conciones habui. In hoc die vero Resurrectionis iterum vocatus a serenissimo ect., ut supra, sermonem habui in ecclesia sti. Marcj plenam concionem, pleno senatu, talis ego sum inquam. Qui et si ampliora signa queritis, Tarvisij, (quod mea patria est) Prior fui per triennium, idest, anno dominj 1524. 1525. 1526. Monasterij dive Margarite, ordinis mei idest, heremitarum sti. Augustini, quo tempore nempe anno dominj 1525. (exñte) (így ?!) Potestate, et Capitaneo civitatis Tarvisij Magnifico et generoso D. Francisco (si bene recolo nomen) sed Bragadino, generale capitulum Suscepi, aluj, et honorifice celebravj, in quo confirmatus est Generalis prior totius mej ordinis — — pr (prius?) sacre Theologie professor Magister Gabriel vetustus, cui frater est, qui appellatur venetijs Lamando de la vulta del figer. Ego vero confirmatus sum in Priorem pfatj monasterij. Talis inquam Ego sum, talis ut dixi mea professio.

Interrogatus quomodo ex Italia digressus sum, et quare.

Respondj. Vocati sumus ego et frater meus D. Gioseph. Legum et Sacrorum Canonum professor, ego autem Theologus per literas D. Anonij filij D. Gubernatoris Aloysij Grittj ad eruditionem ipsius Antonij, non in grammaticalibus modo, sed et (quum Electus esset Agriensis episcopus) in hijs, que episcopum decet scire, nempe sacram Scripturam, et sacros canones. Tum non sine scitu et verbo Serenissimi Principis Venetiarum et Magnifici D. Laurentij Grittj venimus in Ungariam. Verum est, quod Serenissimus dissuadebat, ne tunc, quum (v̄ quando) imperatorum exercitus sub Uienna congressuri credebantur, interea veniremus, sed expectandum judicabat, quid futurum esset primum, quam itineri nos exponeremus, verum tamen, quum nuntiasset frater meus, (qui solus tum sublimitatem suam, pro ut quam semper alloquutus est, me interea Tarvisij agente) quod D. Joannes Hermanus Mercator, cuius hospitium est apud Theutonum publicam domum idest drío (így?) el fontego, nos viam (quamvis longiorem, tamen tutam) ad plenum docuerat, hoc est ut per Tridentinam civitatem Ispruc. et inde Augustam, tum deinde Noremburgam, hinc Lypsam, Wratislavium, postea demum Craccoviam, et inde Budam tuto venire possemus, adhibito et nobis sub certo pretio quoddam adolescente Joanne nomine Augustano, qui Noremburgam usque nobis fidus itineris monstrator esset, annuit tum Serenissimus. Itaque venimus ambo eadem via.

Interrogatus quam commissionem tunc nobis dederat ipse Serenissimus S. — Respondi : nullam penitus, nisi quod verba quedam exhortatoria ad Illmum D. Gubernatorem defferri jussit, in hunc finem tendentia, ut filijs saltem suis in futurum provideret, mittens aliquam summam pro stabilibus bonis parandis filiis, si iam D. Gubernator uellet suum sequi propositum, quod videbatur Serenissimo difficile tractatu, saltem filiorum aliquam rationem haberet. Ita mihi nuntiavit, et contulit mecum frater Gioseph, et ita nunziatum est D. Gubernatori.

Interrogatus de Tragedia Megghes, ubi obiit D. Grittj.

Funestam narravj Tragediam ad unguem, et ita est rej veritas ut dixj.

Interrogatus : Quam nempe commissionem habui a D. Grittj.

Respondj, ut (si Deus dabit) quod effugiam Diluvium cedis illius, quam primum venero ad Serenissimum renarrare sue Sublimitatj ex parte sua, quod omnia quecunque incommoda contigerunt Domino Grittj, agnoscit sibi evenisse, ob id, quod neque dulcissimj patris monita, neque fratris Magnifici D. Laurentij unquam audire voluit. Quare a Serenissimo igitur patre, meo nomine veniam supplicem rogate, vel motuo (?) ut hec dicens lacrimas continere non potuit. Hoc autem pridie quam traditus misere obtruncaretur, imposuit, que commemorans, illacrimor.“

Interrogatus. Quid Vayuoda Joannes de morte Domini Grittj dixisset, aut sentiret.

Dixi. Cor Deus novit, non ego. Verba autem illius ad me, quum primum me convenisset, hec sunt : Ubi nunc est illa pax, quam expectabamus omnes, ecce igitur non oportuit Regnum istud gubernare sive in Tyrranidem Turcharum, sive in superbia Venetorum. Postea cepit multis uerbis sese excusare de morte eius, quod non fuisset consentiens, quod non potuisset tam cito succurrere, ut voluit ect. quidquid sit, Deus corda novit.

Interrogatus, quomodo nunc faciet Wayuoda si iam cesarem Turcharum et Romanorum Regem habet inimicos. Adieci ego : forte et Venetos. Ait : de Venetis nescio, sed si Turcham et Regem nostrum habet inimicos.

Dixi : Vere duos Ludovicos (ut fama est) perdidit. Regem alterum, alterum Gubernatorem. Deus illi pro meritis reppendet, ipse viderit, quid aget; ego tamen, si uera sunt, que omnes fere famant, illi plurimum timeo a Deo.

Interrogatus : quam commissionem a Wayvoda habuj; nam Rex inquit noster satis mirari non potest, quod tanto tempore post mortem D. Grittj ibi mansistis, nunc vero venitis, non nisi missus (*tán* : misso) Wayda venitis, quam igitur commissionem habetis?

Respondj : D. Venissem prius, sed rex ipse Joannes prohibuit, prohibuit timor latronum, quorum plena erant omnia, prohibuit nulla quam — heba — (*így*) pecunia, prohibuit falsa

Joannis promissio, restituendj ablata beneficia, prohibuit denique hyems rigidissima, que primum cepit in Transylvania mense octobris, et adeo seuijt hoc anno, ut homines et jumenta gelu perierint non pauca, hec nota sunt. Nunc vero quum mitescere cepit gelu, veni.

Interrogatus iterum de commissione, quam putant me habere.

Respondj : nullam habeo, Deus mihi testis futurus est, et veritas ipsa.

Interrogatus de quodam Turcharum oratori, qui nuper venerat, ad quid ?

Dixi : nescio vere, neque vidi eum.

Interrogatus : quid tractarunt nuper apud Wayvodam ?

Nescio inquam consilia eorum, neque enim interfui.

Interrogatus de Domino Lazki.

Dixi eum esse apud Dominos Oratores Polonos in eodem hospitio Varadinj, quid de eo futurum, nescio. Aiunt tamen futurum esse de eo Judicium sic requirentibus D. Polonis.

Tum dimisit me ad hospitium, et statim, ne colloqui possem cum Joanne Petro, illum advocavit, qui pernoctavit in domo D. prepositj, quem appellant preuost, et die martis, que fuit dies carnis pūtj (így). Joannem Petrum (post prandium) ad se vocari fecit.

Interrogavit autem primum, quot annos servivit D. Antonio Grittj ?

Qui dixit, quod sex annis, ex quo cepit ipsi servire in studio patavino.

Interrogatus quot annis ego Augustinus fueram in Vngaria apud D. Antonium Grittj.

Respondit, quod duobus annis cum dimidio, ex quo veneram una cum fratre meo Gioseph, qui mortuus est. Quo mortuo quamvis ego licentiam petijsem a D. Grittj, tamen coegit me blandis promissis ect. ut manerem, et ita mansi usque in finem.

Interrogatus. Unde ego venissem. Dixit a Curia.

Interrogatus, quot diebus Bude commoratus moratus essem.

Dixit : quator aut quinque dies, ni fallor.

Interrogatus, in cujus hospitio hospitatus essem?

Respondit : apud magistrum Marcum italum aurifabrum.

Interrogatus : quam ego commissionem haberem a Joanne Wayvoda?

Respondit : nullam scio; neque inveniet unquam Dominationis vestra hoc.

Interrogatus : cur ita mecum venisset, et non prius?

Respondit : quia modum veniendj non habui usque modo, scilicet iste est inter Italos primus qui egressus est Ungariam, quem probum *iuris* (*vagy* vitae) diu expertus sum, ideo cum ipso iter libenter arripui, ad patriam, presertim vero quia cohabitavimus una die.

Interrogatus : Num ulterius vellet in Ungariam redire?

Dixit : si oculos ibidem (o)misissem, nunquam redibo, presertim quum D. meum interfecerunt.

Interrogatus : que gens Bude esset?

Dixit : circa ducentos pedites existimo ad summum, tum in castro, tum in civitate.

Interrogatus de annona?

Dixit : in maxima copia introducj vidi in castrum Bude ita, ut locus non inveniatur, ubi reponantur vina, frumentum, carnes, salite, etc.

Interrogatus : si loqui sciret germanice, et si fuerat alias in Germania.

Dixit : loqui nescio germanice, fui tamen cum Magnifico et Clarissimo oratore D. Carolo Contareno in Spira, Ispruc etc.

Interrogatus : si eum agnosceret.

Dixit : Non, quia iam decem anni labuntur, ex quo in Germania non fui nisi modo.

Qui respondit. Ite, cras expediam vos, neque aliter expeditj sumus, quam prius.

Hec sunt ad ungvem Magnifice ac Clarissime mi D. Orator, que ipse D. Mareschalcus perquisivit a nobis. Que vero vicissim respondimus.

t. M. V. .

Addictissimus Fr. Augustinus Museus
Tarvisinus heremita Augustanus Theologus minus raptim.

NEGYEDIK EMLÉK.
CONTARINI FERENCNEK A BÉCSI UDVARNÁL
VOLT VELENCEI KÖVETNEK
LEVELEI
A VELENCEI KÖZTÁRSASÁGHOZ.

Registrum Litterarum magnifici Domini Francisci Contarini oratoris
 ad Sereniss. Regem Romanorum. — Codex saec. XVI. Reperitur Class.
 Ital. VII. Cod. DCCCII. nrus Contarinianus 108.

I.

p Jo. Ant.
Taragollam
cursorum.

Ser^{mo} P. Ho differito di expedir le alligate mie, per veder de
 intender delli successi di Hungaria qualche cosa da poter con
 fondamento scriver a V. Ser^{ta} la saperá adunque, prima che
 questo Ser^{mo} Re non invigila ne aspira per hora ad altro, come
 per altre mie li ho scritto, che a ditto Regno, Parendoli prima
 aspettarli per causa della S^{ma} Regina, et poi per molti altri
 titoli et concordij fatti fra il q. Ser^{mo} Maximiliano et li Re di
 Hungaria in diversi tempi. Ma quello anchor che li da maggior
 dolor, et affano si e véder ditto regno esser in mano de chi
 questi dicono esser sta causa della morte del Re Lodovico, et
 finalmente delli perdeda di quel regno. Ne é alcuno a questa
 corte, che li bastasse l'animo nominar il Re Zuane per altro
 titolo, cha per il Vayvoda. Si veder haver grandissimo favor da
 tutti quelli Signori et Baroni, li quali tutti, (salvo uno, et doj)

per quanto intendo sono stati, over hano mandato sui nūcij a questo ser^{mo} Re, alli quali tuti sua M^{ta} ha dato, et da continuamente bone parole. Hora si ritrova qui il nipote che fu del Conte Palatin di Hung. quale per quanto intendo e grande homo in quel regno, vero e ch. l'e zovene, si attrovano et molti altri signori, chi sono persone da Conto, et ogni zorno ne vengono, et vano. Vi e' l'Archiep̄o Strigoniense, il qual e il primo prelato di quel regno, ma per quello mi vien ditto questa Mta non si fida molto di lui, et lo va int' tenendo qui, a cio el non vadi in Hung. dubitandose ch l non si adherisca alle voglie del Re Zuane. Si attrovano li Ep̄i di Agria, et de Vesprimia, et quello di Transylvania. Questi sono servitori, et molto affettionati a questo Ser^{mo} Re. Et di loro sua Mta si promette tanto, quanto de persone chi siano in quel regno, Primipetro non e venuto personalmente qui, ma si e ritrovato a parlamento con el locotenente di questa Mta in quel Regno, et intendendo haver bonissimo animo verso questa Mta, vero e' ch l va con molti rispetti per haver un suo fiol per obst̄no appresso il Sor Turco. Sua Regia Mta dall altro canto aprecia molto la pace l ha con el Sor Turco, la qual non voria con quello romper. Il s. Sor Alvise Gritti devea esser con questo Ser^{mo} Re, per adaptar le cose di esso regno fra sua Mta et esso Re Zuane, la qual si prometteva molto di sua S^{ria}, della morte della qual certo hora sua Mta, et tuti li altri si doleno grandemente. Potria ben esser, ch a quel principio quando segvi il caso, et ch li populi chi erano sublevati dicevano di voler far il simile al Re Zuane, ch sua Mta havesse hauuto piacer, ch' e' ge havesseno tolto questo Re Zuane fuori delli ochij. Ma havendo hora esso Re Zuane acquietado essi popoli certamente sua Mta sente con dispiacer la morte del p^{so} Gritti. Expettera adunque la risposta di quanto riporterà il suo Nuncio mandato al Sor Turco. Ho inteso per bona via, ch l ditto Nuncio andera solum fino al bassa della bossina, con ordine ch esso bassa habbia ad expedir in diligentia alla porta. Quelle prati ch di accordo, ch per altre mie ho scritto, ch erano fra questo Ser^{mo} Re, et Re Zuane, mi vien ditto esser, ch quando questa Mta volesse lassarlo fino el vivesse pacifico in ditto regno, contenteria ch dapoi la sua morte ditto regno pervenisse a questa

Corona, et si offeriva far con tuto il regno condescenderia, et zuzeria fidelta a questa Mta dapoi la morte sua. Tuta volta come ho ditto di sopra questa Mta non e per far cosa alcuna, fino non ha risposta dal Sor Turco, dal qual si promette molto. Si ch questo e quanto fin hora posso scriuer a V. Sub^{ta} delle cose di hong. Le gente ch per altre mie ho scritto a V. Ser^{ta} esser stá mandate in quelle parte da questo S^{mo} Re sotto il Cap^o Cazianer, et un altro Cap^o hungaro, furono per defender li loci ch l ha in la Transylvania, al pagam^{to} delle qual non habendo sua Mta cusi il denaro prompto, terzo giorno ha fatto un mercado de pani ch monta da X^m fiorini, per mandar a pagar con quelli ditte gente, et heri mando a levar ditti panni. Le cose di Germania per hora sono assai quiete, vero e, ch con qualch uno de questi Principi potria esser meglior intelligentia con questo Ser^{mo} Re di quello e', pur si crede, ch tuti si aquieterano. Ma le cose della fede, sono in grandissima disordine, et in ogni loco et cita la mazor parte sono lutherani, pur ch non vi fusse de pezo. In questa cita ch e la prima da l'Austria, non obstante ch la Mta del Re faccia ogni suo forzo et potere, ch tuti vivano catholicamente, et non obstante ch la sij sotto il governo de un E^po catholico, et homo da bene, et uno di quelli ch ha scritto piu che cadaun altro contra queste secte, il quel e D. Joan. Fabro, et e confessor della regia Mta et persona molto catholica, sua S^{ia} mi ha affermato per constante, ch la maggior parte del Populo, et anch de quelli ch non sono del populo, sono lutherani. Et per dir le sue formal parolle, me dice', se non fusse la Mta del Re et io tuti sariano lutherani, et pezo. Delle terre franch veramente et di quelle sono sotto il Dnio d altri S^{ri} non si pol dir tanto, ch non sij anchora piu Et certo se non segue il consilio, overo qualch provision da Dio, tuta la Germania al mancho mal sera lutherana, ma dubitasse ancho di pezo. Non voglio restar di dir a V. Ser^{ta} quello mi ha ditto il Nuncio del Pontifice avanti il suo partir, ch dimandandoli io in questi propositi, de ch cosa l havea gvadagnato in queste parte, mi ha ditto, ch fra le altre cose ogni zorno el conveniva far qualch dispensa a qualche Frate, ch potesse uscir della religione. Et ch nella lor supplicatione si conteneva ch loro non potevano andar per la terra

n loco alcuno, ch tutti li credevano dietro. Il lovo il lovo per modo ch li era forzo uscir della religione. Et sua S^{ia} admetteva le supplicatione, non potendo far altramente. Non potria dir in effetto in quanto odio siano esti frati in tuti li loci doue io son stato, et se non fusse la Mta del Re, li preti seriano a quel medesimo segno, li qual pero non sono in tropo bon predicamento anch loro, si ch la Sub^{ta} V. intendi a' ch termine e venuta questa natio, ch pochi anni sono soleva esser la piu catholica de tute le altre.

Il portator delle pūte s Zuan Ant^o Taragolla corrier, expedito da me a V. Ser^{ta}. Il quale ēt e uno di quelli ch mi ha accompagnato a questa corte, la fede del qual, diligentia, et sollicitudine, credo certo sij nota a V. Cel^{ne} la qual sera contenta farli dar de li D. X. d'oro, per haverli dato io de qui solú scudi 5 havendo permesso de dargine XV. — Gratie etc.

Da Viena allo primo di Zenaro 1534.

F. C. or̄.

II.

Ser^{mo} P. le ultime mi scrissi alla Ser^{ta} v. p. Zuan Ant^o Taragolla corrier, qual parli de qui alli 2. del presente. Dapoi essendo Zonto qui il fratello del gran Marescallo ch e nepote del R^{mo} Car. di Trento, al qual la Mta della Regina ha data una donzella per moglie, si attende a preparar ua iostza, la qual si fara la settimana proxima, et ogni zorno li giostratori si provano, et si farano et altra feste per causa de ditte nozze. Il S^{mo} Re é stato alcuni zorni alle sue solite cazze, et qualch volta con la Sma Reg^a et sono ancho andate ambe sue Mta in Slissa pur alla cazza, ne temono le neve et fredì, anchor ch sijno grandissimi. / E zonto in questa terra uno Baron delli primi di Bohemia, venuto cō forsi 80 cavalli, nominato Perin Staner, qual par sij in gran contumatia con questo S^{mo} Re, per causa di certe litere ritrovate, scritte per lui al Re Zuane, et ēt per quanto si dice favorina il Duca di Vertimberg nella guerra fatta li superior mesi. La Mta del Re commesse il ditto Perin Staner ad consiglio di Praga, par modo ch p̄ el ditto

p postas
regias simul
cum sequen-
tibus Iris
diei 12

consiglio sij sta terminato, ch l ditto stij ad ogni commando et obedientia di questa Mta, si della persona, come della faculta, lui é il primo richo ch sij nella Bohemia, et per quello si dice, se contenteria conzar le cose sue con 100^m fiorini. Sono venuti a questa Mta li oratori del duca di Saxonia, landgravio di Assia, et Duca di Vertimberg, per compir de adaptar certo differentie ch mancano ad aptarse con questa Mta Mons^{or} Andelot, secondo oratore della Ces^a Mta ch era appresso questo Ser^{mo} Re, é partito de qui per Augusta, et ritrovera fra tre settimane. Et per quello intendo e andato a levar certa bona summa de danari ch ha remesso la Ces^a Mta a questo Sr^{mo} Re. (Et e pur qualch resonamento ch a tempo nuovo questa Mta havendo il favor grande ch l ha nel regno di hongria habbi a far ditta imp̄sa, se pero il Sor Turco non sera ritornata a Constantinopoli, hoi inteso per bona via il Re Zuane haver mandato sui nuntij al Sor Turco per Justificar le cose sue, cargando il Gritti per la morte de Cibac, excusando esso Cibac, con dir di haverlo sempre ritrovato obediante, et bon seruitor del p^{to} gran S^{or}, et persona ch era molto amata da tutti quelli populi, et ch pur quando esso Gritti habbi fatto questo d'ordine del p^{to} gran S^{or} lo doveva far per altro modo, et con participatione di esso Re Zuane, ch non seria segvito il tumulto esegvito, negera ch di suo consentimento sia Sta morto esso Gritti, per la morte del qual si ha convenuto exponer a periculo della vita per intertenir quelli populi ch non venissero imm^{te} sotto la obedientia di questo S^{mo} Re, alli quali ha convenuto prometter ch l p^{to} gran S^{or} li perdonera tutto quello hano fatto, excusandoli ch loro non poleno creder, ch la morte del ditto Cibac sij stata de ordine del gran S^{or}, et ch quando non li havesse fatta questa promessa, ch indubitatamente se haveriano dato a questa S^{mo} Re. Et con queste et altre rasone crede di justificar le cose sue. Si ch V. Ser^{ta} intende ch et questa Mta, et il p^{to} Re Zuane uno et l altro sperano d'ottenir dal Sor Turco quanto desiderano.) Vespasiano ch e andato al basso della Bossina ha portato seco alcuni belli p̄nti a ditto Bassa, et fra le altre cosa alcune cope grande darzento belissime tute dorate, il qual Vespasian, sel S^{or} sera ritornato a Constantinopoli, per quanto intendo andera de longo a

Ziphra

Constantinopoli, non essendo ritornato vedera di far ch l bassa scrivi anch lui a la porta, ch mandi le litere di questa Mta al p^{to} gran Sor per Olachi con ogni diligenza, si ch questo e quanto ho a dir per hora a V. Ser^{ta}. Gratie etc.

In Vienna alli 8. Zener 1534.

F. C. or̄.

III.

Ser^{mo} P. con la debita mia reverentia ho ricevuto le sue de 28 del preterito cun li summarij da Constantinopoli, quali communicai heri al Ser^{mo} Re, quali èt sua Mta disse haver havuti dal oratore Ces^o. Et ch la rengratiava molto V. Ser^{ta} Sua Mta ha grandiss^o piacer veder il Turco implicito per causa delle cose del Sophi, et questi zorni passati ogni volta ch io sono stato con sua Mta sempre mi dimandava se io haueua nova alcuna da Venetia delle cose del Turco, et rispondendoli io de non, me diceva, e segno ch l Turco impedito in le cose del Sophi. Et dimandando io se Sua Mta haveva lei nova alcuna da dirmi, mi rispose non, ma ch presto el credeva se intenderia qualch cosa da novo, cegnando delle cose di Hungaria. Heri veramente ch fui a veder la giostra cum sua Mta Sma Regina, et tuta la corte, et altri S^{ri} ch si attrovano qui, essendo cum il Sor Rochendorf, et anch con altri da questa corte, me disseno ch presto se intenderia delle cose di Hungaria qualch nova, la sera poi essendo alla festa in palazzo fatta per causa delle nozze, ch io scrivo in le alligate, dove il S^{mo} Re, Regina, et tuti altri S^{ri} ch sono a questa corte balorno longamente sua Mta ben tre volte quando el non balava vene ove io era, et me disse, Ben si crede a Venetia ch l Turco faccia la giornate. io li dissi, ch per li avisi ch si haveano si vedeva farsi orationi a Constantinopoli, et ch questo era segno ch uno et l altro exercito fusseno pocho lontano, et che appropingvandosi uno esercito a l'altro, potria esser ch fusseno alle mano : — (de qui si parla, ch sua Mta fara la impresa di Hungaria, et se crede, ch havendo il favor ha sua Mta in quel regno di haver pocha difficultá,

p postas
regias una
cum lris ante
scriptis
diei 8.

Ziphra

spera anchora ch essendo segvito quello é occorso in ditto regno, ch Sor Turco sera contenta ch sua Mta habi lei piu presto esso regno, cha il Vayvoda, per dir le parole formal ch loro dicono. Et dimandando come fara sua Mta de danari, dicono, ch lo Imperator lo serve de una grossa summa de danari. Ne havera da questo Perin Staner una bona summa, qual fa ogni cosa possibile per ritornar in gratia da questa Mta. Ritrovandomi uno di questi giorni con lo E^po di Transilvania, et parlando cum sua Sria de diverse cose a me disse al proposito del Regno di Hungaria. Dio perdoni al Gritti, che sel non era lui, li oratori di questo Ser^{mo} Re quando furono a Constantinopoli haveriano ottenuto dal Sor Turco, ch sua Mta havesse questo Regno. Io li risposi, ben, se questo e vero sua Mta hora che le morto, lo ottenira adesso. Mi disse, per mia opinione questa Mta aquistera per ditto regno, et sono non certo poi, ch l Sor Turco sera piu contento ch questo S^{mo} Re lo possiedi, cha chi ha operato contra la mente di esso Sor Turco. Et dicendoli io, mo la pace ch ha questo S^{mo} Re cum il Sor Turco, mi rispose, per questo non si rompe la pace, perch con il Vayvoda non ha pace. Et circa cio non mi parse dir altro. Ma sapi V. Ser^{ta} ch questi E^pi di Agria, Vesprimia, et Transilvania, con li altri S^{ri} ch sono a questa corte, non sollicitano ad altro, saluo ch sua Mta facci ditta impresa, come soleno far tuti li altri fora usciti). L'E^po di lubiana, a visitatione del qual fra li altri, son stato, si ricomanda infinite volte a V. Ser^{ta} et non si pol satiar di laudar, et extoller quella, et della humanitá sua, et quanto benignamente la era sta raccolta da lei quando la fu a Venetia. Et con quanti il parla, dice delle spese fattoli per V. S^{erta}, et in Venetia, et in tutte le altre terre, et loci sui. Il qual E^po e certo in grande reputatió a questa corte. Quando il S^{mo} Re non si attrova in queste parte, lui e' locotenente general di sua Mta, et e quello fu il tutto per tutti questi stati patrimoniali di sua Mta. De qui tutti questi E^pi et S^{ri} si maravegliano grandemente della Sta del Pont^{ce} et di tutta quella corte, ch facci cusi pocha stima delle cose della fede, et che non ne faccino provisione alcuna. Et se lassano intender apertamente, ch vedendo ch sua Sta et loro car^{li} non

far provisione, serano nessessitati puerli loro. Et ch se la Germania sera poi tutta unita in queste cose della fede, ch cadaun si pel render certissimo, ch la Italia ch e sua uicina, fara il simile, Et ch V. Sub^{ta} ne doveria far advertir la Sta del Pont^{ee} per li oratori sui ch la manda a sua Ser^{ta}. Questi non pensavano mai a ch loro, ch uno frate fusse sufficiente mover tuta questa natione, come la e mossa, si deve mo tenir per certo, ch vedendose una natione di questa sorte tuta unita, ch le altre natione torano exemplo da quella, V. Ser^{ta} e' sapientissima, et fara lei quanto alla sua summa sapientia parera. Gratiae etc.

Di Viena alli 12. di Zenaro 1534.

F. C. or.

IV.

Ser^{mo} Principe. Dapoi ch io scrissi a V. Ser^{ta} le ultime mie, ch furono d 12. é gionto D. Vespasian fiol de D. Hier^{mo} da Zara, ritornato dal Bassa della Bossina non essendo andato piu avanti, havendo inteso pro certo, ch per questa invernata il Sor Turco non era per ritornar a Constantinopoli. Il qual de Vespasian dice esser sta tanto ben reduto et accarezzato dal p^{to} Bassa, quanto non si potria dir piui, et ch ha ottenuto da esso bassa tanto quanto desiderava. Mi ha èt mandato a dir esser sta honorato dalli representanti di V. Serta alla qual rende infinite gratie, et ch l venira a ritrovarmi, p far l officio ch l deve verso li representanti di quella laudandosi molto del accetto li é sta fatto a Zara, et in altri loci del Dnio di V. Cel^{ne}. Quel piu oltra ch io haverò da lui, lo farò subito per mie létere intender a V. Ser^{ta}. E zonto qui il Capitanio di Croatia d questa Mta et ogni zorno ne va giogondo altri S^{ri} et nobili di Hongaria, et si expetta de hora in hora un orator del Re Zuane, et per quanto uie ditto, é il dottor Stephano, ch e quello ch fu per nome di esso Re Zuane a V^a Sub^{ta} si expetta et il Toso, ch é locotenente di questa Mta nel regno di hongaria, rasonandosi da molti di questa corte, ch l p^{to} Re Zuane desidera molto

p. postas
regias una
cum subse-
quente Die
18. Item re-
plicate p. D
Secret. Ca-
still.

accordarsi cum questo Ser^{mo} Re. Questi de qui si lassano intendere alla gagliarda, ch non essendo offerto a questa Mta accordo molto honorevole et grato a quella, ch la non fara cosa alcuna, volendo inferir, se la non havera il regno di hungaria. Potria ben esser ch la lassasse il Vayvodato di Transilvania al ditto Re Zuane in vita, et qualch altra cosa, non pero di molto momento. Si prepara un altra giostra et feste, per haver la S^{ma} Regina maridato un altra sua donzella in D. Joseph Lamberg, ch e quello ch fu per nome di questo Ser^{mo} Re ambasciator due volte a Constantinopoli. Et per tutta la terra non si fa altro che nozze, feste, et banchetti. In li qual banchetti se non passano 30 sorte de vivande fra carne et posse, et ch non li siano 20 sorte vini, non e bel banchetto, Zuogerrassi poi anch 3. et 4^m scudi dapoi per piacer. Dal ch si pol comprender questa esser una richa corte. Gratie etc.

Da Vienna alli 16. Zenaro 1534.

F. C. or.

V.

p. post. Reg.
unacum an.
script. diej
16.

Ser^{mo} P. Parlando heri matina con questo Ser^{mo} Re, Sua Mta mi dimando s'io havea nova alcuna d l armada de Barbarossa. Io dissi a Sua Mta ch per via de Napoli si diceva, ch ditta armata havea hauuto ordine di ritorno a Constantino-
poli, mi disse uui dite il vero, ma intendemo ch Barbarossa non li vol ritornar. Di questo dissi non saper altro. Son strato longamente con lo Ep̄o di Agria, et acio V. Ser^{ta} sapi chi e esso Ep̄o. E di nation hongaro, era p. Ep̄o di Vesprimia, il qual Ep̄ato lui dice haver renuntiato ad uno suo nepote, et ch questa Mta li dete poi lo Ep̄ato di Agria. Et anchor ch il q. Sor Aluise Griti possedesse lui Agria, et parte delle intrade, tamen il resto delle intrate ch sono sotto in loci ch tien questo S^{mo} Re in quel Regno, lui le ha sempre scosse. E gran Cancellier di questo Regno q. nome di questa Mta. In questi manizi di Hungaria ha piu credito et authorita ch alcun altro, e' amato dalla Mta del Re, quanto dir si pole, li dimandai quando zonzeria il dottor Stephano quelle disse, ch si expettava de

zorno in zorno, li dimandai se sua S. credeva ch segviria lo accordo, mi disse, io vi diro il vero, la rason veria ch Zuane volesse ogni accordo, et si contentasse di haver la grā di questa Mta per ch de Turci lui non si pol certamente fidar, havendo fatto quello l ha fatto. Non si pol mantener in quel regno, senza il sussidio de Turci, et quelli populi non li vol sentir nominar, immo lui li ha promesso, ch non vol haver a far con loro (et per molte altre rason deveria acceptar ogni accordo, ma a dirvi il vero ha un cervello tanto diabolico, ch io credo ch non fara altro, salvo cerch. ia sel potra intratenir questa Mta su queste pratiche, fino ch l Turco torni a Constantinopoli faria qualche Triegva volontieri, per intratenir questo Ser^{mo} Re, ma sua Mta non fara cosa alcuna, sel non ha un bona pace, et quello li expetta d rason. Io li dissi, adunque sua Mta farà quella impresa, si strinse nelle spalle et disse, io non so altro. Io vedendo ch l non mi diceva cosa alcuna li dissi, per tuta questa corte si parla, ch sua Mta ha mandato a levar una bellissima banda de fanterie, mi rispose ridendo, come serà partito l ambasciator ch die venire, se non siegve qualch bon effetto, uui lo intenderete, si ch hormai si pol creder, ch non segvendo lo accordo questa Mta de Dio vol ben a questa Mta Zuane havea da 4 baroni soli ch tenivano con lui, e tuto il resto con questo S^{mo} Re, in uno mese 3 di essi 4 sono morti, et e rimasto un solo con lui. Dimandai se l'era a Buda, mi disse de non, ch l non si fidava a star per parerli esser mal sicuro, et ch l era a varadin per esser in ditta terra uno Castello assai ben forte, et esser ancho piu proprinquo alla Transylvania.) D. Vespasian e stato heri a me, et rende infinite gratie a V^a Sub^{ta} del esser sta ben veduto et accarezzato dalli mag^{ci} rettori di quella. Li risposi, ch li representanti di Va Ser^{ta} havea ordine di far ogni bona demonstration verso tuti li agenti et nuntii di questa Mta Continuo poi a dirmi, ch l era sta molto accarezzato dal bassá, il quale la scritto alla porta tuto quello lui ha voluto. Et ch ditto bassa e quel Michali ch altre volte soleva esser in la Bossina, et fo levato, come sa V^a Sub^{ta}. Ch l si attrovo li quando il m^{co} p^{or} di Dalmatia devea esser a parlamento con esso bassa, per causa delli confini et S. Ma ch havendo inteso lui bassa, ch ditto por

Ziphra.

non havea li pñti soliti, non se ne curava. Et a questo proposito mi ha òt ditto, ch li sono molto piu grati li pñti ch manda questo Ser^{mo} Re, ch tengono poco loco, ch sono, arzentij, et danari, ch quelli ch manda V^a Ser^{ta}. Mi ha poi ancho ditto, ch l sor suo padre (per dir come et dice lui) fara ogni suo forzo per far cosa grata a V. Ser^{ta} circa li remi, et ogni altra cosa ch l potrà, et si ricomanda quanto el pole a V^a Cel^{ne} Cuius grac. etc.

Da Viena alli 18 di Zenaro 1534.

F. C. or̄.

VI.

p. eundem
Sebastia-
num.

Ser^{mo} P. la Mta del Re, essendo andato io una di queste matine ad accompagnar Sua Mta alla messa, mi disse, Ambasciator, io vorei uno apiacer da quella Sria ho scritto a Domino Lopes de Soria, ch ne parli al Illmo Principe, et a quello inclyto Dominio, et ho ancho ordinato al Sor Leonardo Felz, ch vi informi acio scriviate anch vuj a quella Sria ch certo la mi fara, servitio et piacer grande. Io dissi, ch faria quanto per nome di sua Mta mi seria imposto. Vene poi a me il Mag^{co} D. Leonardo Felz, ch é gran Marescalco, et mi disse per nome di sua Mta, ch per il Podesta di Bergamo l'anno preterito era sta bandito uno Sebastian Borella, per causa de un homicidio commesso in tempo della guerra fino del 1516, quale per virtu del capto quarto d la captation del 1523. et poi confermata del 1529. non poteva esser bandito, ch però io volesse scriver a V. Sub^{ta} ch attendo ditta Captation la volesse farly le sue patente, a cio el potesse ritornar a casa sua, Et ch anchora ch questo si dovesse far per virtu d ditta Captation, niente di meno sua Mta lo voleva in servitio et in apiacer da quel Inclyto stado li risposi, ch sua Mta poteva esser certa, ch in conto alcuno quella Illma Sria non era per manchar della Captation. Et ch se ditto Sebastian era compreso in quella, la Sub^{ta} V^a non mancheria di quanto la e obligata, et tanto piu facèdo seruutio et apiacer a questo Ser^{mo} Re. Mi rispose ch ditto Sebastian era compreso in ditta captation, per esser sta nelli

servitij del Q. Maximilian Imperator nella guerra passata. Li dimandai a qual modo monstrava esser sta alli servitij di sua Mta mi rispose, il Ser^{mo} Re lo afferma lui, ma quando quel inclyto Dominio non vogli star alla parolla di Sua Mta questo si proverá per molti modi, et mi subiunse, ben dico, ch non credo che ad alcuna prova sy da prestarli tanta fede, quanto a quella di questo Ser^{mo} Re. Io finalmente dissi, ch scriverea quanto mi ha ditto Sua Mta et Sua Sria riportandomi però sempre in tutto alla sapientia di V. Ser^{ta} Gratie etc. etc.

In Viena alli 18. Zener. 1534.

F. C. or̄.

VII.

Ser^{mo} P. Il Sor Castillegio secretario di questa Mta e stato qui a' me dapoi le ultime mie scritte a V^a Serta ch furono de 18. del presente, et parlando con lui di molte cose, mi ha dittola Ces^a Mta haver scritto a questo Ser^{mo} Re, ch io vogli sollicitar, ch l sij messo fine al convento di Trento, et ch questa Mta havea anch lei lo istesso desiderio, Io li dissi ch l medemo desiderava la Sub^{ta} V^a prima acio ch li subditi sui galdesseno della pace et quiete ch e fra questi Ser^{mi} Re, et V. Sub^{ta} l'altra acio ogniuno fusse certo, ch fra questo Ser^{mo} Re, et V. Sub^{ta} non li fusse alcuna quantunque minima controversia, et èt per la spesa eccessiva ch V^a Cel^{no} havea per causa di questo convento. Et ch quasi importava piu le denari ch fin hora havea speso V^a Sub^{ta} per questa causa, ch non importava in se le differentie, et ch ancho credeva per questo Ser^{mo} Re (come mi havea ditto Sua Mta propria) era desideroso ch si ponesse fin a l tuto, ma ch indicava ch qualch uno per suo interesse privato fusse causa, et contra operasse sotto diversi pretesti, ch questo commun desiderio non havesse effetto, et però pregava Sua Sria ch fusse contenta pregar la Mta del Re a scriver in tal efficace forma al R^{mo} Cardinal di Trento, ch Sua Sria ch molto ben intendeva il tutto, volesse far metter fine ad ogni cosa. Mi disse, ch l Ser^{mo} Re lo havea fatto efficacemente, et lo faria ancho da novo. Intro poi a parlar del bon animo ch

per postas
regias.

questo Ser^{mo} Re havea verso V. Subta affirmandomi ch sua Mta e di quel medemo voler ch e il Ser^{mo} Imp^{or}. Io li affirmai ch ambe queste Mta erano molto ben corrisposte di grandissima osservantia et riverentia da quel inclyto stato, et ch èt voleva creder, ch quello mi diceva Sua Sria di questo Ser^{mo} Re, fusse vero, per veder ogni giorno piu Sua Mta havermi grato, et honorarmi al modo ch la fa, Et a questo proposito voglio pur dir a V^a Serta, Volse heri per causa de un combattimento di un castello ch si fece dapoi cena, ch certo fu bellissimo a veder, ch io restasse a cena cum sua Mta et con la Ser^{ma} Regina, alla sua mensa propria, et parlando con mi tanto domesticamente, et con tanta humanità et benignatá, quanto dir si pole, et de ogni vivanda con le sue proprie mano mi faceva partecipe, et voleva ne manzasse, et voleva le dicesse quello mi pareva di cadauna, Il ch son certo tuto procieder per rispetto di questo Illmo Dno al qual mi par veder sua Mta affettionata, vedendo sempre che lei parla di V^a Serta et di questo Illmo Stado, usar molto honorevol parolle. In questo volte ch' io son stato con Sua Mta mi ha dimandato se havea adviso ch li zudesi fusseno a Trento li dissi creder, ch per la prima posta la intendera che serano zonti a Trento, quale dimonstro haverne molto piacer. Dal parlar ch mi ha fatto piu volte Sua Mta ch son stato con lei, monstrar esser persona de grandissimo inzegno molto catholica et devota, animossissima, tãto humana et benigna, quanto dir si possé, monstra haver grandissima intelligentia d̄ tute le cose ch l parla, et parla in sei lingvazi, ch cadauno di essi li par esser il suo familiar, et in un medemo tempo con sei di questi Sri ch a cadaun par ch sia il suo lingvazo proprio. Vol expedir lui ogni cosa, ne e lrã alcuna ch si spazzi, ch lui proprio non le vogli lezer, si che per quanto si pol veder, comprender, et per quello intendo da ogni uno in questa corte, e degno Principe. / Il dottor Stephano che vien a questa corte, e stato alcuni zorni amalato in Buda, pur Zobia preterita parti per venir qui, et si expetta hozi o dimane. / Questa Mta ha inteso de un Nuntio mandato per il Pont^{ce} al Re Zuane, Et perch li e ditto, Sua Sta darli titolo di Re, lo ha molto a male, le cose stano cusi suspese fino alla venuta di questo dottor Stephano, expettando de intender quanto el poterá lui. / Li

Ambasciatori del duca di Saxonia, landgravio di Assia, et Duca de Vertimberg sono stati expediti, et si parteno molto contenti di questa Mta per haver ottenuto da lei quanto voleano. E gionto a questa corte il gran cancellier di Bohemia, et molti altri signori di quello regno molto honoratamente. Grē etc. etc.

Da Viena alli 25. Zener 1534.

F. C. or̄.

VIII.

Ser^{mo} P. Quando gionsi a questa corte ritrovai il R^{do} Epō di Bamberg, quale era venuto per causa de conzar certe differentie de Vilac, et altri sui loci Sua Sria tandem ho ottenuto da questo Smo Re, se non in tutto, in tutto quello ha voluto, al mancho quello ha possuto. Et questa matina e partito, et assai ben contento. La Mta del Re li fece tenir a batesmo la figliola nasciuta ultimamente, et li ha fatto assai honorevol dimonstratione. / Vilac rimane al ditto Epō, ma crede per quanto intendo accomodera questa Mta de qualch summa de danari. Il ch lo pol molto ben far, per ch sel suo Epāto non e il secondo della Germania, e' il terzo, non mettendo pero li Epī Elettori, e nominato nel numero delli Principi di Germania / ho contratto con ditto Banbergen grande amicitia. Et perch nel mio venir qui, quelli della Ponteba, ch son sotto la Jurisdiction dt^c abbazia de mozo sotto il Dominio di V^a Sub^{ta} mi pregorno, ch io volesse parlar al cap^o de Vilac, per adaptar certa differentia de un paseolo d'una montagna ch hano con li Sub^{ti} di Sua Sria quando fui a Vilac, non ritrovari esso Cap^o perche era qui cum sua Sria et cusi e stato ancho luj qui sempre con ditto Epō. Ho mo parlato piu volte a Sua Sria et adesso Cap^o per questa causa, et in presentia mia ha commesso a ditto Cap^o, ch come el vadi a Vilac (perch hora el va con esso Epō, et stara 3 over 4. settimane con sua Sria) el facci a saper a quelli della Ponteba, ch facci intender alli commesi di ditta abbazia de mozo, over al suo Cl^{mo} locotenente della Patria, acio mandino sopra

per D. Secretar. Castillegium.

Ziphra.

il loco ove e la differentia (ch cusi mi richieseno essi dīa Ponteba) et anch lui Capit° li veniva in persona, et non si partirano de li, ch una parte, et l'altra restera ben satisfatta, et viverano in pace, et da boni amici, come e la mente di V^a Serta et di Sua Sria havendolo io fatto certo, ch quelli da la Ponteba non voleno se non quello e iusto, et conveniente, ch de rason debbeno haverlo. Et cusi Sua Sria mi ha pregato, ch lo riccomandi infinite volte a V^a Serta. / Il dottor Stephano non e anchor comparso si dice per causa d certa indisposition sua de gotte, non so se sia questo, o qualch altro rispetto, mi e sta affermato D. Hier^{mo} Lasco ch era in presō a Buda esser sta dimandato in gratia del Re di Polonia, et ch l Re Zuane li ha risposto, ch lo fara venir ove e lui, et li ambasciatori ch sono venuti a dimandarlo et lor medemi vederano, et conoscerano se merita esser liberato, et lo ha mandato a tor sotto bona custodia fino giongi il ditto dottor Stephano le cose vano temporizzando. / Si attende a lostre, balli, et altre feste. Le ultime mie furone de 25. Grē etc. etc.

Da Viena alli 29. zener 1534.

F. C. or̄.

IX.

p. postas
regias.

Ser^{mo} P. La Mta del Re se non resta per causa della venuta del dottor Stephano, ch si expetta, qual però anchora non appar, partira de qui fatta la prima Domenica di Quaresima per Moravia, per tenir una Dieta cum alcuni di quelli S^{ri} per causa de corte imposition si ha a scoder in quelle provincie di Moravia et Slesia, e dice si ritornerà subito. La S^{ma} Regina restera qui, ó forsi andera fino a hispruc per veder li soi S^{mi} figlioli, ch sono tutti in quel loco, excetto la fiola nassuta ultimamente, et un altra de circa mesi 16, quale sua Mta fece portar alla festa in Palazzo, et me la fece veder. Monstra esser molto bella. L'ambassador della Ces^a Mta et Io seguiremo Sua Mta et cusi conosceremo esser li in piacer. / Il Sor Andelot pur or̄ anch lui del S^{mo} Imperator non e ritornato

da Augusta, et per quanto intendo ha seco molti Capitanej da guerra, quali inter tien cusi fino ha ordine da questa Mta di levar una bona, et bella banda d fanterie, per quanto si dice per la impresa di hungaria, salvo se per lo Imperator non fusseno fatte descender in Italia per maggior bisogno. / Sono ritornati alcunj mei amici dalle nozze fatte ultimamente in Hungaria circa tre zornate lontande qui de Thomaso Nadesdj, quale ha tolto per moglie una heriede de molti castelli fu fiola del q. Ladislao Canisei, ha circa 14 anni, et lui ne ha ben piu di 38 sono concorsi a queste nozze la mazor parte delli S^{ri} di hungaria, loro, o sui nuncij, ch tutti hano mandato a presentarlo per esser cusi la usanza, et esser ben voluto da tuti, e in bona gratia di questo Ser^{mo} Re. Il Re Zuane ha mandato a presentarlo anch lui, et cusi tuto il resto di questi prelati, et S^{ri} li erano ben da 3000 cavalli, et a tuti ha fatto le spese. Questo Nadesdy penso V^a Sub^{ta} debbi haver sentito nominar soleva esser locotenente del Sor Alvise, et fu quello ch gia assai tempo amazo il Pizzacomin, et da quella volta in qua si levo dal servitio del p^{to} Sor Alvise, et ha sempre ateso, et procurato di haver questa heriede, la qual tandem ha havuto andava anch lui con uno compagnia d forsi 600 cavalli, et 60 n^o d fanti alli impresa contra esso Gritti, ma non ando a tempo pregai questi mei amici, ch volessero investigar da tutti quelli S^{ri} et intender in effetto quello si ragionava ch fusse la opinion del p^{to} Sor Alvise, et in consonantia mi hano riportato quanto V^a Sub^{ta} intendera dal summario qui incluso (lq^a l ancho e gran parte conforme a quello ho inteso a questa corte, et bench creda ch V^a Sub^{ta} debbi haver inteso questi particolari per altra via, pur non ho voluto anchor io restar di scriverli tuto quello intendo. Pro quello si rasona in ditto loco, non si crede, ch habbi a segvir accordo fra questo Ser^{mo} Re, et il p^{to} Re Zuane) le ultime mie scritte a V^a Sub^{ta} furono d 29. del p^{terito}. Grē etc. etc.

Da Viena alli 3 febraro 1534.

|: Ch l Sor Alvise Gritti habbi fatto taiar la testa a Cibac, et tuto quello ch era per far, sia stato, et fusse de ordine, et commission del Sor Turco, per quanto si ha potuto intender

in Ziphra
tuta.

dalli retenuti et carcerati, ch erano con sua S^{ria} anchor ch il Re Zuane monstri di creder altramente. Che era per far uno delli sui figlioli S^{or} della Valachia, et l'altro della Moldavia Transalpina, et lassar il Lasco vayvoda de Transylvania, et qualchuno dice suo fratello. / Mandar il Re Zuane con bona custodia alla presentia del Sor Turco, lui poi venir al abochamento di questo S^{mo} Re, et se poteva accordarsi, restava lui al governo di hungaria non possendo, ch haria lassato uno sanzacho over Bassa in Buda, et lui ritornava a Constantinopoli. Ch se quelli altri cinque Signori ch erano con Cibac non scampavano la notte, il suo disegno haveria havuto effetto, et questo tengono ancho per fermo questi prelati, et S^{ri} di hungaria ch sono qui. / Mando a dir la sera avanti a tuti sei ch erano insieme, ch la matina a bonhora venissero alla sua presentia, ch lui haveva a dirli cosa de summa importantia. Cibac li andó, li altri se ne fugitero, et alcuni di essi in Camisa, Fece tagliar la testa a Cibac, et inteso ch si hebbe questo, quelli cinque ch erano persona da capo, valorosi, et di segvito, mandorno il nepote de Cibac con le spade sangvina de per tutti quelli populi, come e solito farsi in simil casi, di modo ch in mancho de zorni 10, si redussero piu de 15 persone, et dapoi ne concorse anchora molto piu, Ch Verbetio fa colui ch persuase al Re Zuane ad esser con loro, tutavia secretamente, et non palesemente, et lo indusse con uno proverbio solito dirse per esso Re Zuane del ferro do io del cavallo, se tu lo tol serai mal contento, se non lo togli, serai mal contento, qual proverbio uso esso Re Zuane quando tolse la corona di quel regno, et concluse ch era meglio torla e far male, ch non torla. Cusi Verbetio li disse, fa quel ch noi te pentirai, ma se tui sei con nui, serai re, disse imm^{te} meglio e pentirse et esser Re. Dicono ch se esso Sor Alvisè non si fermava in Meggies, et fusse venuto delongo in hungaria a Buda, ch li populi di Transylvania non seriamo venuti in hungaria, et facilmente si haveria salvato, ma non fece, per ch non si dubito, Ch oltra di Janizerij et Turchi ch erano con lui, haveva èt da circa 800 hungari, quali non volsero far fattiò alcuna contra hungari, come e di suo costume, li quali se havessero fatto il debito suo, si haveria tenuto

anchora qualch zorno, ma vedendo non poter far altro ando con li figlioli alla volta ove erano valachi, sperando con loro di salvarsy con li quali non manchó di voler far ogni grossissima taglia. Questi mō d questa corte, dicono, ch se non era Zuane, lui non moriva, et ch di questo si ha ritrovato letere di mano del ditto Re Zuane, hungari veramente dicono, ch se non era il Nepote de Cibac, ch lui scapolava la vita, molti mo tengono, ch uno et l altro con molti altri di quelli primi, habbi procurato la morte sua. Si ragiona una cosa gnōsa ch lui fece dapoi fatte tutte le experientie ch l pote per salvarsi, essendo venuto colui ch li devea tagliar la testa, ch l messe la mano in scarsella del suo Duliman, et trasse fora un añello, ch si dice esser sta stimato dapoi piu de 30^m ducati, et ge ne fece uno presente, dicendoli voglio ch per memoria della mia morte tu porti questo, il qual atto mosse tutti quelli erano presenti. Le altre zoglie, et robe sue de grandissimo valor per quello si dice furono messe a sacho, ma dapoi si e saputo in mano de chi sono capitate, et precipue le cose sue de gran pretio, et concludeno, ch sel Sor Turco haverá potesta de commandar al Re Zuane, ch si debbi recuperar gran parte d ditte robbe, overo la valuta di quelle. Delli fioli dicono ch furono mandati al Moldavo della Valachia, et ch lui non si volse, ma li rimando indietro, et ch nel ritornar furono morti, ma non sano dir in ch loco, ne per chi fusseno morti, ch qualch uno diceva, ma ben pochi, ch erano anchor vivi. / Ch l Lasco havea tanti ch procuravá la sua liberatione, ch seria liberato. Il Statilio era in libertá, et si ritrovava in Transylvania. Queste sono quelle cose ch si ha inteso per quelli sono stati alle nozze di quello Nadesdy, et gran parte et se ne ragiona a questa Corte. /

X.

Ser^{mo} P. Essendo heri andato con il Ser^{mo} Re, et S^{ma} Regina a veder una giostra, ch fu fatta, sua Mta volse con le sue proprie man monstrarmi certe minere de arzeno ritrovato da pochi anni in qua in Bohemia, ch e tutto arzeno puro Transparente, cosa certo bellissima, et da non poter creder chi

p postas
reg.

non la vede. Et alcuni pezzi pareno esser d color de rubini, et come se metteno al focho se fondeno, et quasi tuto e arzento fin, Et dimandando io sel se ne ritrovava assai, mi disse ch se ne cavava da circa 50^m march all' anno, et ch erano d alcuni signori ch se intitolavano Conti de Bassan, del nostro Bassă (mi lissee) ch é appresso Visentina, Dimandai a Sua Mta dove se cavava piu arzento, o in questo loco, ó nel contado de Tirol, mi disse ch nel Contado de Tirol se ne cavava piu assai, perche anchora che la vena delle minere de Tirol fusse molto piu povera, pur a quella lavorava tanta quantítá de homini, ch venivano a supplir con questo, Et ch qua anchora questa vena fusse tuto arzento, la quantítá della vena era pocha. Mi monstro poi uno horologio grande d'arzento fatto a Norimberg, certo molto bello, per vedersi in quello li moti del cielo, de tuti li Pianeti, del sol, della luna, a hora per hora, et tuto quello e possibile veder in uno horologio et sphaera. Et parla de tute queste cose, ch monstra haver intelligentia grandissima. / Havendo inteso esser venuto in questa terra uno Frate, et uno secular, quali dicono esser sta servitori delli fioli del q. Sor Alvisse Gritti, et venir da Buda, et esser sequestrati nel suo allozamento con ordine ch non parlino ad alcuno, parlai a Sua Mta pregandola, ch se erano sta servitori delli fioli del q. Sor Alvisse Gritti, ch la fusse contenta farli relaxar mi dimando subito, se io li conosceva, et dicendoli io se li vedesse, potria esser ch li conoscesse, mi disse, ch voleva ben intender se in effetto erano quelli i dicevano d esser, et ritrovando esser la verita, li fariano relaxar subito, ma ch non voria ch sotto questo pretesto fusseno altri ch andasseno facendo qualch male. Et per intelligentia di V^a Sub^{ta} non e persona ch vadi e venga da quelle parte, ch questi non vogliano saper quello vano facendo. / Essendo alla giostra, era appresso di me mons^{or} d Rochendolph, et parlando io cum sua S^{ria} li dimandai se la credeva ch questo anno havessamo pace in Italia. Mi disse : Ambascator io vi diro il vero, questo abbocamento del Re di Franza cum il Re di Inghelterra non mi piace, ma sapiate, ch la Ces^a Mta non ha altro desiderio cha la pace, et mai ho mosso guerra ad alcuno, ma sel sera persona ch voglia molestarlo o lui, o li sui confederati, Sua Mta si defendéra

gagliardamente, et fa provisione da ogni banda et da ogni canto per esser provisto in tutti li loci dove fusse bisogno, per vedersi andar delle cose a torno ch non li piace. Li dimandai come si ritrovava questo S^{mo} Re cum questi S^{ri} di Germania, Ziphra. mi disse certo ben con tutti, con li Duci di Baviera, ch uno de essi come la Mta del Re ritorni di Moravia, veniria a Sua Mta con il landgravio, ch era appontato il tuto, con il Duca de Vertimberg era ancho in pace, li dissi, ch se parlava pur a questa corte, ch l suo figliol era alla corte di Franza, mi disse, ch leva partito da suo padre per causa delle cose della fede, et ch contenta volontà sua era andato in Franza. Delle cose de Hongaria mi disse, ch l dottor Stephano fingeva, secondo lui, di haver male, et ch non veniria, et ch tute erano astutie del Vayvoda, concludendomi ch l Sor Andelot era in Augusta con grossa provision d Danari fatta per la Ces^a Mta et ch havea molti Capitanei, da guerra cū si, et ch era in mezzo dove e il fior delle fantarie della Germania, et ch a quella banda dove era il bisogno, li se potra immte proveder, et quando non accada opperar ditte gente per altro, questa Mta se ne servira per hongaria. / E venuto in questa terra il Tusio, ch e locotenente de questo Ser^{mo} Re nel stado ch l ha in Hongaria. E ancho venuto qui i conte Piero Grosich Capitaneo de Clissa, et ogni zorno gionge qualchuno di questi Capitanei da guerra. / Il S^{or} gran Marescalco e venuto hozi a me, et mi ha ditto da parte del S^{mo} Re, ch Sua Mta si partirā questa settimana per Moravia, per certe differentie sono fra quelli S^{ri} et ch pensa fra andar et ritornar esser qui fra zorni 15, et lassa in questa terra la Ser^{ma} Regina et la mazor parte d tuta la corte, et ch ancho io posso far il simile di aspettar Sua Mta qui, Se veramente accadesse star piu, o vero ch li occoresse andar piu avanti in altro loco, ch me lo farà a saper subito, acio poi possa segvir Sua Mta. Dissi, ch io faria tanto quanto Sua Mta mi commetteva. Raggionasemo poi del covento di Trento. Dicendoli io haver havuto hozi brē dal secret^o Rosso, per le qual mi advisana del suo zonzer a Trento, et ch ēt il Cl^{mo} m Zuan Dolphin seria presso de li, quale era sta destinato a quel convento per attrovarsi li il R^{mo} cardinal per honorar Sua S^{ria} Rma. Mi disse ch l havea

inteso, et ch certamente questa Mta havea scritto ben due volte a Sua Sria Rma ch volesse al tuto far terminar quelle differentie, perch sua Mta ne havea grandissimo desiderio. Io dissi a Sua Sria ch V. Subta certamente non desiderava altro ch questo, et la principal cosa ch V^a Subta mi havea imposto, era sta di sollicitar Sua Mta a voler commetter alli sui agenti, a metter fine a tute le differentie, acio li subditi de una parte, et l'altra potesseno viver pacificamente, come é la intentione et di questo Ser^{mo} Re, et di V^a Subta. Et ch havea gran contento, ch la Sria del Rmo Cardinale si attrovasse li, quale essendo della sapientia et bontá ch e sua Sria la conosceria da chi manchava, et chi erano quelli ch andavano et cum subterfugij et cum dilatione. Mi disse, ch l sperava ch sua Sria metteria fine a ogni cosa, et cusi pregai Sua Sria, ch essendo quello lei é con esso Rmo Cardinale volesse ancho lei scriverli in questa materia, perche oltra ch l faria quello era la mente di questa Mta la faria et cosa grata alla Subta V^a. Stessemo poi a veder passar alcune momarie ch fano tute le arte d questa citá il p^o giorno de Quaresima, stravestiti |mpho ch tuto il carneval fano le sue feste in casa in le Stue alla tavola, el p^o di de quaresima (questa e la consvetudine) vano tuti stravestiti per la terra, et certo fano belle fantasie, et fusseno pero da Carneval / le ultime scritte a V^a Sta furono de 3. Grě etc.

Da Viena alli X. feb^o 1534.

F. C. or̄.

Dapoi scritte, et volendo serar le presente il gran Mare-scalco mi ha mandato a dir de ordine della Regia Mta, ch per quello l ha visto per la examination fatta a questi ch dicono esser sta servitori delli fioli del q. Sor Aluise, lei ha suspicion ch non dicano il vero, Et pero ne vol scriver a Venetia, acio da V^a Sub^{ta} sia fatta certa se in effetto sono quelli dicono esser, et ch in questo mezo ha ordinato ch li siano fatta bona comp^a et ben trattati.

|. dē F. C.

XI.

Al mag^{co} m. Andrea Rosso, secretario della Illma
S^{ia} di Venetia al Convento di Trento Come
fratello Char^{mo}.

M. Andrea mag^{co} ho ricevuto le v^{re} de 29. del passato, et per esso inteso il zonzer nrō a' Trento, et ch presto ancho seria li il Cl^{mo} Dolpin. Spiero nella Mta de Dio, ch mediante l'authoritá, et dexteritá sua, la diligentia, et sollicitudine vrā, ch de brevi si vederá la total expeditione d tute queste materie, la qual da questa Mta e molto desiderata, et mi ha ditto di sua propria bocha haver scritto a Trento ben due volte dapoi sō qui, ch voglino ultimar tute esse trattationi. Li Judici et agenti di sua Mta scriveno ch le dilatione vengono dal canto nro, ho fatta certa sua Mta ch la Illma S^{ria} non desidero altro ch ultimar il tuto, et ch ha grandissimo contento, ch la Rma S^{ia} del Cardinal di Trento si attrovi li, perch sua sia Illma piena di bontá et sapientia vederá et cognoscerà da chi manchá, Et chi sono quelli ch vano con subterfugij, et dilatiō, et pero io vi ricordo (anchor ch sapi ch per prudentia vra la potete comprēder) ch in le cose ch vederete ch li agenti regij non procedesseno come deveriano a' lassarvi intender a esso R^{mo} Cardinal, et ben syncierar la mente di sua S^{ia} Illma alla qual questa regia Mta differisse tanto quanto fusse la sua persona propria. Voglio mo pregarvi, ch siate contento in nome mio ricommandarmi a Sua S^{ia} Illma et renderli infinite gratie di tanto honore, et cortesia ch mi fa, et ha fatto continuamente il gran Marescalco suo nepote. Il ch sono certo procieder dalla bona mente, et bon animo ch ha esso R^{mo} Cardinal, et esso Sor Marescalco verso la nostra Illma S^{ria} Per il ch et ad uno et l'altro li sono perpetuamente obligato. Delle cose de qui non so ch dirvi altro, se non ch la Mta del Re va in Moravia per tenir certe Diete in quelle parte, tornera fra zorni 15. Resta qui la S^{ma} Regina, et molti di questi S^{ri}, et cusi non restato anchor io, con ordine della Mta del Re, ch se a Sua

Mta occoresse andar in altro loco, me lo fara subito a saper, acio possi segvir Sua Mta la posta anderá dietro la corte si ch de cetero si convenirá mandar le lettere al Mr^o delle poste in Moravia, ove sera la corte. Et pero non so bene qual via sia meglio, o scriver per questa via, o per via de Vilac, ho dato piu volte le mie lettere al secretario Castillegio, quale le ha inviate a Venetia nel mazzo del orator Ces^o. Et tute fin qui, si quelle scritte per via de Vilac, come quelle per via del ditto Sor Castillegio hano havuto bon recapito. Mi resta ch mi ricommandiate al Cl^{mo} Dolphin, ch penso al receiver di queste sera, zonto li, Et se per Sua M^{tia} io per vuj posso far a sua Mag^{tia} et a vuj con tuto il core. Non voglio restar di dirvi, ch se faceva il consiglio v^{ro} di venir per via de Ispruc, io non haveria possuto poi venir per aqua per il Danubio, impero ch uno mese avanti ch zonzesse qui, era aiazzato. Et e anchora piu ch mai, si, ch non si pol navegar : Vi prego mandate le alligate a Venetia sotto le v^{re}, per le prime ch uui scriverete : et a vui mi ricommando.

Da Viena alli 13. febraro 1534.

F. C. or.

XII.

p post. reg. Ser^{mo} Principe. Sabbato passato a hore 21, parti de qui il Ser^{mo} Re per Moravia quale ha convenuto passar il Danubio con barche in doi loci, per haver la giazza ruinati di ponti sopra doi rami di quello. Et si e anche convenuto romper la giazza in alcuni loci. Il qual Danubio da mesi 4. in qua e aggiazzato di modo ch non si ha potuto navegar. Et questo ho voluto dir a V^a Ser^{ta} per intelligentia de alcuni d quelli prestantissimi signori ch volevano ch venisse in Barcha da Alla, in qua con li Cavalli zoso per il Danubio. La S^{ma} Regina e restata qui, alla qual sua Mta ha promesso ritomar in termino d zorni 15. Il conte de Hotemburg ditto il Salamanca e restato et lui, ma per quanto ha mi ditto sua S^{ria} andera al suo Contado qual li fu dona do daquesto S^{mo} Re, é molto amato, et in gran gratia di sua Mta, et ha havuto in dono da quella

diversi loci, et castelli, di modo ch si stima ch habbi piu de 25^M. fiorini de intrata, senza l'epato de Gurz ch questa Mta fece ancho renuntiar dal R^{mo} Cardinal di Salzpurch ad uno nepote di esso Salamanca. Mi ha ditto, ch andera et fino a Goritia, la qual lui tien in pegno da questo S^{mo} Re per danari l ha servito Sua Mta. Et forsi de facili potria esser venisse fino a Venetia a far riverentia a V^a Sub^{ta} Sua S^{ia} confina in molti loci cum il stato di V^a Et^{ia}. Et credo se ben mi ricordo, ch nel convento di Trento si tratta una differentia di una Montagna de Friul, ch confina con li loci del suo stato. Venendo a Venetia, se parera a V^a Sub^{ta} honorarlo et carregarlo, credo sera se non bene, p̄ ch questi signori ne tengono conto, et certo se lo ricordano. / Il R^{mo} Ep̄o di lubiana, e restato ancho lui ma potria esser andasse a dar una volta al suo Ep̄ato, et poi ritornera qui. / Ho inteso ch li Capitanei d
Ziphra. fanti ch sono in Augusta hano gia cominciato a dar danari, et vano facendo le lor compagnie, et serano bellissime gente. Dano li danari a nome del Imp^{or} et dicesi certo per andar in Italia, vero é ch qualchuno ha opinione ch diano questa fama, ma ch torano altra volta. / E venuto a ritrovarmi D^{ño} Michiel Buccignuol Raguseo ben noto a V^a Serta et mi ha ditto ch questo S^{mo} Re le vol mandar a Venetia. Della qual cosa pero ne la Mta del Re, ne altri me ne ha ditto parolla. Grē etc.

Da Vienna alli 16. febr^o 1534.

F. C. or̄.

XIII.

Ex^{mi} Dⁿⁱ |: Ho inteso per via secretissima, ch la causa per
la qual la Mta del Re non ha valuto relaxar Frate Augustin, et Zuan Piero, é, perch si dubita ch esso Frate Augustin habbi qualch commissione secreta dal Re Zuañe, Et hano tolto questo expedienti di scriver a Venetia per metter tempo, Et si i non fusseno quelli ch dicono di esser, li haveriano messi alla Tortura, et fatte delle altre experientie, ch non ne hano voluto far alcuna, ma solum metter questo tempo di mezo, ho operato et cum dexterita, et secretamente, ch ho havuto dal
per postas
regias.

in Ziphra
omnis.

ditto Frate Augustin tuto il suo constituto, et d Zuan Piero, li quali de parolla in parolla mando a V^a Ex^{tie} acio anch esse possino far il suo sapientissimo Judicio. Le intenderano anch questo, ch ho similit. inteso secretissimamente ch pochi zorni avanti, ch io zonzesse qui, capito in questa terra uno frate, quale era gvardian de i frati de S. Franc^o a Constantinopoli mandato dal Sor Ibrain in queste parte per far del mal assai, ma non hano potuto haver la verita da lui d'ogni cosa, impero ch volendolo metter alla tortura, hebbe modo le metter le m^a sopra una dageta de uno de quelli ch lo menavano, et ne ferite uno di essi, et poi si dete cinque ferite a lui medemo, et finalmente si taglio le canne della golla, et mori imm^{te} Costui par ch era de i martinengi, bastardo, overo fiol de bastardo. Hora par ch sia ancho retenuto qui uno suo fratello, qual fu condotto qui da Fiume saluo et vero quando fu condotto lo Abbatis ben noto a V^a Ex^{tie}. Et non passa persona per qua, et per altri loci, da questo S^{mo} Re, ch non voglino saper chi sono, et dove vano. Et per ch nelle mie publice ch hora scrivo, facio mention del Sor Salamanca conte de Hotemburg, quelle intendera esso conte esser molto amato de questo S^{mo} Re, Et soleva esser quello faceva el tutto, ma e odiato da Todeschi, ch non é possibel piu, Et e una inimicitia et odio grandissimo fra lui, et il Thesorier hoffan, ch e il primo adesso appresso questa Regia Mta, Et per questa causa esso Salamanca non frequenta molto il star alla corte, et sta volentieri piu ch l poli sequestrado, et nel suo contado, et altri loci sui ch ne ha molti. Li e pol il S^{nr} Rochendolph ch e de questa terra, et amato, et ben voluto da tuti, vero e ch quando li e il R^{mo} Card. di Trento, lui e il primo appresso Sua Mta, et tuti li Ciedeno. Ho voluto toccarli ancho una parolla de questi particolari, acio V^a Subta intenda chi sono li piu intimi appresso questo Ser^{mo} Re. Ben di gratia la supplico a' far tenir tute le parte contenute nelle presente mie secretissime, per ch importeria molto ch l si sapesse ch io havesse scritto simel materie. Grat. etc.

Da Vienna alli 16. febraro 1534.

F. C. or̄.

Jegyzet.

E levél után következik Museo Ágoston szerzetesnek, és társának Cremai János Péternek a császári marsall kérdéseire adott vallomása másolatban, melyet itt az olvasó a III. rendbeli Emlékben az autograph példány után másolva veszen.

XIV.

Ser^{mo} P. / Debito mio e tuto quel ch' io intendo notifi-
carlo a V^a Ser^{ta}. Mi e sta ditto da diverse persone, ch questi
lutherani stano aliegri, et molto di bona voglia perch inten-
dono ch la Sta del Pont^{co} sia per mover arme in Italia. Dalch
sperano, ch da questa occasione si scoprirano molti Italiani
della sua setta, quali fin mó sono sta bassi, et non li e bastato
lamino scoprirsi hora mó ch vederano haver il pozo et pro-
tectione da quelli potentati contra li quali sua Sta mouerà le
arme, se scoprirano, Et dicono ch quelli soli ch sono della sua
setta in Italia, serano bastanti far un exercito di tal sorte, ch
serano da persi sufficienti, per dir come dicono loro, d liberarsi
dale mani de preti. Et dicono ch non solamente in le citade de
Italia ne e grandissima quantita ma ch in le religione proprie
se ne vederá scoprirsi, et inoversene tanti di questa setta, ch
farano paura alli altri. Si ha havuto da Roma le sorte fatte da
Pasquino la notte della Epiphania, et non si poleno satiar di
legerle, et le mandano per tuta la Germania cun grandissimo
piacer. Affirmo a V^a Ser^{ta} che / questo carneval era maggior
furia in Pescharia per quello mi dice questi mei, de persone
che compravano posse ch non sono al presente, la causa era,
perch tuti volevano manzar pesse et carne, hora sono pochi ch
manzano pesse, Et non obstante ch la Mta del Re facci tenir
le becharie serate, niente di meno la maggior parte in casa sua
fa becharia. Mi ésta affirmato de molti ch il venere et sabato
questo carneval manzavano pesse, horá ogni zorno manzano
carne, lo Ep̄o di questa citá predica ogni matina in san
Stephano, ch e la chiesa cathedral, et e volentissimo homo et
dignissimo prelato, et ha poch persone alla sua predica. Ho

per Paulum
cursorem
Viennens.

Et repl. per
postas.

Ziphra.

voluto intender la causa, dicono perche lui non expone lo Evangelio a modo loro, et ch se la reg. Mta lassasse predicar de li sui, li concorreria tuta la cipra, et in tute le altre chiesie o' ch non si predica, o ch li sono mancho persone. Il Ser^{mo} Re nel suo partir di questa Citá chiamo a se tuti li primarij della sua corte, et li fece intender, ch se l'intendeva ch alt^o di loro, o delli sui servitori manzasse carne, et ch non vivesse catholicamente, ch per intimo ch l ge fusse, non haveria rispetto alcuno a mandarlo via. Si dice ch l Duca de Vertimberg, et il landgravio hano man^{to} ad offerir a questa Mta ch se la vol cazzar via li preti di tuta la Germania, dico preti soli, per ch de frati hormai si parla pocho, loro a suo spese si offeriscono recuperarli tuto il stato di hungaria, Et ch anchora questa Mta delle intrade de essi preti per i stati di sua Mta facci quello li piace. Al ch questo Ser^{mo} Re non ne vol sentir parolla, immo chi li parla di queste cose ne ha grandissimo dispiacer. Eesso Duca ha mandato a dimandar perdono de tute le cose passate, et pregar questa Mta vogli far ch l imperator li perdoni. Eesso S^{mo} Re li ha perdonato et promesso di far ch la Ces^a Mta li perdonerá, et questa Mta la fará li investitura del suo stato, con conditione ch manchando i sui heriedi, ritorni in la casa di austria si come lo Imperator havea investito esso S^{mo} Re de Romani d ditto stato, Il figliol de ditto Duca e in

Ziphra

Franza / per non poter viver con suo padre tanto e bestial./ Eesso Duca ha fatto bater et cazzar del suo stato tuti li preti, et tuti quelli ch vogliono viver catholicamente, pensi V^a Ser^{ta} ch l principal causa della guerra passata, come credo la si debbi ricordar, fu perch non volendo viver sua moglier a modo de lui, voleva montarli a cavallo adosso cum li spironi alli piedi, et baterla come si batte li cavalli, la qual e sorella dei Duci d Baviera et ad instantia de essi Duci lo Imperator lo privo del stado, et lo dete poi a questo S^{mo} Re. Li Duci di Baviera, veramente ch desideravano veder ogni mal del prefato suo cognado, ma non volevano però ch altri havesse il stato, che suo nepote fiol del ditto Duca, lo hebbe molto a male : et questa fu fra le altre una delle cause della inimicitia nasciuta fra essi Duci, et questa Regia Mta. Al presente mo

par ch ancho essi Duci siano reconciliati, et si expettano de brevi ch habino a venir a questo S^{mo} Re per appontar il tuto. / Si dice esser gionto a Buda un ambascator del Sor Turco ch vita a questa Mta et ch inteso il dottor Stephano questo imm^{te} é a viato alla volta d Moravia per esser a pālam^{to} con Ziphra. questo S^{mo} Re, altri dicono ch ditto ambascator va al Re Zuane. Li fanti fatti a' nome del Imperator in Augusta et un altri loci de quelle parte, vano in Italia, Si tien ne venira et qui un altra banda per le cose di hungaria. / D^{ño} Michiel Buccignuol vien a Venetia per sue cose private et non mandando da questa Mta come lui mi havea ditto, ancorch lui dica esser mandato da essa Mta. Le ultime scritte a V^a Ser^{ta} furono de 16. Gratie etc.

Da Vienna alli 22. di febraro 1534.

F. C. or̄.

XV.

Ex^{mi} D^{ñi}. |: Havendo havuto secretamente da Frate Augustin il successo della expugnation d Megghes de ponto in ponto, per haversi attrovato lui in fatto proprio, mi e parso mandarło a V^a Ex^{tie} acio ch se ben quello lo haverò inteso per altre vie, le intendino ancho quanto referisse esso frate Augustin, et alla gratia sua humilmente mi ricommando supplicandole a far tenir et le precedente et queste secretissimamente, perch sel si intendesse de qui esso frate Augustin havermi scritto, non marcheria a lui qualch Travaglio, et a me qualch fastidio.

per paulum
viennens.
cursor. et
repl.
p. post.

Da Vienna alli 22. di feb. 1534.

F. C. or̄.

Jegyzet.

Itt következik másolatban Museo Ágoston szerzetesnek a medgyesi ostromról irata vagy naplója, melyet itt a II. rendbeli Emlékiratban az autograph példány után a 63—74. l. közlöttünk. Azonban a „Registrum Litterarum“-ban még hozzá toldva a következő tudósítás is található :

„De morte aut vita filiorum D^{ñi} Griti q. D^{ñi} mei beneficentissimi nil certi unquam habere potui, quamvis sedulus ac

diligens huius negotii scrutator extiterim pro mea tenuitate, neque nempe a Joanne Rege vayvodave, de hoc potui facile quicquam intelligere, quum non essem illi adeo intimus, ut potuerim, aususve fuisse potuissem, percunctari de morte aut vita, non nempe mea conditio cum regia parem aut propinquum gradum familiaritatis nouit unquam. Ego quoque apostoli sententiam, non plus sapere, quam oporteat sapere sed sapere ad sobrietatem, et ubi maior, ut adagium, est, minor cessat, siletque. In Curia tamen illa, inqua ēt sobrie versatus sum, nisi quantum me me compulit necessitas, multi multa loquuntur, alii mortuos aiunt, alii eosdem vivere affirmant, modum mortis alii dicunt, clava contusa fuisse capita eorum, sicque expiasse eos, alii Antonium obtruncatum, parvulum vero Petrum in fluvio, aut lacu mersum, sicque obiisse utrumque. Nemo tamen certi aliquid attulit ad hunc usque diem, quod sciam, istud rogarem ego magis a D. V^a Mag^{ca} que plurium rerum conscia est, quam ego pusillus homuncio, qui rei duntaxat literarie operam interim navavi. Quare ect. Deus D. V. Cl^{am} incolumem servet, felicitetque. [: manus nota :]

Ziphra.

Tranquillus, qui erat secretarius D. Aloysii dicebatur, quod iret in Franciam nomine predicti Vayvodae atque iter faceret per viam Dalmatiae, aut Poloniae. M. Zuan Griti era appresso il Vayvoda, et diceva de volerse partir per venir a Venetia, ma ch forsi faria la via d Belgrado. M. Domenego fiol d Madonna Marieta cum Alvisè Foscarini sui servitor, tuti dui erano a Buda. M. Alvisè Beneto era con lo Archiep̄o di Colozia. Francesco dalla seda veniva in Italia per la via d Polonia, et suo fratello era preson, Beneto ferrarese e' appresso il Sor Hanibal de Carthagine :|. —

Jegyzet.

Mint látszik, még ezt is mind, vagy legalább a (manus nota-ig) Museo Ágoston írta, mi hihetőleg más papiros darabon levén írva, vagy elveszett, vagy nekem kezeimbe nem került. — Ez után ismét a levelek eképen következnek.

XVI.

Ser^{mo} P. Dapoi expedite le mie de 22. del presente alla *p. postas.*

Sub^{ta} V^a cum la solita mia reverentia ho ricevuto le sue de 6. Per le qual la mi impone a far intender a questa Mta la missione del secretario Rosso al convento di Trento, et ch èt presto partiria il Cl^{mo} Dolphino destinato anchora lui a esso Convento, si per rispetto del R^{mo} Cardinal, ch si attrovava li, come per dar maggior favor a quella expedite ect. V^a Sub^{ta} havera visto per le mie de X io haver gia fatto questo officio con il gran Marescalco havendo inteso questo per lettere di esso secret^o date di Trento, niente di meno ritornata ch sia sua regia Mta d Moravia, ch sarà questa settimana proxima, farò quanto la mi commette. Ho ricevuto èt la instructione mandatum da V^a Ser^{ta} per la competentia del foro, circa la qual non farò altro, fino ch dal Cl^{mo} Delphino non mi sera imposto quanto haverò a far. Et tanto quanto da sua Mag^{tia} serò ricercato, tantò exquirò. Dñò Martin de Guzman, qual e il piu intimo camerier ch habbia questa Mta, et hora e rimasto qui per haver un pocho de quartana, é sento a me, et mi ha ditto la Mta del Re haver mandato qui il Conte Nogarola per poter andar ad incontrar, receiver, et honorar l'ambascator del Sor Turco, ch e zonto a Buda, in caso ch l vengi a questa Mta, ch però non sono certi sol veniria. Sano ben del suo zonzer a Buda, et ch si diceva ch l veniria a questo Ser^{mo} Re, ma esso Ambascator non ere anchora zonto in alcun de i loci d questa Mta. Et dicendoli io ch venendo questo Ambascator a questo Ser^{mo} Re, non poteva venir se non per bene |: mi disse ch era vero, et ch era meglio che venisse questo, cha ch venisse quel Del Vaivoda Zuane, perch questo era del S^{or} et quello seria

Ziphra.

sta del servo. Ben mi subiunse, ch Turchi intendevano anch lor il fatto suo, Et ch hora ch l S^{or} era in paesi tanto lontani, et ch forse le cose sue non serano in quel favor, ch loro haveriano voluto, cercavano de intertenir et star bene con tuti li Principi, fino ch l S^{or} fusse ritornato a casa. :| Dimandai quando ritorneria il Smo Re, mi disse ch seria questa settima

prossima, et ch sperava le cose della Dieta termineriano bene, ch haveria de servitio da la Moravia, et Slessia tanto, quanto havea havuto, da la Bohemia questa estate passu. ch era sta 300^M. fiorini in anni tre. Intro poi a parlar di questo Ser^{mo} Re, dicendo prima, et fra sua Mta et la Ces^a Mta era tanto amore, et unione, ch non se poteva dir piu, Et ch l credeva ch mai si havesse ritrovati dui fratelli amarsi tanto, quanto questi dui. Ch quando il S^{mo} Imperator lo fece elezer Re de Romani, questi di Germania non poteva creder, ch sua Ces^a Mta volesse dar a uno suo fratello quello ch fin pochi anni haveria potuto esser d uno suo fiol. Ch la Ces^a Mta quando naque il primo fiol a questo S^{mo} Re, iuro piu volte, ch se l havesse uisto questo avanti fusse maridato mai si maritava, et ch l scorse alcuni anni a farlo, expettando ch a questo S^{mo} Re nascesse uno figliolo mascolo, per non haver lui causa di maritarse, ch uno zorno si ritrovavano tuti dui a Ratisbona, quando il Sor Turco era per venir a Viena, essendo andati alla cazza, era andato dietro un orso in loco, ch non li erano altri ch loro dui soli, et uno suo servitor, et era necessario ch uno solo d lor dui amazzasse l'orso, ó l'orso l'amazasse lui, ch questo S^{mo} Re si butó in genochioni, a sua Ces^a Mta pergandola ch la fusse contenta lassar ch lui ferisse l'orso, perch ogni pericolo, al qual luj si havesse exposto seria sta mancho, et mancho danno alla xanitá, cha sua Ces^a Mta ch era Imperator. Et ch l gi protestava ch Turco venia a Vienna, et ch sel fusse segvito mal alcuno d sua Ces^a Mta lei seria sta causa de qualch gran danno alla xanitá. L'imperator li rispo che non voleva per l'honor suo, et per l'amor ch li portava, et cusi volse esser il primo ch feri l'orso, et lo amazo, ch se non l havesse morto l'orso l'haveria morto lui indubitatamente. Mi raggionó poi del amor grande ch e fra esso S^{mo} Re et S^{ma} Regina, ch non credeva fusse mai stato un matrimonio simile a questo, ch mai Sua Mta dapoi maridata non solamente non havea conosciuto altra donna, ma per pensato, et questo era notissimo a tuti. Lei poi non poteva viver senza Sua Mta, et ch hora li pareva ogni zorno un anno ch fusse il suo ritorno. Mi disse poi della liberalitá grande di esso S^{mo} Re, ch per far ricchi tuti li sui servitori, se si havea fatto lui povero. Et in effetto si fa il

conto, ch in X. teste ch hano servito sua Mta, et quando
 venero a su servitio non haveana cosa alcuna hora hano piu
 de 100^M. fiorini de intrata fra loro, et dui soli ne hano 50^m. Io
 dapoi ch l hebbe ben ragionato quanto volse, li dissi, ch vo-
 leva parlar con sua Sta liberamente. Ch vedendo venir a questa
 legatione et la Etá mia, et il fredo grande ch era, et il non
 esser sta za quasi 20 anni a cavallo fora d venetia mi faceva
 temer grandemente della mia vita, niente di meno per far
 quanto la Patria mia mi imponeva (il ch era debitor di far) et
 sapendo ch io veniva ad un S^{mo} Re dotato de tute quelle
 virtu, et eccellente parte ch sono in sua Mta havea fatto bon
 animo, et bon core, et era venuto volentieri, Et havendo co-
 nosciuto dapoi ch era qui, Sua Mta haver una ottima dispo-
 sition et mente verso il mio Illmo Dñio, come piu frate mi
 havea ditto Sua Mta mi ne ritrovava contento, per haver
 causa di poterlo referir a V^a Ser^{ta}. Al ch mi rispose, sapiate
 ch Sua Mta vi dice il vero, io credo saper tante lintimo del
 cor suo, quanto persona ch sia appresso Sua Mta Et quando
 esso Ser^{mo} Re non fusse di quel bon animo et mente ch l vi
 dice, non ue lo diria, ma taceria, et questo tenitelo perfermo.
 Lo istesso mi affirmo il Secretario Mag^{co} ch anco lui e restato
 in questa citá, et e delli primi secretarij che habbi questo S^{mo}
 Re, il qual secretario si ricommanda a V^a Sub^{ta}. Queste S^{mo}
 Re fa ogni suo forzo perfar ch quelli sono nelli sui stati vi-
 vano catholicamente, et secondo la Romana chiesa. /ma havea
 Ziphra.

gran fatica / ha mandato per tute le sue terre et castelli uno
 edicto della sorte ch io mando a V^a Sub^{ta} qual e il Todesco,
 el suo fidel secretario ludovici lo tradurá, et la Ex^{tia} V^a poi
 lo legerá, Gratie ect.

Da Vienna alli 27 di febraro 1534.

F. C. or.

XVII. LEVÉL. † M.D.XXXV. †

Ser^{mo} P. Scrissi a V^a Ser^{ta} alli 27 del passato. Dapoi. p postas
 si intese il gionger del ambascator del Sor Turco a Strigonia,

et poi a Posonio, et finalmente e zonto hozi qui hore due avanti mezo giorno, ha con si persone 6. et e venuto in tre cochij, et poi e montato a cavallo appresso la terra, Et accompagnato dal Conte di Nogarvola, et da alcuni arcieri del Re, et alcuni archibusieri. Non si ha ancora sel vengi dalla porta, over da ch loco. E di persona magro, bruno, et ha assai bon aere, vestito con uno duliman alla Azemina. E allozato su la piazza d le biaue in uno allozamento ove soleva allozar il marchese di Brandiburg, quando era qui alla corte. La Mta del Re li ha fatto far le spese in ogni loco suo, et li fa far tutta via, et li tien gvardia grande ch alcuno non li posse parlar. Veniva anchora lo ambassator del Re Zuane, ma e restato da dietro, o vero e andato per altra via alla volta di Moravia a ritrovar avanti la Mta del Re. E esso Ambassator del Sor Turco, per quanto ho inteso non anderá piu avanti, ma aspetterà qui la Mta del Re, havendo cosi ordinato Sua Mta / si vede ogni giorno di ordine del S^{mo} Re cargar gran quantità de farine in barche, et altre munition, et andar zo per il Danubio alla volta d Posonio et Strigonia, ch e segno de voler facende et cusi e opinione de tuti ch Sua Mta ritornato qui principiera da aviar delle gente alla volta di hungaria. Mando a V^a Ser^{ta} le nove de monster impresse in todesco, lequal questi Sig^{ri} hano fatto inprimer con una admonitione, acio cadauno le intendi, et si gvarde da questa secta, della qual si teme molto. / S'io do tropo fatica ad lodovici, lui mi haverà per excuso. / Et alla gratia di V^a Ser^{ta} humilmente mi raccomando. /

Da Vienna alli 2. di Marzo 1535.

F. C. or.

XVIII.

p. post. S^{mo} P. V^a Sub^{ta} haverà inteso per le mie de 2. del zonzer del orator del Sor Turco a questa corte, Et anchora et la mente del S^{mo} Re era ch l expettasse qui fino ch Sua Mta ritornasse, niente di meno havendo il ditto ambassator a Posonio fatto intender alla regia Mta ch lui havea ordine d

non firmarse in loco alcuno, et ch pero pregava Sua Mta fusse contenta l'andasse d longo a lei, cusi heri hebbe la risposta, et si parti dequi imm^{te} acompagnato cusi come era venuto. Fra li sei Turchi, ch sono con lui, il maggior, ch e appresso di esso e uno Chiaus nominato Mustapha ch era Capitanio del Sor Antonio Gritti, quale andando a Megghes, essendo a Torda lo mando con certi sali alla volta de Belgrado, et dapoi segvito il caso d Megghes, esso Mustapha se ne ando alla volta a Constantinopoli hora mó e ritornato con questo ambassator, et senta nel suo cochio ai soi piedi. Ditto ambassator vien per quanto el dice alla porta, et parte za 3 mesi. Questo e quanto fin hora ho potuto intender. La Mta del Re ha scritto alla S^{ma} Regina, ch luni se partiria per venir qui, tamen il gentil huomo suo ch ha portate le lrē dice, et luni da sera sara tornato Et ch l non vede lhora d partirsi, perche par ch sia principiato in quella terra de Snan a morir qualchuno da peste. E zonto a Sua Mta uno orator del S^{mo} Re de Polonia. L'arcivescovo lundense orator della Ces^a Mta e partito in posta per Bolzan per causa del passar delli fanti fatti a nome della Ces^a Mta ch vengono in Italia. Et questo per certa difficultá ch havea il Sor Andelot con li capi d li fanti, per causa delle page ch volevano a levarse. Gratiae ect. ect.

Da Vienna alli 4. di marzo 1535.

F. C. or̄.

A LEVELEK SORA.

-
- I. A velencei fejedelemhez Bécs, január hó 1. 1534.
II. Ugyan ahhoz Bécs, jan. 8. 1534.
III. " " " jan. 12. 1534.
IV. " " " jan. 16. 1534.
V. " " " jan. 18. 1534.
VI. " " " jan. 18. 1534.
VII. " " " jan. 25. 1534.
VIII. " " " jan. 29. 1534.
IX. " " " febr. 3. 1534.
X. " " " febr. 10. 1534.
XI. Rosso Andráshoz, Bécs febr. 13. 1534.
XII. A velencei fejedelemhez, Bécs febr. 16. 1534.
XIII. " " " febr. 16. 1534.
XIV. " " " febr. 22. 1534.
XV. " " " febr. 22. 1534.
XVI. " " " febr. 27. 1534.
XVII. " " " mart. 2. 1535.
XVIII. " " " mart. 4. 1535.
-

II.

MIHÁLY VAJDA

JELLEME S TETTEIRE VONATKOZÓ OKMÁNYOK.

(1600, 1601.)

GR. KEMÉNY JÓZSEFTÖL.

MIHÁLY VAJDA JELLEMÉT ÉS TETTEIT

HITELESEN ÉRDEKLŐ OKMÁNYOK

1600 és 1601-ből.

Nem célom, Erdélynek Mihály oláhországi vajda uralkodása, és zsarnoksága alatti szomorú sorsát jelenleg leírni, hanem szándékom : eddigelé még ismeretlen, s kiadatlan olyas okmányokat itt közölni, melyek az említett vajdának jellemét, indulatját, és political ravaszságát híven lefestik.

Historiai töredékeket foglalnak ugyan magokba ezen okmányok; de csekély nézetem szerint, oly érdekesek azok, hogy azoknak ismerete, és használata nélkül, sem erdélyi hazámnak akkori egyes eseményeit, sem az érintett vajdának dacos, csalfa indulatját helyesen, s hitelesen felfogni és leírni nem lehet.

Ezen egyes okmányoknak a történetekkel való szoros egybeköttetését, és netalán helyesebb rendbe való sorozását, — mivel azoknak némelyike minden adat nélküli, — erősebb kezekre bízom. Lészen módja erre annak, a ki Mihály vajda életét, és hazámnak akkori siralmas sorsát s annak leírását magának célul fogja majd venni.

Én, könyvtáramtól, gyűjteményeimtől, és a szükséges kútforrásoktól jelenleg messze elszigetelve*), ezt mostan nem tehetem, s talán egyébként sem tehetném. — Nem akarván mindazonáltal ezen érdekes okmányok közlésével, nehogy

*) Írám ezen soraimat Badenben, Bécs mellett 1854. augusztusban.

azoknak közismerete „in graecas abeat calendas,” — késni, azokat mint azon kornak annyi hiteles adatait, minden lényegesebb értelmezés (illustratio) nélkül, historiai buvárainknak ezennel híven átnyujtom, csakis annyi jutalmat tulajdonítván magamnak, a mennyi azoknak hív, de egyszersmind szemet is rontó előleges elolvasása, s azutáni átirása érdemel.

I. „1600. Romae 22 aprilis. Clementis Papae VIII. litterae ad Michaellem Principem Valachiae.”

„Clemens P. P. VIII. — Dilecte fili, Nobilis Vir, salutem et Apostolicam benedictionem. Litteras, quas Nobilitas Tua superiori Februario mense ineunte ad Nos dedit, et quibus preclarum studium ostendis Christianae Reipublicae adjuvandae adversus communes, et immanissimos hostes Turcas, sane gratae Nobis fuerunt, et eam, quam prae Te fers animi magnitudinem, et constantiam plurimum commendamus; at multo certe gratiores Nobis advenissent eadem litterae Tuae si illud de Te Nobis nunciassent, quod ex propensa erga Te voluntate jam pridem avide expetimus, atque optamus, nimirum, quod optimo consilio statuisses: *quoris schismate, et quibusvis erroribus rejectis, venire corde perfecto ad Unitatem Catholicam atque Apostolicam Ecclesiam*, cui Pater misericordiarum Deus humilitatem Nostram praesidere voluit, qui meritis licet imparibus, locum et auctoritatem tenemus beatissimi Apostolorum Principis Petri, quem Christus Dominus universae Ecclesiae suae caput, et omnium ovium suarum pastorem et ductorem summum constituit, et Nos certe sperare juvat, et delectat, fore, *ut Dei benignitate Te ipse Nobis adjungas in vinculo Unitatis fidei, et glutina caritatis in una spe vocationis Nortrae*, ut sis membrum militantis Ecclesiae, et portio corporis Nostri, et filius Noster vere in Christo dilectus, sicut ceteri sunt Catholici Principes, qui Ecclesiam Romanam omnium Ecclesiarum matrem, et magistram agnoscunt et venerantur, qua una deliberatione nihil ad animae Tuae salutem magis necessarium, nihil ad solidam gloriam praestantius dici potest, nam quod a Nobis *postulas, ut aliquo pecuniario subsidio Tibi adjumento simus*, quae Nostra semper fuerit alacritas ad rem

Christianam publicam sublevandam, neminem latere arbitramur, sed tamen non tantae sunt hujus sanctae sedis temporales vires, ut solae tantum oneris sustinere, et pluribus locis dispersitae queant sufficere. At ea propterea jam diu agimus et tractamus, quae si Deo benedicente efficere, ut speramus, licuerit, tum multorum copulatis viribus, ac partitis, et distributis oneribus, non erit difficile, et cetera sustinere, et praeclara aggredi, et Tibi magna, ut asseris, molienti opportune suffragari. Tu interea, ut virum fortem decet, constantis animi robur contra infensissimos hostes conserva, tum *praecipue sinceræ amicitiae foedus, quo cum filio Nostro carissimo, Rudolpho Imperatore electo conjunctus es, omni studio interim retineas, neve ullo pacto Te ab eadem amicitia dimoveri patiaris*, id enim Te dignum, et gloriae plenum, et ad omnes solidioris utilitatis rationes, quemadmodum pro Tua prudentia intelliges, plane est accomodatum. — Deus autem omnis gratiae, cor Tuum divinae lucis splendore ita efficaciter collustret, ut nullae in eo tenebrae resideant, atque ex Tua cum ejus Ecclesiae, extra quam salus non est, vera unione, Nos, et catholici Principes omnes perfecto gaudio gaudeamus. *Datum Romae apud Sanctum Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXII Aprilis, Anno Jubilei M.D.C. Pontificatus Nostri Anno Nono. Silvius Antonianus Card.*“

Külső cím : „Dilecto filio Nobili Viro *Michaeli Principi Valachiae*.“ *)

VIII. Kelemen Pápa által kijelentett azon ohajtásának, hogy t. i. Mihály oláhországi vajda a romai szent-egyházzal egyesüljön, Mihály mindazonáltal eleget soha sem tett. — Azonban ide vonatkozhatók talán némileg az egykoru történetíró Bisselius Jánosnak következő szavai **) : „Sub illud autem ipsum fere tempus (értetik 1600-nak eleje, minekutána t. i. Mihály vajda a törököt, és azután Báthori András bíbornok s erdélyi fejedelmet Szeben és Schellenberg közt 1599-ben october 28-dikán meggyőzte) Tartarorum, quod mirum est,

*) Íróhártyára írva, találtatik Bécsben a cs. k. hadügyi ministerium levéltárában.

**) „Joannis Bisselii, aetatis nostrae gestorum Eminentium medulla historica. Septennium I. Ambergae. 1675.“ in 8. pag. 93.

Turcarumque complures fama, quae de Waywodae (Michaelis) gestis, ac gloria passim crebrescebat, impulsi, relicta domo, soloque patrio, seque, familiasque suas Walachorum in terra transportare caeperunt, et ejurata Mahometis superstitione, sacra christiana amplecti, salutari baptismatis fonti capitibus subjectis.“ —

Minő dicsérettel teljes nagy hírt, s nevet szerzett legyen ugyan azon időben magának Mihály vajda kitűnő győzedelmes tettei által? arról bizonysgot tesznek említett egykorú Bisseliusnak e sorai*): „Quibus fiebat, ut ingens, et magnitudine celebritatis plenum esset Waywodae (Michaelis) nomen, primum quidem generatim ad omnem terrarum, quam late patet, orbem, ne Turcis quidem id, ac Tartaris inficiantibus, qui vim armorum illius reformidabant. Deinde vero, prioribus de causis, apud Christianas, ac sinceræ religionis gentes, illius erat existimatio magna, virtutisque commemoratio plausibilis. Ad summam! Deletis Daciarum rebellibus (értetnek Báthori András fejedelemnek pártosai), sedatis nutantium populorum motibus, incensis Otomanidarum coloniis, evastatis Thracum Triballorumque municipiis, concisis aut profligatis tot barbarorum copiis, in suo Walachus (Michael vayvoda) nomine, nomen ac memoriam mortalibus refricabat coelestris castrorum Ducis, Archangeli Michaelis, qui coelo quondam et Draconem Luciferum, et omnes conjurationis illius consortes Spiritus extruserat. Videbatur igitur in ore vulgi Christiani paulatim (paucissimis tantum modo vocibus immutatis), Ecclesiae vetus hymnus Praeanis praesertim illa pars, in Michaelem quoque Waywodam haud inepte congruere, quae psallebant sacerdotes, et sacrati Deo chori: Collaudantes, venerantes, omnes quidem milites, sed praecipue Primatem victoris exercitus, Michaelem vi, virtute conterentem Bosphoren.“

Nem csuda tehát, ha maga II. Rudolf is, kiról Bisselius ezeket írja**): „Caesar ob tot, tantarumque tam brevi temporis curriculo secundissime fluitantium rerum eventus plurimum exhilaratus, Waywodae Valachi gesta per litteras, et

*) Ugyan ott pag. 97.

**) Ugyan ott pag. 96.

libellos Augustales ad imperii Romani Septemviros, et optimates magnifice praedicavit“ részszerint sokat várva Mihály vajdának hűségétől, részszerint pedig maga is, nyíltan a vajda ellen állaninem tartván akkor még időszerintinek, vele Erdélynek további kormányzása felett császári biztosai által azon alkudozásokba ereszkedett, melyek a következő okmányból kitetszenek.

II. „1600. Compactate zwischen David Ungnad und Michael Zekkel, den Commissarien K. Rudolph II. einer, und den Waywoden der Walachei Michael ander Theils.“

„Artikel aus der Instruction der Kays. Commissaire in deutscher Uebersetzung.“

„Nachdem, wie oben bemerkt, der Waywoda Michael seine aufrichtige Treue gegen Uns erprobt hat, woran wir gar nicht zweifeln, so haben wir, in Erwägung derjenigen Zustände, und häufigen Umwälzungen, Unsere väterliche Sorgfalt auf die Erhaltung, und Aufnahme Siebenbürgens zu richten befunden. Die Commissaire haben daher mit dem Waywoden über die Mittel, dem Lande künftighin aufzuheben, dann die Festungen und Garnisonen zu versehen, und das Land von den bisherigen häufigen gefährlichen Praktiken zu befreien zu unterhandeln. Dies alles soll uns der Waywode getreu mittheilen, und seinen Rath darüber eröffnen. Rudolphus.

Propositionen des Waywoden :

1. Seine Majestät wollen Siebenbürgen, die Moldau, und Walachei dem Waywoden, und seinem Sohne in perpetuum verleihen.

Antwort der Commissaire :

Kann ohne vorläufiger Zustimmung des Kaisers nicht bewilligt, noch Siebenbürgen und Moldau kann in perpetuum vergeben werden. Die Gründe werden mündlich mitgetheilt werden. Die Walachei sind S. Majestät, mit Vorbehalt der Landesprivilegien, bereit ihm perennaliter zu verleihen.

Der Waywode fügt sich dem Wunsche Seiner Majestät, dass er Siebenbürgen nomine Gubernatoris besitzen

solle, aber unter der Bedingung, dass dieses ihm lebenslang belassen, nach seinem Tode aber seinem Sohn übertragen werde, und auf dessen Nachkommen von Sohn auf den Sohn vererbe. Dann, dass er so oft er will, oder es nöthig, Landtag halten, und Beschlüsse fassen lassen könne, die Artikel aber sollen Seine Majestät confirmiren. Sollte sein Stamm aussterben, so solle Siebenbürgen dem Römischen Kaiser gehören. Der Waywode wünscht aber die Moldau gleich der Walachei erblich ad utrumque sexum von Seiner Majestät zu erhalten. Für den Fall aber sein Stamm in beiden Geschlechtern ausstürbe, wolle S. Majestät der Moldau und Valachei das Privilegium ausstellen, dass dieselben sich ihre Fürsten frei wählen können, jedoch so, dass sie die Belehrung (die Fahne) vom Römischen Kaiser verlangen, und Seiner Majestät dienen. Alle Rechtsstende in diesen zwei Ländern solle der Fürst mit seinen Räthen finaliter entscheiden, ohne Appellation ins Ausland. Die Kalugern, Geistliche und Klöster solle Niemand in ihren alten Gerechtsamen stören.

Proposition des Waywoden :

2. Der Waywode solle nach Belieben alle Güter verleihen, und inscribiren dürfen.

Antwort der Commissaire :

Diese Schenkungen sollen unter dem Namen des Kaisers ausgefertigt werden. Die Regierung soll gemäss der bestehenden Gesetzen und Gebräuchen mit Zuziehung der Räthe geführt werden. Da der Waywode Gubernator ist, und die Person des Kayzers repraesentirt, so kann er diessfals disponiren.

Proposition des Waywoden :

3. Alle Rechtsstreite und Appellationen sollen nicht ausser Land, sondern, wie bisher von den Waywoden zu Ende gehen.

Antwort der Commissaire :

Fiat nach dem alten Brauch.

Proposition des Waywoden :

4. Die ungrische Comitatie Bihar, Mittel Szolnok, Kraszna, Marmaros, und Zaránd, dann Gross Wardein, Huszt, und die Appertinenzen wünscht der Waywode zu Siebenbürgen zurück.

Antwort der Commissaire :

Die Comitате und Güter, welche Zeuge der alten Gesetze ausserhalb Siebenbürgen gelegen sind, sollen in dem Stande, in welchem sie derzeit sind, belassen, und die Provinz Siebenbürgen innerhalb ihren Grenzen vom Woywoden gubernirt werden.

Proposition des Waywoden :

Der Waywode wünscht in Siebenbürgen Görgény, Gyalu, Véts, und Fogaras mit allem Zugehör, und Einkünften perennaliter; in Ungar aber Huszt, Kövár, mit Zugehör und Einkünften ad utrumque sexum erblich, und ein Anderer Fürst in Siebenbürgen würde, dürfe er seine Güter seinen Erben nicht abnehmen. Die fünf ungarische Comitате wünscht er zu Siebenbürgen zu erhalten. *)

Proposition des Waywoden :

5. Das Land, welches der Waywode aus Feindeshand erobert, wolle S. Majestät ihm, und seinem Sohne in perpetuum verleihen.

Antwort der Commissaire :

Solche Länder, welche zur ungrischen Krone gehören, gebühren Seiner Majestät, und sollen der ungrischen Krone zurückgestellt werden; auch mit Sigmund Báthori bestand dieser Pakt. Alle übrigen Länder werden dem Waywoden zugestanden. .

Der Waywode verlangt als solches Land Themesvár, Felnak, Chanád, Beczkerek, Panczova, und Bezinth mit ihrem Zugehör bis zur Donau.

Proposition des Waywoden :

6. Wenn Siebenbürgen, die Walachei und Moldau gegen die Türken verloren ginge, solle S. Majestät dem Waywoden, oder dessen Erben in Ungarn Güter mit dem Ertrage von $\frac{100}{m}$ Goldgulden einräumen.

Antwort der Commissaire :

Für diesen Fall wird S. Majestät für den Waywoden, und dessen Erben sorgen. Derselbe hat sich diesfalls direct an S. Majestät zu wenden.

*) Ezen pontra nincsen válasz.

Proposition des Wáywoden :

7. Wenn S. Majestät Krieg führen wollen, soll Hilf in Geld, und Mannschaft gegen den Türkischen Kaiser, und den Tartaren geleistet werden.

Antwort der Commissaire :

Wird auch für den Fall zugesagt, wenn der Waywode angegriffen würde.

Der Waywode verlangt für den obigen Fall, dass zum Bedarfe Siebenbürgens jene Geldsumme geleistet werde, welche für Sigmund Báthori bestimmt war. Für die Moldau aber so viel, als für die Valachei angewiesen war.

Proposition des Waywoden :

8. Wenn S. Majestät einen Traktat mit dem Türken eingehen, sollen die Länder Siebenbürgen, Valachei und Moldau in denselben eingeschlossen werden.

Antwort der Commissaire :

S. Majestät werden mit dem Türken weder Traktaten, noch Frieden schliessen, ohne den Rath des Waywoden, und ohne Wissen der Provinzen.

Proposition des Waywoden :

9. S. Majestät sollen ohne Wissen des Waywoden mit den Türken nicht traktiren, und Frieden schliessen.

Antwort der Commissaire :

Wie oben ad 8.

Proposition des Waywoden :

10. S. Majestät sollen dem Waywoden, und dessen Sohne denselben Titel gewähren, welchen Sigmund Báthori erhalten hatte.

Antwort der Commissaire :

Diesfalls ist sich an S. Majestät zu wenden.

Proposition des Waywoden :

11. S. Majestät sollen den Waywoden, und dessen Sohn unter die Reichsfürsten aufnehmen.

Antwort der Commissaire :

Die Commissaire werden dies Gesuch unterstützen.

Proposition des Waywoden :

12. Wenn S. Majestät Krieg führen wollen, soll dem Waywoden die Löhnung für 20,000 Mann, und zwar nicht nur auf 5 Monate, sondern auf das ganze Jahr gegeben wer-

den, damit er nicht nur in Sommer, sondern auch in Winter gegen die Heiden stark genug sey.

Antwort der Commissaire :

Die 20,000 Mann können nicht zugesagt werden, da S. Majestät in Ober- und Nieder-Ungarn, und Slavonien und Dalmatien Truppen unterhalten. Die versprochene Summe Geld wird aber wie bisher erfolgt werden. Im Nothfalle wird aber S. Majestät die Oberungarischen, und selbst die Niederungarischen Truppen auf eigne Kosten dem Waywoden begeben. Dagegen soll auch der Waywode gehalten seyn, entweder persönlich sammt seinen Truppen, oder im Vereine mit den Kaiserlichen Truppen den Feinden Seiner Majestät gegenüber zu stehen.

Ausserdem kamen noch folgende Punkte zur Sprache :

1. Der Waywode, zufrieden mit der Gubernation Siebenbürgens, setzt die Bedingung, dass alle Einkünfte des Landes, Gold, Silber, und andere Gruben, Dreissigst, und Zehnten, zur Erhaltung seines Hofstaats und Armee ihm verbleiben.

Antwort : Ist durch dem Kaiser zugestanden.

2. Im Nothfalle soll der Kaschaer Capitain mit seinen Truppen dem Waywoden die verlangte Hilfe leisten.

3. Der kaiserliche Rath, welchen S. Majestät dem Waywoden an die Seite stellen werden, damit er für den Bedarf der Truppen Sorge, hat keinen Einfluss zu nehmen, sobald etwa aus Anlass der von den Türken eroberten Güter, und deren Hottergränzen Processe entstehen, sondern diese sind durch den Waywoden, und dessen Rätthe finaliter zu entscheiden, ohne anderweite Appellation. Nur der Waywode mit seine Rätthen soll Macht haben derlei Güter zu schenken, darüber zu verfügen, oder sie einzuziehen, nicht aber jener kaiserliche Commissair.

4. Dem Gesandten des Waywoden an des Kaisers Hof solle S. Majestät die Verpflegung in Speis und Trank reichen lassen, und im Uebrigen von den kaiserlichen Rätthen mit Achtung behandelt werden.“ *)

*) Ezen okmányoknak eredeti, magyar nyelven írt, de minden, havi és napi adat nélküli példánya megvagyon Bécsben a cs. kir. hadügyi

Ezek tehát valódiképen azon föltételek, melyek mellett az erejét, hatalmát, és szükségességét dacosan érző Mihály vajda Erdélynek kormányát magának adatni kívánta.

Ugyan ezen föltételek, némi változtatásokkal mindazát, említettnek az egykorú Bisselius által is, kinek eziránti szavai czek : „Michael Wayvoda ad impudentia pro se, suisque postulata, *scriptis ac legatione* prosiliit. Ea se gessisse, sic de Caesare, de nutantis Imperii salute publica, de re christiana cuncta per Europam esse meritum (asserens), ut inter tot ambitorum immensa vota, quibus vel ignavissimus quisque fortissimorum praemia concupisceret, ipse sperare merito debeat, modestiae suae paucis, iisque sobriis desideriis haud aegre datum iri locum, nec insolentiae se, vel invidiae notam ex eo fore subitum. Daret Caesar sibi, filioque, generique toti, quae majestatis Austriorum atavica munificentia fortassis ultro quoque, nullo vel supplicante, vel suggerente, fuerit indulturus : filio quidem *Petrasco Moldaviae regimen* ratum et immotum, sibi vero, legitimoque posterorum sangvini propriam, perpetuamque totius *Transylvaniae* possessionem. Praeter haec adjiceret extra *Dacias Varadinum quoque Magnum* : adderet *Hustam, Nagbaniam*, et quae caetera loca Pannoniae Daciae Ripensem contingerent, aut Mediterraneam Daciam. Efferret super haec et exornaret Rudolphus iisdem se titulis, imperiisque, quibus antehac Sigismundi Báthorii principale fastigium concessu Caesaris effulsisset. Stipendia praeterea, trahendis in diuturnitatem castris, et annona militi sustentando praeberetur annua. Cautum insuper saluti suae, quin et libertati Caesar vellet, saluti quidem, si quando Woywoda, tot adversis circumsessus armis, Transylvania pelleretur ac Walachia, nummum aureorum centenum millium summam annuam in alimenta vitae numerando, liberatis vero suae Caesar provisum vellet, si quando contingeret, per captivitatem se fieri, Turcici, vel cujus vis alterius hostilis arbitrii : de Caesaris, et Imperii auro collatio, redimendo sibi lytrum conflando. Hisce postulatis ac conditionibus si staret Caesar, visurum eum, non multo post, juris ac jugi sui, quidquid ab usque Caspio mari

ministerium levéltárában az 1600-beli 64-dik hivatali szám alatt, — de azt nem láthattam.

populorum, et ad eum diem indomitarum gentium, cis *Budam*, et *Solnocum* habitaret.“*)

Hogy II. Rudolf császár Mihály vajdának ezen gőgös és merész föltételeit nem igen szívelte, s még pedig annyival is kevésbé, mivel a vajda a töröknek is, tettei által, kedvezni látatott, a mi Rudolfban a bizodalmatlanságnak magvát hinté, és annak súlyát nevelé, — bizonyos az a sokszor említett egykorú Bisseliusnak e szavaiból: „Gravia sunt haec (Michaelis postulata) Caesari visa, tentandaeque, si minus succederent, defectionis (per Michaelem waywodam meditatae) instrumenta manifesta: sive jam tribuerentur (haec postulata), tanquam furioso gladium in manum; sive, quod necesse foret, negarentur: ut per offensae colorem, invidia tanto minore, transitus a Walacho (Michaele waywoda) fieret ad Thraciae tyrannum (i. e. Turcam). In summa! Videri controversum poterat: iniquiusne Waywoda peteret, an impetraturus esset, condiciones tantas: nomo Turcico jam dudum, ac satis palam, sacramento juratus, et foedere constrictus? Cuius societatis (Turcicae) nexum indubitabiliorem per eosdem illos, quibus ista tractabantur, dies fecerant, conviviorum apparatus, et impedimenta, regia prorsus omnemque Satrapae sortem egressa, Turcicam interim in legationem effusa. Quo tamen in crimine, suspitionem Waywoda Caesareos apud curatores, quibus ista displicuerant, deprecabatur, cum diceret: In ea prodigalitate communia gentium, et hospitii jura, non Otomanicam amicitiam fuisse spectata.“

Mihály vajdának jelleme leghitelesebben kitűnik a következő okmányból, mely a feljebb említett föltételek írása előtt, vagy pedig azután készült-e? — azt jelenleg elhatározni nem tudom; de hogy az történetíróink figyelmét megérdemli, arról bizonyos vagyok.

*) Bisselius munkájának 123-dik lapján.

III. „1600. 20—24. April. — Berichte der delegirten kaiserlichen Commissaire, Freiherrn von Ungnad, und Michael Zekel, über die stattgehabte Audienz, und Unterhandlungen, bezüglich auf Siebenbürgen, mit dem Waywoden der Walachei Michael.“

„Allergnädigster Kaiser, und Herr! Wie wir von dem gestrigen Dato E. Majestät bericht, dass uns auf heut um 8 Uhr Vormittag ein Audienz von dem Herrn Waida intimirt worden, also seyn wir zu benenten Stund pro more auf seinem Leibwagen hinein belaitet worden, und vor ihm H. Waida erschienen, welcher uns etlich vorgehende Audienzen nie so weit aus seinem Zimmer *cum quadam observantia* ist entgegen gangen*), und so weit uns nach der Audienz heraus belaitet, als eben heit.

Bey der Session ist sein erste Frag gewest, was zu thuen oder fürzunemben sey, was wir vermainen, und rathen.

Wir haben geantwortet : der H. Waida als ein vernünftiger Herr wisst es am besten, dem der freundliche intent, die rechte Zeit und Gelegenheit am Bessten bewusst seye.

Er sehe ja, sagt H. Waida, die schöne Zeit, und die gewünschte Gelegenheit, die besser nicht seyn konnten, und wüsste gar wohl, was er ins Werk richten könnte. Er hab aber von E. Majestät nicht Hülff noch Goldt, wusste auch sonst kein Geldt nicht aufzubringen. In diesem Lande (Siebenbürgen) sey nichts mehr zum Essen ; es muss aus dem Landt, obschon E. M. Befehl und Geldt langsam khomb, so wolle er doch fort auf die Moldau, auf E. M. Glück, und wie er zugesagt hat, E. M. noch den Dienst thuen, und den Vorstrich gewinnen. Er habe gewisse Kundschaften aus der Moldau, dass sich der Sigmundus (Báthori), die

*) Innen *talán* következtethető, hogy Ungnad, és Székely már az előtti időben is, s névszerint a fenn említett föltételek iránti alkudozás tekintetéből, követségben voltak Mihály vajdánál, s hogy aprilisben ők Bécsből már másodszor egy más új követségbe küldve valának az említett vajdához. — De ezt merészen állítani még sem akarom.

Moldauer, und ihre Mitgehülfer stark rüsten. Er H. Waida fragt uns, was zu thuen, ob lenger zu warten, oder fortzuruckhen sey?

Darauf wir geantwortet: der H. Waida wüsste, dass E. M. noch mehr, als vor 2 Monaten ihm allergnedigst geschrieben, und ihn vermahnt hatten, wider die Moldauer der Zeit nichts anzufahen, noch E. M. mit dem König von Polen (der sich der Moldau auch anmasst, und bereit bei E. M. sich angemeldet, und vermant den H. Waida, weil er H. Waida fürgibt, dass er unter E. M. Befehl sey, von derselben Impresa abzuhalten, denn der König würde dazu nicht stillschweigen, noch die Moldau verlassen können) in ein Weiterung, und neuen Krieg einzuführen, dessen wir in Vermög unsers habenden Befehls noch wollen erinnert, und darauf wol bedacht zu seyn gebeten haben. Da er H. Waida gewisse Kundschaft hat, dass der Sigismundus (Báthori) mit Hilf der Moldauer in dies Landt (Siebenbürgen) wolle fallen, und es E. M. und ihm (dem Waida) abdringen, so sey es besser dem Feund zuvorzukommen, als seiner im Landt zu erwarten, oder den Vorstraich zu lassen. Wir riethen aber, dass ers (Waida) E. M. auch sampt angeführten Ursachen, warum ers thuen müsste, und dass er provicirt werde, zuschriebe, damit E. M. auch gegen den König von Polen sich umb so viel mehr Ursach zu beschweren hetten, dass der König von Polen seinem Kanzler, und seinen Leuten so viel zuliess, und nachhenget, dass sie dem Sigismundo (Báthori) E. M. in Siebenbürgen zu turbiren, mit Gewaltd das Landt abzudringen, Fürschub, und Hilff thäten. Da nun E. M. dem H. Waida die Gegenwehr zuliessen, so hetts der König mit seiner Connivenz nur selbst geursachet, darauf um E. M. ohne unser Massgebung allergnedigst werden gedacht sein.

Solches sein gedrungenes Vorhaben E. M. zuzuschreiben, hat er (Waida) sich genaigt, und willig gezeigt; wird ers nun thuen, das gibt die Zeit, und wir könnens nicht noch vergewissen.

Er H. Waida argumentirte weiter: der Sigismundus (Báthori) sey des Landts Feindt, derwegen muss er auch für E. M. Feindt gehalten, und sich ihm opponirt werden.

Er (Waida) hat gleichwohl nicht Geldt, wolle dennoch fort, und solt er das Habit am Leib verkaufen. *)

Wir haben ihm (Waida) auf den Fall, dass Sigismundus offensor seyn, und wider E. M. abermal sich laien wollte, auch die Exempl angeführt, wie es denen gangen, und wie die ihr Leben geändet haben, so sich wider E. M. Hochlöbliches Haus Oesterreich haben gesetzt, als nemblich König Hausen (Zápolya) den Fratrem Georgium (Martinusium), den Sigismundum (Báthori), der per levitatem sich des Landts begeben, und dasselbe in allen Jammer gesetzt, sein fürstlich Gemal (Mariam Cristiernam) aus dem Hochlöblichen Hauss Oesterreich verlassen, seines Eheschwurs an Ihr Durchlaucht vergessen, sie respuirt, und wider Gott, Ehr, und Recht tractirt hat, jetzt aber ut profugus extorris, et exul in dem Elendt, von allen ehrliebenden Leuten veracht herumzeucht, desperata remedia temere sucht, auch die schreckliche Zorn, Straf, Rach, und Urtheil Gottes, ob ihm auch wenig Glücks zu hoffen hat; und weiter wir ihm den Cardinal Báthori, so durch ihm H. Waida und seine Redlichkeit von dem Allmächtigen Gott ist gestürzt und vertilgt worden, pro exemplo proponirt; So hat der König Stephan Báthori in Polen ein elends End genumben, und letztlich in grosse Verachtung bei den Polen gerathen.

Diese unsre Exemplificationes haben nicht wenig Ansehens bei ihm (Waida) gehabt, und Nachdenkens so viel mehr ihm geursachet, weil eben gestern vermög des Cornisch (Kornis) communication, die siebenbürgisch vier Ráth auch damit exemplificirt, und (wie Cornisch fúrgibt. Gott siehet aber das Herz) ihn H. Waida sich zum Türken zu halten,

*) Gyanította t. i. Mihály vajda, hogy, ha Moldvát elvesztené, úgy Erdélyt sem tarthatná meg. — Moldvának birtoka inkább fekvét szivén, hogysem Erdélynek egyébiránt is kétséges birhatása. — Ezért kívánt Mihály vajda Moldvába (a hová Báthori Zsigmond, a lengyelek által segítve már beütött, onnan Erdélyre rohanandó) teljes erővel visszatérni; mivel ottani győzedelme után Erdélyt is bátrabban birhatónak vélte. — II. Rudolfnak pedig érdekesebb vala Erdélynek akár mikénti további megtartása, hogysem bizonytalan birtoka Moldovának, a melyhez a lengyel király is erőteljes jogot formált.

deterrirt, und bei E. M. zu beharren exhortirt ihn haben. Es ist uns wohl zu Statten khumben, denn draus er auch schliessen müssen, wieder E. M. und Dero Hochlöbliches Haus, wider sein Eidt und Schwur auf sich laden, dass er nichts Besseres, als die Vorigen, aus göttlichen gerechten Urth zu hoffen haben würde.

Dem Armin, der diese Exemplificationes den Siebenbürgern, und heut uns getulmetscht hat, es sehr wohl gefallen, und hat er Armin in interpretando, was wir geredt, E. M. und Dero Hochlöblichstes Haus Hoheit, wie auch dasselbig zu respectiren, und zu reveriren, also auch mit den grössten Potentaten der Christenheit mit Blutsverwandtschaft verbunden ist, mirifice et dignissime extollirt, das wir an seinen Geberden, und etlichen walachischen Wörtern, die aus dem Italienischen genomben seyn, nicht obscure wargenomben. Befinden, dass der Armin, den der Stojka sehr verfolgt, jetzt in E. M. Sachen sich gegen uns reciproco odio contra Stojkam mehr vertraulich und offen erzaigt, auch uns allerlei (das er, ehe der Stojka wieder von E. M. khomben ist*), gleichwohl nicht gethan) vertraut; daran nicht wenig gelegen.

Den H. Waida hat über alle Mass wohlgefallen, dass wir, nechst Gott, die Victori gegen den Cardinal**) billig ihm retribuirt, et ut vindictam divinam in perjuros efferirt haben, wie er dann mit Loben, Rühmen, und seine Redlichkeit Erhebungen nicht zu sättigen ist.

Darauf er nun weiter sich certo, bono, ut apparebat, zelo erklärt: Gott sehe, und erkenne sein Herz, mit Gott be-theuer ers, wie dasselbe gegen E. M. treulich ist intentionirt. Er wolle E. kaiserliche Majestät, und der Christenheit bis an seinen Tod treulich und aufrichtg dienen, und er wiss, Gott der Herr werde ihm Glück geben, und beistehen. Allein schmerze ihn unsöglich, dass er die schönsten Gelegenheiten versäumen muss, darbey E. M. wohl dienen, und viel hatt

*) Ezen *Stojka* lehetett tehát Mihály vajdának II. Rudolffhoz küldett azelőtti követe.

**) Mihály vajdának Báthori András bíbornok, és erdélyi fejedelmen győzedelme történt 1599. oct. 28-dikán.

bisher verrichten können; das redet nicht allein sein Zungen, sondern sein Herz, darüber er oft geseuffzt, und die Augen über sich, ut moestissimus ob neglectas tot praeclaras occasiones, und als beklagt er sein Unglück, erhebt.

Ist drüber mit einer besondern quasi Devotion, eifrigen Affection, gar demüthigsten Demission, Reverenz, und Observanz, als stund er vor E. M. kaiserlich Person gegenwertig, mit Seuffzen und fere lachrimabundus aufgestanden, sich hoch und theuer verschworen: Gott woll ihn und seinen Sohn kein Glück noch Heil geben, mit dem Bezeug und Betheuereers, da er in E. M., Dero Hochlöblichstes Haus, auch der Christenheit Diensten mitstreben, und verharren wolle. Er hat sich also ad veram, piam Devotionem omnibus gestibus componirt, und erzeugt als wann er in der Kirchen vor dem Altar ein treuen Aydt Gott und E. M. devotissime solemniter praestiren, und schweren sollte, dass er uns wahrlich auch die Herzen movirt, dass wir (da es nicht fictum, noch simulatum bei ihm ist, Gott sehet allein das Herz) bekennen müssen, dass wir uns einer solchen äusserlichen, inbrünstigen erscheinenden eifrigen Devotion gegen E. M. heut bei ihm (denn wirs bisher dermassen ad parenter bey ihm warlich nicht gespürt) gar nicht hetten versehen, sondern uns nur darüber nicht wenig verwundern, und dass es ihm ein rechter Ernst sey, etlichermassen glauben müssen, er woll den Gott dem Herrn im Himmel, allen Menschen-Herzen-Kundigen betrügen, darüber er baldt zu Boden gehen müsste.

Er hat ferner stando (wie wir auch alsbaldt aufgestanden) sein voriges Propositum continuirt: er wolle im Gottes Namen fortziehen *), und er ritt zur Ehre Gottes, und E. M. Dero Hochlöblichstes Haus, auch der Christenheit Diensten thuen, und sein treues aufrichtiges Herz dadurch beweisen, dass er denn all solito neben Erzählung seiner gelaisten Dienstsumme exaggerirt. Er wünschte, dass E. M. in der Nahendt seyn, und er für E. M. erscheinen, und auf die Erdt zu E. M. Füßen fallen, und nur etliche wenig Wort E. kais. M. persönlich fürbringen, und im höchsten Gehaimb eröffnen könnte,

*) Azaz: fegyveres erővel a pártos moldvaiak ellen.

so wär er schon getröst, und er wiss, so denn E. M. würden ihn erst recht khennen, und für einen Dero treuesten Diener befinden, lieben, und halten.

Er such nicht Geldt, noch Guet, sondern bitt allein Gott : ihm die Gnad zu geben, dass er in E. M. und der Christenheit Diensten, von der er nich aussondern, je lenger je mehr nachsezen will, sterben möge ; das hat er zum öfftern mit sonder beweglichen Affection, und Anmuthung wiederholt ; Gott siehet das Herz ! wir haben uns gegen ihn des eifrigen treugemeinten Erbietens seines ausgeschütteten, so treuherzigen Gemüts Eifers, und endlichen Vorsazes im Namben E. M. zum höchsten bedankht und desselben E. M. ehendist zu berichten, und sie hoch bey E. M. zu rühmen dienstlich erbotten, mit Vergewissung : E. M. werden mit dem höchsten drob consoliret, und erfreyt a. g. werden, und solche seine chriteifrige ritterliche intention, auch guetherzigs Gemüth der Päbstlichen Heiligkeit, auch andern hohen der Christenheit Potentaten mit grossem Lob zu erkennen zu geben nicht unterlassen. Drauf er sich wieder nieder gesetzt, und so viel angedeut : Er hab gänzlich vor ihm gehabt, als morgen freitags den 21 diess zu verraisen, und anzuziehen, weil aber der Baba Novak freybeiterisch Hauptmann etlichs Volkh noch hindten ist, so hab er sein Aufbruch verschoben bis auf den Montag den 24 diess, damit gar khein Kriegsvolkh, das in dem Landt Schaden noch mehr thuen, und sich aufhalten möchte, hinter ihm bleibe.

So möchte auch hinczwischen vielleicht frölichere Zeitung vom Herrn Doctor Pezzen, und dann auch noch mehrere Kundschaftten von des Feindts Beschaffenheit einkhomben, und er sich desto besser auch mehreres in Einem und dem Andern entschliessen.

Weil E. M. diess Landt, und diss Ortt *) E. M. Stuel oder Residenz ist, wäre er (Waida) entschlossen uns hier zu lassen, dass wir hier, bis er wieder zurückkhombt, residiren. Die Türkhen will er aber mit sich nemen **), damit

*) Értetik Gyulafejérvár.

**) Értetik a vajda udvarában akkor létező török követség. — Lásd Bisseliusnak fenemlített sorait.

sie nicht so nahendt bey dem Türkischen Gebiet seyn, auch nicht Jedermann mit ihnen practicire, draus sich was zutrage, das E. M. zu einem Verdacht bewegen, oder im anderweg offendiren möchte. Wir sollen uns drüber nicht scandalisiren, noch keinen ungleichen Gedanken fassen, noch uns einiger Gefahr oder Bösen Praktikhen wider E. M. besorgen. Das müssen wir nun anhören, aber nicht sicher noch gewiss glauben, bis nicht exitus acta probire.

Uns ist frembdt fürkhomben, dass er (Waida) uns hinter lassen will, und hatt doch nicht in specie gemeldt, was Gestalt, so wir doch billig von der rechten angehenden, und verstehenden Tractation, und nach und nach einkhomben E. M. Expeditionen wegen ihm die fürzubringen in der Nähendt sollten bey ihm seyn. Haben derowegen uns befragt, wie dass unser Zurückbleiben bei dem H. Waida zu versehen sey. Drüber er uns beantwortet: er woll den Stojka zu uns schikken, und uns mehreres sein Mainung zu verstehen geben, uns auch noch einmal selbst für sich vor seinem Verrückhen erfordern. Es darf sich noch wohl verändern, wie es das nächstemal, als er H. Waida in die Khronstadt gezogen, da er uns auch das Haimbleiben und gar regieren durch den Maxini anzeigen lassen, geschehen, oder er möcht uns mit solchen Conditionen wollen hinlassen, die E. M. verklainerlich, und uns gar nicht anzunehmen wären, sonderlich da er uns seinen Walachen unterwerffen, und unser Ansehen auf sie zuhaben weisen wollte, das gar nicht thuenlich.

Für uns wär es sicherer, dass wir hin blieben, wie wir dann gewarnt werden, da er H. Waida uns schon mit wollt nemen, so sollen wir bono dextro modo uns entschuldigen, dann Martis eventus dubius, wann der H. Waida geschlagen würde, und der Sigismundus (Báthori) obsiegete, so würden wir nicht ausser grossen Gefahr seyn, wie es dann an ihm selbst aller Vernunft ist, und wie uns zue dem Sigismundo nichts als alles tyrannisch zu versehen hätten. Aber E. M. uns a. g. anbefohlene Legation, uns das a. g. in uns gesetzte Vertrauen, als ein ordentlicher Beruf zeucht billig aller besorglichen Gefahr für, welche dennoch von dem allmächtigen Gott, der ein jeden Christglaubigen in seinem ordentlichen Beruf segnet.

und wider alle tyrannische Anschlag schützt, und schirmt, wol kann verhütet, und abgewendet werden. Demselbigen Gott haben wir uns vertraut, und in omnes eventus demüthiglich befohlen, in cujus manibus positae sunt sortes nostrae.

So hat er H. Waida uns auch gefragt, ob nicht rathsamb wäre, dass er wieder ein, zween seiner Leuth zu E. M. abfertige, die E. M. seiner Standhaftigkeit, Treu vergewissten. Wir haben uns nicht allerdings missfallen lassen, doch sorglich dabey, dass wir noch nicht wissen, suspicirt. Allein haben wir vermeldt, da Herr Pezz in 5 oder 6 Tagen, oder khein Gewissheit von ihm nicht khommt, so möchts vielleicht nicht schaden, sonst da er H. Pezz khämb, und sie hinaus zogen, so dürffts aber wieder nur missverständliche Tractationen, und Irrungen hinc inde abgeben, wie vor diesem mit dem Ragusaer Carlo Magno, und was uns der H. Waida zur Antwort geben, wir auch hieraus schreiben müssen, geschehen, sonderlich, da wir nicht wisseten, was sie hinaus führen, und in Befelch hetten.

Der H. Waida hat vermaint, dass sein Leut den H. Pezzen begegneten, so sollten sie ihn vermahnen, dass er herein eyle, und sie dennoch zu E. M. zügen, unter demselben fort zu E. M. fortziehen, sorgen wir latere angvem in herba, da er uns nicht ihre Commission vertraut, und eröffnet, dessen müssen wir nun auch nur bis er sich auf ein Endt dieser seiner Hinausschickung halben entschleusst.

E. M. haben a. g. vernomben, was er (Waida) den zweien Ragusanen fürgesagt, mit was geschrauffter Antwort Herr Carlo Magno ist hinaus khomben, und was er H. Waida uns hat vertulmatschen, und gehorsambst hinaus zu schreiben befohlen, dass wir bona fide gethan. Weil aber einer von dem andern weit discrepirt, so hat folgen müssen, dass weder E. M. ihn bis dato nicht recht verstehen khönnen, noch er E. M. ob uns auch wohl verstehet, recht nicht verstehen, sondern E. M. Ihres Theils beschuldigen will, Sy hetten si bey dem Maxini eines andern unterschiedlichen erklärt, dessen. dass es nicht, ist er H. Waida doch luculenter zu überweisen.

Zu mehrerem seinem Nachdenkhen, und ihm dennoch ein Sorg zu machen, haben wir zu Endt dieser Audienz etwas von

E. M. heurigen Kriegspraeparation wider den Türkhen ihm communicirt, und dass E. M. endtlich entschlossen seyn, nicht allein des Ibraim Vezir, sondern auch des Türkhischen Kaisers selbst zu erwarten, oder wol gar ihnen entgegen zu ziehen, und sich mit ihrer gerechten Sach dem Schutz und Beistand des Allmächtigen zu vertrauen; doch werden E. M. ohne Zweifl mit Ankunfft des H. Doctor Pezzen, auch wir den heurig Krieg wider den Türkhen anzufahen, und an welchen Orten der Feindt anzugreifen seye, mit dem H. Waida berathschlagen, und allzeit correspondiren.

Das hat ihm H. Waida auch sehr gefallen, vermeldt, er wünscht E. M. von Gott dem Allmächtigen viel Glücks, und Heils darzue, und da E. M. seines Dienst, und Raths auch pflegen wollen, so traue er ihm, E. M. Heer umb etlich Tausendts zu verstärken.

Er wiss ja nicht mehr, was er für ein Influenz, Instinctus, ardor, und Impuls seyn müsst, das ihm nichts mehr und höher im Herzen, Sinn und Gedankhen Tag und Nacht liegt, als allein E. M. und der Christenheit Winter, und Summer zu dienen. Er hab ja kein Rast noch Ruhe, kann nicht feijern, oh allein, was jetzt wieder allen seinen Willen, Natur, und Aygenschaftt, dass ihn aber im Herzen beschmerzt, geschiht, und er E. M. und Gott nicht genugsam sein Leid drüber klagen kann, dass die so viel gute Zeit, und Gelegenheit verloren worden seye, und noch vergeblich hingehen.

Darauf wir ihn vergewisset, dass in Wahrheit auch E. M. nichts Höhers und Wichtigers hart und eifferig stätts anligte, als ihm H. Waida mit möglichster Hilff beyzustehen, und beyzuspringen, dessen er sich mit grosser Reverenz, und Demission bedanckht.

Also hat a. g. Kayser und Herr sich die heutige ausführlicher Beschreibung und Narration wol würdige Audienz (da anderst khein Falsch Herz, noch Gift unter dem Honig verborgen ist) verlossen. Die gegen den vorhergehenden ganz widerwärtigen *) also beschaffen

*) Kár, hogy ez itt említett előbbeni audientiárolí jelentésre nem akadhattam.

gewesen, dass wir uns drüber nicht genugsamb verwundern mögen, und müssen schlissen, zu dieser demüthigsten, auch etwas nicht wenig kläglichen Erzaigung, und in *adparentia sancte devotionirten* gegen E. M. seiner Treu und Pflicht contestation ihm nicht unvernünftig noch folgende Motiva, die wir nur *conjecturando assequiren*, mögen bewegt haben.

Primo. Dass ihn (Waida) vielleicht sein Gewissen, und Schwur, den er E. M. gethan, dahin zwingt, und weiset, er auch etwan, dass er seines Erbietens und Schreibens E. M. *dis Landt* (Siebenbürgen) zu *cediren*, ein Zeit her in *Abred* stellen, und alles leugnen wollen, sich anhebt zum Schemben, und zu sorgen, den guten Namben, den er Anfangs baldt nach der Victori in der ganzen Christenheit bekhomben, zu verlieren, und ihm ein schändliche, böse, unsterbliche Nachredt zugerathen, welches ihm der Erzbischoff von Trnova (*így!*), weil er selbst neulich bey ihm gewest, wolle wird haben (*így!*), als er die erbottne *Cessio* selbst von ihm angehöret, und ihn überzeugen khönt, *conscientia liter inculcirt*, *et ut confessor cum comminatione poenae. et vindictae divinae fürgehalten*, und ihm zum stärkesten, wie es zu thuen, der Erzbischoff gegen mir Ungnaden *jurejurando* sich erbotten, auf sein Herrn Waida Seel und Gewissen zugesprochen haben, darbey ihm wohl auch möchten terrirt haben die *Exemplificationes*, so ihm die vier sibenbürgischen Ráht neulich proponirt haben, wie es denjenigen, so sich wider das Hochlöblich Hauss Oesterreich gesetzt, und aufgelaunt haben, endlich ergangen, die wir ihm unter der halben Audienz wieder zu Gemüth und zu Gedächtniss haben *revocirt*.

Secundo. Dass er H. Waida in grosser Sorg und Furcht vor den Türckhen sich befindet, der ihm die Fahnen nicht anderer Gestalt geschickhet, noch Fried mit ihm zu halten, oder zur Gnaden anzunehmen zugesagt, er H. Waida trette ihm denn die Häuser Lippa, Jenneu, Lugasch, und Caransebesch ab. Drüber hält der H. Waida die türckhisch Potschafft inter dem Velle et Nolle auf. Willigt ers, so hat der Türckh leicht weiter in *dis Landt* (Siebenbürgen) zu khomben, wo nicht, so hat er den Türckhen auf dem Halss, darumb führt er auch die türckhische Potschafft mit sich, den Türckhen in

Hoffnung der berürten Häuser Einraimbung zu halten, damit, weil er H. Waida gegen die Moldau zeucht, der Ibraim Bassa nicht Lippa, und die andern Häuser belagern, der Ibrahim mit seinen Kriegshäuptern werden, sorgen wir, die Arglist merckhen, und werden die Aufhaltung der türckhischen Potschafft nicht ansehen, sondern er Ibrahim seiner Gelegenheit warnemben, und die nicht versäumen.

Tertio. Dass er dubiam Martis aleam vor ihm sihet, mit dem Sigismundo (Báthori), den das ganze Landt pluralitate votorum maxima begehrt, und er sich auf die Siebenbürger in Strait gegen dem Sigismundo gar nicht verlassen darf, sondern sich hütthen muss, da es zum Strait kommen sollte, dass alle Siberbürgische Hauffen alsbald sich für den Sigismundum declariren, und zu ihm vottiren werden. Darumben gedenkt er sie auch nicht wider den Sigismundum, und die Moldau zu brauchen, sondern in die Wallachey zu schickhen, von dort sie aber wohl auch in die Moldau sich wenden, und zum Moldauern, und dem Sigismundo begeben möchten. Zum Sigismundo stehet alles ihr Rahten und Trachten.

Quarto. Dass alles Landvolkh hinn, auch die Zeggel (székelyek), seines (des Waida) nahendt türckhischen tyrannischen Regiments überdrüssig seyn, und der Kriegsleut Insolenz und Schaden nicht mehr gedulden mögen, daher er sich eines gemainen Landtaufstands besorgen muss.

Quinto. Dass ihn der Schuldenlast seines unbezalten Kriegsvolks hart drucket, dannenher er sich nicht allein der Verlust alles Gehorsambs auch Respects, unversehener Amutation (így!) muss besorgen; sondern er darf auch den Kosackhen, und Moldauern umb der Unbezahlung willen, drüber sie so gar über die massen schwierig seyn, nicht recht wider den Sigismundum, und die Moldau trauen.

Sexto. Dass kein Profianth im Landt ist, und sich heuer auch kheiner zu getrösten, denn die Wintersaat sollte auch von der Dörrff im Herbst, vom Schnee im Winter an vielen unterschiedlichen Orten verdorben, und erschwarzt, und heuer fast nichts angesehen seyn.

Septimo. Dass er aus diesen angeführten Ursachen selbst

sehen muss, ja greifen muss, dass er dis Landt (Siebenbürgen) nicht werde in die Läng erhalten können, wie es denn ein unmöglich Ding ist, dass er politischer Weiss secundum jura, et Statuta in Ewigkeit diss Landt werde zu regiren wissen.

Octavo. Fluctuirt es bei ihm selber, ob E. M. cediren soll, oder nicht. Wo er cedirt mit Güte, so werden sein Boyarn, die sich hinnen bereichern, Schlösser und Güetter hoffen zu bekhomben, nicht gern sehen, und eher vermainen wollen, es werde ihm schimpflich seyn. Cedirt er dann nicht, so möchte er E. M. von ihm alieniren, und sich den Türckhen oder Pollagkhen in Schutz untergeben müssen, denen er aber auch nicht trauen werde dürffen.

Diese Considerationes, und Fluctuationes willig zu cediten, und doch lieber im Landt regirender Herr zu bleiben, und allein E. M. titulo tenus für sein Kayser und Herrn zu erkennen, müssen ihn warlich nicht allein schwermütig, angsthaft, und sorgfeltig neben ander bösen widerwertigen Zeitungen, die er etwa allein weiss, vor uns, und vor menniglich verbirgt, sondern auch gar irr, und wol zaghaft machen, auch ursachen, dass er unter denselben nit auf das rechte Mittel, nemblich dahin sihet, Ewerer M. allein umb Geldts, nicht auch umb Volckhs Hilff, dass er längst thuen können, und sollen, anrueffen thuet, dass er allein pro extremo remedio, wenn es ja anders nicht seyn kann, und alsdann wol zu spat anstehen lassen, sich auch entzwischen, ehe dem Krieg, und Glückswirffl vertrauen, und Alles auf sein Wagnus sezen wirdet, tanta libido, in hac provincia absolute regnandi, hominem incessit.

Es muss ihn diese ungewöhnliche Veränderung, die er in dieser Audienz in Worten, Geberden, tiefen Seuffzern, als wenn er circuliret (így!) und ein grossen, leidigen, widerwertigen Zustand deploriret, ad mens (így!) sinistri aliquid praerogirt, oder ominiret, an ihm hat vermerckhen lassen, ihre grosse und erhebliche Ursachen haben.

Es wird uns auch von seinen gehaimben Leuthen vertraut, dass er sich diese Tag herumb fast melancholisch betreibt ungleichsamb bekhummert erzaig, auch den Luxum und varietatem in seinen köstlichen Klaidern, deren er ein grosse

Meng von guldenen Stuckh und Seiden, dass er sich oft 2 oder 3 mal ein Tag verkleidet, beysamben hat nicht, sondern der schlechten doch von Scharlach, oder Granat nur gebraucht. Was ein Grundt der Sachen daran ist, und was dahinter steckht, das wird in Khurzem ausbrechen müssen. Gott geb, dass alles zur E. M. und der ganzen Christenheit Wohlfahrt in tantis periculosis mutationibus abgehe, und endlich E. M. aus diesem Labyrinth nach allen E. M. Verlangen extricirt, und auch wir E. M. a. g. Diener aus der besorglichen Gefahr, die auf den Fall adversae Michaelis fortunae obscure uns vor Augen gestält ist, durch Gottes Beystandt eliberiret werden mögen. Uns allergehorsambist E. M. befehndt, und bittend, ob dieser ausführlichen Relation, die uns unserem (ohne ungebührlichen Ruhmb zu melden) eifrigen Fleiss lenger, als wir selbst gemaint gerathen, khein ungnedigen Verdruss, noch Missfallen zu tragen. Datum Weissenburg, den 20. April. Anno 1600. Ewrer khays. Majestät allerunterthenigste gehorsambiste: Ungnad Freyherr m. p. Michael Zeggel Freyherr m. p.“ *)

IV. „1600. 21. April. Derselben weitere Relation.“

„Allergnedigster Kayser und Herr! Gestern vor der Audienz hat uns der Bornemissa Balthasar, welcher ainige zeit für E. M. Theill in Siebenbürgen will gehalten werden, durch ein vertraute Person besuchen, und uns berichten lassen, dass die siebenbürgischen vier Räth, so die Tag fürgefördert worden, ihm H. Waida einhällig gerathen, dass er sich mit den Türggen nicht vergleichen, noch einlassen, denen er halt nicht glauben, und thrauen, sondern zu E. M. die ihrer Zusag nicht mangeln, sich halten solle. Es klag aber der H. Waida nur über die daussig (így!) Langsambkheit jammerlich.

Sonst gibt uns der Boremissa auch zu verstehen, E. M. zu Gemüht zu führen, es wär derselben ein grosse undausleschliche Schandt, dis Land (Siebenbürgen) zu der Kron

*) Találtatik Bécsben a cs. k. hadügyi ministerium levéltárában.

Ungarn von Altersher gehört, gar hinweckh zu geben, sonder E. M. sollen ihn, wie sie khundten anderswo ausser Landts, auch hinnen im Landt mit etlichen Guettern contentiren.

Da es ja nicht anderst seyn khont, so sollen ihm (Waida) E. M. das Regiment ad tempus lassen, doch dass einer von E. M. da auch wär, der zu den Sachen zu reden hett, und er H. Waida nicht Alles pro absoluto arbitrio suo in Landt statuirte. Viel aber besser wär es, dass er hinnen und draussen mit Guettern contentirt werde. Diesen Rathschlag hat uns der Botschkai auch geben noch im November vor dem Nuncio Malaspina *), der ihn adprobirt, wie ich Ungnadt aus Carol (N. Károly) den 27 November E. M. es hab gehorsambist zugeschrieben, wir sollen Saldi stehen, uud gar nicht bewilligen, dass ihm (Waida) E. M. dass Landt erblich übergeb.

Er H. Waida hat sich geziembt: E. M. haben ihm das Gubernament im Landt schon zugesagt, dass man im Landt nicht gern hört; da E. M. nur ein 4 oder 5000 Mann herein schickheten, so würde das Landt E. M. beyfallen.

Er H. Waida vermain, dass sie die Ráth nicht wissen, was für harte, und schwäre Conditiones der Türgg dem H. Waida mit Abforderung der 4 Schlösser in Ungarn proponirte, darüber er sich hart bekhümmert, wie wirs in gestriger Audienz Relation E. M. gehors. angebracht.

Es hab den H. Waida auch sein eigen Kriegs Volckh, und im Landt Niemandt lieb, ausser ihr wenigen, denen er Guetter gibt, und noch mehr zusagt.

Den Muraldo hab er H. Waida zum Sigismundo (Báthori) geschickht, das affirmirt der Bornemissa, oder den Sigismundum zu betriegen, oder ihm das Landt zu cediren, denn er hat vom Sigismundo viel Guts empfangen, und durch ihn auch sein Hilff sey er Waida in der Walachei worden; also werde davon discuriert, nicht vergewiss uns.

In der Moldau werden sie Partes haben, ein Theil will bey dem Jeremia bleiben; ein Theil zu dem Michael Waida fallen. Gleichwohl discuriert man, diese Trennung sey von dem Polnischen Kanzler practicirt, den H. Waida auf die

*) Malaspina a pápa követe vala 1599. Báthori András fejedelem udvarában.

Falle oder Trapola zu bringen. So viel hat Bornemissa berichtet.

Bald nach gehabter gestriger Audienz ist Armin Peter zu uns vom H. Waida geschickht worden, mit einem Schreiben von der Zipserischen Kammer an den Margkht Seget, wie E. M. aus der Beylag und Vertulmatschung gnädigst zu sehen *). Darüber sich der H. Waida mit dem höchsten beschwert, und Abstellung begehrt. Wir habens auf mehreren Bericht einzuziehen gestellt, und schreiben der Cammer, etwas, sonderlich jetzt innen zu halten, und ihn H. Waida jetzt nicht zu irritiren, denn er sonst ein grossen Lust über die exteriores Partes, auch ohne diess ein grossen Hass wider den Basta hat, und sich pro sua furia jähling resolviren darff, ein Volkh hinüber in den aussrigen Spanschaften zu schickhen, und dort einzulegen, darauss ein ganzer Rumor entstehen, auch ein gross Feuer sich entzünden mechte. Und wissen wir warlich nicht, ob der H. Basta, dem der H. Waida auf ein Endt Feindt ist, und ihm zu Trutz etwas eher als sunst thuen dürffte, mit dem unbezalten Kriegs-Volkh so bald auch khommen khündte, einen Widerstand zu thuen.

*) Ezen záradék így hangzik :

„Közönethwnk, es magunk aijanlasanak uthanna! Meghertette az eö Fölseghe Camaraija leveletekett, melyben, teöreökedtek hogy minth lenne bekessegtek. Tudgyatok azt, hogy eleitöl foghvan az tij eöreökös Fejedelmetek az Romai Chazar es Magyar Orszaghy Király volt, s az Magyar Orszaghnak Coronaijahoz tartoztatok, de tyk megh nem gondolvan hiwsegteket, es keöttelesegteket, mashova adtatok magatokatt, masunnet akartok feügeni, mellyet semmikeppen nem czelekedhettek volna hiwsegtek ellen. Azerth eö Felseghe newevel hagyuk es paranczollyuk, kwlömbet ne merijetek czelekni, hanem a birotokatt kwlgyetek ide fell az eö Felseghe Camaraijara, ho oly nyilvan valo pusztasagh vagyon varastokban, oly kegyelmes Fejedelmetek vagyon, hogy ahoz kepest ado fizetesteiben le szalithat, de azuthan az eö Felseghe Camaraijahoz halgassatok, twle varjatok, es ado fizetestekeket igazan fel zolgaltassatok, merth ha kwlömben czelekeztek, oly törtenik raitatok, a kitt ingyen sem remeletetek, modunk iz lezzen abban, ha eö Felseghenek hívek nem leztek, mikeppen felhozatassuk bennetekett. Isten weletek. *Cassoviae 3 februar. Ao. 1600. Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Camerae Scepusiensis Praefectus, et Consiliarii.*“ — Alatt : „*Ad Oppidum Zeged.*“

Találtatik Bécsben a cs. k. hadügyi ministerium levéltárában.

Die Cammer kann dennoch in dem Possess bleiben, und die scharffe Bedronung bis die Haupttractation recht angehet, etlichermassen dissimuliren ad tempus.

Ferner hat uns der Armin Peter im Vertrauen berichtet, der H. Waida hab ihn zu E. M. schickhen wollen, aber der Stoika, der ihm in Allem zuwider ist, wehret ab, und hats er der Stoika dahin gericht, dass der H. Waida einen Siebenbürger Vitez Miclos genannt, und denjenigen Walachen, so neben ihm Armin Peter mit der neuen Zeitung von der Schacht zu E. M. im November 99 (1599) ist geschickt worden, mit einem Schreiben, und sonst eine Instruction, was sie mündlich anbringen sollen, hinausfertigen wollen. Er Armin, der sehr gerne hinaus gesandt würde, vermaint, weil er nunmehr E. M. und seines Herrn intention wohl vernommen, er würde E. M. und seinem Herrn nützlich draussen dienen, und viel Missverständniss verhüten, und vermitteln khünnen. Wir habens zwar selbst nicht ungern gesehen, denn er hat in so Audienzen von beiden Theilen grosse Nachricht eingenumben, dass er E. M. und denselbigen Herrn Rätthe seines Herrn Gemüth ausführlich berichten, und E. M. a. g. Mainung auch besser verstehen, und einnehmen würde. Da aber diese Hinaussendung, weil von H. Pezzen alle Stund wir Zeitung, dass er unterwegs sey gewarten, wir verhüeten khünnen, so wollen wir an uns nit erwinden lassen, denn sie würde doch ohne neue Incidenten, und Scrupulationen nicht abgehen, die ganz Tractation aufs neu zu verwirren, welcher Mainung der Armin Peter selbst ist, und hoffet doch, es würde noch Alles zuletzt, nach E. M. Wunsch und Verlangen, oder doch meisten Theils ausgehen; das verleih nun der Allmächtigste Gott.

Dem Armin haben wir fürgehalten; der Muraldo rühme sich, der H. Waida hat ihm zum Sigismundo (Báthori) in die Moldau abgefertigt, und ihm 1200 Taller zur Zehrung geben. Das khumbt uns fremblich für, wissen gleich nicht, wie wirs verstehen sollen, weil E. M. und er khein grössern Feind, als eben den Sigismundum, und seine Anhang haben. Wir haben uns gestellt, als glaubens wir gleichwohl nicht, allein das sey gewiss, dass er Muraldus in den Sächsischen

Stetten sich darmit rühme. Darauf Armin Peter uns geantwortet : der H. Waida habe den Muraldum nicht zum Sigismundum, sondern in die Wallachei geschickht, wie er aber merckht, dass wir nit glauben, hat er bekhennt : Muraldus sey ja in die Moldau verschickht worden, aber nicht zu dem Sigismundo, sondern es sey Einer in der Moldau vorhanden, der alle des Sigismundi Gehaimb wisse, den soll er herausbringen, und mit grosser Geschenkh Verheissungen ihn darzu persvadiren. Das will uns auch nicht, sondern viel mehr glaublich seyn, der Muraldus sey in Guetten, oder in Bösen zum Sigismundo gesandt. In wenig Zeiten muss es laut mehr werden.

Der Stoika ist gestern, noch heut zu uns nit kommen, unsers Hirbleibens, oder Mit-Reisens halben uns ein specificirten Bescheid des H. Waida gegebenen Vertröstung nach zu geben. Uns geh. befelhendt e. c. t. — Weissenburg, 21. Aprilis 1600.“ *)

V. „1600. 25. Aprilis. Derselben weitere Relation von diesem Datum.“

„Aller Gnedigster Kayser und Herr! Gestern umb 9 Uhr in der Nacht hat der Cornisch (Kornis) **) sein vertrauten Diener bey uns gehabt, der sich abermals, wie vor, mit dem Höchsten, dass er selbst nit zu uns khumbt, entschuldigt, er dürffs einmal nicht thun, hat uns aber so viel in aller Gehaimb berichten lassen, als nemblich :

Die Erklärung des H. Michael Waida gegen die ungerischen Räthen auf ihren gegebenen Rathschlag, so vorgestern umb Vesper Zeitt geschehen sollen, ist gestern nach unserer Audienz im Garten, da man 3 Stundt beisammen, der Alardi aber nicht dabey gewest (Armin Peter hat tulmatscht), die gehet dahin, dass er (Waida) den Vitez Miclosch, der weder E. M. diesem Landt (Siebenbürgen), noch der Christenheit treu ist, sondern allein an ihn H. Waida hengt, hinausschickhen, und bey ihm E. M. schreiben will, doch er ein Instruction

*) Találtatik ugyanott.

**) Kornis Gáspár.

darneben haben, was er mündlich fürbringen, oder reden soll. Es ist kein ärgerer Mensch in Siebenbürgen, als der Vitez Miclosch, der hat den H. Waida gar eingenumben. Alles was im Landt wider den H. Waida E. M. zum Besten geredt wird, kundtschafftet er aus, und referirt dem H. Waida, stiftt ihn auf alles Uebels an, das der H. Waida auf sein Wort und Relation thuet.

Wofern zwischen dem 20 und 23 der Herr Pezz, oder etwas Gewissen von ihm nicht khombt, so woll er den Vitez Miclosch und vielleicht uns mit ihm hinaus abfertigen. Da sehen aber auch E. M. wie balt auch in einem Tag er (Waida) seine Relationes verändert.

Er Cornisch (Kornis) hab 2500 Unterthanen in Siebenbürgen, und an Jahrnuss etlich tausend Taller, welches er Alles verlassen, ehe dass er wider E. M. der er doch geschworen ist, thuen oder rathen wolle, soll er auch in einen khleinen Reckhl darfon gehen.

Notandum. Gott sihet sein Herz; sein beste Jahrnuss hat er längst zu dem Melit Paul geflüchtet, das ist wesentlich.

Was er (Kornis) uns entbeut, und sagen lässt, das main er, gescheh einer Mauer (így!), dann Leib und Leben stehe ihm darauf.

Der H. Waida wolle E. M. schreiben, und will durchaus, dass die Sibenbürgischen Herrn auch schreiben, und bitten sollen, was der H. Waida von E. M. begert, dass sie darein consentiren wollten, das Schreiben wird nolle velle von ihnen erfolgen müssen.

Die Begern werden diese seyn: dass E. M. Groswardin, Hust, und die fünff aussigen Spanschafftten wiederumb ihm einräumen, und zu Siebenbürgen folgen lassen wollen; er H. Waida begehre unmögliche Ding, und die er wohl waiss, dass E. M. sie nit verwilligen werden, damit er nur Ursach gewinne von E. M. und der Christenheit zu weichen.

Notandum. Wo dies Begern hinaus khommen soll, so haben wir Ursach genug des Vitez Miclosch Hinaus Sendung zu distribuiren, und zu verhüten.

Er Cornisch begert unsers Raths, ob er des H. Pezzen erwarten, oder bei Zeiten sich darfon machen soll; er mache sich E. M. Gnad und Schuz untergeben, und zuvorderist zu Gott, und zu E. M. fliehen.

Wir haben ihm dies Orts nichts rathen khünnen, haben uns auch nicht brennen (így!), noch zu weit eröffnen wollen, allein vermeldt, wir seyn selber in Gefahr, er waiss sein Nottdurfft, da er anderst threulich, und aufrichtig gegen E. M. devocionirt ist, bey E. M. selbst anzubringen, und seinen Sachen zum Besten Rath zu schaffen. Wir hören ihn gern, dürffen ihm aber nicht glauben, noch trauen, und wir mercken wohl, dass das Begern umb Hust, Wardein, und die aussrigen Spanschaften am maisten der Siebenbürger Antrieb, und Anstiftung ist, von welchen wir ihne Cornisch in diesem Particulari gar nicht separiren wollen. Niemand kann E. M. rathen, dass sie aus dem Possess mit Güte weichen sollen. Es seyen auch E. M. nochmals a. u. vermahnt, wohl in Berathschlagung zu ziehen, wie sie Grosswardein und Hust mit den Besazungen wohl versichern, und wem sie die Häuser vertrauen wollen.

Sonst hat uns Cornisch auch endtboten, dass H. Waida wolle gewiss den 24 dies hinaus, Feltgeschüz, und Hörwagen seyn schon fertig, der Cornisch, und die andern Herrn müssen auch mit ziehen, ausser der Alardi, der kranckh, und podagrisch ist.

Den 19 seyn zu Eniedt (Enyed), zwo Meill von hinnen dreyerley Kundtschaften, ein Wallach, ein Unger, und ein Zeggel (székely) khommen, die hat man unterschiedlich in der Nacht hereinbracht, khein Mensch weiss, was sie mitbringen.

Der Stoika ist gestern, noch heut zu uns nicht kommen, unsers Hierbleibens halben, uns ein specificirten Bescheid des H. Waida gegebenen Vertröstung nachzugeben. Uns allergehorsambist befehndt e. c. t.“*)

*) Találtatik ugyanott.

VI. „1600. 22. April. Derselben weitere Relation.“

„Allergnädigster Kayser und Herr! Heut ist der Stoika zu uns für sich selbst, aber nicht aus des H. Waida Befelch khommen, auch noch khein Resolution unsers eigentlichen Hierbleibens, oder Mit-Raisens mit sich gebracht, hat uns allein für sich selbst heimbgesucht. Wir haben ihn wieder ermant, den H. Waida zu vermögen, dass er uns nicht hintenlasse, denn wir seyn auf ihn gewiesen, und haben nicht Befelch, hinter ihn zu bleiben, darmit da was von E.M. an ihm khüm, wir es ihm alsbaldt referiren, oder do H. Pezz heut oder morgen herein gelangt, strax zu der Haupttractation greiffen. Der Stoika hat selbst nicht geunbilligt, und verhofft, den H. Waida dahin zu bringen. Die maiste Ursach, seinem Stoika Vermelden nach, dass er uns hier wollt lassen, sey, dass die Profianth allenthalben mangl, sonst wollt er (Waida) uns lieber mit, und bey ihm haben. Die Wintersaat sey an viel Orten dahin, und heuer auch nichts gesäht fast worden.

Weiter hat er (Stoika) uns communicirt: der H. Waida habe gewisse Kundtschafft, dass sich die Pollakhen, Moldauer, und Tattern sehr rüsten; er woll ihnen im Landt nicht erwarten, denn da Sigismundus (Báthori) in das Landt ein Einfall thut, so dürfft das Siebenbürgisch Landtvolckh dem Sigismundo alles bey, und von ihm abfallen.

Der H. Waida hab auch schönes Kriegsvolckh beisammen, hab 20,000 lauter Schützen zu Fuss, und 8000 zu Ross.

Man hab einen Edelmann, des Namen er nicht gewüsst, gefangen, den bring man gebundener her, oder nach Fogarasch, der hab spargirt, der H. Waida werde es nit lang machen, man gehe ihm auf den Leib nach, damit er nit mehr so viel Unbilligkeit mehr in Landt treib; das Zeggel Landt wolle man alles verheeren, und die Zeggel bis auf Einem alles niederhauen.

Es soll heut ein Taterische Pottschaft hier ankommen.

Von der Moldauer und Tattern Einfall in das Zegglerlandt wird auch musitirt, aber nicht publice adfirmirt, unser

jeziger Wirth oder Provisor sagt, es sey verboten daran zu reden.

Eur Majestaet geschworner, uns zugegebener Zipserischer Secretarius ist heut wieder von Clausenburg, den wir dorthin geschickht, kommen, zeigt an : dort gehe ein Geschrei, der Petraschko, des H. Waida Sohn, sey im Wallachischen Gebürg am Herausziehen umbrungen, und eingesperet.

Der Sigismudus (Báthori) hab 40,000 Tattern bey ihm, das nun nicht glaublich.

Der Kagivit Erzbischoff zu Craccau soll todt seyn, und dem Sigismundo (Báthori) das Erzbisthumb zugesagt seyn solle. Das nimbt sich auch nicht zu seiner Kriegs Impressa wider den Mihal (Waida).

Des Herrn von Herberstein Verwalter auf der Schlattina ist mit des Waida Miclosch, der viel und stets umb den H. Waida ist, Diener hieher geritten; derselbe khombt von Wardein, hat unverholen vermelt, das Schloss, oder Vestung Grosswardein sey gar übel versehen, die wenigen Teutschen, so drinn, sind unbezalt, auch kein Profiant vorhanden, das Haus wär gar leicht einzunemen. Darumben wir E. M. a. u. abermals vermanen, auch auf die Besazung Hust, und Grosswardein a. g. gedacht zu seyn, und dieselben Häuser mit rechten treuen Häuptern, Profiant, und Munition treulich zu versehen, ehe ein unwiderbringliches Unglückh erfolgt, das Gott verhüte.

In der Gemain sagt man, der H. Waida wolle auf Ungarn khriegen, darumb schickth er theils Volck nach Mäggesch (Medgyes), und Nösen (Besztercze), von dort hab er nicht weit gen Hust und Marmarusch. Er H. Waida gibt für, E. M. hülfft ihm nicht mit Gelt, hab khein Profiant, muss die an andern Orthen suchen, und er woll sich zum Türggen schlagen, dessen Hülff sich gebrauchen.

Dem Herrn von Herberstein wird durch Befehl aufgelegt umb 1500 Taller Kupffer zu Belenesch, nicht weit von Wardein einzukauffen, in Abschlag seiner Arenda von der Slatina, ist eben in Zeughaus gewest, da er dies dem Herrn von Herberstein des Kupffers halber zu schreiben anbefohlen, und wie er vernomben, dass Belenesch vor auch hieher

(zu Siebenbürgen) gehört hat, so hat er (Waida) in Part (így) griffen, und in Zorn über sich gestrichen (welches ein Zeichen seines Zorn ist) dabei zum Zeugleütenamdt Fiolta vermeldt, er hab das Landt (Siebenbürgen) gewonnen, und man endtzeuch ihm noch darvon, was vor daher gehört hab, hat sich sehr ungeduldig erzeigt.

Die Kosaggen, so oft gen Slatina zum Herbersteinerischen Verwalter khommen, geben unverholen für, sie haben geschworen wider die Türckhen und Tattern, auch anderstwohin dem H. Waida zu dienen, aber nicht wider ihre Nation, da H. Waida wider dieselbe khriegen woll, so wollen sie derselben beystehen.

Gitzi Peter soll gen Fogarasch geführt von Deva seyn, und maint man, er soll wieder loskhommen, unverhindert, dass er Waida dem Carlo Magno consentirt, sein Perckhwerch dem H. von Herberstein zu überlassen, und darüber ein Consens gefertigt. So hat er H. Waida es doch alles wieder umbgestossen, und das Perckhwerch einem Andern gelassen. Das geschieht mit Conferirung der Güter gegen Andern mehr gar oft, denn was einer heut bekhommen, einen Andern dasselbe über 4 Wochen, oder über Nacht, oder weniger Zeit conferirt wird. Daraus E. M. inconstantem et volubilem hominis animum abzunehmen, und a minori ad majus zu argumentiren, wie sorg- und gefährlich auf ihn sich zu verlassen. Wir habens in denen, weil wir hir seyn, fürgeloffenen tractationen, und E. M. was die Ragusaer, und der Carlo Magno hinausgeschrieben, und gebracht, selbst woll zu Verdruss wahrgenommen.

Der Armin Peter ist zum Abend zu uns khommen, und referirt, die Tatterisch Pottschaft sey halb 12 khommen.

Mit dem Taranofski hat H. Waida aus der Cronstadt zween von seinen Leuthen auf der Post geschickht, derselben, oder sein selbst wartet man in kurzem wieder hier.

Es hat Arnim uns ein Schreiben von Somlio Bathori Istvan gezeigt, der schreibt dem H. Waida, er sey auf sein Commendation hinaus gen Pressburg zogen, und wieder khommen, danckt ihm sehr, und erbeut sich viel, schickht ein

Diener herein, was derselbe mündlich mit ihm reden werde, dem wolle er H. Waida Glauben geben.

Der H. Waida hab sehr geantet, und angezogen, jetzt sehe er, dass E. M. ihn nicht lieb haben, noch ihm gnädig seyn, es sey nicht genug, dass E. M. den Basta nicht straffen, sondern ihm noch als gleich ihm a dispetto in Ober Ungern leiden, sondern lassen E. M. und seinen grössten Feindt diesen Báthori (István) wieder herein khommen*). Da er H. Waida, nicht E. M. schont, so wollt er ihn haben, ihm ein Strickh an Hals legen, und ihn herein lassen führen, er hab ihm ja ein Commendation geben, aber daneben E. M. entboten, E. M. sollen ihn draussen behalten. Wir haben ihn Armin opponirt, wir sehen wol, dass auch der H. Waida E. M. Feindt favorire, und kein Demonstration gegen ihnen thue. Der Armin darauf geandtwortet, das geschehe nur bis zu seiner Zeit, und Gelegenheit, darauf er H. Waida siehet und wartet.

Wir werden Wunder hören, was der Mann, der H. Waida

*) Somlyói *Báthori István*, Báthori Andrásnak, 1599-ben oct. 28-kán történt Mihály vajdávali szerencsétlen csatázása után Lengyelországba menekült, s ott azon működött, hogy süve, lengyelorsági cancellár Zamoiski segedelme által Báthori Zsigmond Erdélyt ujra visszanyerhesse, — a mi-ről az egykorú Bisselius János „Aetatis nostrae Gestorum Medulla historica. Septennium I. Ambergae. 1675.“ pag. 91. így emlékszik: „Sarmatiarum Rex Sigismundus . . . decretis gravibus, et illo Rege dignis *Zamoscium*, et omnes imperio suo juratos deterruerat; contestatus: adversus jus, et leges, ac majestatem facturum, quisquis Bathoriis, pactorum et fidei violatoribus, suis e terris subsidia mitteret, aut portaret, quique tam liquido Domus Austriacae (relate ad Transilvaniam) jure, contra rem Caesaris, interpositis armis veniret. Hac ergo tam vasta spe deturbatus *Isthvanus (Báthori)*, novaque rursus fuga praeceps . . . evolat, et quoniam (Michaelis) Vayvodae victor exercitus in tergis haerebat, qua se proxima salutis aperire via videbatur, illuc fugam intendit. Verum a Georgio Basta . . . Somblii (in Somlyó) comprehensus, et arctam in custodiam compactus, malorum ultima tamen impraesentiarum effugit. Praetectorum namque gratiam, et impunitatem extorsit: utique postquam et Vivarum (Szamos-Ujvár) Wayvodae tradidit, Transsilvaniae fortissimum Oppidum, ac Báthorianorum bismille praesidio detentum, quibus Wayvoda tunc extrusis, suos, ut sibi fideliores, substituit.“ — Ezen Somlyói Báthori Istvánnak naplója megvagyvon eredetileg gyűjteményemben.

in khurzem anheben wird, er H. Waida bitte Gott, dass ihn Gott sein Gnad, Glückh, und Hülff zu seinem Vorhaben geben wolle, dass es ihm wohl gerathe, do das geschieht, und ihm geräth, so werde E. M. und die ganze Christenheit ihme danken, und er wolle alsdann auf einen andern modum, als bisher geschehen, sein Pottschaft hinaus zu E. M. schickhen, deren er sich nicht wird dürffen schämen.

Er (Armin) hofft: der Vitez Miclosch werde nicht geschickht werden, es sey nicht Noth, es möchte novi garbugli und dispareri erwöckhen, und sollen wir auch abwehren so viel uns möglich, denn der Vitez Miclosch sey des Kaysers Verräter.

Er hat uns auch zugesagt, alle Verhinderung bei dem H. Waida der Hinaussendung zu thuen!“ *)

VII. „1600. 23. April. Derselben weitere Relation.“

„Allergnädigster Khaiser, und Herr! Der Bornemissa Balthasar ist gestern weckh, heut khombt sein vertraute Person, und berichtet uns, der Vitez Ferentz (így) werde noch hienaus geschickht werden, so der grösste disLandts Verräter und E. M. Feindt in dem Landt ist, was er nur erfahren und erdichten khann, der wider E. M. und E. M. affectionirte Landtleuth is, das insinuirt er dem Waida, und calumnirt noch darzu.

Der Czaki Istvan ist gar wohl daran, bei ihm H. Waida, und E. M. auch zum Höchsten zuwider, was er im Lande, und aus Ungarn nur erfahren khann, das wider E. M. ist, das referirt er dem H. Waida, der ihm verspricht, ihn gross zu machen.

Der Bornemissa ist nach der Mainung, da der Basta mit 4 oder 5 tausend Mann in das Landt khümb, weil er H. Waida in der Moldau ist, so ergeb sich das Landt E. M.

Alle ungrische Trabanten seyn dem H. Waida Feindt, auch die Khosaggen, und ihr viel aus den Walachen, desgleichen die meisten Moldauer, die er umb sich hat, er sey intricirt, und tranaglirt (így!) gar sehr.

*) Találtatik ugyanott.

Els soll noch was daran seyn, dass aus der Moldau ein Einfall in das Zägglerlandt geschehen, der Haubtmann, so eingefallen, ist ein Zäggel (székely) der Cardinals (Andreas Báthori) Diener gewest, dem haben die Zäggel Haus und Hoff verbrennt.

Man hat auch gesagt, der Petraschko wär aus der Walachei vertriben, und im Gebürg umbrungen, aber man halts haimblich, und darf nicht davon reden. Es ist aber auch khein Gewissheit daran.

Unser jetziger Wirth oder Provisor, so uns vom H. Waida zugeordnet ist, hat uns diesen Abend gesagt, dass uns der H. Waida nicht will mitnehmen, er darff unser dort nicht, wohin er zeucht, sey aller unwillig, und grantig heut gewesen.

Heut zum Abent noch um 7 Uhr hat der H. Waida seinen walachischen Canzler, oder Secretari, Logofet genannt, den er auch jetzt in der Purckh als seinen Statthalter hir residiren lässt in seinem Abwesen, und den Stoika zu uns geschickht, und durch sie uns anzeigen lassen, er will morgen frue hinweckh, und alle Anordnung des Kriegsvolckhs thuen, wie es gegen der Moldau an, und fortziehen soll. Er khann uns nit überall umb, und bei sich haben. Wir sollen dieweil hier, weil das Landt E. M. ist, in der Residenz, und in Stuell bleiben, und der Logofet neben uns, der uns gern dienen will, bis er wieder khombt, und wir mögen den andern dritten, und vierten Tag hinein gehen, oder wenns uns gefällt, aufmerckhen, und sehen, was man thuet, es sey umb wenig Zeit zu thuen.

Da der H. Pezz khämb, so sollen wir einen Diener zu dem H. Waida auf der Post schickhen, der Logofet werde ihm Ross, und Leuth zugeben, dass er Tag und Nacht zu ihm khomb.

Wir haben bald gemerckht, dass er uns nur per segni, oder pro forma ohne alle E. M. Reputation da wolt lassen, und dass wir unser Aufsehen auf den Logofet haben, und von ihm dependiren sollen. Derwegen wir ihnen vermelt, unser Instruction laute dahin, dass wir bey ihm seyn, und mit unserm Rath, und Berichten ihm beystehen sollen, uns gebühr zu seyn, wo er H. Waida ist, und wir erkennen doch auch nur in Gebühr, und geziemenden Sachen ausser seiner Person

niemandt andern, der mit uns zu schaffen soll haben, oder über uns seyn.

Stojka replicirte, es hab die Mainung nicht, das uns Jemandts schaffen solle, allein dass man dennoch im Landt wisse, dass wir hier seyn, und nicht ein Geschrei auskhämb, wie die nächste Rais nach der Kronstadt, da wir mitgewest, er H. Waida sey aus dem Landt in die Walachei, hab das Landt verlassen. Wenn man uns sehen würdet, da im Stuel, und zu Hoff, so wirdt man wenig ungleicher Gedanken, oder Verdachts haben, das Landt und Landvolckh sey untreu. Er (Waida) woll wieder gen Meggiesch zuruckh, und uns dorthin fordern mit dem H. Pezzen.

Wir haben begert gen Klausenburg zu ziehen, und dort des H. Pezzen zu erwarten, oder wir wollen in 3 oder 4 Tagen von hier, und auch nach Meggiesch ziehen, dorten des H. Waida erwarten.

Wir sehen a. g. Khayser, und Herr, dass er (Waida) uns nur zu einem Deckensalch, und zum Schatten hir liess, die Siebenbürger in einer Opinion, auch was Hoffnung, und darneben Sorg zu erhalten, als wollte E. M. das Landt cediren, damit sie dieweill nicht rebellirten spe ducti, noch unter E. M. christliche Regierung zu khommen, welcher Gestalt wir mehr zu spat, als E. M. und uns zu Ehren hir wären. Die Khinder auf den Gassen würden unser lachen, und in, und ausser Landts würde man schimpf- und spöttlich von uns reden, und schreiben, E. M. werde es auch nicht gefallen.

Haben derwegen wir den H. Waida lassen bitten, er wolle uns nicht zumuethen, dass E. M. verkleinerlich, und uns unverantwortlich bei E. M. wären, die uns Ihr Hoheit und Reputation verthrauet haben. Wolle aber der H. Waida E. M. ein Ehr anthuen, weil er sich E. M. Rath, und Statthalter ohnedem schreibt, so mög es auf eine solche Weis geschehen, dass wir hir an E. M. und seiner Statt, und Hof residirten, un menniglich an uns, und nicht wir auf einen Andern gewiesen wären. Darüber Stoika den Kopf geschüttelt, und wir wohl gedacht, E. M. traue dem Waida so viel nicht, und uns räume er so viel nicht ein.

Das wir aber also inmittelst gen Meggiesch zugen, das

hat ihm dem Stoika nit übel lassen gefallen; wills mit dem Logofet dem H. Waida referiren, und uns ein Antwort wissen lassen. Das ist aber diesen Abend noch nicht geschehen, und sorgen wir, der H. Waida werde bey seinen nunmehr gefassten Resolution bleiben, dieselbe auch nicht verändern, und wir werden des H. Pezzen, oder anderer E. M. Resolution hier erwarten müssen. Bitten a. g. uns nicht dahin zu verdenckhen, als hetten wir mitzuziehen einige Gefahr gesehen, uns abermals a. u. befehlt e. c. t.“*)

VIII. „1600. 24. April. Derselben weitere Relation.“

„Allergnädigster Khayser und Herr! Heut frue umb 6 Uhr ist der H. Waida mit gar wenig Leuthen allein auf seiner Leibgutsche sizendt, von hinnen verraist, und sein Nachtlager 3 meyh! von hinnen zum Reismarckh, ungrisch Serdohel genannt, gemacht. Gestern ist das Feldtgeschüz und Munition voran fort geschickht worden. Ists für E. M. und für die Christenheit, so verleih ihm Gott Glückh und seg.

Der Stoika hat uns khein Bescheid, gestrigen Vertröstung nach, zurückbracht, ob wir gen Meggiesch über ein 4 oder 5 Tag ziehen, wie wirs begehrt, möchten dort mit dem H. Pezzen, do er kkumbt, seiner des Waida zu erwarten, sondern ist er Stoika nobis insalutatis strackhs dem H. Waida nachzogen, dass wir also sorgen, er H. Waida war von seiner gestrigen Resolution nicht weichen, sondern wir werden hier des H. Pezzen erwarten müssen; doch wollen wir vorgeschlagenen Modum zu 3, zu 4 Tagen pro forma, und vergeblich E. M. zu Verkleinerung, und uns zu Spott die Purckh nur blösslich zu Schein zu visitiren, und uns ipsos ridiculos pueros nihil agendo nicht verspotten lassen, sondern uns derselben enthalten, und gar nicht dem Logofet zu Gnaden oder Nachsehen, viel weniger uns von ihm hinein erfordern lassen, wir müssen ohnedem nicht eine umbillige Empfindung anhören, dass unsern von des H. Waida Leuten fürgeworfen wird, wann wir doch werden rückziehen, was wir hier thuen, und

*) Találtatik ugyan ott.

vorgeblich da liegen, weil unser nit bedürff, und wir hier gar nichts zu schaffen haben. Es kann doch des H. Pezzen Ankunfft nun nicht mehr lang anstehen; sie würde dann gar eingestellt, das gar nicht guet wer.

Bald nach des H. Waida Verraisen ist Cakasch Istvan herkhommen von Clausenburg, so jezt einer von den Protonotariis im Landt ist, und sagt uns, der Richter von Clausenburg mit 6 der fürnembsten Bürgern, also auch aus den andern Stetten die Richter und fürneme Bürger den 26 dies gen Fogarasch vom H. Waida erfordert seyn, die Vermuthung ist, er werde das erste Jurament allein auf seine Person reformiren, und E. M. ausschliessen, oder doch das vorige reformiren wollen. Das wird bald in wenig Tagen ausbrechen.

Unser voriger Haus Provisor, der Bojar hat von uns Urlaub nemen lassen, und uns entboten, der H. Waida schickh ihn mit 10,000 Mann von Nösen (Besztercze) in die Moldau einzufallen; was daran ist, gibt die Zeit, also dass es num im ganzen Landt lautbar ist, dass er H. Waida auf die Moldau anzeucht.

Heut vormittag khombt Zekel Janosch hir an, der von Wien den 10 dies seinen Anzeigen nach mit des Czakij Istvan zu E. M. hinausgeschickten Diener den Carlo Magno mit sich genummen, von Wien verruckht ist, und vermelt uns, er hab den H. Pezzen noch draussen verlassen, sey bey ihm zu Ulrichskirchen gewest, und wohl tractirt worden, er H. Pezz hab aber von E. M. ein Befelch gehabt, bei Tag und Nacht herein zu eilen.

Es seye so böse, schreckhliche Zeitung hinaus khommen: die des Basta seyn, des Zekels Anzeigen nach, hinaus soll geschrieben, und der H. Pezz ihm Zekel selbst es gesagt haben, dass des H. Pezzen Herainkunfft darüber nicht wenig sey aufgehalten und verhindert worden. Er Zekel sorg auch, da nicht andere bessere Zeitungen, oder er wieder zurück hinaus khombt, so werde der H. Pezz wol noch auf heutigen Tag nicht verrückht von Wien seyn.

Wir hoffen aber a. g. Herr! unser Curier, der Michl Elbl, und zwo bald nach ihm von 15 und 19 gefertigte

Expeditionen werden E. M. auch auf so ungleiche Zeitungen, die Gott noch fürbas gnädiglich behüte, gehabt, und den H. Pezzen um so viel mehr herein gefürdert haben (von dem wir gleichwohl noch auf dato khein Zeitung, oder vorgehende Erinderung (így!), wo er ist, oder wann er von Wien aussgezogen, bekhumben). Weil der H. Waida ihm die gewisse Hoffnung macht, mit seiner Ankhunfft alles sein Verlangen, wie umbillich, unzuverlässig, und unzugeblich es auch bey uns befunden wird, zu erlangen, und nach Wunsch desselben gewährt zu werden.

Er Zekel hat hin an mehr Ortten spargirt, draussen gehört zu haben, wir seyen in die Eysen geschlagen, und dem Türggen übergeben.

Der Sigismundus (Báthori) hab das ganz Landt schon wieder innen, und der H. Waida sey, wo nit mit seinen Walachen niedergehaut, doch wieder in der Walachei, und hier im Landt sey es Alles verloren, und des Sigismundi.

Der H. Pezz führte 400,000 Gulden herein, die wären zu Wien, aber auf diese böse einkhombne Zeitungen arrestirt, und wie ich Ungnad ihn Zekel Janosch selbst vor mir gehabt, so hat er nur den Basta ut authorem dieser Zeitung angezogen; das wir nicht glauben.

Am heiligen Ostertag wäre ihro Durchlaucht, und Dero Hoffgesindl in der Klag darumb gangen, dass dies Landt verloren worden, und wir so jämmerlich umbklommen seyn: cosa da non credere.

Das Schloss in der Schlessing habe man ihm Zekel nicht eingeben, noch die donacionales fertigen wollen, weil man anderst nicht waiss, es sey alles hin und über, und übergangen.

Notandum. Das Schloss in der Schlessing halben hat H. Pezz den Ban Mihaltschi von Pilsen selbst geschrieben die Ursach, warumb dasselb dem Zekel Janosch, als einer unqualificirten Person nicht hat khomben, noch zur selben Zeit consignirt, und eingeben werden.

Er (Zekel) hab gehört, der Her Graff von Schwarzenberg soll in Ober Ungarn an des Basta Stell, und der Basta, das der H. Waida gern hören wirdt, weckh, und gen Raab khommen.

Mit diesen Zeitungen ist er den H. Waida heut, sambt des Czaky Istvan Diener, so mit herein khommen, nach postirt. Derselb Czakisch Diener hat auch hier spargirt, der Carlo Magno hab ihm vermelt, der H. Pezz werde mit guten Zeitungen herein khommen, und allen des H. Waida Contento nach seinem Verlangen und Begehren mit sich bringen.

Wir haben zwar zum höchsten Bekümmerniss vernommen, dass der H. Pezz noch den 10 dies nicht ist von Wien ver-
raist gewest. Sorgen, er möchte noch wohl ein 8 Tag darzu aufgehalten worden seyn, wo nicht länger. Wird nun dieser Zekel Janosch auch böse calumnirte Relationes dem H. Waida in den Ohren blasen, so möcht er, alias irae praeceps Etwas deliberiren, und exequiren, das in unser Macht, weil wir eine so lange Zeit mit leeren Henden da seyn, nicht stünde zu remediren, darüber entlich uns das ja widerfahren, und be-
geggen möchte (darvor doch Gott sey), was man nun ein Zeithero Widerwertigs, Gefehrlichs, und Klaglichs genung unserthalben hinaus geschrieben.

E. M. Zipserischer Cammer Secretari hat sich heut bei dem Raz Georgen auch befunden, der sich nun zu dem Höchsten entschuldigen lasst, dass er uns nicht besucht, die so Etwas bei dem H. Waida gelten, vor Andern sollen einander so aufsezig seyn, da Einer den Andern nur in den wenigsten angeben, verrathen, ja sogar vertilgen heut khundte, so würde er nicht auf morgen sparrn. Wie er hinaus ist zogen, so sey es ja leidentlicher gewest; aber darsyder sey das Wesen in eine solche Confusion gerathen, dass er sich nachendt selbst nicht mehr an diesem Hoff khemme.

Was wir vom Zekel Janosch erfahren, das hat er Zekel in Allem eben dem Raz Jorgon auch also referirt.

Raz Jorg verpfendt sein Kopf für seinen Herrn, er meine es E. M. threulich, und da er die Moldau, auch mehr Landts einnamb, so wirdts Alles auf E. M. Glückh, Namen, und hab E. M. auspiciis geschehen. Daraus E. M. abermals a. g. abnehmen mögen, dass auf den mit der Moldau wolgeratnen Fall, er H. Waida die Possess wie mit Siebenbürgen für sich behalten, und E. M. den blossen titulum nur tribuiren

würde; und weil also der Raz Jorg gegen uns mit Worten auch gut khayserlich seyn. Er wird aber nicht unglaublich bezigen, dass er an Heran Reisen von Wien in Nieder- und Ober Ungarn, sonderlich aber in Siebenbürgen für E.M. böse officia praestirt, und allenthalben spargirt hat, die Ungern draussen begehen nur auch dem H. Waida, und des teutschen Regiments ledig und los zu werden. Und die Siebenbürger sollen auf ihren Khnien, und mit aufgereckhten Henden Gott bitten, damit das Landt nicht undter E.M. khemb, denn E. M. wären so erbittert, und hetten geschworen, da sie das Landt einbekommen, alle die Siebenbürger, was Mannen seyn, niederhauen zu lassen. Also seyn diese wetterwendische, in das Türggische abstrahirte Leuth beschaffen.

Der Armin Peter, so erst morgen mit dem Raz Jorgen dem H. Waida nachraist, ist gegen den Abend zu uns khommen, und uns gar vertraulich in höchsten Vertrauen so viel communicirt :

Der Zekel Janosch, unverhindert, dass er zweimal nach ihm geschickht hat, zu ihm nicht khommen wollen, dann er Zekel weiss, dass ihm Arnim der Stoika, und Mihaltsch zuwider seyn; an den beeden hengt er Zekel Janosch.

Der Czakisch Diener sey bey ihm Armin gewest, hat ihm referirt, E. M. hab seinem Herrn dem Czaki Istvan das Gut Adorian, nahendt bey Wardein wieder gelassen. Das embeut Carlo Magno, und beinebens herein (így!), dass alledes H. Waida Sachen richtig seyn, und H. Pezz werde allen guten Bescheid für den H. Waida mit sich bringen. Der Zekel, und der Czakisch Diener möge sich auch mehr von dem Carlo Magno rühmen, als ihnen der ehrliche Mann anbefohlen.

Gestern sey ein Gesandter vom Juri Stadniczki aus Polen her khommen zum H. Waida, der wollt gern zum H. Waida herein, der Gesandt zeucht mit dem Bescheid hent weckh, er mög khommen wann er wolle.

Wir khönnen uns nicht die Ursach des Stadniczki Hereinkhunfts imaginiren, allein ob er in Polen offendirt, und disgustirt sey, oder ob es der Stadniczki einer sey, der E. M. und Ihr Durchlaucht in den polnischen verloffenen

Sachen wohl ist devocionirt gewesen, und ob derselb E. M. daussen (így!) möchte seine Dienst hir zu Landt angebotten haben-

Der Stadniczki hab dem H. Waida für gewiss entboten, der polnische Kanzler hab sich mit den Tattern vereinigt, und gehet darauf umb, dieselbigen auf Hust hinaus zu schickhen, derwegen dasselbe Haus mit Profiant und Munition, und mit einer starckhen Besatzung, und einem treuen erkhandten, erfarnen, redlichen Hauptmann zu versehen ist.

Die Pollaggen wollen den nechsten Weg herein in Siebenbürgen fallen, die Moldauer, und Türggen in die Wala chei, und also zugleich an drey Orten den H. Waida angreifen. Er soll sich woll fürsehen, und zuvor zeitlich khommen.

Der Tarterisch Gesandt, so vorgestern khommen, hab dem H. Waida allein von des Tater Han wegen congratulirt, und ihm zur Verehrung ein Pogen, und ein Faze netl zum Zeichen, dass er ihn seiner Redlichkeit holben lieb hab, gebracht, wünscht ihme H. Waida, dass er seinem Herrn, dem Römischen Khayser wol diene, und threu seye.

Gestern den 23 hat er der Tatterisch Gesandte Audienz bei dem H. Waida gehabt. Dem hat der H. Waida eröffendt, dass er auf die Moldau wolle, darzue ihn der Tatter Glückh und Heil gewünscht, und ihn ermahnt, er soll nur fort ziehen, er werde Glückh haben, den Pollakhen, und Moldauer seyn noch nicht starckh beisammen. Er sollts aber balt thuen, ehe ihrer noch mehr zusammen khommen.

Der Taterisch Gesandt sey ein einfeltiger Mann, sagt Armin. Der Armin hat alles aus ihm vor der Audienz, und unter Andern das erfahren, der Polläckhen wären bey 3000 Mann in der Moldau, und bei 10,000 Moldauer beykommen. Der Sigismundus (Báthori) sey zu Sucziava bey den Moldauer.

Die Pollackhen und Moldauer seyn entschlossen, da ein Heer wider sie, ehe sie mit einer Stärckh aufkhommen wären, sich bei Chotin, und Sucziava zu lagern, und dorten ihren Posto zu befestigen, und mehrer Hilff zu erwarten.

Der H. Waida soll nur fortziehen; das Landt sey sein, denn sie sich in der Moldau nicht versehen, und nicht gar glauben wollen, dass er H. Waida wider sie ziehen wolle.

Auf diesen Reden ist der Tatterisch Gesandte vor dem H. Waida bestanden, und nichts vorigen seinen Reden, die er zu dem Armin gethan, ungleichs, oder widrigs fürgebracht.

Darauf der H. Waida abermal einen Gesandten mit viel schönen Worten und Cumpimenti zu dem Jeremias *) abgefertigt, ihn mit Worten aufzuziehen, dass er sich seines feundlichen Angriffs, der doch schon in procinctu ist, desto weniger besorg. Er H. Waida wird dem Jeremias gewiss zu verstehen geben, er habe nichts hostilis wider ihn, vor ihm. Allein er vernehme, dass Sigismundus (Báthori) sich in der Moldau wider ihn rüste, darumb muss er E. M., und sein Graniz verwahren, und beschützen, wie ihm dann die Arglistigkeit in militariter aliquid resolvendo, exsequendo, et hostem valendo nicht mangelt, und zwar ein jeder Kriegsherr diese Tugendt ihm in dem Kriegswesen wünschen soll.

Der Armin bracht uns wider für, da seinem Herrn Gott Glückh gäb die Moldau einzunemen, so khundte er sij also erhalten, da er selber darin residirt, hinen khundt er nicht wohnen, wann E. M. mit Gelt gefast wären, so khundte man in bonis modis aus diesem Landt, occupata Moldavia, bringen, und behandeln; Darvon wir wenig halten, denn in tali fortuna crescit regnandi libido.

Der H. Waida hab sich über ihn Armin erzürnet, dass er ihm erstlich aperte vermelt, er H. Waida khünnen je ohne E. M. Hülff, und Rukhen nicht bestehen, und kheine noch darf sich khünnen, andern Potentaten sicherer verthrauen, als E. M., und dass er Armin auch dies fürbracht, da er Jemand je zu E. M. hinaus schickhen wolle, so khünne er H. Waida kheinen andern, als ihn, der die Tractationes nun zu beeden Theilen schon von langer Handt wais, zu E. M. schickhen. Ja, sagt H. Waida, dass er Armin sein Sach ihm wie zuvor verderbte, dessen er sich mit dem höchsten entschuldigt, und nicht hofft, dass ihm solches billig imputirt werde, darumb sey sein Kopff da in seiner Macht. Der Stoika und Baan Mihaltsch haben alsbalt subinegirt (igy!), sie wollen ihre Köpff zu Pfandt

*) Moldvai vajda.

setzen, da er hinaus geschickht wird, so khomme er nicht wieder, den sein Hertz stehe ihm nur hinaus.

Er Arnim sey gar verachtet, aber er bezeugs mit Gott, dass er E. M. eben so threu sey, als seinem Herrn, und seinem Herrn wie E. M.; wollte gern E. M., und seinem Herrn in beständiger Einigkheit erhalten. Es sey wahr, wann der H. Waida zornig ist, und von E. M. unthreuen Widersachern stimulirt und incitirt mit ungleichen Information wierdet (így!), so redet er oft was aus einem Zorn, das ihm hernach reut, aber wenn er wieder quieto animo ist, so erzeugt sein grosses Verthrauen gegen E. M. mit sonderer Affection.

Der Vitez Miclosch werde nicht mehr hinaus, allein dass er Waida mechte sich anders resolviren auf des Zekel Janos Ankunfft und Relation, do er auch hinaus vor diesem ohne unser Wissen khämb, so geruhen E. M. ihn alsbalt wieder abzufertigen, dann khein ärgerer dies Landts, und E. M. devotionirten Siebenbürger und Aufseher nicht khündt zu E. M. geschickt werden.

Des Muraldi halben, ob es zu dem Sigismundo (Báthori) geschickht sey, meldet Arnim noch wie vor, er sey nicht zu ihm, sondern nur auf die Graniz abgefertigt, einen heraus mit List, und Verhaissungen zu tkeidigen, der alle des Sigismundi Secreta wisse.

Wir haben ihn Armin gefragt, was des Somlio Bathori Istvan Diener mit dem Credenzschreiben hier anbracht; der sagte uns, es sei nur ein Fürbitt für den Iffiu Jánusch seinem Stieffbruder, bei dem Carlo Magno hab er H. Waida für ihn E. M. schriftlich gebeten zuezugeben, dass er ihn ausslasst, aber danebens anboten, E. M. sollens nicht thuen, denn der Iffiu Janus sey E. M. gröster Verräter ainer gewest; Armin wollte auch schier, doch nicht offen uns zu verstehen geben, dass er Iffiu schon hingerichtet wär. Die Gewissheit affirmiren wir nicht.

Zum Beschluss vermeldet er Armin, er hab dem H. Waida proponirt, E. M. die Hauser Lippa, Jenew, Lugasch, und Caransebesch zu übergeben, und E. M. den Unkosten der Besatzung, Proviantirung, und Zahlung obligiren zu lassen, und er sein Volckh im Feldt brauchen solle, das hetten Stoika

und Mihaltschi alsbald widersprochen, dass sei kein treuer, guter Rath, wann E. M. dieselben Häuser auch hätten, so khündten sie den H. Waida, auch die Walachen, die schon viel Güter im Landt haben, leicht aus diesem Landt jagen; dass also die zwei, der Stoika und der Baan Mihaltsch in dem walachischen Rath alzeit der Cession halben zu dem Höchsten E. M. zuwider seyn, und auch ihre Mitconsentientes Transsilvanicos, so vor E. M. sich fürchten, ihm anhängig haben.

Darmit ist Armin von uns abgeschieden, und so viel hat sich diesen 24 Tag Aprilis verlossen. Uns E. K. M. aller unterthenigst bevellhend e. c. t.“ *)

Itt szakad meg ezen érdekes biztosi tudósításoknak to-vábbi fonala. — Kár, hogy azoknak folytatása hiányzik! — Némí potlékul közlöm mindazonát a következő két iromá-nyokat, melyek a fenemlített biztosi tudósítások előtt, vagy után irattak-e? elhatározni nem tudom, mivel minden helybéli, s napi adat nélküliek.

IX. „1600. Schreiben des Michael Zekel an Karl Herrn von Lichtenstein.“

„Wohlgeborner Herr, mein insonders genediger Herr! Ewr Gnaden wünsch ich von Gott dem Allmächtigen ein seligen Tag unter Erbietung meiner treue gehorsamen schul-digen Diensth jederzeit bevor! — Hiemit schickh ich Ewr Gnaden die Instruction **), so mir der Herr Basta in den siebenbürgischen Sachen geben hat, das ich Ihr Röm. Kays. Majestät solle yberbracht haben. Das Gefertigte hab ich bei Henden, so schicke ich Ewr Gnaden hiemit noch ein kleines Verzeichnus, das ich aus des Cornis Gaspar aignen Handt-schrifft transferirt hab ***). Nicht darumen vermeld ichs, dass ich weder Ihr Röm. Kays. Majestät, noch derselben Hochleb-lich gehaimben Rätten Ihr Gnaden Rat Mass, oder Ordnung

*) Találtatik ugyan ott.

**) Ezen mellékelt Instructio meröben hiányzik.

***) Ezen záradékot lásd itt alább.

geben wolthe; aber mit dem langen differiren geschieht wohl interim Unverhofens, so kann man weder denen, die auf Ihr Majestät Seiten treu aufrecht, und ehrbar sein, noch dem Herrn Basta, oder mir die Schuld nicht zugeaigneth werden. Das sehe ich, dass die uns zuwider sein, die feyern nicht, dass ich mich selbst gehorsamblichen bei meinem gnedigen Herrn nicht erzaige, wie ich mich dann mehr als schuldigh erkenne, ist die Ursach, dass ich mich nicht woll befinde, bin Ihnen werth denselben überzukommen *). Thue mich Ewr Gnaden in derselben gnedigem patrocinium gehorsamlich mit treuem Herzen befehlen Ewr Gnaden treuer gehorsamer Diener Michael Zekel m. p.“

Külső címzet : „Röm. Kays. Matt. gehaimben Ratt, Obristen Hofmeyster, und Obristen Cammer Amsst Verwalter Herrn Herrn Carl Herrn von Lichtenstein auf Nickhls-purgh, meinem insonders genedigen Herrn.“ **)

Ugyan ezen levélnek meglevő záradékja ily tartalmú :

X. „Cornis Gaspars Brief in Uebersetzung.“

„Aus Ober Ungern instimuliren die Siebenbürger mit dergleichen Reden : Euch Siebenbürgern soll Ober Ungern zu einem Exempcl sein, daran Euch stossen und spiegeln sollt, wasmassen durch die Teutschen das ganz Ober Ungern verödth, verderbth, und verwiesth sey worden. Seht woll auf, dass Ewr Landt auch also nicht verödth, verderbth, und verwiesth werde.

Vor diesen wenig Tagen ist das auch vijrgeloffen, dass von einem ansehnlichen Mann, der geehrt ist worden von vilen ehrlichen Leutten, das auch zu bezeugen nun heernen (így!). Schaut woll auf, sofern der Römisch Khayser wider den Tyrekhen den Sigh haben wirdt, so wollen Ihr Kays. Majestät über die Khetzer, dieselben in Ungarn, und Siebenbürgen zu vertijlgen, dass also woll aufzumerckhen, es seh ein Jecklicher

*) Ennek értelme homályos.

**) Találtatik ugyanott.

auf sein Schantz (így), derhalben, dieweil die Siebenbürger ein solchen Ratt geben haben, dadurch sie schwierig gemacht werden, ist nicht allein mein Ratt, sondern mein gehorsambist Bitt durch Gottes Willen, dass Ihr Röm. K. Majestät nicht säumen, Deren geliebten Brudern Erzherzon Maximilian Ihr Fürstl. Durchlaucht herein zu schicken auf das ehist, Ihr Fürstl. Durchlaucht soll khein wenigh Volckh mit sich der Zeit hereinbringen, haben doch Ihr Fürstl. Durchlaucht die Oberungrischen Volckh, dazu des Herrn Báthori, Dobo, Rákoczy, so sein wir auch, die wir alle Ihr F. Durchlaucht entgegen wollen. Ihr F. Durchlaucht wollen sich kheiner Gefahr besorgen. Ich hab dermassen alle Sachen gevizt, und noch immerfort richten mit dem H. Basta, und mit denen Andern, die Ihr Majestät aufrecht, treu seyn, nur dass um Gots Willen Ihr Fürstl. Durchlaucht sich nicht säume. Cornis Gaspar.“

„Mein Ratt ist aber, dass Ihr Fürstl. Durchlaucht auf das Wenigst 2000 hineinziehen, weder mer, noch weniger, und dieselben nur bis auf die Siebenbürgisch Granitzen nemen, allda sie mit guetter Ordnung, und Regimenth verlassen, bis auf weittern Beschaidt voraus, derweijl die Siculi werden uns zum Besten sein, dann so viel Kriegs Volckh hinein zu führen, ohne erschreckliche grossmachtige Schaden wirdts nicht abgeen, damit wirdt man die Landtleijth nicht zu der Lieb, und Affection bekhummen, sondern vijllmehr exacerbi- ren, das man alles mit guettem möglicher khumen (így!), das Ime Einer nicht besser wünschen khindte. Michael Zekel m. p.“*)

Császári biztos Ungnad, és Székely Mihálynak általam felyebb kézre bocsátott hivatalos tudósításaikból látható, hogy Mihály vajda 1600-ban április 22-kén (Gyulafejérvárt hagyván az említett császári biztosokat, és a velek való további alkudozást félbe szakasztva) hadi erővel Medgyesre, s onnét Moldova felé vonúlt. Ezen fegyveres vonulásnak okát így fedezi fel az egykorú Bisselius János**): „Sub idem enim

*) Találtatik ugyan ott.

**) Fennemlített munkájának 119-dik lapján.

tempus *Sigismundus Bathorius*, Transsylvaniae quondam stipendiarius tetrarcha, cum, dolore profligati, tandemque trucidati quoque patruelis sui, Cardinali (*Andreae Báthori*), in Sarmatiam profugus abiisset, ac moestus : diversat coeperat instaurandi belli consilia, subsidiaque circumspicere. Paulatim autem, sollicitationibus assiduis suas in partes aliquot e vicinia, remotisque commoverat. Et occultius Sultanum (uti quibusdam tunc persvasum erat) Byzantinum, apertiore vero conatu *Polonicum* omne, *Moldavicumque* nomen in arma concitarat. Consilii fuit armorumque summa : recuperare Transsylvaniam, exauctorare denuo Caesarem, depellere Caesaris legatum, *Bastam* detrudere finibus, et munitionibus occupatis, Valachiae Waywodam. In eo negotio, pro Bathorii restitutione Sultanus Turcicus ipse per se, suasque litteras, et oratores apud gentem Polonam interposuisse suam operam ferebatur ferebatur, propterea, quod ei se *Sigismundus* (uti Turcae praedicabant) arctissimis rursus pactis obstrinxisset. Ac praeter hunc *Joannes Zamoscius*, Sarmatici regni post regem facile Directorum primus, pro reducendo Sigismundo nullum non extremi moliminis conatum expedierat In belli tanti societatem assummitur *Jeremiae* quoque Moldavorum supremi Satrapae credula simplicitas comparatur immanis a Báthorianis exercitus, et in Michaelem Walachiae Waywodam, nominatim belli signa, tesseraeque volant. Neque tardus ad resistendum Wallachus, *in commune tamen tam atrocis belli periculum Bastam, ac Caesareanos non assumit*. Id seu consulto, sive per festinationem rei tam inexpectatae ceciderit ita, *ne Basta veniret in partem laboris, et gloriae* His porro nec opinato Michael per alpestrina saxa, locosque vastos, et arduos sic obviam processisse narrant, ut adventus sui famam adventu praecurreret. Continuo deinde vixque respirandi spatio concessio, militem suum, quantumvis ascensu, periculis, itinere fatigatum, nihil tale praestantibus Báthorianis immisisse, memorant. . . . Non sustinere Wallachorum ferociam Báthoriani, sed per eandem silvestrium locorum asperitatem, ac praecipitia, per quae viderant haud ante multo victores penetrasse, dilapsi, dejectique se se receperunt in avia, tutioraque Moldaviae loca. *Sigismundus* autem, ac *Jeremias*, fortuna belli

fracta, suis, quas retinuerant copiolis diffidentes, in Sarmatiam, fuga praecipites evaserunt. Ibi *Zamoscii*, sicut antehac, favore, mercenario conscripto milite, paulatimque legionibus instauvrat, ubi satis virium recollegisse sibi visi sunt, arma rursus, et expeditionem movent. Et quoniam adversa nuper pugna, gratuitaque provincia vastatione, Moldaviam a se multum alienatam esse cognoverant: ea nunc praetermissa, Danubium versus, haud procul castello, cui nomen *Ortano*, progressi, castra faciunt, ac mox pugnam quoque: triginta millibus in aciem eductis. Sed eadem illos tunc, quae prius, certaminis infelicitas excepit, Michael enim incredibili celeritate, tumultuantibus adhuc, et inconditis superveniens, Moldavorum octo millibus deletis, Sarmatis, Transsylvanis, ac Sigismundo profligatis, Transsylvaniam victor, et ovans repetivit.“ —

Említettnek továbbá ugyan a feljebb közre bocsátott biztos tudósításokban Basta György, és Mihály vajda közt kiűtött egyenetlenségek is, melyeknek eredetét az egykorú Bisselius János így adja előnkbe.*): „Caussam porro, materiemque certaminis ambitiosi, rerum ipsa vel necessitas, vel occasio Wallacho (Micaeli) ministravit, et objecit. Quae talis fuit. Agebant sub unum, idemque tempus in Daciarum occiduis limitibus, locis haud ita multum inter se disjunctis, cum copiis uterque suis, illic quidem *Georgius Basta* cum suprema Legati potestate Caesaris exercitui Germanico praefectus: alibi vero suis cum Wallachis, ac nuper adjunctis sibi Transsylvanis Waywoda Michael. Quod Rudolphi Caesaris, sic utrique praescribentis consilium, fuerint ea fortasse tempestate, qui, rebus parum perspectis, parum probarent. Et sane rem perfunctorie tantum, nec ad plenum expendentibus, videri Rudolphum tunc potuit, tantum non consulto, discordiarum inter Duces jacere semina destinasse. Quod enim et prisca bellorum aetas saepius, et utinam non aliquoties nostra quoque creberrimis damnorum irreparabilium experimentis sensit, idem Caesari tunc castrorum detrimentum, ac summae rei vulnus inevitabile, videbatur in mentem venire, suspicionemque, de-

*) Említett munkájának 101. és 111-dik lapjain.

buisse. Nunquam enim, aut profecto rarissime, locis, ac negotiis iisdem bene Respublica vel togata geri, vel armata potest, quoties in praetexta, paludamentoque duo sunt, aequali, sub unum idemque tempus, cum potestate. . . . Habebat militem *Basta* copiosum, fortem, Germanum: nec, quem in hibernis tantum, aut praesidiis videbat; sed et, quantus ex omni posset Imperio repente congregari; si qua necessitas major ingrueret. Habebat et Caesarem in fulcrum, momentum rerum gerendarum amplissimum. Cum Wallacho stabat e diverso grandis, ac toto modo victoriarum conscientia multum elata militaris manus, animus in Duce, sui magnificus aestimator, praeconium quoque famae publicae, quae Waywodam in iis, quorum particeps erat, Bastae *parem*; in aliis, iisque pluribus, quae sine Basta, solus patraverat, *superiorem* praedicabat. Accedebant his denique provincialium propemodum omnium, homini populari, Dacicoque, quam extero, qualis Basta fuit, addictiora studia, voluntatesque promptiores. Quid enim Transsylvanis tam propingvum, quam accola Transsylvaniae, Walachus? . . . Huic Wallacho (Michaeli), providenti caesar consilio Bastam ad latus apposuit instructissimo cum exercitu. Neque tamen ea mente, multoque minus astutia, quo contentionum occasiones, et aemulandi prava studia duobus his summis viris objiceret. . . . Adjunxit igitur Waywodae Bastam Caesar, non ut gloriae (qua superior his erat illo) corrivalem, sed multo magis, ut hominis inquieti, rerumque turbidarum studiosi strenuum custodem. In Summa! Tamquam silvestris, nec adhuc bona fide morigeri, caballi froenum et habenas, in Basta Caesar injecerat Wallacho, ne, male cicur, dato tempore, dispectoque compendio, rediret hic ad ingenium. . . . Quae cum aegrius Michael, quam ut dissimulatione premere valeret, animo ferret, Georgium (Bastam), victoriarum jam tum socium, multis, clandestinisque criminationibus insequi coepit. In Ducem clarissimum per internuncios, dicta minus benigna, molliaque jacere: nominis illius, ac famae claritudinem parum referenter habere: quin immo nec in epistolis ab acerbitate se verborum continere. Neque tamen interim haec ab eo, quem per injuriam lacescebat, penitus impune ferre. Certabatur itaque mordacibus, ac, ni cito fomes sopiretur, in incendium

publicum erupturis, satyris : et quantum arrogantiae suae Waywoda, tantum suae dignitatis, et caussae melioris Basta rationem habebat, ad suum, caesarisque jus, si sic usus tulisset, asserendum, etiam armis atque castris decertare certus, et animosus. Nec multum ab extremis his consiliis rerum casus abfuit. Tenebat *Hustam* urbem (quam unacum thesauris Báthorianis expugnatam, ac direptam supra memoravi) praefecti nomine, dignitateque Dacus quidam, e Wallachi Waywodae castris, ordinum nuper Ductor, in oppidum illud translatus, et eidem, solius auctoritate Michaelis custos supremus, cum praesidio firmo lectissimorum impositus. Suspectum id Bastae, si quando sors, et mens laeva sic ferrent, ut Waywoda fidem, et sacramentum Caesaris exueret. Videbat enim et Wallachiae, Transsylvaniaeque populis paulo fidioribus, et omni praeterea Caesariano militi, periculosissimum fore, si propugnaculo tam valenti defectrix aliquando perfidia, vel nefandum transfugium, communiretur. Quae cuncta tametsi sive suspicaretur Basta, sive formidaret, suppressi tamen consilium tam perspicax satius adhuc duxit, ac tutiora nihilosecus interrim capessenda decrevit. Caussatus igitur stativorum suorum in tanta sui militis multitudine, tum angustias, tum penuriam, supra vetus illud Waywodae Wallachorum praesidium novum aliud ipse Germanicorum militum *Hustam* mittit. Sed non latuit vafrum Waywodam Bastae mens. Et idcirco, praemonitus clanculum a Michaeli Praetor Hustanus, recepturum se Bastam praeruptis verbis negavit. Nec aliter, ac verbis edixerat, re ipsa praestitit. Venientibus Germanis clauduntur Hustaeae portae, rigenteque tum vel maxime bruma media, sub diu Caesareanus miles agere noctem adigitur. Gnarum id Bastae, perque molestum erat. Neque tamen absistit urgere caeptum, nec Wallachus a diverso, quod Basta jusserat, detrectare. Jamque civile bellum inter bina, sub unius Aquilae sacramento centuriata castra parabantur, evocante Basta, quidquid in Silesia copiarum equestrium hiemabat, et quidquid praeter has in Hungariae finibus agebat vicinioris peditatus. Stabatque numerosa sub signis, et in procinctu jam, ad dimicandum acies. Neque sibi defuturus Waywoda fuerat, universis Daciarum trium viribus succinctus. Sed recompegit discissos Ducum

animos Jureconsultus *Petzius* *), qui se pacis inter utrumque pristinaeque concordiae sequesterum gerebat. *Eum ego virum tum in hoc, tum in plerisque motibus Transsylvanicis, Imperiique reperio providum inprimis, et clarum exstitisse*, quodque rarum in litteratis, singulari quadam auctoritate viguisse, non domi modo, sed foris etiam, et inter arma, quae vulgo tamen Doctorum voces non exaudiunt. . . . Hoc itaque tanto, talique pacis interprete Michael, ac Georgius (Basta) in concordiam repositi. Post illa pacatius aliquanto visi sunt inter se se tranquilliusque degere, nisi quod et Basta tantum tribueret amicitiae renovatae, quantum equo sternaci cautus insector; et Wallachus e veteris philosophiae profano scito, fixum in animo retineret : Inimico reconciliato sponderi plus, quam credi debere, vel praestari.“

Mihály vajdának, — a fenemlített moldvai szerencsés hadjárat után Erdélybe visszajövén, — nyakas elméje s dacos elhittsége napról napra növekedett oly annyira, hogy ez által II. Rudolfnak kemény neheztelését vonta magára, de az általa, és katonái által elkövetett szünteleni s eltűrhetetlen zsarnokságok Erdély lakosinak indulatját is az ingerültségnek legnagyobb fokára szorították. Méltó itt, sokszor említett egykorú Bisselius Jánosnak ezeket hitelesítő szavait közölni **) : „Nec purgavit se *Petzio* Wallachus (Michael), sed eum e diverso gravius alienavit a se, cum huic, in ipsius sanandam ambitionem intento, caesaris se studiossimum venditaret, ac, verbo quidem tenus, in omnem Rudolphi nutum, obsequiumque descenderet, *si de fratribus ille tribus Austriacis unum aliquem Transsylvanis summo cum imperio praeficeret* ***). Nam alii caeteroquin Transsylvaniae Praesidi, cujusque, quantumcunque de republica merito viro diserte negabat Walachus se paritum

*) Császári tanácsos Pecz Bertalannak Erdélybe való megérkezését császári biztos Ungnad, és Székely Mihály Gyulafejevárt 1600. április 24-kén sikertelenül várta. — Pecz tehát április után érkezhettek meg Erdélybe, s akkor békíthette ki Bástát Mihály vajdával.

**) Émlített munkájának 126-dik lapján.

***) Ezt ohajtotta s javasolta Kornis Gáspár is fennebb közrebo csátott levelében.

cum primis autem obsequium abnuerat iis in provinciis cuiquam extra Domum regnatricem, et Archiduces se praestitutum, quas ipse provincias aut nuper, aut olim ad fidem, et obedientiam Caesaris, cum salutis, ac fortunarum suarum tanto discrimine reduxisset. Ante cunctos autem alios *velle se Georgium Bastam a conspectu, latereque, suo tempori removeri*. Gravem esse suis, gravem suorum humeris, et *imperiosam belluam*. Ni maturae Caesar obviam iret, in alterna quondam vulnera, mutuasque clades utrinque consurrectum iri, quibus furiis cavendum praemonebat, ne duorum e dissidio strages quoque, ruinaque publica traheretur. — Haec Michaelis oratio per *Petzium* Caesari renunciata, dici vix potest, quam vehementer offenderit. Et super haec ulceratum Rudolphi pectus longe gravius est, cum aliis super alias querelis accenderetur eorum, quorum cognati necessariique, viri de Transsylvanis facile primi quaestionum et cruciatuum omni genere laniati Waywodae jussu perierant non aliam ob causam, quam quod ei, Caesaris et Austriacae Domus effusiore studio ferventes, Turcarum dissvasissent societatem. Haec itaque rerum indignitas inaudita Rudolphum denique perpulit, ut exuta veteris in virum indulgentiae consuetudine, *Michaelcm Waywodam supremo Daciarum gubernaculo dimoveret*, eumque nonnisi Wallachis iis, quibus ante jam insveverat, legionibus, et aliis ei permissis, de caetera prorsus in ordinem redigeret. *Georgium vero Bastam*, Waywodae vel imprimis invisum voluit Caesar tum Wallachorum reliquis, tum Transsylvanis, praeterca Moldavisque, *ne Michaelc quidem excepto, summa cum potestate praesidere*. Nec repugnantes in hoc Basta vel in promptos ullos expertus est, multoque minime Transsylvanos, quippe Michaelis paulatim truculentiam, ac tyrannidem contra, quam ille principio simularat, doctos, et exosos. Ac profecto crudelium imperiorum exemplis usque adeo Waywoda plerosque militum, ac ductorum alienaverat, ut et *Moses (Székely) Ciculorum ducum facile primus, ab eo descisceret, tragoedias paulo post novas Imperio Romano suscitaturus* *). Quibus aliisque compluribus de causis accidebat, ut *Basta* cum primis e Pannoniae finibus *Colosvariam*

*) Siményfalvi Székely Mósses 1603-ban az akkori belzavarokat felhasználva, az erdélyi fejedelemséget rövid ideig magácvá tudta tenni, de

accederet, ac mox in alia Daciarum munita loca militem suum deportaret, ingentes ad se gentium illarum fieri concursus experiretur non sine claris laetitiae significationibus gratulantium, exceptantiumque novam dictaturam. Passim *dirae*, passim *vota* volitar: *dirae* quidem Waywodae Wallachi nomen execrantium, at *vota* Bastam, ac Caesarianos faustis omnibus, com meatu largo, voluntatum in quaevis jussa promptitudine prosequentium. Acerrime descenderunt haec in superbum Waywodae pectus. Quapropter certus, et obstinatus, aut celeriter ultum ire tantam a Caesare sibi, velut loquebatur, inusitam contumeliam, aut pro veteris gloriae tutela mortem occumbere, castra movet, et exercitus sui reliquias mox ad *Albam Juliam* adversus *Bastam* haec eadem exspectantem, ac praeclare paratum metatur. Frendebat (Michael) non sine spuma, clamabatque: Jam non ob oculos sibi tantummodo, sed (quae dedecorum summa est) super caput et humeros adductum hominem (Bastam) cum imperio castrorum, quem ipse, conscio Caesare, serpentino plusquam odio detestaretur. Atqui praestare libero capiti (quanto magis ad omnia summa nato factoque? millies vitam, quam semel magistratum inveteratum deponere. Quae, taliaque plura Waywodaei militis erant ante praelium incitamenta. Sed minacibus Wallachi furiis potentiora fuere provida Bastae facta, qui Michaelem opinione celeriuscum copiis omnibus oppressum uti caussa, sic armis superavit, *inflictaque clade memorabili**) rejecit in montes, quibus a Wallachia fines Transsylvanorum ad Orientem discluduntur. Illic fugientem eum cum stragis obtentae reliquiis *Sigismundus Báthorius*, et *Jeremias Moldaviae nuper Waywoda* nacti (quis metuisset?) plaga nova multant.“ —

Ez lön akkoron Basta György, és Mihály vajda közt dühösködő indulatos gyűlölségnek ideiglenes vége. — Mihály vajda Erdélyből kiűzve, és csoportos veszedelmek által kergetve, II. Rudolphoz Prágába, a császárt újra elámitandó, futni merészlett, s ott nyújtá bé a következő mentségét, panaszát, és kérését.

csak ugyan azon évben július 17-kén csatázva életét és fejedelemségét elveszté.

*) Történt ezen csata Miriszló és Enyed között 1600. sept. 18-kán.

XI. „Sacratissima Imperatoria Regiaque Majestas! Domine Domine mihi semper clementissime! Fidelitatis, fideliumque servitorum meorum in gratiam Sacratissimae Majestatis Vestrae humillimam perpetuamque submissionem!“

Intellexi ex literis Sacr. Majestatis Vestrae, statum mei infortunii et deturbationis non satis constare, unde benigne a me requirit, ut de omnibus punctis articulisque rerum gestarum, et unde hoc tantum sumpserit exordium, eandem certificem, et abunde informarem.

Ego vero quamprimum initium conjuratorum conspiratio sumpsit, subito frequentibus meis literis cum ex Transylvania, tum postmodum ex Transalpina ad M. V. datis conscripsi, ac eandem de omnibus rebus certificare volui. Sed quoniam omnes viae et aditus per Transylvanos fuerunt occlusi, effectum est, ut omnes meos nuncios, quos cum literis meis ad M. V. expedi, ceperint, ac literas interceptas detinuerint ea intentione, ut proditorem, quam contra M. V. meditati fuerunt, more suo solito prosequi valerent. Quae quidem proditio quam longe, lateque apud illos debacchetur toti mundo constat ita, ut non unius aut alterius, sed multorum Principum, et Dominorum suorum exstiterint proditores. Et quod maximum est, Majestatem V. Dominum benignissimum, cujus clementia impie abusi sunt, quoties ludificaverunt iniquis excogitatis conjurationibus, satis superque M. V. constant, quod etiam ex hac mea scriptura manifestabitur. Quam scripturam humillime porrectam, quoniam rei magnitudo id requirit, supplex oro, dignetur consveta sua benignitate, et clementia, atque misericordissimis suis oculis perlegere, et perponderare. Nullis utar fucis, et figmentis, nec longis ambagibus benignas M. V. aures offendam, sed fretus mea innocentia, nudam proponam veritatem.

Ab eo die, et hora, quibus S. M. V., et toti christianitati fidei vinculo strictissimo, sponte, et libere non solum me obstrinxi, sed et author fui Vaivodis Transylvaniae, ac Moldaviae, ut se eidem S. M. V. penitus devoverint, quorum unum,

videlicet *Vayvodam Aronem* crudeliter, et perfide veneno exstinxerunt, ideo solummodo, quod M. V. S. et non *Sigismundo (Báthori)* subesse volebat, semper maximo cum ardore, et sinceritate conatus sum meae satisfacere fidelitati, eamque conservare, et protegere. Quae fidelitas me eo adegit, ut ubicunque M. V. hostis, qui contra Eandem moliri quidquam attentaverunt (így!), intellexi, omnibus postpositis, injuriam illius, quam meam esse reputavi, ulcisci juxta mei juramenti seriem desideravi. Et illud ipsum in *Transalpina* frequenter, atque singulari auspiciis S. M. V. victoria ad finem perduxì, ut ut, sit, quod alii hujus rei gloriam vendicaverint. Cujus rei testes mihi esse poterunt S. M. V. Cataphracti.

Quam multos vero, et diversos etiam praeter naturalem hostem Turcam, infensissimos hostes habuerem propter meam erga M. V. fidelitatem, Eadem benigne intelliget.

Provincia *Valachia Transalpina* non longius a sede Turcarum Tyranni Constantinopoli dicta distat, quam itinere quinque dierum. In qua ego Provincia tranquille et secure absque ullo metu degere potuissem, nisi me mea erga M. V., et totam Christianitatem fidelitas avocasset, sed nolens vires Turcarum accessione militum meorum in christianorum ruinam adaugere, sponte ultro me ad ligam christiani foederis obtuli, ac ipsum Tyrannum mea ab ipso defectione hostem reddidi implacabilem, sangvinisque mei sitientem. Cui hosti infensissimo semper ego auspiciis M. V. restiti, multosque gloriosissimos triumphos, ac trophaea nominatissima reportavi, quod M. V. et toti Christianitati liquido constare potest, licet non defuerint, qui se immerito meis laboribus jactaverint, et gratiam aucupati sint.

Tam infracto autem animo semper hostibus Christiani nominis restiti, ut nihil unquam de iis metuendum esse duxerim, praesertim cum semper penes militem Christianum victoria steterit. Formidabilem et periculosissimum eum hostem habui, qui se nomine Christiano jactat, semperque violator foederis, et tranquillitatis existit, quales fuerunt *Transylvani*, qui in omnibus oportunitatibus, quibus contra hostem naturalem uti potuissem, se semper opposuerunt, et suis machinationibus pium propositum ad promotionem rerum christianarum

susceptum interrompere, immemores fidei et obligamini sui, quod toti mundo manifestum est.

Imprimis cum *Sigismundus (Báthori)* spontanea voluntate Transylvaniam M. V. resignasset, non mediocriter gavisus sum, sperans majus auxilium M. V. ex praesentia Sereniss. *Archiducis Maximiliani*, si is in Transylvania rexisset, tunc enim in omnibus rebus ad publicum Christianitatis bonum necessariis commoditates majores, et meliores se se obtulissent. Ast quam primum *Sigismundum* receptum esse ac ipsum Sereniss. Archiducem, qui jam mediam viam attigerat ludificatum, Commissarios quoque M. V. S. Reverendum D. *Episcopum Agriensem* (így!), et Magnificum D. *Istvanffy* captos intellexi, subito gaudium meum versum est in luctum, et moerorem. — Quae res ex perfidia Transylvanorum patrata, licet nonnihil me commovere poterat, nihilominus ego mei juramenti non immemor, nunquam a fidelitate declinavi. Exprobravi *Sigismundo*, et Transylvanis suam inconstantiam, et eis in memoriam praestitum juramentum revocavi. Cumque nihil me proficere viderem, minaces quoque literas adjunxi videns eo temeritatis deventum esse, ut etiam ipsi Commissarii periclitarentur, et monui, ut fideles permaneant, utque constantiores sint in fidelitate sua, intrepidi contra hostem, Danubium trajeci cum meo exercitu, et longe lateque omnia ferro et igne in ditione Turcarum Tyranni vastavi. Praeterea obsesso per *Zathersi Mehemed Varadino*, adhortans Transylvanos, ad ferendum auxilium bonam partem meorum militum, ut poteram, in subsidium expediui. Verum quo animo laboranti *Varadino* in odium M. V. et Suae Serenitatis (*Maximiliani*) succurrerunt, eodem modo mercedem a Deo, qui nihil relinquit inultum, scrutatorque est cordium, recipiant (így!).

Et haec est prima *Transylvanorum* contra M. V. proditio, nam si fideles fuissent, *Sigismundum* non recepissent, sed cum totis viribus, et consensu Provinciae totius suam fidelitatem declarando proditoribus restitissent. Cum vero tum contra *Sigismundum* adversus juramentum suum Provinciam S. M. V. invadentem non insurrexerunt, uti nunc fecerunt.

Altera proditio est facta, cum iterum *Sigismundus Andream Báthori Cardinalem* in Transylvaniam induxit, eique

Provinciae habenas cum summa commendatione ipsius tradidit, et quod ipse solus possit ruptum cum Turca foedus denuo instaurare, et hoc contra M. V. actum est. Si igitur *Transylvani* tunc quoque, dum haec agerentur, fideles fuissent, merito conjunctis viribus arma summere debuissent. At illi unanimi consensu in Comitibus suis Cardinalem elegerunt, seque in praedictum coronae Regiae M. V. *subdiderunt Poloniae Regi, Turcisque*. Haec licet, ut praemissum est, ita facta sunt. Memor ergo meae fidelitatis, non consentiens subdolis Transylvanorum, Polonorum, Turcarum legationibus, qui me ad defectionem persaepe sollicitaverunt, constanter in mea fidelitate perseverans, de singulis punctis, et articulis Legationum praetactarum M. V. certificavi, responsa eis dando, ut mei ingenii exilitas parebat. Animadvertens Transylvanorum irrevocabilem contra M. V. et Sereniss. Archiducem perfidiam, *commissariorum quoque, et aliorum nunciorum M. V. detentionem*, et Sereniss. Archiducissae *Mariae Christiernae* lamentandum statum, et ex provincia egressum, et totius Christiani orbis perniciem, cum Transylvani authore eorum Principe, et Sigismundo cum *duobus praecipuis hujus factionis antesignanis, qui nunc hic sunt*, etiam meos, et *Chani Tartarorum* nuncios in utilissima legatione constitutos, ante *Varadinensem obsidionem* detinuerint, tamquam fidelis Servitor M. V. graviter, ut debui, molesteque tuli, praesertim cum viderem Turcas, Tartaros, et alios hostes quoddam tantum dedecus exprobrare, et insultare, quod tanta ignominia, tantus orbis Monarcha a vilibus Transylvanis affectus sit.

Haec causa me movit, ut ego injuriam M. V. ulciscerer, meoque exercitu *Transylvanos* M. V. hostes *ex mandato, et benigna Ejus voluntate impeterem*, et vi, ac armis subjicerem. Ad quod opus perficiendum M. V. *Georgio Basta* Generali Capitaneo partium inferiorum clementer commiserat, ut mihi suppetias ferret, *qui commissionem M. V. neglexit, nunc autem* absque ullo mandato et instructione, per me pro auxilio sollicitatus, *contra me penes infideles Transylvanos aciem instruxit*. Et licet nullo subsidio in debellatione Transylvanorum fuerim per *Basta* adjutus, nihilominus ulterius injuriam M. V. ferre non potui, sed meis armis Transylvanos subjeci, et ut denuo se se

juramento ad fidelitatem M. V. obstrigerent, effeci. Provinciam vero nomine M. V., non proprio, gubernavi, nec unguem latum ab ea conclusione recessi, quam cum Domino *Peczen* habui.

Verum, quia ut vulpeculae non facile mutant naturam, ita Transylvani antiquam suam consuetudinem difficulter exuunt. Proinde M. V. *postremum hunc conflictum* *), et mutationem Transylvanicam, nullisque temporibus obliterandum facinus, benigne intelligat. Quoniam Transylvani magis pacem cum Turca, quam bellum, et pugnam exoptant, videntes me habere bonas *foederis cum Turca* constituendi occasiones, *quod foedus ego ex consensu M. V. non serio subsimulando, aliquando tractavi, bona verba hosti dando*, Transylvani ea ratione ducti, libenter foedus amplexi fuissent, et nisi privatim minis, et teritationibus eos avocasse a proposito, *in publicis eorum Comitibus* de foedere cum Turca ineundo deliberassent, et conclusissent. Et, quod majus est, privatim me requisiverunt, ut dummodo pacem cum Turca constituam, majori cum sinceritate, et alacritate jussa mea sequentur. Cum autem perciperent, se nullum responsum desideratum a me habere posse, confestim clandestinas machinationes excogitare, animumque ad prodicionem applicavere. Nam *cum Legatus Turcicus apud me in Transylvania esset*, eum Transylvani clam convenerunt, et significaverunt nullam me in Transylvania gubernante pacem sperandam Legatumque monuerunt, ut aliquem modum, *Sigismundum* restituendi quereret, per quem pax firma, et stabilis componi posset. Ex qua Transylvanorum occulta relatione Legatus Turcicus animadvertit cum aliis Turcarum Tyranni consiliariis, me simulantem pacem tractare. Quam quidem versutiam et prodicionem post discessum Chianzii Turcici, et non antea cognovi.

Cum haec occulte tractarentur, et inter *Transylvanos* ac *Moldavos*, et *Polonos* mutuo fierent, consilia, et deliberationes, non procul a finibus Transylvanicis *Sigismundus in Szuchava*, castro Moldaviae *aberat*, unde ille occultas suas literas ad eos, quos sibi fideles habebat, dedit confirmans eorum

*) Értetik a miriszlói csata, melyben Mihály vajda 1600-ban sept. 18-dikán Basta, és az Erdélyiek által megveretett.

animos in praeconcepta defectione. Quas literas cum mei intercepissent, eas perlectas M. V. transmisi, quae an redditae sunt, ignoro. Hanc igitur proditorem et *Polonorum* penes *Sigismundum* cum auxilio *Turcarum*, et *Tartarorum* conflata manum animadvertens, quod nimirum me ex Provincia Transylvanica M. Vrae deturbare vellent, ego tanto malo, necessitate adductus, mature obviam ire debui, malens in hostili terra, quam in provincia M. Vae configere, et fortunam experiri. Itaque conducto exercitu *Moldaviam* ingressus sum victisque Polonorum, Turcarum, et Tartarorum cohortibus, puta *Jeremia Vayvoda Moldaviae*, qui *Sigismundum* restituere satagebat, Provinciam illam in ratioem M. Vae occupavi, et ad fidem pro fidelitate M. Vae tuenda deponendam coegi.

Subjecta vero *Moldavia Transylvani* perstiterunt in avitica sua perfidia, nam *Moises Zekel*, quem Generalem Capitaneum pronunciaveram, et toti exercitui meo praefeceram, cum aliis Capitaneis praecipuis *Gaspere Zibrik*, et *Georgio Mako* clam proditorem instituit, et per fluvium *Nester* in finibus Poloniae *Sigismundum (Báthori)* convenit, ibique de mea nece consultatum, et deliberatum est, qua de re *Moises Zekel* cum suis complicibus fide mediante se *Sigismundo* obstrinxit, et ille se Moisi, quod literis mediantibus inter se confirmarunt. Deliberatio autem haec fuit, quod nimirum ex Polonia in Transylvaniam cum magno militum delectu et apparatu *Sigismundus* irrumpat, et me penitus seu aperto Marte, seu clandestine e medio tollant. Quo facto ego commotus, *Polonis* obiaturus militem in campum educerem, et hostibus Polonis resistere, procul dubio non praetermitterem, quod ego si facerem, conjuratores determinaverant, me captum *Sigismundo*, si fieri posset, tradere, sin minus *Georgius Mako* Capitaneus se obtulerat eidem *Sigismundo*, quod me globo trajiceret.

Quam proditorem, et conjurationem cum ex nonnullorum veterum fidelium servitorum meorum relatione cognovissem, *Moisem Zekel* cum reliquis capitaneis in aulam accersivi, qui quoniam sibi proditoris conscius erat, cum suis complicibus ad *Sigismundum* transfugit in Poloniam, ac ut Transylvaniam concitaret, multos falsos et ementitos rumores de me circumferebat, ut tanto facilius deliberationem suam contra me cum

Sigismundo habitam exequi valeret, Transylvanosque ipsos auxilio *Polonorum*, quos propediem affeturos assererat, confortavit. Neque spe frustrati sunt, exercitus enim Polonicus in subsidium ipsorum advenerat. Quo comperto subito assiduis meis literis *Bastam* M. Vae Generalem Capitaneum, ut mihi opem ferret, sollicitavi, quem mihi, fidei M. Vae opem laturum, non Transylvanis, qui inconstantes semper, et rebelles contra M. V. fuerunt, putabam.

Non existimet M. V. Transylvanos ad praesentem rebellionem fidelitate esse adductos, ut se *Bastae* adjungerent, sed id effecit tarditas *Sigismundi (Báthori)*, cujus auxilium expectabant, et mea industria, ac contra illos rebelles apparatus, quibus rationibus moti, rebus desperatis se *Bastae* insinuarunt, et sub specie, et praetextu fidelitatis in me insurrexerunt. Cujus *Bastae* improvisa gesta effecerunt, ut *Moldavia* et *Transalpina* cum *Canisa* ex potestate M. Vae elaberentur, et quasi muneris loco hosti donarentur. Quas Provincias cum *Canisa* sibi esse subjectas, Turca applaudit, et cum summo tripudio gratias agit. Haec modo Turcis arrident, in posterum de Transylvania, quod Deus avertat (verum ex Transalpina, et Moldavia facilis erit Transylvaniae expugnatio) majores aget gratias; qua tandem Regni Poloniae Coronae subjecta, Turca ex deliberatione jam facta, ejus est animi, ut partes Regni Hungariae, et aliarum propingvarum regionum in grave praejuditium M. Vae, et totius Inclytae Domus Austriacae impetat, et invadat. Quod quam facile fieri possit, quis non videt? si praetactae Provinciae *Polonis* adhaeserint, qui nunquam Domus Austriacae benevoli, sed totius Christianitatis hostes fuerunt, quod hucusque satis superque contestatum reliquerunt. Majori enim in Turcas benevolentia etiam anno praeterito cum occulta practica sua, quam in Christianos fuerunt. Testatur id Polonia, quae Turcas adjuvit, et Transylvania, quae ab his adjuta est; Moldavia quoque, et Transalpina Polonorum fraudulentis artibus ereptae sunt.

Quibus praehabitis qualiter *conflictus exercitus mei, et Transylvanorum sumpserit initium*, ut M. V. benigne sciat, me nullius turbationis fuisse authorem, clementer exaudiat.

Transylvani, sua versutia in necem meam excogitata,

modum quaesierunt, ut praemeditatam necem effective exequantur. Postquam enim *Moses Zekel* in Poloniam cum suis complicibus ad *Sigismundum (Báthori)* transfugit, subito Nobilitas Transylvanica seorsim castra metata est (*exceptis Comitatus Hunyadiensi et Seoreniensi*, qui mihi astiterunt) exspectando *Polonorum* auxilium cum *Sigismundo*. Sed et *Sigismundus* venire tardavit, et ego interim meum exercitum undique convocavi. Quod ego non alia ratione adductus feci, praeterquam ut unitis viribus contra *Ibraimum*, quem tunc ad *Albam Graecam* consedissem perceperam, procederem, ut si hostis Hungariam invaderet, eum a tergo insequerer, omnem meum exercitum Moldavicum, Transalpinum, et Transylvanicum mature disposueram, et ordinaveram, quibus modis, viis, et artibus Danubium trajicerent, ut in terra hostili meum ex omnibus Provinciis exercitum coadunarem. Cum autem tam piam cogitationem e re totius Christianitatis haberem, et *Transylvanos*, qui tunc penes *Tordam* oppidum erant, invitarem, se propter summam egestatem, et penuriam rerum omnium venire non posse responderunt, sed, ut ibidem relinquerem, supplices oraverunt, paratos se fore ad primam meam commissionem mihi adjuncturos.

Tandem quando ex *Szasz Sebes* movere vellem, eos ad me venire jussi, prodicionemque jam contra me factam mihi ignotam simulavi. At illi tunc suam fraudem manifeste detexerunt respondendo, se nunquam contra Turcam penes me arma sumpturos. Quibus sic habitis ad Transylvanos cum literis meis nuncios misi, ne tantae commoditatis, quam contra Turcas habebam, essent turbatores; quos illi captivos detinuerunt, nullumque unquam responsum dederunt.

Quam Mutationem, et instabilitatem cognoscens, *Joannem Racz*, *Nicolaum Vajda*, et *Martinum Horvath* ad M. V., de singulis rebus actis Eam certificaturus expedivi, qui omnes propter oclusos passus intercepti sunt, et alii multi ex illis capti in fossam salinariam praecipitati.

Tantam temeritatem ego animadvertens, non inveni alium modum, quam ut *personas ecclesiae Catholicae religionis*, et *Lutheranos* ad eandem Legationem suscipiendam destinarem, qui eos a malo proposito, unde totius Christianitatis excidium

sequi posset, deterrerent. Sciebam enim, me nunquam tantam commoditatem debellandi Turcas habiturum, praesertim si trium Provinciarum milites, qui cum Transylvanis numerum *Centum millium* excessissent, penes me habuissem. At neque illi quidquam profecerunt, nec eos a concepta malitia ullo modo revocare potuerunt, quin parum abfuit, quod praesertim *Catholicum Sacerdotem* non interimerunt. Tanta pertinentia indu-raverant *Sigismundum* praestolantes!

Intervallo temporis intercedente, sollicitavi *Bastam* meis literis, ut mihi opem ferret, qui se laturum obtulit. Verum cum Transylvaniam ingredi vellet, exercitus Transylvanorum viam, qua ad me venire debeat, occlusit, et mutato consilio, et deliberatione cum *Polonis* habita, *Bastae* suppetias requisiverunt, non quia fideles fuerunt, sed quia desperato auxilio Polonico propter tarditatem *Sigismundi*, se viribus impares esse adjudicaverunt. Ergo junctis ad *Tordam* Transylvanorum, et *Bastae* castris, me ad *Szasz Sebes* existente, sine mora contra me moverunt. Ego autem majorem exercitus mei partem (eo quod Transylvanos hostes, si soli fuissent, non metuebam) in finibus Moldaviae, et Valachiae, contra Turcam processurus reliqueram, neque enim quidquam antea de conjunctione *Bastae* et Transylvanorum audiveram, qui quamprimum uniti sunt, mecum decertaturi appropingverunt castris meis. Vis autem Cataphractorum exercitu (?) obstupui, quod se perfidis Transylvanis conjunxerit. Et licet res erat in armis nihilominus etiam tunc causas percontatus sum, unde tanta Christiani sanguinis effusio ortum trahat? — qui nullum aliud responsum dederunt, praeterquam, *ut Transylvania cederem*. Cumque mihi non constaret, cujus nomine vellent Transylvaniam occupare, ad simplicem requisitionem turpiter recedere non potui, praesertim quod nullum M. Vae super ea re mandatum viderem. Tanta enim etiam tunc in M. V. fidelitate fui, quod mandatum M. Vae, si quod haberent, producendum rogarem, aut si illud deesset, saltem Credentiales M. Vae requirebam, ad omnia et mandata Ejusdem fideliter, et prompte obsecuturus, aut si neque Credentiales in promptu essent, paria Instructionum, si quae a M. V. haberent, perlegere cupiebam.

Verum illi nihil mihi responderunt, cujus voluntate, et instructione contra me insurrexerint; hoc unum urgebant simpliciter, *ut Transylvania cederem*. Sed quia non viderem ad cujus mandatum occupandam Transylvaniam cederem, et quia saepius propter mutationes Transylvanicas in maximis periculis versatus sum, turpiter recedere non potui eo, quod nullum auxilium contra Turcam, deficientibus Transylvanis, sperare licuisset. Deinde, quod persaepe me in manus hostiles tradere conati sunt, sed Dei beneficio adjutus sum propter meam sinceritatem. Demum, quod in necem meam conspiraverint, cujus conspirationis testes, si necesse fuerit, literas propriis eorum manibus subscriptas et obsignatas coram M. V. producere potero.

Tandem diu, multumque cogitans, cum nullum responsum habere potuissem, licet delectum apparatus militum meorum non habuerim, nihilominus sine pugna Provinciam a M. V. abalienare nolui, ne in praejudicium Ejusdem Transylvani subjaceat hominis imperio.

Verum constat quamplurimis, quod *in ipso pugnae ingressu* me fidelem esse M. Vae, et ore proprio confessus sum, et per nuncium cum protestatione significavi. At his rebus nequaquam moti, acies instruxerunt. Sine cunctatione decertatur. — Ego vero Christianus existens, qui contra Christianos debachari non consveveram, necessitate adductus, non eo modo pugnavi, quo solebam cum hoste naturali decertare, meos verbis, et exemplo ad pugnam accendere, primumque impetum hostilem recipiendo. Sed videns aciem Christianorum, misericordia motus, et ne sanguis innoxius propter quorundam impiorum volubilitatem effundatur, non primum impetum, ut consveveram, sustinui, sed recessi, non quia aut viribus impar fuerim, aut animo defecerim, sed quia perhorrescebam gladium, qui antea hostilem cruorem copiosum bibit, sanguine Christiano madefacere. Cumque mei milites, quos antea in pugna semper praeivi, me in hoc conflictu praesentem non viderent, animo diffidentes, non propter trepidationem aliquam, sed ob meam absentiam, aliquid sinistri mihi evenisse existimantes, terga dederunt.

Haec est series conflictus mei, et Transylvanorum cum

Basta, qui conflictus *Ibraimo Canisam* expugnandi ansam dedit opportunam.

Post fugam vero *quanta crudelitate deservierint Transylvani*, incredibile fortassis dictu videbitur, quia inauditum est, verum certissimum. Nam *Siculos*, qui post fugam ad montes fugerant, ad fidem M. Vae de montibus evocarunt, et violatis pactis *nongentos in uno monte inaudita immanitate truculenter trucidarunt*. Jam vero sequenti die fugato meo exercitu, versus Valachiam tendens, penes *Cibinium* reperi exercitum meum Transalpinum 12,000 armatorum, quibus *Petrus Huszár* prae-fuit. Illinc procedens ad *Fogaras* occurrit cum exercitu Moldavico *Joannes Szelestei*, qui commiseratione mei infortunii ducti, eo animo omnes fuerunt, ut cum Transylvanis denuo configant, meamque ulciscantur injuriam. Quos ego cum ultis exhortationibus, eo, quod Turcicam practicam esse dicebant, ut mutuis nos armis jugularem, mitiores reddidi, deinde, quod *exercitum Polonicum cum Sigismundo (Báthori)* fines Transylvaniae penes *Tatros* oppidum Moldaviae ingressum esse, *Moisem* quoque *Zekel* velitando per *Bistriciam* *Siculos* ferro et igne vastare asserebam, quibus rationibus meos jam insultantes feci mansvetiores, ne sanguis Christianus per arma Christianorum funderetur.

Sic ego propter commodum publicum, non attentis meis injuriis, et damnis infinitis, *Joannem Szelestei* ad Transylvanos expedi, per quem omnem statum Transylvaniae, praesertim *Bastae*, exposui, ut diligenter invigilet, contra *Polonos*, ex quibus quosdam, quos mei in captivitatem adduxerunt, pro majori certitudine *Bastae* transmiseram. Verum eo perfidiae, et impietatis Transylvani devenere, ut *Szelesteium* meum nuncium in compedes injecerint, et diris vinctis, et verberibus exceperint, ac, prout in itinere percepi, manus et pedes ejusdem contuderint, propter cujus immites cruciatus poenam condignam merentur tanto magis, si crudeliter, ut ferunt, *necatus est*. Cujus necem M. V. inultam ne patiat, supplex oro, fuit enim is ex fidelibus M. Vae servitoribus. Ac praeterea Legatione functus est, Legatos autem non solum Christianos, sed etiam Turcas, et quosvis Ethnicos turbare, molestare, et captivare, multo magis interimere lex vetat communis.

Post haec animadvertentes ex aliis quoque partibus se multos habere adversarios, *Sebastianum Tököli* ad me in munere Legationis expediverunt cum multis aliis potioribus Transylvaniae Nobilibus, quos ego ob respectum communis boni perhumaniter excepi, et juxta eorum desiderium, omnibusque mihi propositis conditionibus steti. Et licet mea fides semel coram R^{mo} Domino *Episcopo Agriensi et Domino Istvánffy* deposita non vacillaverit unquam, semper constanter perseveraverim in fidelitate (non enim eram subjectus mutationibus Transylvanicis, quorum consuetudo est bis in die perjurare) tamen *acceptavi juramenti depositionem*, et in Transalpinam, immemor injuriae trajeci. Unde *Bastam*, ut diligenter attendat, monui, ne Provincia ex manibus M. Vae *astu et fraude Polonorum* avellatur, mihique, si necesse fuerit, in Transalpina contra Polonos, et Turcas opituletur.

Quid supererat, quod pro Christianitate agere debuissen? Ut autem majorem conciliarem benevolentiam, et inperturbatam redderem fidelitatem, *uxorem, filium meum, et filiam pro pignore in Transylvaniam ablegavi*, ita tamen, ut filium meum statim ad M. V. transmittere cupierim. Verum, ut inaudio, sub custodia detinentur, misereque etiam nunc tractantur, ac egestate summa laborant. Quod licet non promeruerim, tamen pro bono Christianitatis, pro quo haec omnia patior, constanti animo ferre debeo, causamque meam Deo vindici committo.

Postquam Transalpinam nondum restauratis viribus penetravi, undique me circumseptum hostibus sensi, hinc *Polonus*, illinc *Turca* agris, opidis, et villis vastitatem inferebant, armenta quoque abigebant, praedam captebant, miseram plebem in captivitatem crudelissimam instar pecorum abducebant ita, ut propter multas depopulationes, et captivorum multitudinem, longe lugubrior facies sit Transalpini soli, quam fuit Sinano cum exercito Turcico omnia demolientis (így!).

Saepe auxilium Transylvanorum instanter, sed frustra semper ursi. Spreto enim privato, et publico commodo, hoc solum intenderunt, ut me e medio tollant. Verum licet in tanto periculo versarer, nihilominus nunquam sola Polonorum castra metuissem, si ex alia parte Turcici belli flamma exorta non fuisset. Nam *biduo cum Polonis feliciter conflixi*. At quia ex

una parte Polonus urgebat, ex alia Turca infestis armis instabat, ex tertia vero parte, nimirum ex Transylvania, quos amicos, et non hostes esse putaram, in Provinciam Transalpinam *Moises Zekel, Praefectus militum Sigismundi Báthory* irrupit.

Tam diversis, et atrocibus hostibus circumdatus, nullas Transylvanorum promissas suppetias sperans, coactus sum per longitudinem Alpium Transalpinæ versus *Kraliovam* recedere, Polonorumque ferociam vitare. Unde denuo frequentissime opem Transylvanorum imploravi, quam impetrare non potui. In memoriam revocavi pacta, literas fidei, et obligamina, quibus se obligaverant, sed frustra, omnem operam perdidi, eo quod jam in meam necem conjuraverant.

In his tantis periculis constitutus, nullum aliud remedium adhibere tanto malo scivi, quam *ad M. V.*, cui semper fidelis extiti, *confugere*, ut in cujus obsequiis devotissimus semper fui, ejus benignitatem, omnibus benemeritis obviam experirer. Quo in itinere in Phalanges Turcarum incidens, quarum antesignani erant *Beg Bodoniensis*, et *Nicapoliensis*, qui Danubium trajecerant, in auxilium Polonorum venturi, praemisi *Banum Crajoviensem*, qui hostem adoriretur, quo facto auspiciis *M. Vae* dextere confligi, multis hostium desideratis, et Begis praetactis interemptis, vexilla illorum intercepi, quorum praecipuum mecum est.

His malis circumseptus, directe *ad M. V. per* ditiones Ejusdem, et *Transylvaniam*, non multa manu *penetravi*. Ubi quas calamitates, injurias, et insurrectiones perpessus sim, fortassis *M. V.* benigne intellexit. In multis locis gentem meam invaserunt, easque absque ullo respectu interemerunt. Ex *castro Deva* in Transylvania tormenta in me direxerunt, in fluvium Maros quosdam ex meis praecipites egerunt, et quae calamitas non in uno loco solum, sed per totam Transylvaniam grassata est. Eo non contenti, in *Körös Baniam* Transylvani literas miserunt, quibus, ut contra me insurgant, serio miserunt. Praeterea milites *Lippenses*, et arcis *Jeneö* insecuti sunt, sed propter virium suarum imparitatem, meos homines irrumperere ausi non sunt.

Hoc modo, et hoc ordine calamitatibus onustus, *ad M. V.*

nudus, omnibus bonis meis spoliatus perveni. Omnem meum thesaurum, praeciosas Margaritas, quas abunde habui, res argenteas, et aureas, vestes non contemnendas, equos complures non exigui valoris, denique omnia, quae habui in mea potestate penes me, pro M. Vae fidelitate perdidit, eisque rebus, quas non contemnendas magno mihi sudore et labore mihi acquisiveram, exutus, quo me vertam, nescio. Sed nec iter hoc meum continuare prae necessitate extrema potuissem, nisi quorundam ope, et subsidio adjutus fuisset.

Quae tanta, tamque varia damna licet ego perpressus sim, majora tamen M. V. et Christianitas propter trium Provincia-
rum abalienationem, unde non levis pernicies oriri, et emanari potest. Ac proinde non ego solus, qui ad hanc rem insufficientem me agnosco, sed tota Christianitas instare debet, ut in fidefragos Provinciarum M. Vae abalienatores animadversio fiat, ac poenam luant condignam.

Haec omnia pro mea in M. V. fidelitate, ut sunt, absque ullo fuce sincere declarare volui. Quae ut commodius fierent, *in propria persona humillime* M. Vae proposituras cum magnis discriminibus *adveni*.

Quocirca cognita mea in M. V. et totam Inclytam Domum Austriacam fidelitate, quam testatam reliqui multis praeliis, in quibus cominus, et eminus pro temporum diversitate infracto animo pugnatum est, meam sinceritatem, et zelum declarando, eo majori cum alacritate ad M. V. supplex accessi, quo omnibus benignam ejus gratiam petere scio.

Itaque M. V. suis misericordissimis oculis intuens innumera damna, et calamitates, quibus affectus sum, ac etiam fidelitatem, penes quam haec fortunae ludibria accepi, me quoque solita sua clementia, et benignitate protegat, ut et exemplo meo incitati alii quoque Principes et Proceres constanter fidelitate sequantur, et hostes mei, qui me M. Vae auxilium in mea necessitate nunquam consecuturum vaticinati sunt, confundantur, et insultare non audeant. De qua S. M. Vae inaudita clementia, et incredibili benignitate nunquam dubitavi, quin etiam nunc erecto animo summam Ejusdem clementiam in hac mea a Regno deturbatione, et bonorum omnium amissione humillime exspecto, quam perpetuis meis, et

fidelissimis obsequiis vita durante, etiam cum sanguinis mei effusione demisse promereri conabor.

Quibus vero mediis, et rationibus his omnibus malis remedium adhiberi possit, cum S. M. Va pro sua sapientia, quae sane admirabilis est, considerabit, tum ego, si ad tractationem admissus fuero, et potiores suos Consiliarios S. M. Va ad id designaverit, pro tenui meo ingenio lubens patefaciam. Ac forte modus, quem proposuero, non solum M. Vae, et Augustissimae Domui Suae, sed universo orbi utilissimus, et commodissimus erit. Nam videt Turcas, et alios adversarios in dies majora incrementa summere, et jam extremam perniciem etiam hisce partibus, et locis meditari. S. M. Vae Caesareae et Regiae humillimus, et perpetuus subditus et fidelis *Michael Vajvoda Transalpinae* m. p. *)

Itt végződnek az ezen tárgyróli azon hiteles okmányok, a melyekhez, Mihály vajdára vonatkozólag, az 1854-beli bécsi rövid mulatásom alkalmával juthattam. Ezeknek érdekességét nincs miért említsem, mert azt azoknak átolvasása eléggé nyilvánítja. Szándékom : jövőendőben, ha Isten éltemnek kedvez, diplomaticai kutatásaimat Bécsben, kegyes uraim (kiknek ez uttal tartozó hálás köszönetet mondok) további pártolása, s kegye által folytatni.

*) Találtatik a bécsi cs. k. hadügyi ministerium levéltárában.

III.

AZ MCCCXCVII-KI ORSZÁGGYÜLÉS

VÉGZEMÉNYE.

KÖZLI

KNAUZ NÁNDOR.

AZ 1397. ÉVI ORSZÁGGYÜLÉS VÉGZEMÉNYE.

Értesítés a magyar Academiához.

Hazánk legregényesb, leglovagiasb korszakából vagyok szerencsés egy emléklapot felmutathatni. Oly lapot, melynek léteztéről történészeink közül csak Kovachich és Fejér tudott, Katona csak homályos gyanítással bírt, melyet Kovachich, meg levén fontosságáról győződve, fáradságot nem kímélve buzgón keresett, de utoljára is fel nem lelt, mert — mint maga mondja ¹⁾: „Quod (t. i. ezen országgyűlés végzeménye) avaritia temporis occultatum, nondum nobis in apricum proferre, et collectioni legum comitialium adiacere licuit.“ Oly lapot, melyet még Petrovics sem ismert, bár az academiai évkönyvekben *) egész értekezést írt ezen országgyűlésről. Helyén találok itt ezen kérdést megvitatni : mi különbség van e jelen értekezésem és Petrovicsé közt? E kérdésre maga Petrovics, cikkének végsoraiban, így felel meg : „Mind ezeknek, elmondását azokra bizzuk, kik többet adandanak egy *országgyűlés történeténél*.“ Tehát Petrovics e gyűlésnek csak történetét adja, míg én *végzeményeit*. — Petr. értekezésére „Okot ada — hogy ismét őt hagyjam beszélni — egy eredeti, pergaménára írt oklevél — — melyet az értekezés végén egészen adok. Adva van az oklevél Treutel (Fejér, Cod. dipl. 10. k. II. vol. 347. l. Trötöl, Pray pedig Synt. hist. de sig.

¹⁾ Supplem. ad Vestig. Comit. I. köt. 291—2. l.

*) II. köt. II. oszt. 61—82. l.

105. l. Trentulnak írják eltérőleg Petrovicstól e nevet) Miklós-nak a. d. 1398. sextocal. dec.“ (u. o. 72—73. l.). Csak egy futólagos átolvasás is meggyőzhet mindenkit, hogy ezen Treutelféle oklevél nem egyéb, mint *megegerősítő levél* (litt. confirmatoriae), melynek eleje, mint később látandjuk, hasonlít egy alább említendő Kanizsaféle szinte megerősítő oklevél bevezetéséhez. Fordul ugyan elő benne végzemény is; de nem azért, mintha célja volna a végzemények elősorolása, hanem hogy kimutassa, miszerint ezen jószágmegegerősítés az országgyűlés illető végzeményének értelmében történik, mint ezt a Kanizsaféle oklevélben is látandjuk, hol épen ugyanazon végzeményekre történik hivatkozás, mind két helyen pedig minden kétség elhárításaért a végzemények saját szavai idéztetnek. — Hogy mind a Treutel- mind a Kanizsaféle okiratok sem közlik pusztán e végzeményeket, azt minden olvasó láthatja; de hogy nem is *mind* közlik e végzeményeket, azt magok bevallják ezen kifejezéssel: „Barones, proceres ac nobiles regni nostri — — *inter cetera* (a Treutelféle hozzáadja : *taliter*) *duxerunt ordinandum*.“ Továbbá maga Petr. sem hitte, hogy ez általa közlött okirat ezen országgyűlésnek minden végzeményét magában foglalja; mert a 74—75. lapon így szól: „— — — Kovachich a temesvári országgyűlésnek két törvénycikkelyét fedezte föl. — — A mi oklevélünk szerint a temesvári országgyűlésnek *további határozásai* ezek — —.“ Tehát csak további, de nem *többi minden végzeményei*. — Nem foglalja továbbá magában mind a végzeményeket; mert mindössze is csak *hármát* említ, ki higye pedig, kivált miután egész törvénykönyvünkben nincs rá példa, hogy ezen ily zavaros időkben tartott gyűlésen csak három végzemény hozatott volna? . . De ha foglalná is, sem lehetne csak átirat (transsumtum) e Treutelféle okirat azért, mert csak 1398., tehát egy évvel később kelt ezen gyűlés tartásánál; már pedig csak nem tehetjük fel, hogy a végzemények, csak egy évre rá adattak ki. — Valamint tehát a Kanizsaféle okirat, mely, mint már megjegyeztük, a Treutelfélében előforduló végzeményeket szinte tartalmazza, nem országgyűlési végzemény, s akkor sem leendett azzá, ha Fejér értekezést írva elébe közölte volna Codexében: úgy e Treutelféle azért, mert Petrovics értekezéssel közölte, még nem az. — Már most önkényt kínálkozik a

felelet e kérdésre : Kivonatos átirat-e az általunk közlendő okirat ? — Kivonatos átiratnak kell, hogy rövidebb legyen az eredetinel, miután nem a szavakra, hanem csak az értelemre szorítkozik, de ezen mí okiratunk legalább is még egyszer oly hosszú, mint a Treutelféle. Ezen okiratban csak *három* van, míg a mienkben az ötvenet is meghaladja a végzemények száma. Hogyan lehetne pedig háromból ennyi végzeményt *kivonatosan* átírni? — Hogy valamit át lehessen írni, szükségkép az eredetinek kell előbb meglennie. A temesvári országgyűlés 1397. évben tartatott sz. Mihály napján; hogyan irathatott volna át ily formán e jelen okiratunk, mely e sz. Mihály napjáról ezt mondja : *Ad festum presens b. Mich. Arch.*“, a csak egy évvel később kelt Treutelféléről? Végül okiratunk, a többi országgyűlési végzeményekben előforduló irályt annyira követi, hogy lehetlen azt átiratnak tartani. Ott olvasható a fontosb cikkek elején a szakásos „*per Barones — — ordinatum*“ — „*sancitum extitit.*“ Egész végig maga Zsigmond beszél, és pedig, hol saját személyét is érdekli a hozott törvény, a jövő időnek többes számu személyében. — Mind ezek, úgy hiszem, eléggé kimutatják közlött okiratunk eredetiségét; vagy legalább azt, hogy nem „*sensuale transumptum*“, mely, s ez legfőbb, keletkeztének ránk nézve oly meddő korára mind történelmi, mind jogi szempontból nem kis fényt áraszt. Ily megbecsülhetlen értékű emléklapot vagyok szerencsés a magyar történelemnek átadhatni.

Mindenek előtt legelső kötelességemnek tartom ezennel nyilván köszönetet mondani Kondé János nyugalm. cs. kir. helytartói tanácsos urnak, ki szíves volt előttem felnyitni gazdag családi levéltárát, melyből már is bír irodalmunk néhány becses oklevelet ¹⁾, s melyek közt találtam jelen értekezésem tárgyát is.

Itt mindjárt ezen, minden esetre fontos, kérdés merül fel : hogyan jöhetett e végzemény (*decretum*) ily magán levéltárba, miután nincs arra adatunk, hogy keletkezte korában az országgyűlési határozatok magánosok részére is kiadattak

¹⁾ Lásd, Fejér : *Codex Diplom.* tom. IX. vol. V. 315., 394. l. és 501. és 720. l. Tom. X. vol. II.

volna, még pedig, mint e jelen, királyi pecsét alatt, tehát hiteles alakban? Tudjuk hogy az 1222. évi aranybulla 31-ik cikkének sorai folytán, hét példányban iratott le és tétetett le ugyanannyi helyre, hogy így az elveszés- vagy meghamisítástól könnyebben megmentessék. E szokás célszerűsége elismertetvén, használtatott is, még pedig szélesb terjedelemben. Így III. Endre 1291. tartott országgyűlésének végzeménye a nemeseknek kiadatott, kik ezt aztán a károlyfehérvári hiedelmes helyre tették le, mint ez kitetszik ezen káptalannak leveléből : „Capitulum Ecclesiae B. Michaelis Archang. Transylvaniae — — cum Dominus Andreas rex Hung. — — *eisdem Nobilibus* (Regni Hung.) — — *privilegium concesserit et illud privilegium apud nos* tanquam in loco communi — — — *sit depositum* — — *ut tempore necessitatis suae eo uti possent*“¹⁾. Később minden megyéhez megküldetett egy ily példány, s ámbár ennek első nyomát csak Hunyadi Mátyásnak 1471. évi 31. cikkében találjuk : „— — *ad singulos comitatus scribatur*, et deferatur idem decretum ad locum sedis *Judiciariae singulorum Comitatum*, quod in singulis Conventibus Nobilium intersit,“ még is bátran állíthatjuk, miszerint e szokás előbb is használatban volt, legalább is Zsigmond óta ; mert ennek 1435. évi végzeménye Tótország részére elküldetvén, maig is ott található ; tehát ha ily, a magyar koronához kapcsolt részeknek megküldettek, nem állíthatjuk-e ennek nyomán, hogy a megyéknek is megküldettek? Ha pedig e következtetés nem ütné is meg teljesen a mértéket, még sem veszt általa állításunk ; mert van más adatunk is, tudniillik Zsigmondnak úgynevezett „Decretum minus“-át Bártfa városa, *hozzája küldetvén*, ma is őrzi. Innen Pray- és Kovachichcsal²⁾ azt is következtethetjük, hogy ily határozatok nem csak megyék, de egyes városok részére is leíratottak. Már most főnebbi kérdéseinkre ezek folytán így felelhetünk : Valamint Nagy Lajosnak 1351. évi, Szepes vármegye részére küldött végzeménye a Görgey-család

¹⁾ Fejér, Cod. diplom. tom. VII. vol. II. 147. l. és tom. X. vol. II. XLIX. lap.

²⁾ Vestigia Com. 206. l.

levéltárába került ¹⁾: úgy kerülhetett Zsigmondnak jelen értekezésünk tárgyaul szolgáló, s eredetileg valamely megye- vagy városnak küldött határozata, időfolytával jelen őrzési helyére vagy is a Kondé-család levéltárába. E sorokat végzeményünk hitelességét illetőleg szükségeseknek tartottam.

Fontosabb azonban e kérdés: mely évben keletkezett az?

Értekezésünk homlokára bátran kitettük az 1397. évet; de miután e végzeményben hiába keresünk ily keletkezési évet, lássuk most az okokat, melyek bennünket ezen 1397. év kitűzésére indítottak.

Kovachich ²⁾ részben, Fejér ³⁾ pedig kizárólag ezen adatra építi a Temesváron tartott gyűlésről állítását. Tudnillik a budai és szebeni polgárok közt a Bécs felé kiterjesztendő kereskedés ügyében keletkezett s eléje terjesztett pört Zsigmond király Temesváratt 1397. oct. 23. (secundo die festi undecim millium virginum) kelt oklevélben függeszti fel, s a jövő országgyűlésre halasztja, mondván: „— — dictam causam seu discordiam — — *aliis arduis agendis nostris et regni nostri expeditionibus praepediti* inter easdem partes *ad praesens decidere* ac fine debito *concludere non valentes* eandem in statu eodem — — *ad conventionem seu congregationem universorum Praelatorum et Baronum, dum cum eisdem Deo Duce in aliquo certo loco fuerimus constituti duximus prorogandam.*“ — Fejér, mintha e szavak minden kétséget eloszlattak volna, utána teszi: „Hac in Temesvariensi dieta constitutum (est)“ stb; pedig e sorok véleményem szerint nem igen szólnak egy *Temesváratt tartott* országgyűlés mellett; mert oct. 23. íratván e sorok, ha az akkor Temesváratt időzött Zsigmond még nem volt a városról, melyben e gyűlést tartsa, tisztában magával, úgy legfőlebb csak annyit lehet belőlök következtetni, hogy ez évben volt országgyűlés; de hogy épen Temesváratt volt volna, e helyből ugyan nem merném állítani, sőt e szavak „*in aliquo loco fuerimus constituti*“ épen ellenkezőt bizonyítnának, mert nem valószínű, hogy a hátralevő két hónapban Zsigmond még egyszer, és pedig hosszabb időre, megfordulhatott

¹⁾ Vestigia Com. 207. l.

²⁾ Supplem. ad vest. Com. I. köt. 292. l.

³⁾ Cod. diplom. 10. köt. 2. vol. 434. l.

volna e városban, midőn jelenléte e zavargós időben százfelé is szükségeltetett. — E sorokat Katona is ösmerte ¹⁾; de belőlök csak azt következteti, hogy Zsigmond octoberben Temesvárra ment le.

Határozottan bizonyít Temesvár mellett e két adat. — Zsigmond 1398. évben Miklós vegliai és modrusi grófnak 17,000 darab aranyért elzálogosítja Tótországban levő Ozol várát ily megjegyzéssel: „Hoc insuper declarato et adiecto, *quod decretum, constitutio seu dispositio Baronum et Nobilium Regni nostri pridem in congregatione nostra generali in Temeswar* inter alia super restitutione castrorum civitatum et possessionum, per nos cuipiam usque tunc per modum pignoris datarum et assignatarum iterum ad manus nostras fieri debenda, *per nos celebrata* factum et ordinatum praesenti impignoracioni et contractui obstare non valeant — —“ ²⁾, Kovachich ezen kifejezésen: „*pridem — — per nos celebrata*“, felakadván, így véli állításával — mely ebben áll: „Anno 1398 aut praecedente 1397 Comitia in Temesvár celebrata“ ³⁾ — megegyeztethetni; ráfogja tudniillik, hogy ezen *pridem* alatt bármily elmúlt idő értethetik ⁴⁾; pedig én mindig megkülönböztetve találtam okleveleinkben a *nunc* vagy *proxime*, és a *pridem*, *praeteritum*-féle kifejezéseket. Kovachich egyébiránt két év közt habozván, így tudott csak magán segíteni, míg mi állítván, miszerint ez országgyűlés 1397. évben volt, valódi értelmében vehetjük a 14 hónappal később ⁵⁾ keletkezett oklevélben levő *pridem* szót.

Második adat, mely Temesvár mellett szól, ez: Egy 1398. nov. 5. ⁶⁾ (in festo B. Emerici ducis) kelt okiratában ezt

¹⁾ Hist. crit. R. H. 11. köt. 434. l

²⁾ Kovachich, Suplem. I. 290. l. — Fejér, Cod. dipl. tom. 10. vol. 2 pag. 546. — Katona, 11. k. 460. l. Ez és a főlebb idézett szavakban áll mind az, mit Katona ezen temesvári hongyülésről tudott.

³⁾ Kovachich u. o. 290. l.

⁴⁾ „Pro qualicunque praeterito tempore in diplomatibus usurpari solet.“ Ugyanott 291. l.

⁵⁾ Ha igaz, mit Kovachich főnebbi helyen ír, hogy tudniillik az okirat „Kal. mensis Novembris“ keletkezett. Katona, ki ezen okíratot egész terjedelmében adja, napot nem említ.

⁶⁾ Nem lévén egészen bizonyos, vajon régente is mostani napján

mondja Zsigmond: „*Juxta statutum et Decretum alias in Temesvar factum*“.¹⁾

Mindezekből azonban csak az bizonyos, hogy Temesváratt tartott Zsigmond országgyűlést; de az év és nap mineddig nincs meghatározva. Hogy azonban e gyűlés csakugyan 1397. és pedig sept. 29. tartatott, kitetszik Zsigmondnak azon okleveléből, melyben a Kanizsaiaknak előbb tett adományozásait megerősíti, s melynek terjedelmes szövegében többi közt e sorok is olvashatók: „— ad universorum tam presentium quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire literarum, quod cum animadverteremus, quomodo ab olim, quod dolenter referimus per insultus et feritatem iniquorum paganorum, impiorum, utputa Turcorum et aliarum Schismaticarum gentium pressuras in quibusdam annorum curriculis retrolapsis, usque in diem hodiernum in contiguis regni nostri Hungariae, plurimae devastationes possessionum et afflictiones hominum utriusque sexus, sine differentia aetatis, et in iugum vilis servitutis redactiones per turconicam saevitiam miserabiliter commissae fuissent et perpetratae; propter quod nostra et regni nostri potentia diminui et dictorum nostrorum (inimicorum) crudelitas et insultus praevalere videbantur; et propter consulendum circa praemissa, *alia quoque ardua nostra et dicti regni nostri negotia*²⁾ fore existimavimus universos Praelatos, Abbates, Praepositos, Barones regni nostri, nec non *de quolibet Comitatu ipsius regni nostri singulos quatuor probos et nobiles viros*³⁾ plena potestate ceterorum consociorum ipsorum ad omnia ordinanda fungentes, **versus Themesuar ad festum Beati Michaelis Archangeli nunc praeteritum**⁴⁾ *pro congregatione et consilio generali* deducendos censuimus accersiri — —“⁴⁾.

ütlötték-e sz. Imre ünnepét, megnéztem a pozsonyi káptalani könyvtárnak két irott missáléját. Egyike (Rubricistae 7. sz.) 1403-ban, a második pedig (Rubricis. 9. sz.) 1478-ban íratott. Mindkettőben ezen ünnep mostani napjára van téve, vagy is november 5-ére.

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. tom. 10. vol. 2. 434. l. és Kovachich u. o. 291. l.

²⁾ Szint ily értelmű kifejezés olvasható a felebb látott s 1397. oct. 23. kelt okiratban.

³⁾ A 200. l. 4) számmal megjegyzett helyre vonatkozik.

⁴⁾ E napot említi Fejér is, Cod. dipl. 10. tom. 2. vol. XLII. l.; de

E, bár kissé hosszú, helyet már csak azért is kiírtuk, mert az év és napon kívül, a tanácskozás tárgyát is megemlíti, s mi legfőbb, majdnem szóról szóra egyezik az alább közlendő országgyűlési végzemény első soraival. — Ugyanezen okiratban olvasható továbbá: „Ideo nos praefatorum Domini Joannis Archiepiscopi (esztergomi) de Kanisa et fratrum suorum exposcentibus meritis — — universa castra — — eisdem — — possidere relinquentes *constitutionibus et statutis in dicta congregatione et colloquiis in Themesuar nuperrime editis et deductis non obstantibus* — — ut ipsi — — in — dominio eorum — — perseverent — — nec de ipsis praetextu *constitutionis in Themesuar factae* — — priuari valeant.“ Ez oklevél 1397. évben december 8-án (sexto Idus mensis Decembris) iratván, mit lehet ezen *nunc praeteritum*, és *nuperrime editis* kifejezések alatt érteni, mint azt, hogy ez oklevél nem sokára a gyűlés befejeztével kelt, vagy megfordítva, hogy a gyűlés kevéssel ez okirat kelte előtt tartatott? Már most ha tekintetbe vesszük, hogy ezen idézett hely szerint a gyűlés sept. 29. kezdetett, mint ezt a közlendő végzemény maga is bizonyítja: lehetne-e okosan ezen gyűlést más évre áttenni? Míg így ha 1397. évre tesszük, meghagyhatjuk a „*nunc praeteritum* és *nuperrime editis*“ kifejezéseknek valódi értelmöket; mert a sept. 29-iké, melyben a gyűlés kezdetett, és a dec. 8-a, melyben a főnebbi okirat kelt, közti rövid időközre csakugyan ráillenek ezen kifejezések.

Még fontosabb és döntőbb bizonyíték lenne az, mit Kovachich mond ²⁾), tudnillik, hogy van Zsigmondnak egy oklevele, melyben egyenesen említi az 1397. évben october 8-a (circa festum S. Demetrii) körül tartott országgyűlést, de miután nem saját szavait idézi az okiratnak, sem a forrást, honnan vevé, nem említi, sem pedig én meg nem találtam Fejér Codexében, nem merek rá sokat építeni.

A nap és hely mellett bizonyít továbbá Zsigmondnak említett 1398. kelt Treutelféle okírata, melyben világosan

hibásan 1398. évet írja melléje. Ez azonban aligha nem sajtóhiba, miután az előtte való lapon 1397. évet ír ugyan e tárgyról.

¹⁾ Fejér u. o. 439. l. és Kovachich u. o. 293. l.

²⁾ Suppl. ad vest. Com. I. 293. l.

olvasható „— — *in Themeswar ad Festum b. Michaelis Archang.*“ *)

Végül, hogy az év körül minden kétséget eloszlassunk, még egy adatot használunk fel. — Zsigmond meghívta külön levélben országgyűlésre a tragúriakat, mint ez kitetszik azon utasításból, melyet e város, gyűlésre küldött követei számára írásba foglalt, s melyben olvasható : „— — omni qua decuit reverentia recepimus litteras Maiestatis suae, quae continent in effectu, quod *nos deberemus mittere Ambassiatores nostros ad praesentiam sacratissimae suae coronae*“ ¹⁾). Ezen utasítás kelt 1397. sept. 22-én; october 26-án pedig már ezt írja Zsigmond *Temesvárról* ezen tragúriaknak : „Gratum quippe Maiestati nostrae non parum extitisset *ad hanc nostram congregationem Temisiensem*“ ²⁾ **oratores vestros quos non abs re evocari feceramus advenisse, quod actum non est.**“ Lehetne-e már most kételkedni, hogy azon gyűlés, melyről Zsigmond 1397. oct. 26-án azt mondja : „ad **hanc** nostram congregationem Temisiensem“, és melyre a tragúriak felszólítás folytán csak ugyanez évi sept. 22-én küldék követeiket, nem 1397. évben tartatott? Sőt a nap is igen összejön. Mint már főnebb említők, maga a közlendő végzemény a napról azt írja : „ad festum B. Michaelis Archang.“ tehát sept. 29-én. És csakis innen érthetjük, hogy a sept. 22-én elindult tragúri követek

*) Petrovics (u. o. 80. l.). Ez okiratról azt mondja Petr. (u. o. 73. l. 1) jegy alatt) : „Ezen oklevelet Kovachich mint Suppl. ad vest. com. II. 293. gyaníttatja, de nehezen az egészset különben, nevezetes volta miatt, végig kiírta, legalább a datumot megjegyezte volna.“ Itt mindenek előtt zavart okozó sajtóhiba fordul elő. Kovachich ugyanis Suplementumjának nem második, hanem *első* kötetének 293. lapján említ ez itteni sorokhoz hasonlókat; Petrovicsnak tehát szükségkép e lapot kelle itt idézni akarania. — Továbbá hibásan írja ő itt, hogy „ezen oklevelet Kovachich is látta.“ Nem ezt látta itt Kovachich, hanem a Kanizsaifélét, melyet megint Petrovics nem látott. Különben észrevehette volna, hogy Kov. az idézett helyen nem a Treutelféle, hanem ezen Kanizsaiféle okirat elejét idézi; miről minden olvasóm e két hely figyelmes összevetése után meg fog győződni.

¹⁾ Fejér u. o. 453. és XXXV., XLII., XLV., XLVII. lapokon.

²⁾ Így írja e szót Fejér u. o.; az LIII. lapon pedig így : Temesiensem.

nem érkeztek meg, sőt nem is érkezhettek meg ezen kitűzött napra. Azért olvasható folytatólag az imént idézett utasításban : „ — — nos uti fideles Maiestatis suae parentes mandatis suis misimus Ambassiatores nostros, *etsi non in termino in suis litteris ordinato*, nos excusare debeatis, *quia*, ut vos scitis, *litteras recepimus valde tarde et post receptionem litterarum — ad alia non vocavimus nisi ad expeditionem dictorum Ambassiatorum.*“ ¹⁾ Ha tehát ez országgyűlés más év, vagy pedig későbbi napokon tartatik, akkor bizonyára oda érkeztek volna a királyi felhívásra azonnal elindult tragúri követek. Végül tárgyra nézve is ezt mondja azon országgyűlésről, melyre meghívtak a tragúriak, utasításuk : „ — — qui nostri Ambassiatores sciant dicere ex parte nostra viam salubrem, qua mediante *regnum Hung. a vi et manibus Turcorum et gentium infidelium possit sanius pertueri et defendi et etiam parere mandatis ipsius d. n. regis*, prout hec et alia in litteris Maiestatis suae melius et latius continentur“ ²⁾. És nem ugyanezt mondja-e a *temesvári* gyűlésről maga Zsigmond a főlebb látott Kanizsaiféle okiratban, és nem ugyanez olvasható-e az ezen országgyűlésnek alább közlendő határozatában? . . .

Mindezek folytán még egyszer, határozottan s bátran állítjuk, hogy a jelen értekezésünk tárgyát képző végzemény az 1397. évi sept. 29-én tartott országgyűlésen hozatott.

De az imént mondottakból más is következik : 1) Hogy Zsigmond csak későn s legfőlebb egy hónappal előbb ³⁾ hitta e gyűlésre az illetőket, különben a tragúri követek el nem késnek volna; 2) hogy a megyék részéről négy-négy követet Zsigmond hitt össze ezen gyűlésre legelőször ⁴⁾; sőt városok részéről is ⁵⁾. 3) Láthatjuk, hogy e gyűlés legfőlebb, sőt nem is egészen, egy hónapig tartott, különben a tragúri követekről nem írhatta volna Zsigmond oct. 26-án, hogy későn érkez-

¹⁾ Fejér u. o. 453. és XXXV., XLII., XLV., XLVII. lapokon.

²⁾ Taláztatik ugyanott.

³⁾ Fejér u. o. XLII. l.

⁴⁾ U. o. XLI. l. Ide vonatkozik a főlebb a 197. l. 3) számmal megjegyzett hely.

⁵⁾ U. o. XLII.

tek ¹⁾). Végre, miután az alább közlendő végzemény nem említi a jelenvoltakat, feljegyezzük itt, hogy a többi előttünk ismeretleneken kívül részt vettek a tanácskozmányokban a főrendből: Kanizsai János esztergomi érsek és főispán, Magyarország primása, sz. széki követ és kir. főcancellár, Miklós kir. asztalnok, Zala, Vas és Sopron megyei főispán, István, kir. ajtónálló, somogyi főispán, mindhárman fiai az akkor már meghalt Kanizsai Jánosnak. Mert e háromról mondatik a főnebbi Kanizsaiféle okiratban, hogy jószágaikról szóló irómányaik a temesvári gyűlésben „de praedictorum (t. i. a jelenvoltak) Praelatorum, Baronum et Procerum regni nostri consilio“ megerősítették; ámbár erről a közlendő végzemény mélyen hallgat. Tehát jelen kellett lenniök, annyival is inkább; mert már állásuk is magával hozta, hogy a gyűlésre menő királyt, mint legfőbb hivatalnokai kövessék. A városi követségekből pedig a főnebb gyakrabban említett tragúri utasításból ezeket ismerjük névszerint: Micoy Duym János, András, Cige és Zegai József, mind négyen tragúri követek ²⁾). És Mazini Pál

¹⁾ Ez annyival is bizonyosabb, mert Zsigmondnak ezen, továbbá a budai és szebeni polgároknak adott, és egy oct. 15-én (feria secunda proxima ante festum b. Galli, lásd, Fejér Cod. dipl. u. o. 477. l.) kelt okiratain kívül nincs ez évben több, mely Temesváratt kelt volna. — Hogy oct. 23. még tartott e gyűlés, kitetszik a budai és szebeni polgárok — részére adott oklevélnek e szavaiból: „*aliis arduis agendis nostris et Regni nostri expeditionibus praepediti*.“ De más részt meg épen innen bizonyos, hogy ekkor már béfejezni készült ez országgyűlést; különben miért nem döntötte volna el ez ügyet. Továbbá oct. 26. már uj, Segniában tartandó, gyűlésre hívja a tragúriakat. Azért csak, ha a lehető leghosszabb határidőt akarjuk fölvenni, állhatnak meg Petrovics e szavai: „Hihető, hogy ezt országgyűlést november elején eloszlatta“ (u. o. 74. l.).

²⁾ „Nos Michael Chiudi rector civit. Tragur. nec non Judicium civit. eiusdem — — commitimus vobis nobilibus viris Ser. (segnore) *Joh . . . Duymi Micoy et Ser. Andreae, Ser. Cige, Joseph de Cega Civibus nostris ituris ex nostra parte ad praesentiam Serenissimi* — — *D. Sigismundi dei gr.*“ etc. Fejér, Cod. dipl. u. o. XLV. és 435. l. — Ez okiratot nem ismervén Petr., azt mondja (u. o. 74. l.): „Annyi bizonyos, hogy a dalmát városok követei, jelen nem voltak“. Ez csak talán bizonyos, de az meg egészen bizonyos, hogy jelen *akartak* lenni, mint imént láttuk, sept. 22-én elindultak, de a meghívó levél későn történt kézbesítése miatt elkéstek. Hihető azonban, hogy oct. 26-án már ott voltak, mert különben Zsigmond

szinte tragúri lakos, de ez magán ügy végett ment e gyűlésre, kik azonban, mint főlebb látók, későn érkeztek.

Még egy különös körülményre kell figyelmet kérnem. Ezen gyűlés végzeményében a tanácskozmányok tárgyát ki-jelelő első sorok után, következik majdnem szóról szóra, és csak kevés módosítással *II. Endre királynak úgynevezett aranybullája*! Mily fontos ez hazánknak múlt alkotmányos életére! Mennyire kitűnik innen, mily szabadságféltők s őrzők voltak őseink, mennyire ragaszkodtak úgyszólván minden betűjéhez a jogaikat tartalmazó bullának, midőn még 175 év múlva is *majdnem szóról szóra* átírták új gyűlési végzeményökbe! Úgy hiszem, nem vesztegetünk hiába szavakat, ha beléereszkedünk fejtegetésébe ezen kérdésnek: mily okoknál fogva került az 1222-iki aranybulla az 1397-iki végzeménybe?

Kovachich ¹⁾ ezen, néhány oklevélben előforduló: „*Unacum Praelatis, Baronibus*“ és „*maturo consilio Praelatorum, Baronum*“ kifejezések miatt nincs tisztában magával, vajon állítsa-e, miszerint ez oklevelek keletkeztek, vagy is 1387. volt-e országgyűlés? Ha Kovachich el nem feledi nyolc évvel előbb ²⁾ írt szavait, most bizonyosan nem habozott volna; mert akkor eszébe jutandott, miszerint, mint maga mondá ³⁾, Zsigmond kora óta efféle kifejezések annyiszor jönnek elő hogy, ha alattok mindig országgyűlést értenénk, bátran állíthatnók, miszerint nálunk e korban ezen *Praelati* és *Barones* urak soha sem is mentek szét, hanem mindig ültek, s örökös, megszakadás

e napon kelt s a tragúriaknak írt levelében, melylyel követeiket a Segniába tartandó gyűlésre hívja meg, aligha ily, mintegy kimentő, kifejezést használt volna: „*Verum quod actum non est reformari iterum satis comode potest.*“ (Fejér, Cod. dipl. u. o. 453. l.)

¹⁾ Suppl. ad Vest. Com. I. 289—90. l.

²⁾ T. i. „*Vestigia Comit.*“ című munkájában, mely Supplementumjánál 8 évvel előbb jelent meg.

³⁾ „— a temporibus Sigismundi usque ad finem periodi huius secundae ex illa clausula. Praelati, Barones, Nobiles; nisi alia indicia insuper accedant, celebratorum Comitiorum vestigia neutiquam sat certa deduci posse, *supersunt enim tot diplomata cum praedicta clausula intra tempus istud emanata, ut si quod ex illis ad celebrata comitia duci possit argumentum, oporteat statuere perpetua comitia celebrata fuisse.*“ Vest. Com. 220—21. l.

nélküli országgyűlést tartottak. Tehát fontosb okot nem tudván felhozni s maga is habozván, nem hiszszük, hogy 1387-ben, kivéve a koronázási ünnepélyt, gyűlés volt volna.

A Laczkovics István megöletéséről nevezetes körözi¹⁾ gyűlésről azt mondja szinte Kovachich²⁾, hogy 1395. évben tartatott. Hibás állítás; minek kimutatására röviden Katona³⁾ és Fejérhez⁴⁾ utalok, kiknél meg fogunk győződni, hogy e gyűlés három évvel később vagy is 1398-ban tartatott.

Ezek így levén, s más országgyűlésről, mely 1397-ig tartatott volna, sehol misem említettén, könnyű már most főnebbi kérdésünkre felelni. Tudniillik jogaikat szorgosan védő ősünk a koronázás és ezen 1397. évi országgyűlés közti időközben észrevevén, miszerint Zsigmondnak nem épen erős oldala a törvény s alkotmány megtartása, mindjárt az első rendes gyűlésen rászoríták, hogy a végzeménybe az aranybullát, szabadságuk ezen talpkövét, is befoglalja, s így mintegy újra s ünnepélyesen kötelezze is magát megtartására. — De ha nem volna is alapja ez állításunknak, azaz ha tartatott volna is 1397-ig más országgyűlés, még akkor is megfelelhetünk e kérdésre. Az ország tudniillik neheztelt Zsigmondra, hogy a nikápolyi csataterén⁵⁾ kudarcot vallott, neheztelt pedig leginkább azért, mert e csatában más nemzetek Marcasai is jelen levén⁶⁾, a magyar fegyver becsületét úgyszólván egész Európa előtt megszégyeníté. Zsigmond tehát, hogy kiengesztelje alattvalóit, s hogy más részt megmutassa, miszerint az ország alkotmányát meg akarja tartani, és Nagy Lajost, ki

¹⁾ „In oppido *Keurewsudvarhely* denominato in partibus Slavoniae habito.“ Így idézi Turóczi krónikájából e helyet Katona, Hist. Civit. 11. köt. 452. l. A Bongarsiusféle 1600. évi kiadásban e helynév így van kiírva: *Reurewsudvarhel*. p. IV. c. XII.

²⁾ Vest. Com. 193. l.

³⁾ Hist. Crit. 11. köt. 454. l.

⁴⁾ Cod. dipl. u. o. 537. l.

⁵⁾ L. leírását Kat. Hist. Crit. 11. köt. 401. stb. l. és Fejér, Cod. dipl. 10. köt. 2. vol. 341—42. l.

⁶⁾ „In quam quidem regiam expeditionem tam grandem Dux Burgundiae *inter alias nationes*, ac francorum sive Gallorum populus arma non pauca fortiaque virorum bellatorum agmina advexerunt“. Turóczi p. IV. c. VIII. — L. szinte Cod. dipl. u. o. 340. l.

1351-ben, meg Máriát, ki 1384-ben erősíték meg ez aranybullát, követni, mert ellenkezőrőli vádoltatása is egyik oka volt az általános neheztelésnek, a legközelebbi vagy is az 1397. országgyűlési végzeménybe befoglalá a kevés sorral oly sokat mondó aranybullát.

Még néhány szót a végzeményt magába foglaló hártyalapról.

Küloldalán ez olvasható későbbi kéztől: „Litterae parvi momenti, et de bonis Kondianis non sonant.“ A mily igaz e mondatnak második — oly annyira alaptalan s a történelemben teljes járatlansága mutat első része.

Ugyanez oldal más részén szinte későbbi kéztől ez áll: „Privilegium Juris —“¹⁾. E három szó egy, még későbbi kéznek nem tetszván, nagy mérgesen kitörölte, s helyébe ezen épen nem helyesebb sorokat írta: „Decretum Sigismundi Regis Publicum Regni statum concernens, sine Dato. Procul dubio sub initium Regiminis ipsius, *antequam in hoc confirmatus fuisset emanavit et exolevit.*“ Szükségtelen volna a dőlt betűkkel kijelölt szavak alaptalanságát itt kimutatnunk, főnebbi soraink, úgy hiszem, eléggé megcáfolják. — Magát a hártyt úgy megviselte az idő, hogy összehajtásainál kilyuggatva többé teljesen el nem olvasható, s így néhány mondat vagy egészen, vagy részben hiányzik, min, bármennyire ohajtanók is, többé segíteni nem vagyunk képesek. Sőt nagyobb részén nedvfoltok is láthatók, annak jeléül, hogy egykor vagy valami folyadékba esett, vagy hogy nedves helyen tartatott. — Az írás is ezen lehető legroszabbjai közé tartozik. Végül az utolsó sor alatti kir. pecsét is annyira szét van rontva, hogy címeréből semmi, köriratából pedig csak e néhány betű vehető ki: † S (sigillum) S I — I S — N D I (Sigismundi) R (regis) — — — G R I (dei gracia?) — — — — N G (ungarie). — E pecsét, ha csak a szerfeletti hasonlat nem csal, ugyanaz avval, melynek rajza látható Praynál²⁾. Innen láthatjuk, hogy csak egyszerű gyűrűpecsét. Hogyan? ily ünnepélyes végzemények megerősítésére elégséges erővel bírt ily gyűrűpecsét?

¹⁾ A harmadik szót nagyon kitörölték, s nem tudom elolvasni.

²⁾ Syntagma Hist. de Sigillis. Tab. I. fig. 5.

Sokkal nagyobb irodalmunknak még ki nem töltött hiánya, és sokkal önkénytesb volt régibb századainknak e körüli eljárása, hogysem egész határozottan felelhetnénk e kérdésre. Megkísértjük azonban megoldását. Ne gondolja senki, hogy ily okmány érvényítésére mulhatlanul szükséges a *függő* pecsét. Első királyaink ilyet nem, vagy csak igen ritkán, használtak ¹⁾; ez okból olvashatjuk legrégibb okleveleinkben leginkább az „*impressi sigilli*“féle kifejezéseket ²⁾. Pray szerint első használta a függő pecsétet II. Béla 1135., mint tanúsítja Zsigmond 1423. évi átiratában ³⁾. Első királyaink névjegyeiket is írák az oklevelekre ⁴⁾, mi később Zsigmond s még inkább utódjaitól ujra

¹⁾ Pray u. o. 35. 71. l.

²⁾ Fejér C. d. I. 292. l. és Koller Hist. Ep. Quinqu. I. 70. 1009. év. Pray u. o. 53. l. 1025. év. — Az 1011. évben Katona szerint Hist. Crit. I. 171. l., Fejér szerint pedig u. o. I. 313. l. 1025-ben kelt veszprémi görög oklevelen is van nyomott pecsét ily felirattal: Stephanus D. G. rex totius Hung. Kat. u. o. Koller u. o. I. 70. l. Pray u. o. 53. — Fejér I. 457. l. 1082. év. — u. o. 467. l. 1091. év. — Pray u. o. 35. l. Fejér u. o. II. 58. l. 1111. év. — u. o. 41. l. és 43. l. 1103. év. — u. o. 80. l. 1112. — u. o. 82. l. 1130. év. — u. o. 87. l. 1137. év. — u. o. 109. l. 1138. év. — u. o. 113. l. 1138. év. — 128. l. 1146. év és Pray u. o. 103. l. — Fejér u. o. 430. l. 1148. év — van szó nyomott pecsétéről. Ezt csak néhány példaúl felhozva.

³⁾ Pray u. o. 39. l. Ámbár bórzsinegről függő pecsétet már sz. István is használt a zalai zárda alapító oklevélben 1019. év. „hanc paginam sigillo nostro autentico *corrigiae appensione* iussimus signari.“ Fejér u. o. I. 307. l. És ugyane zárdának 1024. adott levelében „sigilli nostri autentici munimine *corrigiae appensione* roborando consignavimus.“ Fejér u. o. 310. l. és Pray u. o. 47. l. és szinte Pray, Hist. Reg. Hung. I. CIV. l., mely helyeken e zsineg végett támasztott kétségek is eloszlatvák. — Hogy a kétségen kívül ál okiratról, mely 1092. kelve, és sz. Lászlónak tulajdoníttatik, ne is szóljunk. Fejér. u. o. 472. l.

⁴⁾ Így sz. István a pannonhalmi apátság alapító levelében „hanc paginam *manu propria roborantes* signari fecimus, signum D. Steph. inclyti regis.“ Pray u. o. 100. Fejér u. o. 282. l. e helyet így adja: „Hanc paginam *manu propria* sigillari iussimus. Signum D. Steph.“ stb. így adja Koller is f. h. 70. l. *) jegy alatt; Katona pedig f. i. h. I. 97. l. „hanc pag. *manu propria roborantes* sigillari iussimus. Signum D. Steph.“ stb. Adja a monogrammot is. A rajtlelvő pecsétről azt mondja Fejér „ligamine penes monogramma transmissio sigillum a tergo membrane simplex traductum est“ (u. o. 283. l.) és a jövő lapon „sigillum *appressum* Cerae albae, cum epigrapho exhibit Pray Synt. Hist. Tab. 8. fig. 1.“ Tehát e szerint

fogantatba vétetett; sőt első királyaink néha magok tették leveleikre a pecsétet is ¹⁾, vagy gyakran pecsét sem tétetett az oklevelekre ²⁾ és pedig nagyon fontos ügyekben sem ³⁾.

nyomott pecsét. Pray is ezt mondja (u. o. 35. és 49. l.). Katona pedig *Appensum* diplomati sigillum (I. 98. l.). E szerint tehát *függő* a pecsét. Katona is látta ez okiratot, Fejér is, mint magok állítják. Kinek higyük most? . . . Azért már Schwartner is ezt mondja (l. *Introd. in Art. dipl.* Pest, 1790. 168. l.): „*Sigillum diplomatis S. Stephani anni 1001. — secundum alios pendet, secundum alios agglutinatum est.*“ A bakonybéli apátságnak 1037. adott oklevélben: „*Signum D. Stephani regis incltyi.*“ Katona I. 446. l., hol a monogram is látható; és Fejér, I. 330. l. Hibáz tehát Koller (f. h. I. 70. 11. jegy alatt) állítván hogy ez okiraton sem pecsét, sem aláírás nincs. Így az Eszterháziféle 1095. évi de jóformán ál okiratban: *manus propria* D. regis. Fejér, I. 490. l.

¹⁾ A pécsváradi apátságnak adott oklevélben 1015. „*hanc paginam manibus propriis roborantes sigilli nostri munimine — — confirmavimus unanimiter.* Signum D. Steph. stb. Fejér, I. 302. l. — A tihanyi apátság oklevelében 1055. „*sigilli nostri impressione signavimus.*“ Pray u. o. 101 l. Fejér, I. 393. — 1057-ben „*predictas ordinationes omnes suscipimus — — et sigillo regali sigillavimus.*“ Pray u. o. 101. l. Fejér, I. 396. — A gróni apátság oklevelében 1075. „*manu propria subterfirmavi et sigillavi.*“ Fejér I. 439. l. — Kálmán 1102. „*Et hoc confirmamus nostra sigillatione istorum Comitum.*“ Fejér, II. 32. l. — II. Béla, 1135., *Regnante gloriosiss. Bela II. ipsoque sigilli sui impressione confirmante.* Fejér, II. 85. l.

²⁾ Fejér, II. 81. l. 1124. év. — u. o. 109. l. 1138. év. — u. o. 117. l. 1142. év. — u. o. 120. l. 1147. év. stb.

³⁾ Sz. István a nyitrai káptalannak 1006. adott levelén. Fejér, I. 286 l. Az esztergomban 1035. kihirdetett törvénycikkeinek végén sem aláírás sem pecsét. — A Rómában épített szállásról szóló levelén. Fejér, I. 332. l. Katona, I. 434. l. — Az országgyűlés folyama alatt 1093. kiadott sz. mártoni apátság oklevelén, Fejér, I. 483 l. — — nincs pecsét, legalább említve. — A tragúriak szabadalmait megerősítván pecsét említése nélkül így szól Kálmán király 1108. „*Hoc autem sacramentum a rege — — confirmatum est.*“ Fejér, II. 46. l. és 1124. II. István a spalatróiak szabadalmait így erősíti: „*Et ego Stephanus — — Rex Hung. sub eiusdem sacramenti obligatione confirmo et corroboro.*“ Fejér, II. 81. l. — Sz. László és Kálmán törvénycikkeinek végén is hiába keresünk pecsétet, vagy csak említését is. — Gejza 1141. a spalatróiak jogait erősíti meg minden pecsét nélkül, pusztán „*corroboramus antiqua lege patrum nostrorum.*“ Fejér, II. 117. És 1142. újra e tárgyban: *sacramentum hoc a rege — — confirmatum est.* u. o. 119. l. — 1145. zárdát alapít Körtvéles-Madocsán, az oklevélben ismét semmi pecsétemlítés, csak „*huius nostrae donationis sunt testes.*“ u. o. 124. l. — Végül több országgyűlési végze-

Látjuk tehát, hogy a pecsétek kezelése eleinte igen önkényes volt, anélkül mégis, hogy ez az okiratok hitelességének ártana. Később kivált Zsigmond óta, mindinkább szaporodtak a nyomott pecsétek ¹⁾, bár a függők sem jöttek ki divatból. És a pecsétek használata határozottabb irányt vön. Így Hunyadi Mátyás alatt törvénycikk hozatott ez ügyben: „Item, quod nos utamur *quatuor aut quinque sigillis videlicet Bulla aurea, et duplici, secreto, iuridico et annulari*“ ²⁾. E törvénycikk azonban csak a pecsétek számát, de nem hol- és miképi használatát határozza meg. Erről felvilágosít minket Istvánffy Miklós Pázmán Péterhez írt levelében: „Primum (pecsét) *aureum* erat, sub quo edebantur litterae, seu donationes iis, qui rebus praeclare gestis, ac defensis vel latius prolati reipublicae finibus, id meruerant, dabanturque perpetui Cottus tituli aut ducatus — aut terrae ac bona aliqua de manibus — — regiis, aut fundationes Praepositarum Abbatiarum Eppatum. — Alterum *duplex et autenticum* vocatur — — sub hoc — eiusmodi litterae expediebantur quae Arma, ut vocant, seu Insignia Nobilitatis continebant et donationes, quae — legitima — — statutione peracta — — possessa tenebantur — — — *Sub secreto autem sigillo* Cancellarius, continuo lateri regis assistens, Instructiones oratoribus, aut legatis dandas, collationes Praefectarum aut exercituum et alia plurima, quae quotidie in consilio aut extra emergere volebant, simul et mandata clausa et aperta, iuridica et legitima nundinarum teloniorum aliorumque indultorum litteras expediebat. Item donationes et consensus regios ad quos legitima statutione — — et introductione opus erat et quae ad confirmandum reportari consueverant“ ³⁾. A „iudiciale“ vagy „iuridicum“ használata már nevéből eléggé kitűnik. De, a

mények nincsenek pecsét említésével megerősítve. Rövidség okáért csak a „Corpus Juris Hung.“ nagyszombati 1696. kiadásának azon lapjait irom ide, hol ily helyek találhatók II. köt. 69., 83., 85., 109., 114., 117., 131., 137., 141., 209., 269. II. csak II. Lajosig haladva.

¹⁾ Mint a Kondé-család, a pozsonyi káptalan, és város levéltárából kezeim közt volt oklevelek után öntapasztalásom után is állíthatom.

²⁾ Decr. 1471. art. VIII.

³⁾ Pray f. h. 74—75. l.

melyről nekünk jelenleg leginkább kell szólnunk, a *gyűrűpecsét* használatát Istvánffy nem határozza meg. — Szegedy így ír róla : „*Annulare (sigillum) Rex pro suo privato usu conservat.*“ Meg kell vallanom, miszerint e jelen értekezésünk alapjául szolgáló, és egy kezeim közt levő 1416. kelt oklevélen kívül, melyen négy Szentgyörgyi grófnak gyűrűpecsété látható, nem volt kezemben, de nem is láttam még hasonló pecséttel ellátott okiratot. Szabadjon mégis a felhozandó okokból Szegedynek iménti állítását kétségbe vonnunk. Istvánffynak fenebb látott meghatározása után indulva, ilyen, mint e jelen országgyűlési végzeményekre leginkább illik a titkos, az ugynevezett „*secretum*“ *sigillum*“ s használták is ezt erre gyakran királyaink²⁾). De az itt most a kérdések kérdése, vajon ezen nevezet alatt, mindig a valóságos titkos pecsétet értették-e? E kérdésre csakis szemlátomás után felelhetnénk határozottan. Kétségtelen az, hogy e *secretum* nevezet a habsburgi királyokig *nagyon tág értelemben* vétetett úgy annyira, hogy alig van egy neve a pecsétnek, melyre nem alkalmaztatott volna. Csak egy királyt, Hunyadi Mátyást vegyünk fel, ki pedig a rend, az igazság embere volt, s látni fogjuk e nevezet körüli habozását. Az egri templom kiváltságait 1459. megerősítvén, így szól : „*Praesentes concessimus litteras pendentes et autentici secreti sigilli nostri* — — — *munimine roboratas.*“ Az *authenticum* pecsét alatt a *duplex* vagy is *privilegiale* értetik. — 1471. ítéletében, melyre tehát „*iudiciale*“ pecsét kelle, ezt így nevezi „*sigilli nostri secreti pendentes* — —“. — 1458. pedig a gyűrűpecsétet nevezi így : „*Quibus propter absentiam maioris secreti sigilli nostri annulare secretum sigillum nostrum iussimus apprimi*“ — és 1487. „*Datum sub annulari secreto sigillo nostro in arce novae civitatis nostrae Australis*“³⁾ (Wiener-Neustadt). — Ezek után joggal kérdehetjük, vajjon a fenebb említett helyek valamelyikén nem értetik-e a „*secretum*“ pecsét alatt más, például gyűrűpecsét? Mi annyival lehetségesb, mert határozott

¹⁾ Schwartnernél f. h. 172. l.

²⁾ L. a Corp. Jur. főnebbi kiadásának, II. köt. 107., 120., 170., 222., 255., 264. és 284. ll. ismét csak II. Lajosig haladva.

³⁾ Pray f. h. 80—81. l.

adataink vannak, hogy a legfontosb esetekben is használtatott ily gyűrűpecsét. Így már sz. István a veszprémi egyháznak 1009. adott okiratában így szól: „*Paginam hanc manu propria corroborantes annuli nostri impressione subter consignari curavimus*“¹⁾. — III. Endrének 1298. évi végzeményeit a honnagyk is pecséteikkel erősíték: „*Barones sigilla sua adinstar sigilli Praelatorum huic chartae statutorum apposuerunt*“²⁾. Az alább követő példákból fogjuk látni, hogy ezek itt csak pecsétgyűrűk lehetnek. — III. Endrének 1297. kelt s függő pecséttel ellátott okiratát Károly *gyűrűpecsétjével* erősíti meg, és Nagy Lajos szinte ily *gyűrűpecséttel* látta el 1347. levelét³⁾. Sőt Nagy Lajos a veszprémi káptalannak Károly rendelete folytán 1324. kiadott igtatási levelére a káptalani pecsét mellé *minden írás nélküli gyűrűpecsétét* (l. erről Pray f. h. 73. l.) tette⁴⁾. Így azon Pozsonyban 1402-ben kelt nevezetes okiratot, melyben beléegyeznek, hogy Zsigmond holta után Albertre szálljon az ország, így szólnak az aláírt honnagyk: „*Praesentes litteras fieri iussimus sigillorum nostrorum appensione roboratas*“⁵⁾. Pray⁶⁾ megjegyzi: „*Sigilla sunt omnia annularia*.“ Így a király távollétében 1474. Budán tartott országgyűlésen a honnagyk: „*Harum litterarum nostrarum, quibus sigilla nostra sunt apposita, vigore — mediante*.“ — Így végül ama II. Ulászló alatt 1505. Rákoson idegent királynak többé meg nem választásáról hozott végzeményeket így erősítik meg a honnagyk: „*Quas nos Praelati et Barones impressione sigillorum nostrorum sub veris annulis nostris — — communiri fecimus*“⁷⁾. Nem mondhatjuk pedig, hogy itt e honnagyk kényszerítve voltak gyűrűpecsétet használni, nem lévén nekik másminő; mert a főpapokról bizonyos, hogy kis és nagy

¹⁾ Fejér I. 291. l.

²⁾ Pray, Hist. Reg. Hung. I. 323. l. és Kovachich, Suppl. ad vest. Com. I. 138. l.

³⁾ Pray f. h. 27. l.

⁴⁾ u. o. 29. l.

⁵⁾ u. o. 42. l.

⁶⁾ u. o. 42., 46. l.

⁷⁾ u. o. 46. l.

pecsétök volt ¹⁾, és hogy csak néha éltek gyűrűpecséttel ²⁾. De a főbb honnagykoknak is volt egyéb pecsétök, mint kitetszik ez, hogy csak egy példát hozzunk fel, Zsigmondnak 1395. évi leveléből: „Viri magnifici D. Leustachius regni nostri palatinus et C. Johannes de Kapola Judex Curiae nostrae in praemissorum corroborationem — — — *autentica eorum sigilla liberaliter duxerunt apponenda*“ ³⁾, s mégis itt csak gyűrűpecséteket használtak jeleül, hogy ez ily fontos ügyekben is érvényes volt.

Főnebb idéztem azon országgyűlési végzeményeket, melyek nincsenek pecséttel erősítve. Meglehet, csalódom. Meglehet, hogy az ott felhozottak néhányain, bár nincs említve, mégis van pecsét; mint például e jelen 1397. évi végzeményünk végén sem olvashatni semmit is pecsétről, mégis van rajta. Így Károly végzeményén sincs pecsét említve s mégis törvénykönyvünknek eléje bocsátott bévezetésében ezt olvashatni: „Extat etiam nunc manuscriptum *sub sigillo*.“ Így az 1453. évi végzemény is mélyen hallgat a pecsétről, de az eléje bocsátott és „*Lectori*“ címzett figyelmeztetésben mégis ez áll: „Hoc ejusdem Ladislai primum (decretum) *sub sigillo ipsius Ladislai Regis* missum — —.“ Tehát ezek után lehetséges, hogy több végzemények is ellátvák pecséttel, bár azt végökön nem említik is. De lehet-e ily minden, a szövegben előforduló említés nélküli pecsét alatt akár bullát, akár kettős, vagy pedig titkos pecsétet érteni? Nem hiszem hogy találtassék, ki ezt állítani merje. E pecséteket a bevett szokás szerint az okiratok végére írni szokott s rájuk viszonyuló szólásmód (formulae sphragisticae) kihagyásával nem lehetett használni; mert bizonyára, miután az általános szokást sértik vala, ál okiratoknak tartattak volna. Én legalább, nem láttam még e pecsétekkel ellátott egyetlen okiratot sem, melynek egyszersmind béfejezésében e pecsét meg nem volt volna említve. — Nincs tehát más hátra mint az ilyen, a szövegben előforduló említés nélküli pecséteket, mint ezt e jelen 1397. évi végzemények pecséte is

¹⁾ Sig. *maius et minus*. u. o. 30. l. Több példát felhoz Schwartner f. h. 189. l.

²⁾ Etsi sigillis annularibus interdum usi sint. Schwartner u. o. 190. l.

³⁾ Fejér 10. köt. II. vol. 267. l. Pray u. o. 120. l.

tanusítja, *gyűrűpecsétéknek* tartani. Mi annyival lehetségesb, mivel ily pecsétek, mint imént látók, fontos ügyekben is használtattak ¹⁾).

Valamint a „*secretum*“ nevezett, mint fentebb láttuk, elég önkénytesen használtatott, úgy a többi pecsétekkel sem éltek mindig a meghatározott osztály szerint. Sokszor, ha épen a szükséges pecsét nem volt kéznél, más, *néha nem is királyi* pecsét is megadta a kívánt érvényt. Így IV. Béla még atyja halála után is élt azon pecséttel, melyet azelőtt mint ifjabb király használt, és így ír 1236 : „*Praesentem chartam duplici sigillo nostro fecimus roborari*“; hogy pedig ez alatt csakugyan régi pecsétét érti, kitetszik a folytatólag hozzáadott szavakból „*et statim, dum sigillum privilegiale habuerimus, omnia supradicta in formam privilegii redigemus*“ ²⁾). — Nagy Lajos 1352. kiadott egyik leveléről így szól : „*Exhibuit nobis quasdam litteras nostras patentes, sigillo nostro rotundo, quo in ventionibus utimur, consignatas*“ ³⁾). Ilyennel élt már ugy látszik Károly is; mert 1323. ezt mondja : „*Datum in Damas ventionis loco*“ ⁴⁾). Nagy Lajos idegen pecséttel is élt : „*Datum in Cassa* — mondja ő — a. d. 1363; *praesentes autem propter carentiam sigilli nostri sigillo reginali iussimus consignari*“ ⁵⁾). Erzsébet királyné férjének elhunytá után is használja ennek pecsétét 1368. és 1369. — II. Lajos is használta atyjának pecsétét „*quas — — paterno nostro sigillo impendenti fecimus obsignari*“, így szól ő 1516. ⁶⁾

Ha tehát királyaink többször ily önkénytesen bántak a pecsétekkel : hogyan kívánhatnók, hogy épen Zsigmond, ki valamennyi királyaink közt egész I. Ferdinándig legtöbb oklevelet menesített ki ⁷⁾), kinek, ha a különféle időben használ-

¹⁾ A gyűrűpecsét gyakoribb használata mellett bizonyíthat az is, hogy II. Ulászló egyszerre két ily pecsétgyűrűt készíttetett magának : „*Eodem die — így szól e király számkönyve — Magro Bernardo, qui fecit regiae Majest. duo sigilla annularia, dati sunt eidem floreni quatuor.*“ Pray f. h. 7. l.

²⁾ Pray u. o. 10. l.

³⁾ Pray u. o. 83. l. Ki ezen megjegyzéssel kíséri „*sed — — — non videtur ab annulari diversum esse.*“

⁴⁾ u. o. 118. l.

⁶⁾ u. o. 9. 10. l.

⁵⁾ u. o. 77. l.

⁷⁾ Schwartner f. h. 7. l.

takat mind számba vesszük, 12-féle pecsége volt ¹⁾), hogyan kívánhatnók, mondom, hogy éppen e Zsigmond használja mindig rendesen e sokféle pecsétjeit? — Hogy Zsigmond is csak a többiek példáját követte gyakran azon pecséttel élve, mely éppen keze ügyébe került, maga bevallja. Így csak két igen nevezetes esetet felhozva: „Datum — mondja ő azon levelében, melyben Albertre hagyományozza az országot — Posonii *sub sigillo vicariatus Romani Imperii cum secreto nostro sigillo, propter carentiam nostrae sigilli maiestatis*“ ²⁾ és 1407. „*praesentes autem propter celerem expeditionem causarum regnicolarum nostrorum sigillo vener. Patris Eberhardi Eppi eccl. Warad. aulae nostrae Cancellarii fecimus consignari*“ ³⁾. — Ha tehát itt Zsigmond egy, mint a szöveg mutatja, nevezetes ügyről okirat érvényesítésére elégségesnek tartott egy, nem is királyi, hanem *magán* pecsétet: miért nem használhatta volna 1397. törvénycikkeinek érvényesítésére saját gyűrűpecsétét? Melynek pedig még azon nevezetes sajátosságát is kell tekintetbe vennünk, hogy *veres* viaszba van nyomva. Tudjuk, hogy Zsigmond csak később, mint római császár élt rendesen veres viasszal ⁴⁾), mint magyar király pedig nagyon ritkán használhatta ⁵⁾), s talán csak, mint itt, a legfontosb esetekben. — — Végül ha megengednők, hogy ez okiratunk csak másolat, így oldhatjuk meg a pecsét körüli nehézséget. Lehet hogy ez okirat csak másolat ⁶⁾), s lehet, hogy az eredeti a kívánt pecséttel volt ellátva, mely a mi iratunkra ezen esetben csak

¹⁾ Pray f. h. 9. l. Ennyit még külföldön is aligha használt valaki; legalább Gatterer különösségnek említi fel, hogy habsburgi Rudolfnak *nyolcféle* pecsége volt. (u. o.)

²⁾ Pray u. o. 41. l.

³⁾ u. o. 77. l.

⁴⁾ „*Sigillo suo in cera rubra, qua ut Rex Romanorum utitur, impresso*“ mondja Kanizsay Zsigmondnak korlátnoka u. o. 26. l.

⁵⁾ Sőt Pray ezt mondja róla: „*Ex sigillis tamen Hungaricis — — nullum toto, quo is (Zsigmond) regnabat, tempore, invenias, quod ceram rubram referat.*“ u. o. 27. l. A mi pecsétünk mutatja, hogy ez állítása nem áll.

⁶⁾ Tudniillik oly másolat, melynek mind szerkezete, mind pedig e kifejezése „*ad presens festum b. Mich. Archang.*“ eléggé mutatja, hogy „*verbale transsumtum*“, mint mondani szokás; mert ha másolat, ugy legalább is néhány nap, vagy talán héttel is később iratott az eredetinel s mégis megtartja az eredetinek „*ad presens festum*“ kifejezését.

azért nem tétetett, mert az átiratokat átalán véve nem volt szükséges az eredetin levő ugyanazon pecséttel ellátni. Így IV. Béla 1244. Pestnek szabadalmakat ad aranybulla alatt ily megjegyzéssel: „Verum quia exhibitio privilegii ipsorum existens sub aurea bulla propter viarum discrimina esse periculosa videbatur, *transcriptum eiusdem de verbo ad verbum sub munimine duplicis sigilli concessimus eam praesentibus fidem volentes adhiberi, ut ad exhibitionem illius nullatenus compellatur.*“ Ha tehát itt az aranybullát érvényesen képviselte a másolatban a kettős pecsét: miért ne képviselhetné szinte érvényesen jelen okiratunkban, ha másolatnak vesszük, az eredetinek jóformán *tithos* pecsétét, a *gyűrűpecsét*?

Talán hosszabb kelleténél a kérdésnek fejtegetése és talán megviseli végig futása olvasóim türelmét. De e tárgy, oly nagy fontossága dacára, sokkal csekélyebb figyelemre méltatott eddig, hogysem kérdésünk megoldásának e jelen kísérlete szükségtelen, vagy fölösse válnék.

Így előre bocsátva a szükséges észrevéteket, közöljük már most magát a végzeményt híven még helyesírási szempontból is, a mint az előttünk fekvő hártya magában foglalja, csak a pontozást változtatva, miután az eredetiben használt több helyt nehezíti az értelmet.

Nos Sigismundus dei gracia rex hungarie, dalmacie, Croacie etc. Marchioque Brandenburgensis etc. Memorie commendantes tenore presencium significamus, quibus expedit, uniuersis, quod¹⁾ cum per insultus et potentiam Turcorum et aliorum scismaticorum (így!) — — hominum In quibusdam annorum curriculis iam retrolapsis usque presens tempus²⁾ confinijs regni nostri hungarie pridem plurime deuastationes, spoliaciones et concremationes possibiles, hominum utriusque sexus, virorum scilicet et mulierum subducciones, alia eciam cruciamina intollerabilia, per que facta, nostra et omnium

¹⁾ Ezen hely, egész a tulsó lapon álló † jegyig egyezik a Kanizsai-féle okiratnak soraival.

²⁾ Kimaradt utána: in.

regnicolarum nostrorum potencia dimi(nuta es)se videbatur, creberrime commissa fuissent et committerentur de presenti; ea propter de bono et tranquilo statu, ac restauracione confiniorum dicti regni nostri volentes contemplari, tam pretextu premissorum, quam eciam pro alijs factis et arduis negocijs ipsius regni nostri et sacre regie nostre corone ¹⁾), vniuersos Prelatos et viros ecclesiasticos ecclesiastica dignitate prefulgentes ac Barones nostros, Item *de quibusuis Comitatibus regni nostri singulos quatuor probos et Nobiles viros* de plena potestate rectorum consociorum ipsorum fungentes *ad festum presens beati Mychaelis archangeli pro congregacione et consilio generali* in premissis facienda *huc in Themeswar* litteris nostris mediantibus (convenir)e mandassemus denum eisdem in locum et terminum prenotatos pariter accersitis et convenientibus annotati Barones et Nobiles regni nostri super omnibus premissis, diligenti tractatu, sano consilio et matura deliberacione inter se preha-

¹⁾ Petrovics (u. o. 73. l.) e szavakra ezt jegyzi meg: „Ezen más nevezetes országos dolgok alatt nem érthete a király egyebet, mint a pártütőknek a tavasszal félbenhagyott lecsillapítását s *gondolkodásmódjához képest súlyos megbüntetését.*“ — Csak végig kell ez okiratot olvasni s láthatjuk, mennyire csalatkozott Petr. s mely rossz oldalról fogta fel Zsigmond jellemét. Közönségesen, és méltán, megjárja az ember, ha olyas dologról hoz ítéletet, melyről nincs tudomása. Átalán Petr. igen keményen jellemzi Zsigmondot; pedig ha voltak is árnyoldalai, de voltak fénypontjai is, és lovagiassága, bőkezősége, nagylelkősége, mindig tiszteletben kell hogy tartsák emlékezetét. Ne feledjük továbbá a Károly és Nagy Lajos korában oly tulhatalomra kapott oligarchiát, mely sokszor legjobb szándékát, terveit meghiusítá. Mindezek után nincs okunk Zsigmond felett pálcát törni, sem uralkodásán szégyenkednünk . . . „Sigismundum — — ex imperatoribus natum et ipsum imperatorem, cuius nomen Italia, Gallia, Germania et omnis Europa venerata est, quem barbarae nationes timuerunt“ mondja róla a mély belátású Aeneas Sylv. (Hist. Bohem. Coloniae 1532. 102. l.) És a szinte nemes, egy egész századdal később írt Carion János (Chronica durch Magr. Joh. Car. vleissig zusammen gezogen. Wittenberg 1532) így jellemzi őt: „Er (Zsigmond) ist ein weiser, gelehrter und fromer fürst gewesen“ (125. l.) és „er ein seer milde und keisarlich gemüt gehabt hat und gros gut weg gegeben, wie Leonardus Aretinus von ihm schreibt, *der ihn gesehen hat vnd von wegen des Bapstes viel für ihm zu handeln gehabt*“ (150. l.) és „der Keisar (Zsigmond) weislich bedacht habe, das alle wolfart Gottes gabe sein müsse“ (160. l.).

bitis, taliter inter se duxerunt disponendum et ordinandum, ut ¹⁾ annuatim in festo sancti regis Stephani, nisi arduo negotio ingruente vel infirmitate fuerimus prohibiti, Albe (Székesfejérváratt) teneamur solempnizare*) et si nos interesse non poterimus, palatinus proculdubio ibi erit pro nobis, ut vice nostra causas audiat et quoslibet presentibus partibus Judicet ²⁾; et omnes seruientes, qui voluerint, libere illuc conueniant; et ³⁾ quod nec nos, nec posteri nostri, in aliquo tempore seruientes capiamus, vel destruantur fauore alicuius potentis; nisi primo Citati fuerint et ordine Judiciario conuicti ⁴⁾. Super predia seruientium, nec domos, nec villas descendimus; nisi vocati; Super populos eciam ecclesiarum ipsorum nullam penitus collectam faciemus ⁵⁾. Comites parochianj predia seruientium non discuciant, nisi causa monetarum ⁶⁾. Comites curie parochiani nullum penitus discuciant; nisi populos sui castri; fures et latrones, bijlokij regales discuciant

¹⁾ Itt kezdődik az aranybulla.

*) Hogy e szó alatt inkább egyházi, mint világi, vagyis törvénykezési ünnepet, kell értenünk, több írónk állítja; sőt hogy régente is inkább egyházi értelemben vétetett, nyilván kitetszik, ezen cikknek régi magyar fordításából, melynek egy XVI. századbéli kéziratban levő másolata így hangzik: „Elseu, hogh ha mynket megh nem tyllth walamy nagy jeles Zewgssegewnk, wag Betegsegewnk mynden ezthendenkenth *Zenth Itwan Kyrat* napyan *Zekesfeyer wawath tartozwnk az Innepetk megillený.* Es ha my otth nem Lehetwnk Nadrispan Kethseghnekewl otth lezen erethewnk, ez my kepewnkben, minden ember dolgath megh halgassa. Az Nemessek es az Mellyknek akarathya lezen, zabadon oda gyewlhessen“ (Kovach-Suppl. ad Vest. Com. I. 78. l.).

²⁾ E szavak nincsenek a bullában.

³⁾ A bullában így: *Volumus etiam.*

⁴⁾ A bullában ezután jó: *Item nullam collectam nec libras denariorum colligi feciemus.*

⁵⁾ Ezután következik a bullának IV. cikke egészen, melyet Nagy Lajos is kihagyott megerősítő leveléből: „*Excepto solummodo uno articulo — eo videlicet: Quod Nobiles homines sine herede decedentes, possint et queant vel alijs Ecclesiis, quibus volunt, in vita, vel in morte dare et legare, possessiones eorum vendere, vel alienare.*“ (l. Decr. Ludov. an. 1351.)

⁶⁾ A bulla folytatja: *et decimarum.*

ad pedes tamen ipsius Comitatus. Item populi coniurati in unum fures nominare non possint, sicut consueuerant, si autem rex extra regnum exercitum ducere voluerit, seruientes cum ipso ire non teneantur; nisi pro pecunia ipsius, et post reuersionem Iudicium exercitus super eos non recipiet; Item si extra regnum cum exercitu ierimus, omnes, qui Comitatus habent, vel pecuniam nostram ¹⁾ nobiscum ire teneantur; tempore autem maxime necessitatis huius regni hungarie; dum
 [scilicet extranea potentia paganorum scilicet et aliarum nacionum, metas et confinia eiusdem regni hostiliter subintrare conaretur, Baro eciam in metis et confinijs dicti regni nostri, honorem a nobis tenens, huiusmodi potencie resistere nequirit; tunc uniuersi regnicole, unanobiscum, aduersus iam dictorum potenciam more exercituancium; specialiter autem Barones, Honorem a nostra maiestate possidentes, personaliter et quolibet tempore unanimiter insurgere; aut si nos in dicto regno nostro alijs negocijs regni nostri occupati *non* ²⁾ essemus, tunc cum domino palatino regni nostri, ad metas et confinia eiusdem regni taliter exercituare, ut Nobiles, quotquot fuerint fratres in numero, absque ulla diuisione simul coniuncti et in una Curia residentes, unum ex ipsis, ceteri vero, diuisionaliter ab invicem sequestrati, singuli singulariter exercituare teneantur, si autem quispiam ipsorum possessionatorum hominum infirmitate inhibitus exercituare nequirit; tunc homines suos, more exercituancium disponendo, faciat exercituare. Minores autem Nobiles, Jobagionibus orbat et priuati, si euidenter eorum egritudinis causam declarare valebunt, expediti habeantur. Si vero quemquam possessionatorum hominum ab ipso exercitu abesse contingeret, vel quispiam ipsorum in ipsum proficisci recusaret, tunc, prout numerus et quantitas Jobagionum ipsorum affuerit; videlicet in tantis florenis auri, per centum denarios Nouos computatis, quantos Jobagiones habuerint, Ceterae autem Nobiles persone Jobagionibus carentes in singulis tribus marcis denariorum, conuincantur eo facto; hoc non pretermisso, ut quiuis Baronum et Nobilium

¹⁾ A bulla így : *pro pecunia nostra.*

²⁾ Ez értelemzavaró tagadó szócska csak tollhibából jöhetett ide.

regni nostri possessionatus secundum exigenciam statum et possibilitatem virium ipsorum, scilicet de quibusvis viginti jobagionibus unum pharetrarium, more exercituancium promptuare (így!) et in ipsum exercitum, durante duntaxat presenti guerra (így) paganorum, secunducere et exercituare facere teneatur. Praeteritis autem guerris presentibus prememoratam exercituancium regnicolarum universorum pristinam libertatem, temporibus aliorum regum, nostrorum scilicet predecessorum, assuetam, viceversa optinebit. **Nihilominus omnes exercituantes in itinere ipsius exercitus, tam in eundo, quam eciam in redeundo, in expensis ipsorum proprijs, precedendo ab omnibus spolijs, rapinis et receptionibus victualium inhibiti sint et prohibiti, si vero quemquam exercituancium secus in hijs facere contingeret; ex tunc Idem absque prorogacione aliquali in facto potencie conuincatur eo facto ¹⁾. Palatinus omnes homines regni nostri indifferenter discuciat ²⁾. Iudices vicarios non habeant; nisi unum in curia sua. Curialis comes noster, donec in curia manserit, omnes possit adiudicare et causam in curia inchoatam (így!) ubique terminare; sed manens in predijs suis pristalduno ³⁾ dare non possit, nec partes facere citare. Si quis Jobagio, habens honorem, in exercitu fuerit mortuus; eius filius, vel frater, congruo honore sit donandus; et si seruiens eodem modo fuerit mortuus, eius filius, sicut regi**

¹⁾ E hely az aranybullában röviden csak így fordul elő: *Si vero ex adversa parte exercitus venerit super regnum omnes universaliter ire teneantur*. Az alapgondolat minden esetre ugyanaz, csak kivitele van az akkori körülményekhez alkalmazva. Ehhez hasonló decretuma van Zsigmondnak 1435. az is „Decretum Quintum super modo exercituandi“ cím alatt. E hely tagadhatlanul igen fontos, sőt egyike ezen határozat legfontosbjainak; mert általa ismét némi fény derül ezen, még egészen tisztába máig sem hozott, kérdésre „super modo exercituandi.“ — Kovachich bizonyosan örülendett, ha ezen kérdésnek általa írt elég hosszú fejtegetésébe (l. Suppl. ad Vest. Com. I. köt. 350—466. l. és Vest. Com. 223. l.) e jelen sorokat is beléfoglalhatta volna.

²⁾ A bulla folytatja így: *sed causam Nobilium, que ad perditionem capitis, vel ad destruccionem possessionum pertinent, sine conscientia regis terminare non possit*.

³⁾ A bulla, egyezőleg az értelemmel, *pristaldum*-ot ír.

videbitur, donetur ¹⁾. Uxores deceden(cium, vel) condemnatorum ad mortem per sentenciam, vel in duello succumbencium, vel ex quacunque alia causa (non) fraudulentur dote sua. Jobagiones ita sequantur Curiam, vel quocunque profisciantur, ut pauperes per eos non opprimantur, nec spolientur. Palatinus autem, Judex Curie, Bani et Comites regios honorem p — iuxta honorem eorum qualitatem non habuerint, vel distinxerint populos castri eorum, Nobiles eciam et — uis cuiusuis status homines, conuicti super hoc, coram omni regni, dignitate sua turpiter spolientur cum restitutione ablatorum ²⁾, Agazones, Caniferi et falconarij non presummant descendere in villis s(ervientium. Integro)s ³⁾ Comitatus, vel dignitates quascunque in predia, seu possessiones non conferemus perpetuo; possessionibus (eciam), quas quis iusto seruiicio obtinuerit, aliquo tempore non priuetur. Item seruientes accepta licencia a nobis possint libere ire ad filium nostrum, seu ⁴⁾ a maiori ad minorem; nec ideo possessiones ipsorum destruantur al — — — cio ⁵⁾ Filij nostri condemnatum vel causam inchoatam coram ipso, prius quam terminetur coram (eod)em, non recipimus, nec e conuerso filius noster ⁶⁾. Jobagiones ca-

¹⁾ Következik a bulla XI. cikke egészen.

²⁾ E bulla e helyet így adja: *Item si quis comes honorifice se iuxta Comitatus sui qualitatem non habuerit, vel destruxerit populos castri sui, convictus super hoc, coram omni regno dignitate sua turpiter spoliatur cum restitutione ablatorum.*

³⁾ E zárjel közti szavakat a bullából pótoltuk.

⁴⁾ A bulla e szó helyébe ezt teszi: *ut*.

⁵⁾ A bullából az itt hiányzó szavakat így pótolhatni: *aliquem iusto iudicio*.

⁶⁾ Ha nem tudnók, hogy e szavak a bulla szavai, könnyen zavart okozhatnának; mert történelmileg bizonyos, hogy Zsigmondnak nem voltak fiai, s itt mégis egész határozottsággal említi: *filius noster*; sőt többeket: *a maiori ad minorem*. De így tudván, hogy ezek egyszerűen a bulla szavai, melyet ő, csak a legszükségesebb helyeket változtatva, vett át határozatába, minden zavar szétoszlik; mert hiszen természetesnek fogjuk találni, hogy ő e határozat keletkeztekor még táplálta keblében a születendő utódnak reményét. Legfőlebb azt lehetne itt különösnek tartani, hogy a bizonytalanról egész bizonyossággal beszél, mintha nem is lehetne máskép csak úgy, mint ő óhajtja.

strorum teneantur secundum libertatem a sancto rege concessam et constitutam ¹⁾, et hospites, cuiusque nacionis, secundum libertatem, ab inicio eis concessam, — — ²⁾ predia seruiencium equis nostris decimas non dent, nec ³⁾, predia regalia populi eorundem (decimas ⁴⁾ apportare teneantur ⁵⁾, porci nostri in siluis, vel in pratis seruiencium non pascantur contra voluntatem eorum ⁶⁾. Noua moneta nostra per annum obseruetur, videlicet ⁷⁾ a pasca, usque ad pasca, et denarij tales sint — — — — ⁸⁾ Bele. Comites Camere monetarum, salinarum et tributorum Nobiles regni et Judei fieri non possint ⁹⁾. Sales in medio regni non teneantur, nisi tantum in Zalach, et in Zeged ¹⁰⁾, et in confinio ¹¹⁾ possessiones extra regnum non conferantur, etsi aliquae collate vel vendite fuerint perpetuo — — — — ¹²⁾. Comit-
tes Jure sui Comitatus tantum fruantur ¹³⁾. Item pre-
ter hos quatuor Jobagiones ¹⁴⁾ — **Palatinum, Banum et**
Curiales Comites regis et regine, duas dignitates nul-
lus teneat ¹⁵⁾. Item ¹⁶⁾ si prelati, vel aliqui viri ecclesiastici

¹⁾ A bulla így : a sancto rege **Stephano** institutum. Similiter stb.

²⁾ A bullából így egészíthető ki : **teneantur** (e szó itt s főlegb ily értelmű : tartassanak). Ezután jön a XX. cikk egészen, s utána a jövő cikknek e két szava : **Episcopi super** stb.

³⁾ A bulla e szükséges szavat adja hozzá : **ad**.

⁴⁾ A bulla hozzáadja : **suas**.

⁵⁾ ⁶⁾ ⁹⁾ és ¹¹⁾ Mind e helyen oda teszi a bulla e szót : **Item**.

⁷⁾ E szó hiányzik a bullában.

⁸⁾ Így egészíthető ki a bullából : **Quales fuerunt tempore Regis** stb.

¹⁰⁾ Itt nagy eltérés van a bullától; mert ez ily városokat említ : **Zabolch et Regecz**.

¹²⁾ E helyet így adja a bulla : **Si sunt aliquae collatae vel uenditae, populo regni ad redimendum reddantur**.

¹³⁾ A bulla folytatja így : **Cetera ad regem pertinentia, scilicet cibrones, tributa, boves et duas partes castrorum Rex obtineat**.

¹⁴⁾ **Videlicet** hiányzik itt a bulla szerint.

¹⁵⁾ Itt megszakad egészen az aranybulla. Tehát az utolsó vagyis XXXI. cikk egészen kimaradt.

¹⁶⁾ Itt megkezdődik *Nagy Lajosnak 1351. kiadott határozata*, mely a magyar törvénykönyvben e cím alatt található : „*Articuli noviter con-*

*contra Nobiles regni nostri in aliqua causa — — — — —¹⁾
processerint et litem habuerint, tunc pro causa, pro qua agitur,
lite pendente, inter(dict)um in eos imponere, vel contra ipsos
sentenciam excommunicationis non possint promulgare, (sicut
hac) tenus vsi sunt et consueti, absque scitu et noticia regie
maiestatis, et si ijdem viri ecclesiastici seu — — — — —²⁾
alicuius Judicis presencia de Jure conuicti fuerint, tum eisdem
gravaminibus pena, — qua eorum aduersarios intendebant
onerare, seu agrauare³⁾, incidant eo facto nec pro funere homi-
num⁴⁾ vel aliquos interemptorum archidiaconi mala consuetudine
sicut⁵⁾ vsi sunt vnam marcam exigere — — — — —⁶⁾
ab emanacione litterarum suarum super perpetuacione posses-
sionum confidenciarum⁷⁾ cessent, et eorum sigilla omni careant
firmitate, lucrum vero Camere, prout tempore Inclyti principis
domini (Ludovici olim regis hungarie predecessoris nostri, pie
memorie⁷⁾, de quolibet integro fundo curie tres g(rossi —
— —⁸⁾ gr)ossis, in nostra Camera Cudendis, quorum grosso-
rum vnus sex denarios Camere nostre, in valore et quanti-
tate sex latorum viennensium⁹⁾ valeant (így!), et ipsorum*

cepti per Ludovicum Regem et ad Praescriptos Andreae Regis Articulos additi sunt isti.“ — Követi pedig, ugyszólva, *egészen szóról szóra*.

¹⁾ E szavak Lajos határozatából így pótolhatók: *in praesentia alicuius Judicis Regni nostri*.

²⁾ Így pótolhatjuk a főnebbi határozatból: *Praelati tramite juris observato in*.

³⁾ E helyet így adja a főn. hat: *tunc in eandem gravaminis penam, qua eorum adversarios intendebant aggravare incidant eo facto*.

⁴⁾ *Per aliquem* hiányzik itt.

⁵⁾ E szó előtt kitörölt *v* betű áll az eredetiben.

⁶⁾ *Valeant. Minuti etiam Conventus*. Így adhatjuk az itt hiányzókat a főn. határozatból. Hogy ily megölettek eltemetéseért ezen archidiaconi egy márkát követeljenek, már 1334. eltiltatott XII. Benedek pápa által Károly király könyörgésére (l. Suppl. ad Vest. Comit. I. 276. l.).

⁷⁾ E helyet Lajos átvette atyja határozataiból, mert az itt idézett szavak Lajos határozatában így hangzanak: *Prout tempore Inclyti principis Domini Caroli olim Regis Ungariae, genitoris charissimi pie memoriae*.

⁸⁾ *Solvebantur: sic et nunc cum tribus*. E szavak hiányzanak itt.

⁹⁾ Tehát itt Lajos eltér atyja határozatától, azon mértéket véve alapul, melyet ez 1342. eltiltott: „Ceterum statuimus, ut nullus omnino hominum — — cum parvis et etiam cum mediocribus *Viennensibus, quorum*

*grossorum qua(tuordecim) ¹⁾ vnum fertonem ²⁾ faciant, persol-
uatur; superfluos autem denarios, videlicet ³⁾ dicarum re dem-
pcionem (így!) et vic — — — — tes ⁴⁾ in propriis ipsorum
possessionibus commorantes, ac seruo ⁵⁾ ipsius lucri Camere,
dicatores dicare, et super ipsos lucrum Camere exigere non
possint, et generaliter dicendo — — s ⁶⁾, quam tres grossos de
vno fundo ⁷⁾ recipere valeant et extorquere; preterea ab omni-
bus Job(agionibus nostris aratoribus et vineas habenti⁸⁾)bus
in quibuslibet villis liberis ac eciam vduarnicalibus ⁹⁾, quocun-
que nomine vocitatis, reginalibus constitutis, exceptis Ciuitati-
bus muratis ¹⁰⁾, nonam partem (fru)gum suarum et vinorum
ipsorum exigere faciemus, et domina regina exigere faciet et predicti
Baro(nes et Nobiles similiter ab omnibus ara)toribus ¹¹⁾ Joba-*

*omnimodam extirpationem volumus et committimus — —, mercandi habeat
facultatem (l. Károly decr.).*

¹⁾ Így egészíthető ki e szó Lajos határozataiból.

²⁾ E Ferto, mely Fertum, Ferdonum és Fiertó név alatt is előfordul, negyed része volt egy márkának (l. Wagner, *Analecta Scepus*. I. 80. l. és Schoenvisner, *Not. Hung. rei Numer.* 277. és 317. l.). A magyar törvény-
könyvnek nagyszombati 1696. évi kiadása, melyet itt használtunk, e szó
helyébe a szövegben ezt írja: *unum florenum* és csak a lapszélre teszi:
alias fertonem. Hibás állítás; mert Lajos korában egyegy forint 90 denár
értékével bírt (l. Schoenvisner u. o. 316. l.); ha tehát „grossorum unus
sex denarios — valeat“, mint e jelen határozat mondja, akkor egy forintra
jő 15 garas. Innen láthatjuk, hogy e korban a fertó — mely 14 garas.
értékkel bírt „et ipsorum grossorum *quatuordecim* unum fertonem faciant
— — és florenus nem volt egy értékű, bár a különbség csak egy garasban
rejtett. Később Zsigmond fölemelvén a márka árát 10 pensa- vagyis
400 denárra, a fertó 100 denár — s királyi rendelet folytán, hasonértékű
volt egy aranyforinttal (l. Schoenv. ugyanott 318. l.). — Zsigmond korá-
nak pénzéről értekezik, elég bőven, Dobner is Praynál, *Annales Reg.*
Hung. II. 237–243. l.

³⁾ E szó hiányzik Lajos határozatában.

⁴⁾ *Et victualia recipere non valcant. Villicos et seruietes*. Így pótol-
juk e helyet Lajos határozatából.

⁵⁾ Hiba *servos* helyett, mint Laj. hat. írja s az értelem kívánja.

⁶⁾ *Nihil plus* hiányzik itt.

⁷⁾ E határozó szavak hiányzanak Lajos határozatában.

⁸⁾ Így adja e szavakat Lajos határ.

⁹⁾ *Villis* adja hozzá fölösen Laj. hat.

¹⁰⁾ *Mutatis* mondja, s aligha nem hibásan, Laj. hat.

¹¹⁾ Ismét Laj. határozatából pótoltuk e szavakat.

gionibus, vineas habentibus, in quibuslibet possessionibus ipsorum existentibus, nonam partem omnium frugum suarum et vinorum ipsorum¹⁾ eorum vsibus exigant et (recipiant)²⁾ prelati quoque viri ecclesiastici Jobagiones habentes, primo decimas, et posthoc similiter nonam partem omnium f(rugum suarum et vinorum ipsorum)³⁾ excipiant. Et si qui in exaccione prenotata secus fecerint; nos in talium rebellium, et presentem nostram statucionem⁴⁾ alterancium, possessionibus, pro usu nostro, ipsam no(nam partem i)psorum⁵⁾ frugum et vinorum exigere faciemus, sine diminucione et relaxacione aliquali. Item tam nos vel — — — eciam prelati Barones et Nobiles et possessionati homines, aquas piscinosas habentes, terciam partem omnium piscium ipsorum piscandarum in aquis fluentibus; in lacubus autem wlgo (így!) mo — (talán : mocsár?) seu morotua vocitatis mediam partem quorumlibet piscium annuis piscacionibus recipi faciemus, et ijdem — prenotata recipere debeant⁶⁾, ut per hoc honor noster augeatur et ipsi regnicole nobis fidelius⁷⁾ possint famulari, de possessionibus eciam a nobis et nostris successoribus inueniendis, Juxta earum quantitatem, videlicet de possessione prouentus decem marcarum facienti cancellarij nostri⁸⁾ vnā marcā, et scriptor vnum fertonem, et de maioribus possessionibus prouentus viginti marcarum facientibus, duas marcas, et scriptor similiter vnum fertonem recipere possint et habere, et sic consequenter, Juxta excrescenciam possessionum de Nouo inueniendarum⁹⁾. Ceterum¹⁰⁾ si quis Nobilis ordine Judiciario in facto potencie, succubitus duelli, in pena calumpnie, astacionis falsi termini et exhibicionis falsarum litterarum, ac sentencie capitalis, pro quocunque facto, in presencia palatini et Judicis Curie nostre, aut alterius cuiuscunque Judicis presencia, conuictus fuerit;

¹⁾ Laj. hat. ide teszi e szükséges viszonyzót : *pro*.

^{2) 3) 4)} E szavakat Laj. határozatából pótoltuk.

⁵⁾ Laj. hat. e szó helyébe írja : *institutionem*.

⁶⁾ E sorok hiányzanak Laj. határozatában.

⁷⁾ Laj. hat. hibásan írja e szó helyébe : *fidelibus*.

⁸⁾ Laj. hat. írja : *Vice Cancellarius noster* s aligha nem célszerűbben.

⁹⁾ Következik ezután a VIII. cikk, mely itt egészen kimaradt.

¹⁰⁾ E szó hiányzik Laj. határozatában.

*Judex illius cause talem conuictum recaptiuet et tribus diebus, causa reformationis pacis inter partes fiende et ordinande, detineat; et si concordare nequirent, tunc in manus sui aduersarij, ad infligendam sibi penam Juxta regni ¹⁾ consuetudinem de Jure debitam, asignet (így!); et si tali conuicto mortem vel aliam penam regni consuetudinis de Jure debendam infligerit, vel fecerit, tunc a Judice, et parte aduersa, sine recepcione alicuius pecunie, vel grauaminis possessionis sue, erit expeditus²⁾. Filij quoque, fratres proximi, sorores et vxores, pro excessu talis pereuntis³⁾ hominis, non debeant agrauari, sed in possessionibus, domibus et bonis ipsorum quieti et pacifici permaneant. Si autem cum parte aduersa homo, prenisso modo conuictus, posset concordare, Judex non ultra, nisi quinquaginta marcas, dando sibi terminum debitum ad easdem persoluendas, recipere possit; et si dato sibi termino soluere non curaret, de possessione sua, expirato ipso termino, recepto homine regis et testimonio alicuius capituli, vel credibilis conuentus, porcionem, vel porciones ipsas, quinquaginta marcas valentem, vel valentes, possit occupare, tam diu possidendam, aut possidendas, donec per hos, quorum redemptioni eadem, vel eedem ⁴⁾ conuenire dinoscuntur, pro ipsis quinquaginta marcis redimantur. Item supplicatum extitit nostre serenitati per regnicolas regni nostri vniuersos, (vt) cunctos Nobiles et quosuis possessionatos regni nostri Sclauonie, necnon Comitatum de Posega et de Valko, homines in solucionibus lucri Camere seu *Mardurinariarum* ⁵⁾, in*

¹⁾ E szó hiányzik Laj. határozatában.

²⁾ E helyet így adja Laj. hat. : „*Et si tali conuicto pars aduersa, sive recepcione alicuius pecuniae, sive grauaminis possessionis suae complauerit, erit expeditus.*“

³⁾ Laj. hat. így írja : *perempti*.

⁴⁾ Laj. hat. e fölös szót teszi ide : *magis*.

⁵⁾ Kellene lenni : *mardurinarum*. E szóról azt írja Wagner (*Analecta Scepus*. I. 352. l. *) jegy alatt : *Mardurinae videntur esse pelliculae Martis, animalis ex mustellarum specie, Hungaris Nyuszt vel nyest, Slavis kuna.* -- Hasonlót mond Schoenvisner (f. i. munk. 315. l.) s hozzá teszi, hogy az adónem a tót- és horvátországi bánoknak fizettetett, vagy nyusztbörökkel, vagy pedig megfelelő denárokkal. Magáról e szóról mondja Aldrovandus (Wagnernél u. o.), hogy spanyol eredetű. Hasonlót mond Pray is *Hist. Regum Hung.* I. CXVIII. l.

eisdem libertatibus in quibus ijdem regnicole nostri Hungarie forent constituti, relinquere dignaremur ¹⁾). *Item si aliquae Minere auri, argenti, Cupri, ferri vel alie* ²⁾) *fodine in possessionibus Nobilium invenirentur, absque competenti concambio non auferantur, sed pro talibus possessionibus, Mineras auri in se germinandis* ³⁾), *si regie placuerit voluntati, equales possessiones conferat Nobilis* ⁴⁾) *prenotatis, alioquin, si ipsas possessiones Minerosas regia maiestas pro concambio habere nollet, extunc Jus regale seu vrbure* ⁵⁾) *Juri regis pertinentes, percipi suo nomine faciet, easdem possessiones ipsis Nobilibus, cum ceteris quibuslibet suis utilitatibus, proventibus et Juribus relinquendo* ⁶⁾). *Si autem alicui possessionem vel possessiones contulerimus, ille possessionem vel possessiones eidem collatas pro se recipiat, et non nomine nostro, sed nomine proprio, cum contradictoribus, in statucione dicte possessionis apparentibus trahat. Item* ⁷⁾) *litem, ita, quod nomen nostrum ipsi litigionarie questioni non immisceat, nec procurator noster litteras ad secu-*

¹⁾ E helyet Laj. hat. két cikkben adja így : *Ad eorundem etiam Nobilium petitionem annuimus, ut universi viri Nobiles intra terminos regni nostri constituti in tenutis Ducalibus, sub inclusione terminorum ipsius regni nostri existentes, sub una et eadem libertate gratulentur* (XI. cikk). — *Lucrum etiam Camerae nostrae Nobiles inter fluvios Drava, Sava et de Posega et Valko, cum aliis viris Nobilibus Regni nostri, unanimiterolvere teneantur, nec ratione collectae mardurinarum Bansul mora vocatarum* *) *a modo et in posterum molestentur, sed ab omni exactione aliarum quarumlibet collectarum hactenus persolvi consuetarum exempti penitus, tanquam ceteri Nobiles nostri aliarum partium, et immunes habeantur.* (XII. cikk.)

*) Mosóczi Schoenvisnernél (fon. id. helyen) azt mondja : „Marturinás, Bansul mora illyrice dictas significare vectigal maritimum.“ Illirül nem tudok, tehát nem is mondhatom meg, mit jelent ezen : Bansul mora; annyit azonban felebb láttunk, hogy semmi esetre sem tengeri adót, mint Mosóczi akarná.

²⁾ Laj. hat. hibásan írja : *altae fodinae*.

³⁾ Laj. hat. helyesebben mondja : *germinantibus*.

⁴⁾ Tollhiba : *Nobilibus* helyett, mint Laj. hat. írja.

⁵⁾ Szinte tollhiba : *Urburas* helyett.

⁶⁾ Laj. hat. így folytatja : *Prout etiam idem Dominus Carolus Rex, genitor noster charissimus, ipsis regnicolis annuerat litterarum suarum per vigorem.*

⁷⁾ E szó itt értelemzavaró s Laj. határozatában sincs meg.

cionem¹⁾ *talium causarum a nobis recipere possit seu imper-
tire*²⁾. Denique istam consuetudinem, quod dum Nobiles regni
nostri ad conducendum uxores ipsorum accedunt, et more solito
cum ipsorum vxoribus ad propria redeunt³⁾, in pontibus et
tributis vna marca exigitur, duximus cassandam vel annichi-
landam. Nichilominus eciam⁴⁾ in Ciuitatibus et liberis villis
regalibus et reginalibus, prelatorum et Baronum et aliorum
Nobilium tenutis et possessionibus Jobagiones regnicolarum
nostrorum pro pristinis factis non possint impedire, prohibere,
seu arestare in rebus et personis, sed si iidem vlnera (így!),
lesiones, mortem, incendia et alia consimilia enormia perpetra-
rent manifeste, extunc ex parte eorundem Iudicium et iusticia
impendatur, et quilibet querulantes in ipsorum dominorum
suorum presencia Iudicium et Justiciam prosequantur con-
gruentem⁵⁾. Porro pro excessibus patris, filius nec in persona,
nec in possessionibus, nec in rebus dampnetur⁶⁾. Episcopi quo-
que, Capitula, abbates, conuentus, prepositi et ecclesie⁷⁾ pos-
sessionate ecclesiastice persone cum tribus litteris Inquisitorijs
nisi regia maiestas, destinatis probis viris, quos maluerit, ex-
periat⁸⁾ et informetur⁹⁾ super possessionibus acquirendis,
possessionem nec requirere, nec emere⁹⁾ possint, nisi cum lit-
teris priuilegialibus regis, vel regine, aut Iudicum vices geren-
cium regia maiestas¹⁰⁾. Homines autem Capitulorum, seu Con-
uentuum, qui ex mandato regio, pro testimonio ducuntur, non
possint esse alij, nisi hij, qui dignitates habent in eadem

1) Laj. hat. e szavakat helyesebben így adja : *Nec procuratorias lit-
teras ad executionem.*

2) Következik most az itt hiányzó XV. és XVI. cikk egészen.

3) Ismét tollhiba Laj. határozatának : *redeunt*-ja helyett.

4) E két szó hiányzik Laj. hat.

5) E helyet Laj. hat. rövidebben és világosabban adja így : *Ex tunc
ex parte eorundem, Iudicium et iustitiam, quilibet querulantium, in pro-
priorum dominorum suorum presentia, prosequatur congruentem.*

6) *Aut condemnetur*, adja hozzá Laj. hat.

7) E tollhibát így adja helyesen Laj. hat. : *ceteras.*

8) *Inter Nobiles et Ecclesiasticos*, írja hozzá Laj. hat.

9) *Nec retinere*, mondja határozottabban Laj. hat.

10) Ismét tollhiba *regie maiestatis* helyett, mint Laj. hat. s az értelem kívánja.

ecclesia; et si ipsius Capituli, vel Conuentus testimonium in equo suo proprio ductus fuerit, tunc per diem duos grossos, si vero in equo ipsius Nobilis ducetur tunc per diem vnum grossum ipse idem Nobilis dare teneatur; homo autem regius, qui ducitur ad citandum, vel Inquisicionem faciendam, non possit esse aliunde, nisi de eodem Comitatu, vel districtu, in quo est ille, qui Citatur, vel contra quem fit Inquisicio, et Capituli testimonium de propinquioribus Capitulis adducatur ad citandum, aut inquirendum; et Inquisiciones non possint fieri per alium modum, nisi mediantibus litteris regalibus, palatini et Judicis curie regie, et congregentur Nobiles illius Comitatus et districtus in vnum, et ab eis inquiretur manifeste. Causantes enim in quacunque maxima et ardua causa¹⁾, concordare voluerint, nec per²⁾ Judex prohibere non possit, et de Judicio pacis ab ipsis non plus, quam tres marcas exigere valeat quocunque modo, vniuerse eciam cause, in facto possessionum mote, vel mouende, in tercio termino absque dilacione et prorogacione aliquali terminentur³⁾, preterea eisdem regnicolis, nec non ad eorundem instanciam annuimus, vt omnes et quoslibet homines nostros alienigenas et aduenas de dicto regno nostro emittimus et emitti faciemus, preter hos, videlicet Magnificum virum dominum Stiborium wayuodam⁴⁾, ac venerabiles patres dominos Eberhardum Zagrabiensem⁵⁾ et Macarium Transsylua-

¹⁾ Hiányzik : si.

²⁾ E két szó, melyet az értelem itt semmikép sem tűr meg, úgy látszik, ki van törölve az eredetiben.

³⁾ Itt végét éri Lajos határozata. Nem is hiányzik belőle, csak a szokásos béfejezés, az országnagyok névsorozata.

⁴⁾ Erdélyi vajda 1395. évtől. Lásd, Katona : Hist. Crit. R. II. 11. k. 348. l. — 1397. évtől fogva erdélyi vajda és szolnoki gróf. L. Katona u. o. 450. 458. 478. és 519. l., sőt pozsonyi gróf is volt 1389. évtől. L. Katona u. o. 262. 295. 315. 325. 379. 384. 450. 458. 478. és 519. l. — Továbbá Fejér, Cod. dipl. 10. köt. II. vol. 340. 432. 552. stb. l. — Erdélyi vajdasága tartott egész 1402. évig; mert ez évben már így van aláírva : „Stiborius pridem Wayvoda.“ Katona u. o. 537. l.; s úgy látszik, többi hivatala is ez évben érte végét; mert ez éven túl többé nem találtam.

⁵⁾ Tehát ez Eberhard már 1397. volt zágrábi püspök, s nem jövő évben lett azzá, mint Kerchelich állítja (Hist. Eccl. Zágráb. 148. l.) — 1402-ben váradi — s 1410. vagy 1411. ismét zágrábi püspök lett; míg végre 1419. meghalt (ugyanott 151—159. l.). — Zsigmondnak különös hű

num ¹⁾ *ecclesiarum episcopos; et quod nos ac prenotati Episcopi et wayuoda nostri nostros et eorumdem familiarum alienigenas et aduenas de cunctis nostris et eorumdem Castris, tenutis et possessionibus vsque octauas festi Natiuitatis, domini nunc venturi* ²⁾ *excipiemus, transmittemus et transmitti faciemus per duos Episcopos et wayuodam prenotatos* ³⁾; nec amodo et deinceps plures homines aduenas, seculares videlicet et ecclesiasticos, ad honores seculares et beneficia ecclesiastica promouebimus, nec predictis auctoritatem promouendi commit-

embere volt. L. Katona u. o. 545. 627. l. és Pray, Specimen Hierar. 2. k. 348–349. l.

1) E püspökről nincs mit mondanom, ha csak azt nem, hogy Pray (u. o. 263. l.) kifeledte az erdélyi püspökök névsorozatából. Vagy tán azon Márton püspököt kell alatta értenünk, ki Pray szerint, 1395. erdélyi püspök levén, ez évben *Maternus* név alatt is előfordul, és még 1399. is erdélyi püspök volt?

2) Tehát határidő csak *három hónap* volt, mely, tekintve az akkori közlekedési alkalmat s a költözködésre nem épen legkedvezőbb october, november és december hónapokat, melyekre e határidő esett, bizony elég rövidre volt szabva.

3) E hely igen kedvező fényt áraszt ezen két évvel később történetekre: 1399. évnek vég hónapjaiban a tanácskozás ürügye alatt Budára gyűlt honnagyok Zsigmond elé mentek s elszámálván elégedetlenségök okait, őt elfogták és Visegrád — onnan pedig Siklós várába őrizet alá tették. Ez meglevén, rajtamentek udvara és környezetének minden külföldi — lengyel, cseh, német, svéd, francia és rajnamelléki személyzetén s kifosztva őket, kiűzték a hon területéről. Ez tény; de melynek eddig ismeretlen volt jogos alapja. Ha azonban most tekintetbe vesszük, hogy ezen idegenek eltávolítása *hongyülésileg* megrendeltetett, a király pedig megfelelni s eleget tenni két egész évig vonakodott, ki fogná annyira rosz néven vehetni, hogy a honnagyok, *mint tagjai a törvényhozó hatalomnak*, a királyi végrehajtó hatalom felfüggesztésével magok léptették életbe ezen közakaratólag s királyi beléegyezés- és szentesítéssel hozott törvényt, melynek végrehajtására két évi időközt hagytak, de sikertelenül, a királynak? . . . Ugy hiszem, ezek után egészen más szempontból vehetjük fel a Zsigmonddal egykorú és vele közelebbről ismerős (l. Katona fenn id. munka. 489. l.) Windeck Eberhardnak e szavait: „Dum numerabatur annus 1399., tunc Hungariae proceres ceperunt legitimum suum regem Sigismundum: famulos eius spoliauerunt: *aduenas vero Polonos, Bohemos, Teutones, Suevos, Francones et Rhenanos e suis terris, velut pecora, domino destituta, exegerunt.*“ — — Lásd, Katona u. o. és Fejér, Cod. diplom. id. kötet, 660. l.

timus; in cunctis eciam castris, tenutis et possessionibus, infra ambitum dicti regni nostri habitis, homines vngarie — — vis locabimus, et deputare feciemus per iam dictos. Ceterum ordinatum eciam extitit et dispositum per antefatos Barones et regnicolas vniuersos, vt omnia castra, tenute, Ciuitates et possessiones, que, vel quas, quibusdam eo tempore, quo iidem aduersus nos animo indurato et manu poten(ti sur)rexissent, pro timore insurreccionis eorundem tradidissemus et donassemus, simul cum talibus donacionibus, quas hijs, qui inter nostram serenitatem et predictos rebellizantes in nos pro pace facienda laborassent, aut pacem fecissent, contulissemus et tradidissemus, pre timore prenotato et iusto modo auferre valeamus ab eisdem*), donaciones autem vniuersas, quas hijs, qui nostre serenitati fideles famulatus impendissent, et qui in nostris seruicijs neci traditi et dimembrati fuissent, aut suorum filiorum et proximorum ipsorum necem ac sanguinis eorundem effusionem passi essent, fecissemus, ratificabimus et confirm(abimus litter)arum nostrarum per vigorem, et quod cuncta castra, tenutas ac possessiones quaslibet, quas et que, vendi-

*) E két cikket, véleményem szerint roszul fogta fel Petrovics így írván rólok: „Így tehát a törvény ezen adományosokat megfosztá azon közönséges és minden vádoltnak megengedett óvástól, hogy elítéltetését legalább két tanu vallomása állapíthassa meg.“ (u. o. 77. l.)— Ha országgyűlésen kívül, saját akaratából hozandja e törvényt s ha ő egy személyben vádló és bíró leendett, akkor megállna Petr. véleménye; de midőn maga e törvénycikk „ordinatum et dispositum extitit per — Barones“ kifejezést hocsát előre és a Treutel- meg Kanizsay-féle okiratok, mielőtt a király a jutalmat kimondják „a dictis prelati, Baronibus ipsi congregationi adherentibus, hoc idem unanimiter et concorditer affirmantibus“ szavakat használnak, mintegy alapul: akkor sem önkény, sem kényhatalomnak nem marad helye, hogy kénye kedve szerint büntessen, vagy jutalmazzon, hanem nyilván való, hogy ezen a körülmények által szükségessé tett törvénycikk az igazság rendes folyama szerint érvényesítettett. — Kérdi itt továbbá Petr. „de mely zenebonát ért Zsigmond ezen szavak alatt: eo tempore, quo iidem aduersus nos — — insurrexissent“ (u. o. 77. l.) E kérdésre bajos határozottan felelni, annyival inkább; mert, mint maga Petrovics a 78. l. megjegyzi: „Zsigmond országglása alatt eddiglen egyik zenebona a másikat érte.“Azért körülményesb adatok hiányában tartózkodunk e kérdésre felelni; mert sok szónak is utoljára csak gyanítás lehetne vége.

dissemus, aut impignorassemus, ab hijs, quibus ipsas, et eadem, vendidissemus, aut impignorassemus, sine omni pecunia solutione recipere et in Jus et proprietatem sacre corone nostre regie — — applicandi habeamus auctoritatem ¹⁾. Item si qui ex prelatiſ, ſeu viriſ eccleſiaſticiſ, Baronibuſ et eorundem Baronum filiſ ac magnatibuſ contra quocunq; in quibuſ ſiſ factiſ et cauſiſ in facto potencie, declaracioniſ falſarum litterarum, calumpnie et aſtancioniſ (így!) falſi termini, anotatiſ grauaminibuſ in preſencia — — convincerentur, hoſ non protegemuſ, ſed ad ſatiſfaciendum eorum aduerſariſ eoſdem per dominum palatinum aſtringi faciemuſ. Nichilominuſ ſi quiſpian terminoſ eorum Juramenti, duelli, communis Inquiſicioniſ et proprii obligacioniſ deputatoſ obmiſerint, eoſdem ²⁾ ampliuſ alter terminuſ pro ex ſe(cucione mi)nime debeat deputari, ſed ſecunduſ dignitatem taliſ cauſe Judex ordinariuſ procedere debeat. Nobileſ eciam regni noſtri et aliorum quorumuſ Jobagioneſ pro nulliſ factiſ regni noſtri ampliuſ dicari faciemuſ, ſed eoſdem in eiſdem libertatibuſ, quibuſ iidem temporibuſ regum predeceſſorum — — — frui et gratulari committemuſ. Hoc declarato eciam, quod ſi aliquiſ aliquas Novitateſ ſcilicet; facta potenciarum, ſpoliacioneſ, derobacioneſ (így!) et illegitimáſ poſſeſſionum occupacioneſ, ac alia conſimilia cuiſpian fecerit, aut irrogáſſet, tunc Vicecomes et Judiceſ Nobiliuſ, reſcita priuſ de hiſ omnimoda v(eritate, medi)antibuſ litteriſ noſtriſ regalibuſ graciſ, quibuſcunq; ex parte taliſ, ſine omni dilacione ſatiſfaccioniſ, complementuſ ³⁾ parti leſe impendant; et ſi qua (így!) parciuſ in huiuſmodi impenſionem Judiciſ non contentaretur, tunc diſcuſſio eiſdem Judiciſ ⁴⁾ impenſionis in noſtram ac prelatorum et regni noſtri Baronum (preſenciaſ tran)ſmitti debeat, vbi noſ et iidem prelati ac Baroneſ partibuſ ambabuſ, non obſtantibuſ quibuſ ſiſ litteriſ noſtriſ prorogatoriſ aliſque ⁵⁾, omni dilacione Judiciuſ exhibere teneantur hoc eciam non pretermiſſo,

¹⁾ E törvénycikkre hivatkozik Zsigmond a többször említett Vegla-féle oklevélben.

²⁾ Az értelem szerint így kell lenni : *eisdem*.

³⁾ Tudniillik : *veritatis*, mely szó itt kimaradt.

⁴⁾ Inkább : *Judicii*.

⁵⁾ Itt hiányzik ez előjáró : *sine*.

quod filias quorumvis regnicolarum nostrorum in possessionibus et hereditatibus patris sui, infra quintam lineam generationis eiusdem, in heredes masculas non procreabimus. Item si aliquis in grauaminibus aliquorum Judiciorum, in processu alicuius cause, in presencia cuiusvis Judicis, conuictus fuerit, tunc Judex ipsius cause, ante decisionem eiusdem, pro ipsis Judicijs neminem captivare, vel in rebus dampnificare presummat, demptis talibus personis, que ibidem in ipsius Judicis presencia, in factis potencie, calumpnie, declarationis falsarum litterarum et astacionis falsi termini conuincuntur, nec non, si aliquis quempiam nota infidelitatis denigrauerit, talem vna cum Baronibus, regni nostri Nobilibus, Judicabimus, et simul sentenciabimus. *preterea beneficia ecclesiastica Bullati* ¹⁾ *acceptare non valeant, nisi illi, quibus per patronos ipsarum ecclesiarum ipse ecclesie conferuntur* ²⁾.

¹⁾ E néven azok hivattak, kik Rómában szerzett felhatalmazás folytán, vagy valami egyházi javadalomra (beneficium) tartottak igényt, vagy pedig azok, kik másokkal pörbe keveredvén, szinte római felhatalmazás folytán, Rómába idézték, mellőzve a hazai törvénykezést, ellenfeleiket, vagy más kelletlenségre kényszeríték őket.

²⁾ Ez ismét igen nevezetes törvéncikk, melynek nyoma hosszú éveken át fellelhető régi törvénykönyvünkben. E cikk ugyanis egy maga nem volt képes e rég bevett szokást kiírtani és már 1404. ápril 6-án (die in octava Paschae) ismét hasonló értelmű, de hosszasan okadatolt, rendeletet volt kényszerítve Zsigmond Pozsonyban kiadni. E rendelet elején így mondja el ezen „Bullati“ által okozott rendetlenségeket: „— quam plures regnicolae nostri, Ecclesiastici, videlicet et seculares creberrimis vicibus tribulationes, et exactiones, damna nocumenta Jurium et Jurisdictionum ipsorum alterationes, ac violationes ipsis *per Bullatos* hactenus irrogatas — fuisse, ac irrogari de presenti lamentabilibus vocibus et turbatis animis. Nobis propalarunt, adeo insuper censuras Ecclesiasticas, utputa citationes extra Regnum, excommunicationes, interdicta, monitiones, pecuniarum, rerum, bonorum exinde exactiones, extorsiones et privationes, gravatos, impeditos et molestatos acclamarunt, quod nisi superinde eis remedium relevationis — adhiberetur, — ad ingentem exinanitionem rerum et bonorum, imo status libertatis et Jurisdictionis eorundem exterminium eos oporteret devenire — —“ (l. Pray, Hierarch. I. 92—93. l. és Kovachich, Vest. Com. 199. l.). Nevezetes Zsigmond e rendeletében e kifejezés: *Quemadmodum pridem factum et dispositum esse volumus*. Ebből Kovachich (u. o 203. l.) helyesen következteti, hogy alatta valami hongyülési határozatra hivatkozik Zsigmond, csak hogy melyikre? Íme mi nyilván láthatjuk,

*Nobiles eciam ad loca tributorum*¹⁾ *non compellantur, sed per portus, quos voluerint, libero transitu, absque aliquali impedimento, pociantur*²⁾; littere autem nostre graciose quibusuis mercatoribus in eo, vt iidem in locis tributorum regnicolarum nostrorum tributa non soluerent, date, per amplius non dentur, et quod, si aliquis tributum in possessione sua sine consensu nostro institueret, tunc talis possessio simul cum ipso tributo denoluantur et applicentur Juri nostro regio ipso facto. vniuersi autem prelati, Barones, Nobiles et alterius cuiusuis status Homines tributa habentes, litteralia eorum instrumenta, vel alia Jura, quibus ipsa tributa instituta, aut donata sunt, in octauis festi beati Georgi (így!) martiris nunc venturi³⁾,

hogy itt temesvári hongyülésünknek e jelen törvéncikke van szóban; mert 1404. évtől visszamenve, nincs más ehhez hasonló határozata, e jelen temesvárin kívül. — Ezen törvéncikket Zsigmond imént említett 1404-iki határozatában még szűkebbre szorítá, megtiltván még a kegyúri (patronatus) joggal bíró egyháziak és nemeseknek is ily „Bullatus“-ok javára az ő, vagyis királyi engedélye nélkül, bármily egyházi javadalmat átadni; és pedig szigorú büntetés terhe alatt: *Contradictores denique, et huic decreto repugnare attentantes crimen lesae maiestatis incurrere, et irremissibiliter volumus condigna ultione punire.*“ (Pray u. o. 95—96. l.) Hasonló törvényeket hozott ez ügyben Hunyadi Mátyás (I. Decr. III. art. 19. — Decr. VI. art. 44.) és II. Ulászló (I. Decr. I. art. 45. — Decr. II. art. 10. — Decr. III. art. 63.) is; mind két király e szigorú büntetéssel fenyegetve: *Quibus contrafacientes beneficiati suo beneficio priuentur, non beneficiati autem poenam capitis luant.* (Math. I. Decr. III. art. 19.) Sőt az 1514. évi Decr. (VI.) art. 45. még a Rómába menetelt is megtiltja az egyháziaknak, kivéve olyakat, kik indulásuk előtt egyházi javadalmoknak megfelelő részt átírnak örökségökből a sz. koronára, vagy kik a pápától előbb biztosító levelet nyernek, hogy Rómában meghalásuk esetére nem Rómában fogják utódját kinevezni; s ez azért történt, mert szokásban volt, hogy a Rómában meghaltak javadalmai, bármely részében voltak is a világnak, mindig Rómában ruháztattak át tetszés szerint bármily születésű egyénre. — Mellesleg megjegyezzük még, hogy Pray, nem ismerván e jelen temesvári törvéncikkeket, hibásan írja: *Id* (t. i. Zsigmondnak 1404. évi most látott rendelete) *deinceps in legem abiit sub Mathia Corvino.* (Hierar. I. 97. l.)

¹⁾ Kivánthatik ide ez ige: *ire.*

²⁾ E cikk olvasható Lajos fenebb átirrt határozatának 15. fejezetében. Csak az utolsó szó helytelenül van ott így adva: *patiantur.*

³⁾ Vagyis 1398. maj. 2-a. Elég hosszú határidő; de mely a cél elérésére minden esetre szükséges volt.

coram nostra maiestate ac prelatiis et Baronibus nostris exhibere et declarare teneantur; qui vero nulla Jura super eorum tributis, nec per attestacionem hominum suorum conprovincialium, ac aliam declaracionem assignare (így!) et declarare possunt, amplius inibi tributum non exigatur. Item *victualia munera et alia consimilia quorumvis possessionatorum hominum, de vna possessione ipsorum ad aliam, aut alia loca deferencia, sine tributaria solucione dimittantur*¹⁾. Ceterum fratrum aut parentum et consanguineorum interficiencium possessiones, non extraneis et alijs, nisi lexis, per regiam maiestatem perpetuo conferantur. *Comes eciam Crisiensis et Zagrabiensis Comitatum sigillum suum, quo (ipse in suo officio*²⁾ *fungitur, ipsemet seruare non possit; nisi talis Notarius, cui Nobiles eorundem Comitatum ipsum assignabunt, neque idem Comes absque interessencia Judicum Nobilium in aliqua causa Judicium et deliberacionem faciendi habeat auctoritatem*³⁾. Item

¹⁾ E cikket már III. Endre is befoglalta határozataiba e szavakkal: „Item de Victualibus Praelatorum et Baronum, aut Nobilium quorumcunque per quoscunque fuerit per quelibet Tributa, deferendum nullum Tributum exigatur.“ (l. az I. Ulászló által megerősített törvénycikkek 74-dikét. Kovachich, Suppl. ad Vest. Com. I. 184. l.)

²⁾ Így pótoltuk e szavakat Garának minjárt megemlített okleveléből.

³⁾ Hogy e törvénycikk életbe léphessen, Gara Miklós dalmát-, horvát- és tótországi bán által 1398. martius 19-én (feria tertia proxima post dominicam : Laetare) kibocsátott rendeletre volt szükség, melyből egyzsersmind következtethetünk az okra, mely e jelen törvénycikknek lételt adott: „— — Regni Sclavoniae Nobiles nobis — — querulose significare curarunt, quod alij nonnulli Bani, vel Vice Comites eorundem —, ipsos de antiquis consuetudinibus et libertatum praerogativis, ab antiquo approbatis, signanter vero *in alienatione Sigillorum quibus ipsi in ipsorum officio fungerentur — et Notario eorundem per ipsos electo seu eligendo, facta exceperant, et eosdem in eisdem minime tenerent — —*“ (l. Cod. dipl. fen. id. köt. 622. l.) E rendeletében Gara nyilván ezen temesvári törvénycikkre hivatkozik „prout eciam Serenissimus Princeps Sigismundus, Rex Hungariae — — easdem libertates eorundem, *sedens in Temesuar de unanimi sanctione et communi decreto totius Regni Sui Baronum et Procerum, imo universorum Nobilium, litteris suis mediantibus, consignasset et roborasset; prout in eisdem litteris, coram nobis specie tenus exhibitis, limpidius continetur.*“ — Feltűnő hogy Gara ez okiratban Nagy Lajos rendeletére is hivatkozik: ut ipsos (a tótországi nemeseket)

pro causis regnicolarum nostrorum vniuersis (inquirendis, discuciendis)¹⁾ et Judicandis *ad octavas maiores*²⁾. In quibus ipse cause vertuntur, tres vel quatuor ex prelati et Baronibus nostris transmittere teneamur. Euocatorias autem litteras, quas cancellarij nostri sub hac forma verborum, videlicet : vbi tunc deo duce fuerimus constituti, Nouis modis in e — — — plus minime dare teneantur³⁾. Illi autem, qui nostram specialem in presenciam, super quibusuis causis, euocabuntur, easdem causas per neminem alium, preterquam prelatos et Barones nostros Judicare faciemus, et super tali adiudicacione littere nostre sub nostro sigillo regio conficiantur. — — — (Citationes⁴⁾), Euocaciones et proclamaciones quelibet, non ad quemdam alicuius termini, sed ad octauas fieri procurentur. Extitit eciam per Barones et Nobiles regni nostri antedictos ordinatum, vt vniuersi viri ecclesiastici mediam partem omnium prouentuum ipsorum pro tuicione confiniorum dicti (regni nostri, durante)⁵⁾ duntaxat guerra (így!) presenti paganorum preceptorum, dare deberent et amministrare teneantur; et quod nullus regnicolarum nostrorum mediam partem decimarum quarumuis, a Jobagionibus eorum proueniencium, ipsis viris

in iisdem consuetudinibus, — — *quibus ipsi tempore domini Lodouici, olim Regis Hungariae indelendae memoriae, tenti fuissent et conservati* — — — tenere et conservare dignaremur — — —. Aligha csalatkozunk tehát, állítván, hogy Nagy Lajosnak valamely, ki tudja hol, s hány százados porok közt eltemetett, határozata, még várja egykori napvilágra derítését. — Ha csak Lajos XII. cikkét nem kell itt értenünk.

¹⁾ E szavakat az értelem kívánata szerint pótoltuk.

²⁾ Az 1609. évi II. Decr. 70. cikkében ezen octávákban tartattak a törvényszékek : „Judicia pro Cis et ultra Danubianis — pro *Dominica : Invocavit ; pro octava autem die festi B. Lucae Evang.* hic Posonij Generalia, pro superioribus vero Regni partibus *pro octavo die B. Georgij Mart.* in Eperjes continuo celebrentur — — —“.

³⁾ Kár hogy e helyet nem lehet egész bizonyossággal pótolni. Ha azt jelenti, hogy ily „ubi tunc Deo duce fuerimus“ kifejezéssel bíró idéző levelek többé ne adassanak ki : akkor azt mondhatnók, hogy e rendelet már ezen gyűlésnek folyama alatt sem tartatott meg; mert a főlebb látott s a budai és szebeni polgárok részére kiadott oklevélben szépen előfordul e kifejezés : „dum cum eisdem (a honnagyokkal) *Deo Duce in aliquo certo loco fuerimus constituti.*“ (Cod. dipl. u. o. 434. l.)

⁴⁾ ⁵⁾ Így pótoljuk értelem szerint az eredetiben hiányzó szavakat.

ecclesiasticis, sed talibus, quos pro ipsis medijs fructibus et prou(entibus colligendis ac)¹⁾ amministrandis nos, vna cum Baronibus et Nobilibus regni nostri, elegemus, dare teneantur, sic videlicet, quod tales prouentus non ad alia aliqua facta, nisi pro tuicione regni nostri prenotata exponantur, nec eciam tales deputatos homines ad id astringemus, vt iidem ad ali(qua alia facta medios fructus et provent)us²⁾ darent vel amministrarent; Item pretextu premissorum antedicti viri ecclesiastici cuiquam regnicolarum nostrorum interdictum, aut excommunicationem injungere vel domino Apostolico querulary (így!)³⁾ audeant modo aliquali, si vero quisquam ipsorum secus in hijs facere attemperaret, extunc iidem v(igore — —⁴⁾ iarum⁵⁾ litterarum nostrarum patencium, sub nostro ac Baronum nostrorum sigillis sigillatarum, vincatur eo facto. Preterea quia in litteris priuilegialibus condam dicti domini lodouici regis, felicis recordacionis, confirmacionis, inter alia in eisdem expressa id, vt decime argento non re(dimantur; sed sic)ut⁶⁾ terra profert et germinaret, persoluerentur, cernebantur⁷⁾ haberi⁷⁾, Ideo per Barones et Nobiles regni nostri

^{1) 2) 4)} Így pótoljuk értelem szerint az eredetiben hiányzó szavakat.

³⁾ Vagy ide kell tenni e tagadó szócskát: *non*; vagy pedig e mondat elejére oda kell érteni a főlebb előforduló *nec* szót.

⁵⁾ Ha ezen itt egészen ki nem írt szó ezt jelenti: *aliarum*; akkor ismét egy eddig ismeretlen levél — vagy rendeletnek volnánk nyomában.

⁶⁾ E szavakat az aranybullának mindjárt említendő cikkéből pótoltuk.

⁷⁾ E törvénycikk tulajdonképen az aranybullának XX. cikkében foglaltatik: „*Decimae* — ezek szavai — *argento non redimantur, sed sicut terra protulerit, vinum vel segetes, persolvantur: Et si episcopi contradixerint, non iuvabimus ipsos.*“ És csakis, mert Lajos szinte átvette 1351. évi határozatába ez aranybullát, nevezheti itt Zsigmond e cikket Nagy Lajosénak. Egyébiránt ily törvénycikkére maga Nagy Lajos is hivatkozik az erdélyiekhez 1352. sept. 20-án (in vigilia B. Mathaei Apost. et Evang.) szinte a tized ügyében menesztett oklevelében: „*Licet pridem in Congregatione nostra Budae, ubi nostra residet Curia, celebrata, consuetam solutionem decimarum — — immutandam et cum frugibus, seu in specie easdem vestrae dioecesis Episcopi — — solvi mandaverimus*“ (Cod. dipl. 9. köt. 2. vol. 143—44. l., hol az oklevél végén sajtóhiba van; mert keletkezési évnek teszi az 1302-at, holott elején meg 1352. áll). — Ha tehát, mint valószínű, Lajos itt nem az imént felhozott

prenotatos, *propter* facta paganorum prescriptorum, vnanimi voluntate sancitum extitit, pariter et ordinatum, vt vsque tempus prefixum vniuersa (így!) prouentus ecclesiasticarum personarum, qui acto — — — cipi consueuerunt, cum denarijs recipi et amministrari possint; preteritaque ipsa guerra, amministratio prouentuum iamdictarum ecclesiarum possessionariarum secundum pristinam libertatem, in graciosis litteris dicti domini lodouici regis confirmacionis conscriptam, fieri procuretur¹⁾. Item decimatores virorum ecclesiasticorum ad

aranybullának XX. cikkére hivatkozik: akkor nem lehet más cikket értenünk e szavak alatt, mint Nagy Lajosnak e temesvári határozatba is főlebb átvett VI. cikkének e szavait: „Praelati quoque et viri ecclesiastici Jobagiones habentes, primo *decimas*, posthaec similiter nonam partem omnium frugum suarum, et vinorum ipsorum exigant.“ Csakhogy e helyből nem lehet egész bizonyossággal következtetni hogy tiltva volt, a tizedet pénzzel megváltani. De miután Nagy Lajos egész határozatának nincs más helye, mely e jelen temesvári cikknek a Nagy Lajosra hivatkozás ürügyeül szolgálhatott volna, szükségkép e hely mellett kell megmaradnunk. Ebben velünk tart Kovachich is (Suppl. I. 282. l.). És ha ez áll; akkor Nagy Lajosnak 1351. évi határozata a *Budán tartott hongyülésen* keletkezett, miről hallgat régi törvénykönyvünk; dem mi az „in Congregatione nostra Budae, ubi nostra residet Curia, celebrata“ szavakból kiviláglik. Egy 1344. jul. 28-án (tertio die festi B. Jacobi Apost.) kelt okiratban, nyilván, ez 1351. évi határozatnak első cikkét-említi Nagy Lajos: „Preterea habita mutua deliberatione Praelatorum et Baronum regni, ita deliberando declarauimus, quod episcopus in facto possessionario, lite pendente, ratione possessionis litigiosae, neminem possit interdicare, vel excommunicare“ (Cod. dipl. 9. köt. I. vol. 194. l.). E helyből tehát hibázás veszélye nélkül lehetne a városra, hol a határozat, melynek ez egyik cikke, kelt, következtetni; de szerencsétlenségre semmi város sem említettik benne.

¹⁾ Ez aligha nem legfontosabb cikke jelen határozatunknak, mely mély pillantást hagy vetnünk azon zavaros időnek viszonyaira. — Mily fenyegető állást vehettek hazánkkal szemközt már ekkor a törökök, mily nagy veszély fenyegetheté a végszéleket, sőt az egész hazát s mennyire lehettek e szembetünő veszélyről meggyőződve a honnagyságok, hogy ily, eddig hallatlan, védszerhez kelle folyamodniok! De más részt meg mennyire lehetett kimerítve a királyi kincstár, vagy pedig mily roppant költséggel lehetett e hadjárat összekötve, mind a mellett, hogy a nemesek saját költségeikön hadakoztak, midőn ily szokatlan lépésre kényszeríté a hon atyáit! — Íme e jelen törvénycikk tört utat a későbbi hasonló megadóztatásokra. Mert ha volt is előtte néha ily adóztatás, az többnyire

de(cimandos homine)s ¹⁾ non ipsimet, sed cum vno Iudice Nobilium, accedendo quosuis homines decimandos, provt ijdem quantitatem rerum eorum decimandarum, fide eorum mediante astrinxerit, dicare teneantur, et quod ijdem decimatores Nobiles pauperes, Jobagionibus carentes, famulos ignobiles et Jobagi(ones quosli)bet, bladijs et vinis deficientes, dicere non presumptant²⁾. Item ijdem viri ecclesiastici tam super regales et reginales, quam eciam Baronum et Nobilium sacerdotes, preter consuetas collectas taxare non audeant²⁾, et quod quivis archidiaconorum ad singulos sacerdotes et ecclesiarum rectores solum cum qua — — s (jó formán: quatuor equis) semel in anno descendere possit. — Interea homines ignobiles, habita licencia et iusto terragio ipsorum persoluto, vsque quindecim dies omnibus debitoribus suis satisfaciendo, et transactis ipsis quindecim diebus, seque de omnibus expurgati, quo maluerit transeundi liberam habeant(auctor)itatem, et si per quempiam non dimitterentur, tunc dominus talium hominum ignobilium, ad quem scilicet illi transire voluerint, assumpto secum vno ex Judici-

törvényellenes, vagy ha nem is, nem ily általános és csak rövid tartamú volt. Így 1355. júl. 9 (feria quinta proxima post octavas festi B.B. Petri et Pauli Apostolorum) megparancsolja Lajos az erdélyi vajda-, széke-lyek gróf- és algrófjának, hogy a brassómegyei néhány lelkész által „*indebite és iniuste*“ letartott tizednek negyed részét azonnal adják vissza (Cod. dipl. 9. köt. 2. vol. 386. l.), s miután e rendelete nem léptetett az illetők által életbe, 1361-ben ismét megparancsolá, Miklós esztergomi érsek és Miklós brassói dékány közbenjárására, hogy ezen tizednek „*pro eorumdem (királyi várak) sustentatione tempore impacato*“ letartott negyed része visszaadassék. Megengedé mégis, hogy *két évig* még letartóztathassanak: „*elapsis autem — — duobus annis* pretacte quarte partes omnium decimarum — — plebanis remittantur, restituantur et resignentur perpetuo percipiendae“ (Cod. dipl. 9. köt. 3. vol. 223—26. l.) Tehát Lajos is megengedé az egyháziak adóztatását; de mily szűk terjelemben, mily kis időre! Mig ellenben e jelen temesvári cikk általános és határozatlan időre, „*durante guerra presenti*,“ rendeli e megadóztatást; még pedig nem a jövedelem egyik ágának negyedéről, hanem az összes jövedelem feléről, „*mediam partem omnium prouentuum ipsorum*,“ van szó....

¹⁾ E szavakat a szövegnek mindjárt alább előforduló sorából pótoltuk.

²⁾ E két cikk körüli észrevétünket alább, hol e határozat érvényességéről lesz szó, fogjuk elmondani.

bus Nobilium, tales, vel eundem hominem ignobilem ad se et suam possessionem, modo premissis, absolutam deducendi et asportandi habeat facultatem¹⁾ —. Vniuersique Notarij, tam nostri, quam eciam domini palatini et Iudicis Curie nostre, nec non Banorum et Wayuodarum nostrorum, in redemptionibus litterarum quarumuis, earundem redemptione, non aliter, *nisi prout tempore dicti condam domini Iodouici regis fuit constitutum*, habere possit; de litteris scilicet sentencialibus quibus — — s (quibusuis?) octo florenos auri, per centum denarios Nouos numerando, recipere valeant²⁾. — Postremo vero *dicatores florenorum et viginti vnus denariorum Nouorum, per nos, ac prelatos et Barones nostros pridem intra ambitum regni nostri constituti*³⁾. In octauis festi Epiphaniarum

¹⁾ E cikk nagyon hasonlít III. Endrének e rendeletéhez: „Item quilibet Rusticus, seu Jobagio alicuius Nobilis, si voluerit de possessione domini sui, habita licentia, et iusta, ac consueto Terragio persoluto, ad possessionem alterius Nobilis, vel alias, quo ei placuerit, cum omnibus suis rebus libere se causa liberandi transferre valeat.“ (L. Kovachich, Suppl. ad Vest. Com. I. köt. 181. l. LXX. cikk.) Egyébiránt, hogy mennyi bajjal járt e törvények kivitele, mutatja az, hogy Zsigmond kényszerülve volt e cikket 1405. évi I. Decr. 6. art. és II. Decr. 14. art.-ba újra felvenni. Sőt még 1410. és 1422. is külön levelek által sürgetni életbe léptetését.

²⁾ Ez annyiból nevezetes hely, mert Nagy Lajosra hivatkozik; holott ennek nincs ez ügyben semmi rendelete. Főlebb láttuk ugyan, hogy Nagy Lajosnak e határozatunkba is fölvevett rendeletei közt előfordul „De possessionibus a nobis inveniendis Cancellarius noster (ha 10 márkát hoz a jószág) *unam marcam et scriptor unum fertonem*“; a húsz márkát hozó jószágtól pedig „*duas marcas, et scriptor similiter unum fertonem recipere possit*“. De e sorokra nem hivatkozhatik itt Zsigmond; mert itt nincs szó jószágról, aztán meg, ha erre célozna, nem beszélne 8 arany forintról, száz - száz denárral számítva egyet; hanem megtartaná a *marka* és *ferto* kifejezéseket. Tehát itt ismét azt kell állítanunk, hogy Nagy Lajosnak egy, eddig ismeretlen, határozata forog kérdésben; mit annyival bátrabban tehetünk; mert több, mint valószínű, hogy e Nagy Lajos nem csak azon egy, előttünk ismeretes, határozatát bocsátá közre.

³⁾ Íme ezt 1397. évben mondja Zsigmond. Kovachich több helyütt panaszkodik, hogy Zsigmondnak még *annyi* rendelete várja záruk alóli kiszabadulását. Nem mondhatjuk e sorok folytán mi is ugyanezt? . . .

domini, similiter nunc afuturi (így!) ¹⁾ coram nobis comparere, rationem expositionis ipsius taxe assignaturi efficacem.

Íme a lehető legnagyobb hűséggel e nevezetes végzés, pótolva, mennyire tehetségünkben állott, az eredetinek lyukas helyein hiányzó szavakat. — Történetünk nagy könyvét *egy sorral* gazdagítottuk általa; egy sorral, mondom, miután oly nagy még a fölfedezendők halmaza! . . . De e sor is jobb a semminél. E sorral is jobban ismerhetjük hazánk egyik időszakát.

Mielőtt letenném tollamat, még két kérdés rövid fejtegetésére kell engedelmet kérnem.

Volt-e, és milyen, érvényessége, közügyekre hatása, e végzésnek?

Régi törvénykönyvünkben a Zsigmond végzéseinek előtti bévezetésben ez olvasható : „*Litterae et Privilegia eius ante 1406 annum emanata non servantur.*“ Nem szándékom ez állítás alaposságát kétségbe vonni, csak azt vitatom, hogy a jelen temesvári végzést nem kell, sőt nem lehet ezen *litterae* és *privilegiá*-k közé számítani! mert több adat bizonyítja, hogy az a mondott 1406. éven túl is bírt érvényességgel. T. i. az, mint láttuk, több cikket hoz a papi tized körül. De ez is oly tárgy volt, melynek tisztába hozására e néhány cikk nem volt elégséges. Így 1411. évben ismét, és pedig egészen önálló rendeletet adott ki Zsigmond ez ügyben ²⁾; de hogy e rendelet nem országgyűlésen hozatott ³⁾, maga e rendelet nyilván mondja bévezetésében és befejezésében : „*Cum nos pridem una cum Praelatis et Baronibus nostris ad instantiam — — nonnullorum Regnicolarum — — — super dicatione et exactione Lucri Camerae nostrae, nec non decimarum, hujusmodi*

¹⁾ Tehát 1398. jan. 13-án.

²⁾ L. régi törvénykönyvünkben Zsigmondnak IV. Decretumát 1411.

³⁾ Mint Bél az aláírás után indulva, ráfogja, hogy Pozsonyban tartott országgyűlési határozatnak kell venni e rendeletet. (L. Kovachich, Vest. Com. 218. l.)

decretum, perpetuo duraturum, per vosque firmiter observandum, duximus instituendum“, és utolsó, vagy is VI. cikkében: „Volumus — — — quatenus praemissum *nostrum generale decretum* — — — — firmiter — — quod omnes suas clausulas, continentias et articulos observantes — — *iuxta modum superius in decreto limitatum* — — dicare debeatis.“ E szavakból nyilván kiviláglik, hogy itt Zsigmond *egy régibb országgyűlési végzeménynek cikkeire hivatkozik*. Ennyit Kovachich is kihozott e sorokból; de hogy melyik gyűlésen hozatott e tárgyban törvénycikk, azt, mint maga is megvallja ¹⁾, nem képes megmondani. Mí azonban szerencsésbek vagyunk ez ügyben; nekünk be sem kell bizonyítanunk, csak az illető, főlebb található, sorok elolvasására utalni, hogy meggyőződjk, miszerint itt Zsigmond kétségkívül e temesvári végzemény cikkeire hivatkozik. — Sőt még egy 1436. évben kiadott oklevelében is hasonló országgyűlési végzeményre hivatkozik Zsigmond: „Secundum *formam Decreti nostri*, una cum Praelatis et Baronibus — — *super solutionibus censuum regalium et Reginalium*, nec non *Ecclesiarum Nobiliumque, ac possessorum hominum* quorumcunque, *alias et etiam pridem editi et stabiliti*, decimae solvi deberent“ ²⁾. E szavakról szinte nem tudja megmondani Kovachich, melyik országgyűlési végzeményre vonatkoznak ³⁾. — E szavak könnyen e temesvárira célozhatnak; mit azonban, ez okiratban előforduló egyéb kifejezések miatt határozottan állítani nem merünk.

Hasonló kifejezés fordul elő Zsigmondnak egy 1409. évi oklevelében: „*Non obstantibus nostris statutis et decretis, alias in Themesvar per nos editis*“ ⁴⁾. E szavakról sem mondhatjuk egész biztossággal, mert nem ismerjük ez oklevelet egész terjedelmében ⁵⁾, hogy éppen e jelen temesvári végzeményre vonatkoznak-e?

1) Comitiorum tamen, in quibus simile decretum editum esset, *nulum*prehendimus vestigium. Vest. Com. 217. l.

2) Kovachichnál u. o. 468. l.

3) Ad quod decretum Rex in hoc Instrumento provocet, non satis intelligo. U. o. 469. l.

4) Ugyanaz Suppl. ad Vest. Com. I. 317. l.

5) Fejér Codexének 1400. éven túli kötetei nincsenek kezeim közt.

Határozottan bizonyos ellenben, hogy Zsigmondnak egy 1411. évi, Visegrádon kelt, oklevelében előforduló e szavak : „*Juxta vim — — — et formam novi et generalis nostri decreti, contra homines novorum actuum potentiariorum patratores, editi et stabiliti*“¹⁾, a jelen temesvári végzeményre irányulnak; mert van benne, mint fölebb láttuk, e szavaknak megfelelő törvénycikk²⁾. — — — Ezekből láthatjuk, miszerint jelen temesvári végzeményünk 1406. éven túl is befolyt a közügyekre, különben Zsigmond nyilvános okleveleiben nem hivatkozott volna rá. Ezekből láthatjuk alaptalanságát Petrovics e mondatának : „Akármit mondjunk, Temesváratt csak *pártos gyűlés* tartatott, *Zsigmond pedig boszuállást kívánt, határtalan boszuállást.*“ (u. o. 78. l.) — Törvényes király által törvényesen kiírt és megtartott országgyűlést sohasem nevezhetünk pártosnak. Annál kevesebbé mondhatjuk annak, míg a hozott végzeményeket nem ismerjük, mert ezekből világlik ki egyedül az országgyűlés célja. — Lehet hogy, mint Petrovics mondja (u. o.): „Ezen temesvári országgyűlés határozásai vitték Zsigmondot a legnagyobb veszedelembé s utoljára a siklói tömlöcbe“; de hogy oly határtalan boszuállást kívánt volna, azt ezen végzemények végig olvasása után aligha hihetjük. Legnagyobb hibája, mely Zsigmondot legtöbb bajba is keverte, az volt, hogy nem tudta a körülményeket ügyesen felhasználni, vagy mint igen találólag írja felőle Aeneas Sylv. (f. i. h. 84. l.) „*divertit ille, ut fortasse fati sui erat.*“

Végül ezen, talán különösnek látszó kérdésre akarunk röviden felelni : Miért nem olvashatók e végzemény végén a püspökök s országházlósok nevei?

E kérdésre, úgy vélünk felelhetni, ha egy, e végzeményben előforduló különösségre figyelmezzünk. Zsigmond abban az ország rendeiről szólván, e kifejezéseket használja: „*Vniuersos prelatos et Barones item — de Comitatus — quatuor —*

1) Kovachich u. o. 324. l.

2) Kovachich u. o. 325. lapon ismét nem tudja, mily országgyűlési cikkekre vonatkoznak e szavak : „*Decretum hoc novum et generale ad quod Sigismundus hoc loco provocat, ante hunc annum (1411) conditum, ab aliis, quae nobis nota sunt, distinctum, adhuc uspiam ignotum latere debet.*“

Nobiles — —“; „in villis *prelatorum* et Baronum, ac — Nobilium“; „si qui ex *prelatis*, Baronibus — ac magnatibus“; „in nostram ac *prelatorum* et — Baronum presenciam“; „nos et — *prelati* ac Barones“; „vniuersi *prelati*, Barones, Nobiles“; „coram nostra maiestate, ac *prelatis* et Baronibus“; „quatuor ex *prelatis* et Baronibus“; és „preterquam *prelatos* et Barones“. Tehát, mint látjuk, valahányszor az ország rendeiről szól, használja a szokásos kifejezést. Valahányszor pedig *e temesvári t.cikkeknék kik általi hozását említi*, így beszél: „Annotati Barones et Nobiles — duxerunt disponendum“; „extitit dispositum per antefatos Barones et regnicolas“; „extitit eciam per Barones et Nobiles — ordinatum“; „quos nos, vna cum Baronibus et Nobilibus — elegemus“; „sub nostro, ac Baronum sigillis“; és „Ideo per Barones et Nobiles — — sancitum extitit“. — Ezekből nyilván láthatjuk, hogy a főpapok, bár ez országgyűlésen jelen voltak, *valahányszor törvényhozásról van szó*, nem említettnek. Csak egy helyen, a végén fordul elő e kifejezés: „Per nos, ac *prelatos* et Barones nostros pridem constituti.“ De épen e *pridem* tanúsítja, hogy itt nem ezen országgyűlést kell érteni. — Honnan fogjuk ezen szokatlan különösséget, mely semmikép sem történhetett véletlenül, vagy cél nélkül, megfejtetni? . . Én így gondolom: E temesvári végzeménynek több cikke oly törvényeket hoz, melyek a fő vagy általán az egész papságnak régi, százados jogai s kiváltságaival ellenkeztek. Innen következethetjük, hogy nem is adták a főpapok e cikkekhez beléegyezésöket, ha pedig így: akkor természetesen nem is mondhatta Zsigmond, hogy a főpapok is hozták e törvényeket; tehát szükségkép kellett, az imént felhozott helyeken a „*prelati*“ szót kihagyni. Már most, ha ez áll, könnyen felelhetünk a kérdésre. Ha tudnillik nem adták e végzeményhez beléegyezésöket a püspökök, nem is lehetett tőlök várni, hogy azt neveik aláírásával megerősítsék s mintegy érvényessé tegyék; mintán pedig szokás volt az oklevelek végére előbb az egyházi, és csak ezek után a világi nagyok neveit aláírni: szükségkép kellett e temesvári végzemény alatt kihagyni a világi nagyok neveit; mert, kiknek előbb kelle azt aláírni, a főpapok, ezt tenni vonakodtak.

Ez véleményem e kérdés körül. Találkozik talán, kinek e megfejtés ellen kifogása lesz. Az olyan tehát ne tartson velem, ez egészen saját magán véleményem, melyet senkire sem kívánok ráerőtetni. De ha a véleményem egészen alapos volna, és ha senkinek sem lehetne is ellene kifogása : egy hibája mégis lesz, az tudniillik, hogy nem kimerítő; mert csak e jelen temesvári végzeményre vonatkozik; pedig több ily nyilvános oklevél alján hiányzanak ez aláírások. Azért Kovachichnak e szavaival zárom be jelen soraimat : „*Cui vacat, ne pigeat aliquando discutere diversitatem rationum, cur quibusdam Sigismundi aliorumque Regum Decretis, Praelatorum et Baronum nomina subiiciantur, non item aliis*“¹⁾).

¹⁾ Vestig. Com. 224. l.

IV.

KISEBB KÖZLÉSEK.

I.

RÉVAY LÁSZLÓ,
RÉVAY MÁRTON ÉS ESTERHÁZY ZSÓFIA FIOK,
NAPLÓJÁBÓL, 1600—1655.

KÖZLI

DUALSZKY JÁNOS,
beckói plebános.

Anno 1600. 7. febr. születtem ez világra Liptóba, Madaesánt, 1—2 óra közt délután. 1606. adtak szentpéter-i iskolába. 1610. adtak szentmártoni iskolába. Ao 1614. adtak Körmöcre. Ao 1615. 25. 9-bris vitt szegény atyám együtt két öcsém-mel Bártfára. Ao 1618. 23. jul. Bártfárul haza hoztak, és az tanulást elhagyatták velem. 1619. Húshagyó szerdán vittek szegény atyám és anyám Zólyomba, az úr, Eszterházy Miklós uram ő nga udvarába inasságra; de ő nga érdemem fölött megbecsülvén, azonnal főállapatra vitt. Ao 1619. ugyan akkor indúltunk meg Zólyombul Betlen Gáborral való károli tractára. Ott megadván neki ő nga az ő fő-seége diplomáját, Munkácsra tért. Azzal nem gondolván Betlen, ugyan azon esztendőben lejött Magyarországra. Én szegény anyám betegsége miatt elmaradtam Pozsonba az úrtul, és hon érvén az háhorú (?), az szegény anyám is meghalván, nem mehettem ő nga után, Lanzizba, hanem kényszerítetttem Illésházy Gáspár urammal menni besztercebányai gyűlésre. Ott értvén hogy Betlen, szolgájává akar tenni, egyébiránt ej nem kerülhettem, hanem portai utat köllett előmbe vennem. Mivel szintén akkor Dóczi István uram Rimay Jánossal az hat confoederatus ország követeivel együtt affelé expedialtattak, ez alkalmatossággal Dóczi uram mellé adván magamot, elmentem.

Itineris Constantinopolitani vera descriptio.

Anno 1620. 28. aug. indúltunk meg Besztercebányáról; háltunk Szent-Körösztén, mil. 4. — 29. aug. háltunk Zernozán, mil. 2. — 31. aug. háltunk Peszeri nevü faluban, mil. 2.

Sept. 1. háltunk Drégelybe, mil. 5. — 2. háltunk Jenőbe, mil. 2. — 3. háltunk Vácon, mil. 2. — 9. indúltunk meg Vácrul; érkezünk Budára.

Nagy pompával fogadott bennünket Karakas Mehmed bassa, Tuhaját sok szép lovas seregekkel küldte előnkbe; Dunán pedig 17 sajkán volt az vízi erő. — 11. közönséges audientiájok volt az követeknek; akkor prae-sentálták vezérnek az ajándékot. — 12. privata audientiájok volt az magyar követeknek. Vácot kívánta tőlek a vezér, melyet szép szóval meg nem nyervén, azután hogy kint voltunk, reá ment, és 2-ik 9-bris meg is vette. — 25. indúltunk meg Budáról; mi magyarok szárazon, cseh és több követek Dunán; háltunk Érden, mil. 2. — 26. háltunk Adomba, kit most a törökök Zankurtarannak hínak, azaz lélekszabadítónak, mert az benne lakozó törökök sok lelket szabadítanak meg császártján járó magyar csavargóktul, mil. 3. — 27. háltunk Beeskén. Jó magyar falu. Paxiak lakóhelyek volt, két udvarház volt benne; falubeli Paxi Jánosé, falu kívül Paxi Pálé volt, mil. 5. — 28. háltunk Tolnán. Jó kis mezőváros, magyarok lakják, szép hallal, fejeér kenyérrel gazdagok. Ugyanazon nap Pax mellett mentünk el Böcskéhez. 1. mtfid; mil. 4. — 29. értük elsőbe Sárvárat, a mely csak egy kis rosz palánk. Utfélen láttuk Szekzárdot; azután értük Báticaséket, ezután Szekesöt, ki szép váracska magánvaló hegyen; de most igen pusztá. Eddig üzték, mondják, mohácsi harekor az szegény magyarokat. Azután mentünk által az kis patakon, melybe veszett Lajos király; érkezünk Mohácsra. Ennek ellenibe napnyugat felől vagyon egy nagy Harsány nevű hegy; tövébe fekszik azon néven való város; tulsó oldalába az hegynek fekszik Soklyós vára, melybe fogva tartották Garra üdeibe Zsigmond császárt; azután Príni família bírta. Mil. 4 — 30. háltunk Baranya várába, a ki most csak egy rosz palánk; mellette vagyon egy nagy bozót, annak közepette volt azelőtt az vár, mil. 2.

October 1. mentünk által ama híres eszéki hídon, melynek hosszúságát ott lakosok 18 ezer singünek mondják. Külteztünk Dráván által; a mellett vagyon Eszék, palánkkal keréttett jó mezőváros; közepette egy kis kástély formára épített váracska. Abba 3 vaságyut tartanak, melyeket Kocziantul nyertek volt a törökök. Az örögbiknek épen 4 öl a hossza, kettei kisebb. Mil. 2. — 2. Érkeztünk Valkó várához, mil. 3. — 3. háltunk Mitrovicán. Jó mezőváros, mellette foly Száva vize; ezelőtt Sz. Demeternek hitták. Mil. 6. — 4. Háltunk Zemlén nevű faluba, melybe holt meg Hunyadi János. Mil. 7. — 5-én mentünk által a Dunán Nádorfejérvárra. A vára jó erős, de városának semmi keréttése nincsen. — 14-én indúltunk meg Nádorfejérvárrul, háltunk Iszarzikon. Egész kaputul fogvást Konstancinápolyig vagyon kövel rakott út, melyet császár-utjának neveznek, mil. 2. — 15. háltunk Haszon Bassa palánkjába, mil. 6. — 16. háltunk Batinicán, mil. 3. — 17. háltunk Jagodnán, mil. 3. — 18. mentünk által Morica vizén, kit ott lakosok Moravának hínak; átfolyja Rigómezeit. Ez a víz, melyen Hunyadi János megverte a törököket. Háltunk Roznán, mil. 5. — 19. háltunk Alexincán, mil. 2. — 20. háltunk Nizbe. Jó mezei városka. A tájon kezdik vetni a rézkását. Magyar pénz

is addig kél csak. Mil. 3. — 21. ott mulattunk. — 22. háltunk Kuricesmén, mil. 5. — 23. háltunk Saarton, ez is igen alkalmas mezei városka. Mil. 3. — 24. háltunk Dragományi nevű rosz bolgár faluba. Mil. 4. — 25. érkezünk Sophiára, ki régentén Bolgárország metropolisa és királyok lakóhelyek volt; most jó mezőváros. Mil. 3. — 26. ott mulattunk. — 27. háltunk Ichtimán, mil. 5. — 28. háltunk Tatár-Pazaresikon. Ezzel mentünk által Novák havason; az hasítja Bulgáriátul Macedoniát; deákok Montes Haemi nevezik, mil. 5. — 29. érkezünk Philippére, melyet épített Philepp király, Nagy Sándor apja, és maga nevére Philippopolisnak nevezette. Igen szép hely ez; a vára 4 kösziklás hegyen volt, az hely most is megtetszik. Két hegy város kívül vagyon. Mil. 4. — 30. ott mulattunk. — 31. háltunk Kajalon, mil. 3.

November 1. háltunk Harmanlin, mil. 5. — 2. érkezünk Drinapolyba, mil. 7. — 5. háltunk Hampsán, mil. 3. — 6. háltunk Borgáson, mil. 6. — 7. háltunk Sillibriába, szép kis kerített, tengerparton való városka; inkább mind azon görögök lakják. Mil. 4. — 10. háltunk Kucsuk Csesmegh mezein; jó kis városka; ott szoktak megállapodni a követek. Mil. 4. — 14-én mentiünk be Konstancinápolyba. Minuit praesentia famam.

15-e 9-bris volt audientiája kazul császár követének, melyre minket is egynéhányunkat invitált a fővezér. Oda menvén azért, szorgalmatosan notáltam azt mit láttam. Praesentáltak elsőbe 4 elefántot, két tigrist, egy rhynoceros, kinek az orrán levén szarva. Hoztak volt egy hangyát is, a ki oly nagy volt mint egy jó örög vizsla, de az útba megholt. Item szép két öreg lovat szám szerint. Az mely janicsárság fogta az bársonyt, átlátszott fátyolatot, örög selyem és perzsiái szőnyegetek, ezer és nyolcvan számú volt, noha, két, három, és négy véget is fogott egy jáncsár, és úgy egymás után bevitték császár belső kapuján. Ezekén kívül szép porcelána tálokat, sok kéziat adtak. Hatvan tereh teve selymet csak rakásokra hántak. — Die 6-a X-bris volt audientiájok az mi követinknek; de annyi jáncsárt nem fárasztottunk ajándék bemutatásával, mint a kazulok, noha ez is nem keveset ért, mert sok szép órák, szép örög kupákból állott. Minket is egynéhányunkat bevitték köntös-esókolni.

Anno 1621. die 9. febr. Galatha és Konstantinápoly között beállott az tenger, hogy az emberek sereggel járhattak rajta, a ki annakelőtte soha sem hallatott.

Die 2. martii hoztak bé tatárok két száz lengyel rabot, tíz zászlót, 3 főurat, Zelkoeskyt, Koreczkit és egy német kapitányt, Ferenc Prachot, melyeket Bör várba köldöttek rabságra. Skender bassa verte fel őket Moldvába. Die 6-a aprilis követek elbucsúztak császártul. Mi is egynéhányan ben voltunk, de kevesben mint azelőtt. Ugyanakkor egy török Fánecs Györggyel bevitt bennünket császár istálójába, az hol láttunk, két rendbe 80 lovat, annak végébe egy nagy vasas kapura vittek bennünket, ott egy örög boltba, számtalan sok szép lóra való szerszámokat

botokat és egyéb féle eszközöket mutogattak; többi között egy nyerget hoztak elé, melyet Lajos királyénak mondták lenni, a ki Mohácsnál veszett. Mutattak egy nyerget, melynek fejébe egy örög metsztelen smaragd, kit egy török császár 36 ló tereh pénzén vett.

Miformán indúlt Sultán Osman lengyelek ellen.

Anno 1621. 25. aprilis vonták fel császár és az vezérek sátorit, város kívül, Daut bassa kertnél. — 26 apr. mentek ki városbul mindenféle céhek, mesteremberek, utánnok vitték az lövő szerszámokat. — 29. apr. személye szerint kiszállott a császár, ilyen processióval: mindenek előtte ment Nakás Hasszon bassa, császár sógora, vezérek közt negyedik; ezután mentek kápás kópiás lovasok két zászlóval — ezek után ment Bostandzsi bassa serege. Ezek után Zülat Ogli hada, merő páncélos. Ezek után ment Gyorszy Mehmet bassa, herélt ember, vezérek közt harmadik. Ezek után ment a fővezér, Huszain bassa hada; vezetéki lova volt nr. 25. Ezek után mentek Zebeziak, ez gyalogság lövő szerszám körül forgódik az hadba. Ezek után mentek az Azumoglánok, tizedbe jutott gyermekek. Ezek után mentek lovas botos csauzok, kinek egy, hinek három és négy structoll volt patyolatjába; annak jelenségére, hány császár szolgálja volt. Ezek után ment száz lobogós lovas jáncsár. Ezek után ment nr. 108 Osorbazia lovon gímtollas jáncsárok vajdái. Ezek után ment a jáncsárság két renddel. Aminemü török urat, Szu bassát rendelték mellénk, mikor ezeket egy boltbul néztük, eskövéssel beszélette, hogy 35 ezer számú a jáncsárság, de mi egynehányan olvastuk, de csak öt ezernek és egynehányaknak találtuk. Azután hihető, hogy máshonnan több is gyűlt. Ezek után ment jáncsár aga lovon, ki mellette másfél száz párdücbörös gyalogjáncsár. Ezek után mentek gyalog dervisek három zászlóval; utánok hozták lovon az Mahomed zöld örög zászlóját. Zászló után két renddel ment Mahomed nemzetségéből fiágon való zöld patyolatos lovas nr. 119, a ki pedig leányág, annak csak egy fürt zöld patyolatot szabad kitenni, jelül az fejei patyolaton. Ezek után ment az két Kadi Leszker, az egy innét, másik tengeren túl való főbíró. Ezek után ment 108 kadia lovon. Ezek után vitték az öregbik Mahomed zászlóját. Ezek után ment hét vezér, utánok vitték császár vezetéki lovait nr. 13. Lovak után mentek ezüst aranyozott kápájú kengyelűtök. Ezek után mentek a gyalog nyilasok. Ezek után ment az császár, környüle szolákok, gyalog nyilasok, fejei hosszú ingekbe, gém söprőtoll fejeken. Császár egy kies pejlovon ült, veres atlaszdozmány és mente rajta; patyolatjába két kolcsagtoll hegygyel alászegezett, kivel nagy alázatosságot akarta jelenteni. Egyébíránt is sem maga, sem vezérek lovai nem voltak cifrán öltetve; egy lovát sem láttam, kinek fel volt volna kötve a farka, noha még akkor nem volt igen nagy hévség. Császár lova előtt forogva ment egy dervis; egész uton is azt műveli; ők mondják, hogy mikor török császár Eger alá jött volt, egész addig hét dervis forgott előtte. Utánna mentek síposok.

trombitások, négy tevéen voltak az örög rézdobok, mindenik legalább lehetett öt akónyi. Ezek után vittek 8 szilindeket, vizslákat, agarakat, utánok mentek madarászok somlyókkal. Ezek után mentek ispahoglánok, veres lobogós lovas had. Ezek után szilisztárok, sárga lobogósok. Ezek után császár három négy-négy lovú kocsija, az első vont arannyal volt burított, másik zöld posztóval, harmadik veressel. Ezek után ment az négy elefánt. Ezek után mentek a császár inasi veres kápákba, fülek mellett jó hosszú két fürt haj függött, két elsőnek gyémántos puzdra oldalokon, nr. 79. Ezek után ment Kapu aga maga szerével, utánna feles herélt bassák. Daut bassa kerténél két hétig fekütt az tábor.

Byzantium nunc Constantinopolis vocatur a Constantino Magno qui eam auxit profligatis idolis anno 335. Conditum vero fuit Byzantium anno ante Xtum natus 665, regnante apud Judaeos Josiapius. Expugnavit eam Sultan Mehemed anno Xti 1453. 29-a Maii, Imperante Constantino Palaeologo; plura vide apud Martinum Crusium.

Itineris Constantinopolitani versus Transilvaniam descriptio.

Anno 1621. die 20. maii indúltunk meg Konstantinápolybul; háltunk Kucugh Csesmeg mezein. — 21. háltunk Sillibriába. — 22. háltunk Cserlyen. — 23. háltunk Burghaszon. — 24. háltunk Hampszán. — 25. érkezünk Drinápolyba. Itt értük az császárt táborban; egynehány nap ott késtünk. — Június 6-án indúltunk meg Drinápolybul, háltunk Genikó nevű faluba. — 8. háltunk Karnabáton. — 9. háltunk Komarován. — 10. háltunk Dobrán. — 11. mentünk által Novák havasán, háltunk Timprikón. — 12. háltunk Rác-Gradon, török városba. — 13. háltunk Csernavodán, oláh falu. — 14. érkezünk Oroszczikra; jó mezőváros, dunaparton fekszik, Konstantinápolyhoz ötven mértföldnek tartják. — 15. költöttünk által a Dunán; másik parton Gyirgyó nevű kis váracskavagyon, Duna vize körül folyja; háltunk az nap Serpetes nevű faluba, mil. 1. — 16. költöttünk Arges nevű vizen, háltunk ez nap Bukorest nevű örög mezei városkába, Dombovica nevű víz foly át rajta, mil. 4. — 17. háltunk egy erdőbe, mil. 4. — 18. háltunk Tergovistván; ez havasali vajdák lakóhelyek; most is csak mezőváros, semmi erőseget nem szabad építen rajta, vajdának Myhna-Ráduly volt neve; a ki azelőtt erdélyi fejedelemségre aspirált, azt Sorbany Raduli vajdának hítták. Nagy becsülettel fogadott bennünket a vajda. Mil. 4. — 19. volt audientiájok az követeknek. — 20. ebédet ettünk az vajda kertébe, de maga jelen nem volt, mert szintén akkor bőjtjek is volt, és egy bég ellenibe is költött mennie. Háltunk korcsmáknál. Mil. 2. — 21. háltunk Rukkán, oláh falu. Mil. 3. — 22. mentünk által a Csygán, háltunk az nap Keresztény nevű faluba, mil. 5. — 23. érkezünk Brassóba, mil. $\frac{1}{2}$. — 24. ott mulattunk. — 25. háltunk Sáranyifalván. Mil. 4. — 26. ebédet ettünk Fogarasba, mil. 1. — 27. háltunk Szebenbe, mil. 2. — 28. ott mulattunk. — 29. ebédet ettünk Kisselybe, mil. 3; háltunk Maros-Újváratt, mil. 4. — 30. ott mulattunk.

Julius 1. ettünk ebédet Tordán, mil. 2. Érkeztünk Kolosvárra; ott találtunk a gubernátort, Betlen Istvánt, a ki jól tartott bennünket. Mil. 2. — 2., 3. és 4. ott mulattunk. — 5. háltunk Vásárhelyen, mil. 2. — 6. háltunk Bánfi Hunyadján, mil. 3. — 7. ebédet ettünk Feketetónál; egy rosz oláh falu, Magyarországot hasítja Erdéltül, mil. 2½. Háltunk Rév nevű faluba, mil. 2½. — 8. érkeztünk Váraddá. Sz. László királyt öntette egy kolosvári ötves anno 1390. Mil. 5. — 12. háltunk Debrecenbe, mil. 1. — 14. háltunk Nánáson, mil. 4. — 15. háltunk Tokajba, mil. 4. — 16. háltunk Szikszón, mil. 4. — 19. háltunk Rimaszombatba, mil. 4. — 20. háltunk Ozigart, mil. 1. — 21. háltunk Szécsénybe, mil. 4. — 22. ott mulattunk. — 23. háltunk Gyarmaton, mil. 2. — 24. háltunk Léván, mil. 6. — 25. érkeztünk Zennocára. Engem azon órába haza expedált Doci uram. Háltam Sz. Körösztén, mil. 2. — 26. ebédet ettem stubnai hévízbe. Érkeztem Trebostóra, mil. 5, kiért az Úr isten sz. neve dicsértes-sék mind örökké.

Buda Nandorfejevárhoz M. 38.

Nandorfejevár Sophiához M. 39.

Sophia Philippéhez M. 14.

Philippe Drinápolyhoz M. 18.

Drinápoly Konstantinápolyhoz M. 21.

Mil. 130.

Anno 1621. megtérvén portáru, mentem az úrhoz ő nagysághoz *) Kis-Martónba.

Anno 1622. 12. 7-bris ment be ő ngsga az újvári generálisságra.

1623. 27. 9-bris vertünk fel Nyárhidnál kétszáz ötvenhét lóval, egy részét a bosznai hadnak, mely Hodolin által ment vissza, rabokkal és prédával; lehettek 2 ezeren. Morvai rabot szabadítottunk tőlök szám szerint két ezeret és tizenötet; egyet sem vihettek által az Zsitván. Sok jó rabokat fogtunk, sokat vágtunk, Zsitvába is sok veszett; lovat 800 nyertünk. Azmint számlálták, 50 ezer forintnál többet ért az nyereség.

Anno 1623. 30. 9-bris egri, kanizsai és bosznai had átmenvén semptei hidon, megszállottak Csúznál Turénél. Azokat is megütöttünk véletlen 800 lóval, nyertünk tőlek öt tevét, 32 szekeret, egynehány lovat, két igen nagy örög aranyos zászlót, másféle köz zászlót nr. 11, egy lófark zászlót; mienk közül maradt oda 40 számú; törökök közül feles veszett, ki fegyver miatt, és ki vészbe ugratott.

Anno 1625. az úr ő nagysága palatinussá választatik.

1626. Értvén ő ngsga hogy Betlen segítségére ügyekezik kijönni Sléziából Manczföld, küldött engem az jablonkai helyeknek bevágatására és őrzésére. Ott lévén érkezik svéciai király követe. 18. Augusti Henricus Dreyling nevű, a ki bízván ösmeretségemhez (és mivel portán együtt volt velem) bátorságos jött az passusra, mondván magát brandenburgi

*) Esterházy Miklóshoz.

herceg követének, engem pedig Betlen szolgájának vélt. Szép szót nyújtván azért neki, mentem együtt vele zsolnai hidig, ott oztán megragadtam, magát szolgájával vittem szomszéd faluba, és ott kaludába hagyván, két szolgálommal magam mentem Zsolnára. Ott meghányván portikáját, egy nagy csomó leveleket tanáltunk nyereghagymánba varrva, melyekkel én postán mentem az úrhoz. Ő nagyságba azonnal felköldött vélek ő fölségéhez Bécsbe, melyekből az egész confoederált latroknak ügyekezettek kinyilatkozott. Magát harmadnapján hozták utánnam szolgálaim Bécsbe, kiért ő fölsége egy arany láncsal megajándékozott.

Anno 1627. sok habozásim, tekergetésem után az úristen ő szent felsége az üdvözlendő hitet engedte megismérnem. 23. aprilis gyóntam meg Bécsbe publice.

Anno 1627. die 6-a maii Uszlopon, Kis-Martonhoz való faluban kvártélyba, szolgálaim gondviséletlensége miatt, égett meg 5 lovam. Ez lön az első próbám pápistaságomba.

Anno 1627. 21. aug. éjjel tíz órakor valami tüzet akarván látni az kismartoni vár fokárul, doboló folyósóval, heten szakadánk alá a sinderbe. Világ csudájára az isten tartott bennünket.

1629. 16. aug. hattam el az udvart *).

Anno 1630. isten és az úrnak ő nga akaratjából jegyzettem el magamnak örök házastársul Druget-Homonnai Erzsébet asszonyt. 4. feb. volt kézfogásunk Lakompakon **). 20. feb. haza menet égett meg öt örög lovam Prazánt, istállóban levő eszközökkel együtt.

1630. 3. junii volt lakodalom Pruszkín, együtt Homonnai János urammal. — Die 5-a jöttünk el Pruszkirul palatinus urammal ő nagyságával Kornis Zsigmond, Nyáry István, Kapi András, és az több urak. Háltunk Beszterce-Váralján Balassi Imre uramnál. — Die 6. érkeztünk Bicsére; 7. és 8. ott mulattunk; 9. mentünk Roszinára. 10. érkeztünk Trebosztóra, az hol jó szívvél látott bennünket atyám uram ő kegyelme.

Anno 1630. 20. 7-bris hal meg Trebosztón szegény atyám Révay Márton uram. 27. 8-bris temettem el szentpéteri templomba.

Anno 1631. 3. april születik Ágnes leányom Trebosztón, mely az nap meghal; temettem el 11. maii szentgyörgyi templomban.

Anno 1632. 11. jan. voltam Trencsénbe Betlen Péter, és Illésházy Kata kézfogásán palatinus uram ő nga kipebe.

Anno 1638. husvét előtt küldött császár urunk négy zászlóalja muskatérost tőlem, mintegy commissariustul Szakmárba oly ordinatióval (kiben én semmit sem tudtam): ha ugyan reánk jön vala Rákóczy György, engem akaratom ellen is az várba rekesztették volna, Milith Pétert pedig, mivel nem bíztak hozzá, kinn hattak volna.

Anno 1644. Rákóczy György, erdélyi fejedelem svékusokkal con-

*) T. i. a nádorét.

**) A nádor várában. Szerk.

foederálván, hadat indít ő fölsége ellen. Tench urakat ő fölsége Bécsbe hivatja 14. febr., és ott azt végezik, hogy az német hadakat behozzák az országba, és hogy én legyek az armádának generalis commissáriusa.

6. mart. hozták utánam Beckóba az decretumot és az pátenseket. — 17. mart. gróf Puchám uram Fejérhegyen Morvából bejön ötezer néppel, és Szombat táján telepeszik. — 22. Szállottunk Galgócerá, az hová egymás után érkeztek az több hadak is, és Gecz marsalk is.

6. april. bocsátottam feleségemet gyermekeimmel Fraknóba, tartván svékusoktól, kik szomszéd falunkba voltak.

20. aug. Palatinus urammal ő nagyságával mentem Semptére; onnét ő nagyságához mentem Kis-Martomba. — 28. aug. volt lakodalma Nádasdy Ferenc urnak Eszterházy Anna Juliánna aszonynyal.

26. 7-bris expediált bizonyos számú néppel palatinus uram ő nagysága Lednice várának megvételeire; mivel Rákóczy is megszállván Rajecet, lövette.

4. novbris sok lövés után kapitány Hodossy Ferenc feladá az várat, csak sietvén maga portékájával ment ki. — 22. nov. horvátországi számkivetésből kijöven szegény Homonnay János, utjában halt meg anno 1645. 12. martii; temettük szombati örög templomba apja mellé.

Anno 1645. kimenvén az országbul ő fölsége armádiája, Rákóczy György belé rohant.

18. mart. feleségemet, gyermekimet, portékámnak jó részét küldtem Fraknóba, magam maradtam palatinus uramnál Pozsonba. — 12. tartván attul palatinus uram, hogy Dorstenson Rákóczyval együtt Pozsont szállja meg, ő fölsége engedelmeiből az koronát kiviszi, és Gyürbe küldi. Júliusba érkezett be Leopold herceg, hadastúl szállottunk Dévénhez táborba, meglévén Rákóczynál az átkozott pacificatio, kimentek a hadak, mi is az urral 27. aug. eljöttünk táborból Nagy-Héflánba. — 30. aug. hoztam el Fraknóból feleségemet gyermekimmel. — Azon éca szegény palatinus uram megbetegszik Héflánba (reggel szinte bocsátott el magatúl).

11. sept. ugyanott 12 óratájkor éca mulik ki az világbul.

11. novbr. temettük el Szombathba páter jezsuiták templomába.

Ao 63. *) országgyűlésbe császár urunk ő fölsége az urakat ajándékozta holmi eszközökkel, nekem is méltatlanságomra adott ő fölsége egy szép köves nástát**), melyben 114 gyémánt vagyon; azután sok kárvallásomért adott ő felsége háromezer forint gratiára commissiót pozsonyi kamarára.

*) Világos hibával (nem tartatván ez évben országgyűlés) 1655 helyett, mint ez a következő regestákból ez utóbbi év alatt kivilágosodik.

Szerk.

**) Talán násfát : bizonyos ékmű (Régi cod.), Molnárnál : fülbevaló.

Szerk.

*Révay Lászlót illető, b. Mednyánszky József levéltárában levő,
okmányok regestái.*

1626. Credentiales R. Hungariae Palatini, Magnifico Ladislao Révay datae, quibus idem ut Commiss. R. pro revidendis passibus et ductibus inter Moraviam et Hungariam, et illis etiam contra inimicorum impetus fortificandis, vel plane pro re nata obstruendis, activisatur. *In origine.*

1631. Diploma Palatinale collationale super supremo capitaneatus Tokajensis praesidii officio Mfco Stephano Révay collatum.

1631. Diploma Regium, quo hoc capit. officium eidem Magfco Stephano Révay confertur. *Orig.*

1632. Praesidiales Palatinales ad compossessores Arcis et Oppidi Beckó, quibus in his turbulentis temporibus capitaneatus ejusdem Arcis, Mfco Ladisl. Révay confertur, et omnium harum dispositionum observatio sub poena legali injungitur, ac ut quilibet DD. compossessorum ultra 1. v. 2. servari solitos famulos, plures, et quidem pedites, servet, commendatur. *In orig.*

1639. Decretum Ferdinandi Regis, quo Mfcus Ladislaus Révay fine 400 militum Germanorum ex Stiria ad confinia Superioris Austriae proficiscentium fine eorum comitandorum in commiss. R. dedominatur. *In orig.*

1639. Decretum Palat. ejusdem tenoris, cui omnis assistentia danda committitur. *In orig.*

1644. Diploma et Decret. Ferdin. Regis, quo Mfcus Ladis. Révay in Supremum campestem Commissarium Regium, super copiis Germ. et Hung. per Hungariam versus Transilvaniam praeficitur, ad opprimendos Principis Transilvaniae conatus proficiscentibus. Eidem ad rationem huius exercitus, juxta ejus desiderium, victualia per respectivas Jurisdictiones, administranda. *In duplici originali.*

1644. Credentiales Palatinales Mfco Ladisl. Révay datae, quibus hic activisatur ut cum Franc. Hodossy, a fidelitate R. deficiente et semet ad correspondentiam cum Principe Trans. Rákóczy ponente, ratione ejusdem ad fidelitatem Regiam reditus tractetur, tractatum talem per praesentes per Palatinum ratihabendum. *In orig.*

1645. Collationales Aeppi Strig. Georgii Lippay super Archidiaconatu Zolicensi, Nicolao Révay Can. Strig. collato. *In orig.*

1648. Mandatum Ferd. Regis, quo Mfco Ladislao Révay committitur, ut metales differentias inter capitaneum Arcis Posoniensis, seu Arcem Poson, et ejus appertinentias et civitatem Posoniensem in concursu Joannis Püsky elec. Eppi Vaciensis ut commissarii in hunc actum delegati Praesidiis revideat, sopiat et ipsas metas determinet. *In orig.*

1651. Mandatum Fdi Regis quo M. Lad. Révay committitur, ut dem ad commissionem Regiam ratione deditiois certorum pagorum,

cum Turcis celebrandam, ut commiss. R. jam prius denominatus, ad Pagum Szöny in Cttu comaromiensi situm, circa medium Junii quo tempore commissio haec considerebit compareat et ibidem pro bono R. juxta praehabitam instructionem agere teneatur. *In orig.*

1654. Regales Ferd. Regis pro Diacta 1655. Posonii celebranda Mf. Lad. Révay. *In orig.*

1655. Grationales Ferd. R. super fl. 3000 Mfco Ladisl. Révay in recompensam damnorum et fatigiorum per Cameram Hung. exolvendis. *In copia simplici.*

1664. Compromissionales dominii Beckó compossessorum, quibus tota ordinatio arcis et oppidi Beckó usque quo turbulenta tempora cessaverint, Mfco Lad. Révay subjicitur. *In orig.*

1666. Recognitio Mfci Com. Georgii Illésházy super eo, quod cum Mfco Ladislao Révay ratione certi processus inter eosdem quoad certum captivum Turcam, et praetensum ab eodem Mfco Ladis. Révay ejusdem Turcae equilem apparatus ad m/31 flor praetensive aestimatum vertentem ita cum nominato Ladislao Révay transegerint, ut idem supra dicto Comiti Georg. Illésházy 500 f. persolveret, et insuper 100 urnas vini Podoliensis autentici dare teneatur. *In orig.*

1629. *) Instructio C. Rae Mtis Mfco Lad. Révay, quoad castra contra Rákóczyanos ducenda. *In orig.*

1666. Révay László végrendelete, melybül kitetszik : hogy a beckói vág-besztercei, trencsényi, csejtei, nyitrai, trebosztói, Turóc vmegyékben levő uradalmak részein kívül, Sz.-György vár és uradalom egy felit Pest megyében, Liska urodalmat Lengyelországban, item Panqvít Beregszeg, Tót-Soók, Galgóc és Bori portiókat aquirált legyen; Sz.-György uradalom másik felit pedig Sárkány Miklósnak elzálogosította. *In simplici pari.*

*) Nem lehet. Tán 1638? l. felebb a napló ez évét. *Szerk.*

II.

MAGYAR TÖRTÉNETI ADATOK SVÉDHONBAN.

NAGY IVÁNTÓL.

Ki házat akar szilárd alapon építeni, okszerűleg előbb a szükséges anyagokat szerzi s gyűjti egybe, és csak ezután fog a munkához: épen így vagyunk a történelemmel is. Korunkban már elismert eszmévé vált az, hogy addig biztos alapokon félszegség nélkül egy nemzet történetét megírni képtelenség, míg ahhoz minden bel s kül földön lelhető anyagok egybe halmozva nincsenek. Nálunk e tekintetben egy század óta koronként a tenger dagályához hasonlólag — apadó s emelkedő erélylyel folyt az adat-gyűjtési munka. Bel, Benkő, Schwandtner, a két Kovachich, Engel, Wagner, Fejér sat e téren emeltek magoknak emléket. Legujabban a Nemzeti Könyvtár, s jelenleg a m. Akademia Történelmi tára terjeszt szélesb láthatárt a történetíró előtt.

De mind ez mi még az ohajtáshoz és szükséghez képest, melynek érzete égető lánggal tölti el keblünket; mind ez mi azon történeti oklevél- s emlékirat számához képest, melyek penészben, porban hevernek sok helyütt hazánkban s napvilágra várnak.

Más nemzetek e tekintetben sokkal előbbre vannak. Az olaszok, franciák már a XVI., az angolok és oroszok sat a XVII. századból mutathatnak föl ily forrás-gyűjteményeket; azóta pedig a legkisebb tartományok, mint Austria, Szilesia és Morva is birnak ily gyűjteményekkel.

És ha végre minden hazai adataink egybe volnának is hordva; mennyi érdekes, mennyi fontos s mennyi nélkülözhetlen adat vár még külföldön is reánk, hogy azokat forrás-gyűjteményeink részére fölaknázzuk.

E részben is a külföld több erélyt fejtett ki, mert igaz ugyan, hogy a m. Akademia tehetségéhez képest igyekezett több helyen a hazánkra vonatkozó kéziratokat lemásoltatni; de még ez mind kevés. Hogy messze ne menjünk példáért, köröttünk a kisebb tartományok is — mint például Morva — e célból utazásokat tétetnek avatott egyének által, kik azután sorba járva a külföld könyvtárait, s — hol lehetséges — levél-

tárait, saját szemeikkel meggyőződést szereznek a föllelt kéziratok fontosságáról s azokból a szükséghez képest jegyzeteket, kivonatokat téve, s a szükségeseket lemásoltatva térnek küldőikhez a gazdag tudományos készletekkel.

Addig is tehát, míg nálunk is e kegyes ohajtások teljesülni lehetnek — szerezzünk magunknak — ha nem közvetlenül — legalább közvetve a külföldiek által tudomást arról, mi hol találtatik hazánk történetére nézve érdekes.

Az említett Morvaország történelme érdekében dr. Dudik a magas tartományi választmány meghagyásából 1851. évben tett Svédországban utazást*), s ebbeli búvárlata eredményeit nem csak küldőivel, de az olvasó világgal is közlé: „*Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte.*“ Brünn, 1852. 8. című, s XVI. 478. lapra terjedő munkájában, megismertetvén ebben Stockholm, Drottningholm, Gripsholm, Skokloster, Upsala, Westeras, Strengnäs, Lingköping, Lund, Koppenhaga, Stralsund könyv- s levéltárainak főleg hazája történelme, s a szláv irodalomra vonatkozó adatait.

Dr. Dudik nem magyar irodalmi szempontból utazott. De különben is nemzetünk a távol eső svédekkel — II. Rákóczy Györgynek Károly svéd királylyali szövetségét, úgy atyja, s unokája II. Rákóczy Ferenc korát kivéve — alig érintkezett; és így valami nagyszerű fölfedezéseket e nyomozásokban nem remélhetünk. A miket Dudik följegyzett, és minket érdekel, azok következők:

I. A drottningholmi könyvtár mintegy 140 számnyi kézirati gyűjteményében Bethlen Gábornak III. Zsigmond lengyel királyhoz Vazecsbán (?) 1619. oct. 1-a költ levele találtatik másolatban. III. Zsigmond t. i. háborúval fenyegeté Bethlent, ha ez a II. Ferdinánd elleni hadban a lengyeleket is megtámadná. E levélre válaszolta Bethlen, hogy a magyaroknak soha ez céljok nem vala, ők csak II. Ferdinánd ellen harcolnak, mihez szükségképi joguk van. A levél többi részét, mely Bethlen indokait tartalmazza, — Dudik közli is töredékben, mit nem tartok én is érdektelennek ide igtatni következőleg:

„Pacificationem Viennensem ab Hungaris tempore sereniss. Stephani Boczkay confirmatam, non nisi fide jussione septem regnorum et provinciarum penes domum Austriacam actam esse concedidisse; cum ea fide jussione, foedus antiquum Hungarorum cum fide jubentibus arctissime esse roboratum. Nunc in Sereniss. Ferdinando regna ac Provinciae, pro illa pacificatione spondentia, bello infestissimo tam crudeliter premuntur, ut nisi copiis auxiliatricibus illis subveniatur, ubi de illis triumphatum fuerit, de Hungaris longe crudelius agere velle, conclusum esse apud eum, teneamus. In quibus autem Bohemi, Silesii, Moravi et Austriaci,

*) Azóta Romában is járt, s itteni búvárlatának „*Iter romanum*“ cím alatt adta ki eredményeit. Benne reánk nézve is több érdekes találtatik.

sese offensos a serenissima Domo Austriaca conqueruntur, nimirum destructionibus et ademptionibus templorum, pastorum deturbationibus, proventuum eorum compilationibus, de similibus ejusmodi Hungari longe pluribus queruntur. Constat siquidem templis longe plusquam centum Pastores in Hungaria expulsos, proventibus spoliatos et in ultimis comitiis Posoniensibus ab Archiepiscopo Strigoniensi, per Valonum, Italarum, Hispanorumque in regnum introductionem, solemni protestatione ultima, exstirpatio religionis orthodoxae palam fuit promulgata; asserentes malle eos fertilissimum Hungariae solum ferarum tantum agminibus relinqui, quam ut Lutheranis Calvinianisque haereticis accolatur. Deinde quod Magnates patricos orthodoxae religionis nullis officiis admissos, nullis dignitatibus ornatos, sed Jesuitarum clanculariis delationibus ita vexatos, ut prae metu nimio, vitam in patria non secus ac in exilio agerent. Sed super omnia ista apud Turcas ultimum totius gentis Hungariae excidium miris modis agitasse, ita ut exstirpata gente nostra, soloque patriae in aeternam vastitatem redacto, foedus aeternum cum Turca, cuius terminus ac verus scilicet custos ea vastitas foret, pangendum. Haec cum literarum ad invicem scriptarum et interceptarum testimoniis, partim in locis publicis et authenticis vice versaria protestatione, luce meridiana clariora sunt. Gentes igitur istae regna ac provinciae in tantum animo exacerbatae, metu ultimi excidii et religionis extinctione percussae, alius ad alios (sic), quo sibi permansionis modum quaerent, confugerunt. Me vero gens mea Hungarica, potissimum ob sangvinis conjunctionem, ob religionis unitatem, in re arctissimae confoederationis, et gratitudinis illius, quae me contra aemulos meos, annis superioribus armis ex Hungaria pulsos, tutando debitorem obnoxiumque, ut in similibus casibus ipsis adessem, pervicerunt. Tali ergo proposito vocatus invitatusque, veni armatus, quia et fide jussores Hungarorum jam jam oprimere conantur, et Hungaricam gentem in libero religionis exercitio perturbant, extremumque armis (minitantur). *De regia dignitate, de invasione et occupatione regnorum nullus sermo, nulla mentio apud nos est*, publica salus gentium et regnorum, praesertim gentis Hungariae, quaeritur, violata multis modis oppressaque religionis libertas, non ut ulla ex illis exstirpetur, sed ut aequalis libertas pari facultate et auctoritate absque oppressione alterius restituatur, hoc solum agitur, et quaeritur, nec ultra quoquam haec nostra profectio atque expeditio extenditur.“ ect.

II. Upsalában a celsei gyűjtemény 317 kézírata között találtatnak:

56. szám alatt német nyelven adatok gróf Hardeck XVI. századbeli győri parancsnokról.

60. sz. alatt „Relazione del Clarissimo Hieronimo Lippomano Ambasciadore d'Austria. 1576.“

61. sz. alatt „Breve trattato d'alcune cose sequito doppo la morte d'Attila a. 428.“ —

Ugyan csak az upsalai könyvtárban a Nordin püspökről nevezett nordini gyűteményben minket érdekelhetők ezek :

a) *Epicedion in obitum divi Ferdinandi I. Rom. Imp. opt. max. Germaniae, Hungariae, Bohemiae ect. Regis, Archiducis Austriae ect. ad divum Maximilianum II. electum Rom. Imperatorem semper august. et in quo Caesarum austriacorum praecipuae res gestae inferuntur.* in 4-to.

b) *Iter germanicum, bohemicum et hungaricum Julinii cum Falkenbergiis ; e cím alatt : „Rerum in peregrinatione mea observatarum compendiosa farrago. A. 5. Augusti 1655.“* — E kézirat 136 oldalon nem csak topographiai, hanem politikai ismertetést is tartalmaz.

c) *Sanctus Stephanus, ungariae primus rex apostolicus, quem magni Caesaris Ferdinandi II. magno filio Ferdinando III. quod ejusdem Apostolici regni Rex apostolicus solenniter fuisset Sopronii inauguratus, in laetitiae, observantiae, et clientelaris debiti argumentum, Caesareum et academicum Viennae Societatis Jesu Collegium 24. et 25. Junii, Ludis pomeridianis in Kippone Caesareo spectandum exhibuit anno 1626.*

d) *Inventarium omnium et singulorum Privilegiorum, literarum, Diplomatum et monumentorum, quaecunque in Archivo Regni in arce Cracoviensi continentur, per commissarios, a sacra Regia Majestate et Republica ad revidendum et connotandum omnes scripturas in eodem archivo existentes deputatos, confectum Anno Domini 1682. Cod. chart. in fol. orgl. folia 236.“* E kézirat újabb időben 1843. került be a könyvtárba és reánk nézve is fölötte érdekes, mert belőle tudomást vehetünk arról, mi s mennyi oklevél található a krakói országos levéltárban Magyarországot illető. Dudik felszámítása szerint Magyarországot illető okirat található ott 667 darab az 1355—1570. időkörből.

III. A Linköping városában levő ugy nevezett gymnasiumi könyvtár alig 50-re terjedő kéziratai körül figyelmünket érdemli :

a) *Juveni Celi Dalmatae Historiae de Attila Hunnorum rege incipit. Fol. Berzelius jegyzetével, kiadásra készítve. Azonban ezt már kiadta Bel még 1736-ban.*

b) *Expediatio imperii germanici contra Turcas regnum Hungariae infestantes 1595. (Németül.)*

c) *Litterae Caesaris Maximiliani II. in castris ad Jaurinum dto 24. Sept. 1566. et 3. Mart. 1567. — Scriptae sunt hae litterae ad principem quendam, quem et fratrem et sororum et consanguineum vocat Priores, ut dimitteret Christophorum Ducem Megapolensem e captivitate ejus diuturna, et pristinae libertati restitueret. Posteriores, ut certa die deputati eorum convenirent ad discordias dirimendas inter subditos eorum.“* — Így ismerteti azt a könyvtári névsor.

d) *Litterae G. Rákóczy Transylvanorum Principis ad Gustavum Adolphum dto Alba Julia 24. Febr. 1632. másolat.*

IV. A lundí egyetemi könyvtár kéziratai közt található :

Registrum Cancellariae regie Majestatis A. D. 1562. fol. — Tudni-

illik Zsigmond Auguszt lengyel király levelező könyve, melyben érdekesek a magyar királyhoz (neoelectum Regem Hungariae) intézettek.

V. A koppenhágai könyvtárróli előadásában Dudiknak, ezen érdekességeket találjuk :

a) A Kalliféle könyvtárban : Capitoli delle tratti d'Vngharia et Bohemia.“ — És : „Cause motive nella elettione del re Ferdinando alla corona Imperiale. Roma 1649.“

b) A Thottiféle könyvtár-lajstromból pedig :

1. Kaiser Ferdinands II. Hofstaat 1629.

2. Hofstaat des römischen Kaisers 1674.

3. Kaiser Leopold I jährliches Einkommen, und Ausgaben. *Ms.*

Ezeket fölül közli pótlék gyanánt Dudik a Zdiari-krónikát, mely a Podiebrád-nemzetség nemzéktanát, s mintegy matriculáját tartalmazza. E szerint Mátyás királyunk első neje Podiebrád Katalin 1440-bensz. Márton napján született iker testvérével Zdenával együtt, a ki Albert szász fejedelem nője lön.

Legvégül közli az upsalai könyvtárban levő, általam itt II. sz. alatt említett krakói levéltári Inventariumból a Csehországot illető okiratok tartalmait, mik között szinte még találtatik Zsigmond, és Mátyás királyunktól kiadott oklevél.

III.

ADALÉK

A MAGYAR KÖRIRATÚ PECSÉTEK

ISMERETÉHEZ.

RÁTH KÁROLY

ÁLTAL.

Fényes Elek „Magyarország Geographiai Szótára“ III-ik kötetében (1851. 146. lap). Nőtincs Nográd megyei helység pecsétjéről olvasván, figyelmem azóta e fontos ágra is kiterjesztem, s mondhatom, hogy nem siker nélkül. Mert már az 1854-ik évi Új Magyar Múzeum január havi füzetében a 94-ik lapon egy 1570. és 1681-ik évi magyar köriratú pecsétet tudtam megismertetni, és így 45 évvel régiebbet, mint a Fényes Elek által felemlített 1645-ik nőtincsi pecsét. A mint ennek kimondhatlanul örültem, oly nagy mértékben lepett meg Lugossy úr bő közlése e téren az 1856. évben kijött Történelmi Tárból (I. köt. 174—192. lap, —) melyben viszont magamat 83 évvel láttam felülmúlva és háttérbe szorítva.

E becses közlemény számos oly egyéneket fog elnémítani, kik a magyart nyelvére nem ügyelő, ezt elhanyagoló és nevezetes nyelvemlékekkel, feliratokkal sat szűkölködőnek tartják, s nagy bölcsen belébeszélnek a nélkül, hogy legkisebb kutatási kísérletet tettek volna, s miután a nyelvünket nem értőknek némileg megbocsáthatunk, annál keserűbben esnek a belföldiek ilyenmü nyilatkozatai.

Azért kutassunk tehát, s árasztjuk el becses nyelvemlékeinket, s miután én egy igen nevezetes aranyforrásra bukkantam, sietek azt köz tudomásra hozni.

Ugyanis a Mária Terézia királynő alatti urbér-szabályozáskor, mely 1768-ban történt, minden helység előjárósága meghallgattatott és 9 pont-ra kikérdeztetett, ezen vallomásaikat nem csak sajátkezüleg, hanem a helység pecsétjével is meg kellett erősíteniök. Ezen iratokat maig is megtalálhatni minden megyei levéltárban az urbéri iratok közt, melyeket a mostani urbér-rendezéskor okvetlen kell használniok a feleknek, ha ki nem egyezhetnek. Ezeket is, miután néhány éve hogy Győr megye levéltárában kutatgatni szerencsém van, átnézvén jutottam a következő eredményhez:

A XVI-ik századból.

A helységek közt legrégibb pecsétje van Gyarmatnak. E falu a megye déli részén fekszik a pápai országutban, földesura volt a csornai praemonstratensi gyülekezet. A pecsét gömbölyű, egy ezüst régibb huszas nagyságu körirata : „GARMATI FALU PECSÉTI 1511.“ A köriraton belül egy csoroszla, buzaszálak és ekevas szemlélhetők. Magyar őslakosi a XVII-ik század végén kipusztulván, németekkel népesített be.

A XVII-ik századból.

Kóny a Tóközben. Első földesuraira 1531-ben bukkanunk a Győr megyei legrégibb kapu-összeírásban, s ezek a győri rhodusi keresztes barátok voltak, de ezektől I. Ferdinánd király elvévén, tetszéséig a győri káptalan iskolájának adományozta de úgy, hogy jövedelmét a tanulókra fordítsa, de melyik évben? meg mondani képes nem vagyok; azonban ugyan azon megye levéltárában levő kapu-összeírásban 1544-ben már a győri káptalan birtokában találjuk. Pecsétje egy régibb ezüst huszas nagyságu, körirata : „KONYI : FALU : PECSETI. ANNO. 1692.“ A köriraton belül egy ekevas, egy csoroszla és egy nyíl, melyek körül cífrázat látható. Eredeti magyar nép lakja, s a nőknek Csécsény és markotabödögeiekkel együtt sajátos cífra és szép öltözetök van.

Tét közbirtokossági helység, hajdan besenyő telep az Árpádok idejében. Pecsétje egy váltó garas nagyságu következő körirattal : „TÉTI FALV. PÖZIET. 1697. Belköréből misem vehető ki. Kisfaludy Károly költőnk szülőhelye, a ház romlásnak indulva.

Csikvánd közbirtokossági helység. 1591-ik évben már a megyei jegyzőkönyv említi. Gömbölyű, egy mostani pengő krajcár nagyságu pecsétjének körirata : „CSIKVANDI. FALV. PECETI. 1698.“ Belkörében egy ekevas, egy csoroszla, továbbá vízből kinövő vízi növény, egy rózsza és 2 csillag.

A XVIII-ik századból a szatmári békeig.

1700 – 1711.

Rába-Patona, közel Györhöz a Rába mellett, a győri káptalan volt földesura. A XVI-ik század végén erődített kastélyt épített itt a győri káptalan, lakosi ekkor határőrök voltak s a Tóközre vigyáztak, mert Győr megyének Rábán tuli része már (a pusztai és sokorói járás) hódolt-ság volt. Pecsétje nagysága egy kis 5 ezüst pengő krajcárnyi nagyságu, körirata : „CAPTOLOM. PATONT. PEC. 1701.“ Belkörében látható egy szántóvas, buzakalász és egy csoroszla.

Szerecsen a megye déli részén, igen régi helység, a Szerecseni Zeghy-család ős birtoka, ezek kezéről gr. Esterházyak birtokába jutott. Pecsétje egy váltó krajcárnyi nagyságu, körirata : „SERECENI. FALV. PECITIE. 1702.“ Belkörében egy sarló, 3 szál buzakalász és egy csoroszla.

Nagy-Baráti helység a pusztai, most sz. mártoni járásban. A sz. mártoni apát és csornai prépost volt földesura. Kis gömbölyű, egy váltó krajcár nagyságu pecsétéből csak „NAGY BAR. 1707“ vehettem ki, belkörében egy szántóvas és egy szőlőkés látható.

Koroncó Győrtől délnyugatra egy mérföldnyire. E helység már 1206-ban említetik, a mikor lakosai néhány listenitákat jól megvertek (percusserunt) és javaikat elfoglalták, de III. Imre pápa őket az egyházból kitiltá. Fejér, Cod. Dipl. T. V. 1. 36-ik lapon; 1704-ik év június 13. vívatott itt a helység „harchelyi dülő“ nevű határrészén gróf Forgács Simon Rákóczy Ferenc vezére és Heister Sigfrid Donat német tábornok közt a híres koroncói csata.

Rába Szent-Mihály a Rába mellett, Eszterházy hercegi család tulajdona. Török pusztítás következtében portája 1639-ben egyre szállíttatott le. Pecsétje egy uj pengő krajcárnyi nagyságu. Körirata : „1780 RA:SZ: MIHÁLI: PECHETGE.“ Belkörében egy csoroszla és egy ekevas látható.

Gyirmót Győrrel határos, a Rába mellett, földesura a győri káptalan volt, a török kiűzetése után a káptalanmagyarok és németekkel telepítette meg újra. Pecsétje nagyobb mint egy ezüst huszas, körirata . „GIR . FA . PO. 1710.“ Belül egy csoroszla, egy buzakalász és ekevas szemlélhető.

Vámos a Szigetközben, földesura volt a győri káptalan. Pecsétjének nagysága egy váltó krajcárnyi, körirata : „VAMOSI.FALV. PECSETYE. 1710.“ Belkörében szemlélhető egy ekevas és egy csoroszla, — ezek felett. T. M. betűk, hihető, az akkor élt bíró nevének kezdő betűi.

Csanak Győr szomszédságában. Földesura volt a sz. mártoni bencések apátja. A török kiűzetése után a helységet német lakosokkal telepítette meg a földesúr, de a hegyben magyar nép lakik, egyébiránt a falubeliek is mind tudnak magyarul. A pecsét nagysága két váltó krajcárnyi. Körirata : „CSANAK FALV. PO CZ. 1710.“ Belkörében szőlőfürtök, buzakalász, ekevas sat.

Sajnos, hogy több pecséteken hiányzik az évszám, így csak megközelítőleg lehet eltalálni; azok elősorolását más időre halasztom.

A ki hazánk történetét csak némileg is ösmeri, egy cseppet sem kételkedik azon, mily kincsekkel birtunk s mennyit veszítettünk a dülő háborúk következtében; én, ki egy kissé mélyebben tekinthettem be népünk török alatti állapotába, valóban csodálkozom, hogy ennyit is tudunk felmutatni. A megye jegyzőkönyvei élő tükrei e szomorú kornak, s ezek vethetnek legnagyobb világot a nemzet beléletére. Azért a tőlünk minden jelest megtagadókat, tudatlanságukat sajnálva, megvetnünk kell, mert állításaikat — kutatást mellőzve — meggondolatlanul tették és teszik.

IV.

EGY NÉVTELENNEK ÉVJEGYZETEI

1427—1554.

Az eredeti kéziratból közli

TOLDY FERENC.

A magyar egyetemi könyvtárnak egyik régi nyomtatványában, melynek kolophonja : *Beatissimi hieronymi Cardinalis presbyteri sancte romane ecclesie catholice doctoris precipui Libris qui vitas patrum inscribuntur diligenter examinatis : vigilantique studio emendatis atque per punctos et comata distinctis nuper finis imponitur. Impressis Per honestum virum Stephanum balam anno nostre salutis MCCCC ix. die vero. xxix. mensis Januarii.* a végső levél hátlapján, mely a nyomdász szokott bélyegén túl üres (hol neve előbetűi S. V. egymásba fonva láthatók), egy XVI. századbeli gyakorlott kéz némi évjegyzeteket írt össze két hasábon, mik részben ugyan közönségesen ismeretesek, részben mindazáltal, mint egészen helybeliek v. részletesek, vagy újak, vagy nem általában ismereteket megerősítők; s azért a közzétételre nem érdemetlenek. A lap külső széle többszöri bekötéskor a könyvkötő által elvágatván, az elvágott betűket, ahol lehetett, zárjel közt kipótoltam.

.... kiraly halala	14.27.
(Cons)tantinapoly meg vetele	1453
(Jan)os vayda halala	14.56
(Mat)yas kiraly koronazasa	1457
(Zila)gy myhal' elragadasa	1458.
(Mat)yas kyal' modvaba menese	14 ..
(K)enyer mezeyen valo hada	1479
(Mat)yas kiraly halala	1490
(Layos) kiraly zyletese	1.5.5.
.. lag' halal	1.5.10.
(Ke)reztes had	1.5.14.
(Lazl)o kiraly halala	1.5.16.
(Nand)or feyerwar elvezese	1.5.21.
(M)ohaczy vezedelem	1526
(Janos) kiraly koronazasa	1526.

(Ferdí)nandus koronazasa	1.5.27.
(Grit)ti Layos halala	1.5.34.
(Zath)mar Nemethy el eghese	1.5.36.
(Jan)os kyraly halala	1.5.40.
(Vels)lenarth budat meg zalla de kyncztarto teoreok czyazarnak ada	1.5.41.
(Joaki)m herczeg pesteot meg zalla. prini petert meg foga	1542
(itt egy sor kivágva) meg wewe	1.5.43
Warkocz. zekesfeyirwar, es eztergam el veze Zyk- zot *) el rablak	1543
Kawasitwl hwztot meg wewek	1.5.45.
Zolnok czynalasa, groff halala	1.5.50.
Castaldo, es Nadasdj az spaniolokal erdélbe me- nenek	1.5.51.
Janos kyal'net, fyawal kyldek slesiaba	1.5.52
lyppanak, temmesvarnak, zoluoknak bezprimnek bwyaknak ewtwen Neg' ereossegnak meg vetele es kyncztarto halala azon eztendeobe. Egher alol is el menenek azon eztendeoben. Az nemetek erdelybeol ky Jewenek	1.5.53
Batorj andras az vaydaságot byra aratasig. Dobo Istwan aratasba az waydasagra bemene azon eztendeoben.	
i Petrowyt lengiel orzagbol ky Jeowe leon az terek- kell egyes.	
Pri(ni) Gabriel kapitanna leon	1554.
fyleket salygot meg wewek azon eztendebe.	

*) Egy más, de közelkorú kéz Szikszót kihúzta, s helyébe ezt írta :
Myskolczoth. T. F.

80
7905

MAGYAR
TÖRTÉNELMI TÁR.

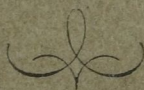
KIADJA

A' MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA'

TÖRTÉNELMI BIZOTTMÁNYA.

HARMADIK KÖTET.

EGY CÍMERRAJZZAL.

PESTEN.

EGGENBERGER FERDINÁND AKADEMAI KÖNYVÁRUSNÁL.

MDCCCLVII.

1554.

